

D.S. 11
1.220

66

D. MUNTEANU-RĂMNIC
PROFESOR DE ISTORIE LA LICEUL DIN PLOIEȘTI

ISTORIA PATRIEI

PENTRU

CLASELE II-A ȘI-A III-A

ALE ȘCOALELOR COMERCIALE ELEMENTARE
DE BĂIEȚI ȘI DE FETE

MĂNUAL APROBAT DE ÎN. MINISTER AL INȘTRUCȚIUNII
(No. 428 DIN 2 AUGUST 1923)

EDITIA II-A

Tipărită în 5000 exemplare

Taxa timbrului didactic de 5% pentru acest manual s'a plătit
direct Casei Corpului Didactic conform deciziei No 3660/923.

EDITURA „CARTEA ROMÂNĂ”

38.820—5.—929.

Prețul cărții Lei 81.90
5% Taxa C. C. D. „ 4.10
Total Lei 86.—

CĂRȚI APARUTE:

	Lel
Alecsandri V., Poezii, cu o introducere de prof. G. Adamescu	90
Alexandrescu Gr., Poezii și proză cu o introducere, biografie și note de prof. G. Adamescu	50
Aldea-Sandu C., În urma plugului Ed. III	65
Bassarabescu A. I., Vulturii, Ed. II	40
Bolintineanu D., Călătorii	30
Brătescu-Voinești A. I., În lumea dreptății	90
Caraivan Virgil, La șezătoare, Ed. II	56
Coșbuc G., Povestea unei coroane de oțel	50
„ „ Răsboiul nostru pentru neatarnare, Ediție cartonată	90
„ „ Cântece de vitejie	25
Crasescu Victor, Schițe și nuvele Ed. II	45
Creangă I., Opere complete, velină, cartonată . . .	100
Dragoslav I., Facerea lumii Ed. II	60
Dulfu P., Dumnezeu și oamenii	30
„ „ Isus Mântuitorul	45
„ „ Visuri împlinite	35
Gorun I., Nu te supăra	25
Hașdeu P. B., Ion Vodă cel cumplit	65
Lungianu M., Înselări, Ed. IV	32
Maria, Regina României, Povești, Vol. II	250
Moldovanu Corneliu, Rădulescu D. Mircea, Pe aici nu se trece	4
Moșoi Alfred, Toader nebunul	25
Odobescu Al., Opere complete, Vol. I	60

93(428)

*Lucrarea
prof!*

ISTORIA PATRIEI

PENTRU

CLASELE II-a și-a III-a

ALE

ȘCOALELOR COMERCIALE ELEMENTARE
DE BĂIEȚI ȘI FETE

DE

D. MUNTEANU-RÂMNIC

PROFESOR DE ISTORIE LA LICEUL DIN PLOIEȘTI

APROBATĂ DE ONOR. MINISTER AL INSTRUCTIUNII
(No. 428 DIN 2 AUGUST 1928)

EDITIA II-a
Tipărită în 5000 exemplare

Taxa timbrului didactic de 5% pentru acest manual s'a plătit
direct Casei Corpului Didactic conform deciziunii No. 3660/923.

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ”, BUCUREȘTI

~~1183105~~
D. 1183105

ISTORIA PATRIE

CLASSE DI LETTERE

SCUOLA COMMERCIALE ELEMENTARE
DI BARI

D. MONTAUDO MANIC

ADOTT. A. 18

CÂTEVA CUVINTE

Repet cu mici schimbări — aici, la începutul părții II-a (pentru clasele II-a și a III-a ale Școalelor Comerciale Elementare de Băieți și de Fete) ceea ce am spus, *cătră on. colegi și colege*, la începutul părții I-a, în loc de *prefață ori introducere*, sub acelaș titlu de mai sus, „Câteva cuvinte” — odată cu asigurarea că aștept cu toată încrederea *părerile și observațiunile ce vor binevoi să-mi trimită*.

Ideea directivă este a lui O. Iăger („*Metodica Istoriei*”): orice lecție trebuie să fie în primul rând o povestire limpede și plăcută.

Pentru cât avem nevoie la o asemenea lucrare, am ținut seamă de ceea ce s’a scris până azi și’n deosebi de părerile și încheierile D-lui Prof. N. Iorga.

Fiind un manual *pentru elevii și elevele Școalelor Comerciale Elementare*, curs pe care l-am predat timp de șase ani, am ținut s’adaug, cași ’n partea I-a — presărând fără a abuza — oarecare *noțiuni de Istorie Universală*, care le lipsesc acestor elevi, mai ales cu privire la *Orientul* în care se desfășură *viața noastră istorică*.

N’am abuzat nici de extrase din cronici și documente. Am înlăturat cu totul notele din josul paginilor, înlocuindu-le pe alocurea, unde era nevoie de lămuriri ori adausuri cu parantezele.

Pentru acelaș motiv (școale comerciale!), am dat oare-

care desvoltare lecțiilor privitoare la comerț și viață economică, dar cu măsură, la loc și vreme potrivită.

Promovând *ideea națională și adevărul științific*, n'am lipsit nici dela datoria de-a democratiza și umaniza orice pagină de Istorie.

Am urmat *programa oficială* („Lecturi din Istoria Patriei“) contopind uneori, subordonând ori subsumând unele capitole, pe cât se poate îngădui, împlinind lipsurile de orice fel. Nu întâmplător am trecut repede sau am insistat ori repetat — ci așa mi s'a părut că e necesar pentru anumite chestiuni ori capitole. *Dacă se va părea prea mult, se poate utiliza cât se pare că trebuie; vin în ajutor pasagiile cu literă mai mică și parantezele. Dar să nu se uite că acești eievi vin cu o oarecare pregătire pentru Istoria Națională și că, pentru mai târziu, cu-atât rămân, cât le dăm acum.*

Aducând vii mulțumiri D-lor Prof. N. Iorga, N. A. Constantinescu și A. Culea, pentru bunavoința de-a-mi fi împrumutat parte din clișee — încheiu cu colegialul îndemn al unui vechiu profesor: de mulți ani, înainte de orice text ori lecție de Istorie Națională, în orice clasă m'am aflat, am lămurit bine noțiunile de *popor-națiune, țară-stat, cultură-civilizație, evuri și Istorie, Istorie Universală și Națională* („Istoria Patriei“), analizând — în măsura clasei — *neperitoarea pagină a lui M. Kogălniceanu despre obiectul, însemnătatea și foloasele Istoriei Naționale.*

Se pot întrebuința cu folos, oricând, și „adaosurile“ dela sfârșitul cărții: o hartă istorică a României Mari șase tablouri genealogice ale familiilor domnești, un tablou cronologic, un tablou al stării noastre economice actuale, precum și câteva lecturi cu acelaș caracter.

Iulie 1928.

D. MUNTEANU-RĂMNIC

Profesor la Liceul din Ploiești

1. DELA MOARTEA LUI MIHAIU VITEAZUL PÂNĂ LA MATEIU BASARAB ȘI VASILE LUPU

(1601—1632)

1. Radu-Vodă Șerban „Biruatorul“. La moartea lui Mihai Viteazul, *Basta* rămase stăpân în Ardeal, în numele „împăratului“ creștin dela Viena, în vreme ce în Moldova domnia *Ieremia-Vodă Movilă*, care ajută cu oaste moldovenească și polonă pe fratele său Simion, să ia tronul Țării Românești. Aici, boierii din „partidul național-creștin“ și „împărătesc“, aleseră ca domn pe un boier ce se numia Șerban, dar care și-a zis după întronare *Radu-Vodă*, adăugând și numele vechiu de „*Basarab*“, ca să arate că se trage din familia domnească a țării. Și dacă boierii din vremea lui i-au îngăduit ca să-și alăture acest nume, este o dovadă că avea acest drept, ei știind bine că se trage din marele neam domnesc, chiar dacă noi azi nu putem dovedi nici cu cronicile și nici cu actele vechi.

Aceasta se vede și din testamentul lui în frumos graiu vechiu românesc:

„In numele Tatălui și al Fiului și al Duhului Sfânt, Svintei și Neîmpărțitei Troițe, amin. † Eu Radu Voievod, nepotul lu „Băsarabă Voievod, carele am fost Domn Țării-Românești, „dăm a ști tuturor cu aciaștă carte a mea și mărturisesc... tîm-„plându-mi-se și mie a intrarea pre calea a toată lumea și a „treacerii den ciastă viață în ceialaltă....“

„Partidul național-creștin“ era pornirea și întovărășirea unei părți din boierimea care de-aci 'nainte va tot crește, ca să urmeze fapta și politica de legături cu „împăratul creștin“ a lui Mihai Viteazul. Aceasta face parte din bogata moștenire a marelui domn.

Jurând și el credință „împăratului“, dobândi ajutor dela Basta și înfrânse, la *Teișani* și *Ogretin* în Prahova (Sept. 1602), marea oaste turco-tătară de peste 100.000, care susținea pe Simion Movilă. Cu acest prilej *Stroie*

Buzescu chiemă la luptă numai în doi, în fața oștirilor, pe cumnatul Hanului Tătarilor și-l omorî.

Fig. 1. Mihail-Vodă Viteazul.

Cum se vede pe frumoasa piatră depe mormântul lui dela *Mănăstirea Stănești-Vâlcea*, cu inscripția românească: „...*Jar Jupânul Stroie, atâta nevoie pe creștini văzând, stătu împotriva Tătarilor, de se lovi cu cumnatul Hanului și-l junghiă pre Tătar... Și nu fu pre voia câinilor de Tătari. Dumnezeu-l ierte*“.

În Ardeal însă Basta fu bătut și gonit de Unguri în frunte cu *Moise Secuiul*. Radu-Vodă socoti drept o datorie să treacă munții. La *Brașov* zdrobi oastea ungurească și țintui pe zidurile cetății capul „craielui“ bătut și pedepsit (1603). Totuși Basta nu izbuti să se țină singur și după alți doi domni unguri ai Ardealului, veni la tron o rudă a lui Sigismund *Bathory*, anume *Gavril*. Acesta năvăli 'n Muntenia, prădând mai ales mănăstirile, chiar și mormintele de la Curtea de Argeș. Radu fugi la prietenul său din Moldova, *Constantin Vodă-Movilă*, și cu ajutor dela dânsul se reîntoarce, trece în Ardeal și lovește fulgerător, tot la *Brașov* (1611), armata lui *Gavril Bathory*, încununându-se cu o nouă victorie. Era atât de smerit, pe cât era de viteaz și cucernic, acest Domn biruitor, care zise închinându-se, privind câmpul luptei: „Eu sunt prea slab pentru a săvârși ce se vede; aici este numai mâna lui Dumnezeu“...

Dar împăratul și Basta nici acum nu-l ajutară și năvălind Turcii, cari aduceau ca domn pe un alt Radu, fiul lui Mihnea Turcitul, Rădu Șerban fu înfrânt și fugi 'n Moldova, iar de-acolo la „împăratul“, la Viena, sau cum îi ziceau ai noștri, la „Beci“ unde stătu până la moarte (1620). Osemintele lui au fost aduse în țară, la mănăstirea ridicată de el, *Comana* (Vlașca), de către una din cele două fiice, *Domnița Elina*, măritată cu fiul credinciosului sfetnic al lui Mihaiu Vodă, Andronic din Constantinopole, anume *Postelnicul Constantin Cantacuzino*. Acesta deveni astfel pământean și Român, după datină, prin căsătoria cu-o Româncă, precum și proprietar a sute de moșii.

Ceailaltă fiică, *Domnița Anca*, era soția lui *Nicolaie-Vodă Pătrașcu*, pribeagul fiu al marelui Mihaiu, care rătăci o vreme prin Ungaria, pela Cazaci sau pela alți străini. Este îngropat tot la *Comana*.

2. Movileștii. *Ieremia-Vodă Movilă*, care domnia din 1596, muri în 1606 și-i urmă la tronul Moldovei fratele *Simion-Vodă*, care răposă peste un an, ca să urmeze, cum am văzut, fiul lui Ieremia, bunul Domn *Constantin Movilă*, prietenul lui Radu-Vodă Șerban. După o scurtă domnie de cinci ani, avu un sfârșit trist. Năvălind Tătarii și ducându-l prizonier, se înecă în Nistru, pe când îl treceau dincolo.

Incep luptele între cele două doamne-văduve, *Elisafra* a lui Ieremia și *Marghita* a lui Simion, pentru întronarea copiilor lor. La urmă Turcii o pedepsiră aspru pe cea dintâi, dând-o unui pașă din Constantinopole. Când fu silită să părăsească țara, de multă mâhnire și grea cădere, mândra doamnă își tăia și-și lăsă părul, care se află și azi, într'o cutie de argint, sub policandrul cel mare din *Mănăstirea Sucevița* (Bucovina), ridicată de Ieremia-Vodă.

Fetele lui Ieremia se măritară în Polonia, cu nobili și mari demnitari (dregători), iar câțiva din copiii lui Simion, ajunseră pentru scurtă vreme domni, cum au

fost: *Gavrilaș-Vodă* și *Moise-Vodă* Movilă, iar *Petru* se călugări și ajunsse *Mitropolitul Chievlui* (Rusia), fruntaș și mare scriitor al Bisericii Ortodoxe.

I s'a zis și „părinte al vieții culturale rusești“, și este atât de însemnat, încât un istoric rus nu se poate hotări care e mai mare pentru Rusia: vestitul țar *Petru cel Mare* sau *Petru Moșhila* (Movilă), *Mitropolitul Chievlui*? Vom vedea că el a ajutat pe *Mateiu Basarab* și *Vasile Lupu* să întemeieze *tipografia*.

3. **Radu-Vodă Mihnea** era fiul lui *Mihnea Turcitul* și nepotul lui *Alexandru-Mircea*, care se trăgea dintr'un

Fig. 2. Schitul Inotești (Vâlcea).

fiu al lui *Țepeș*, *Mihnea cel Rău*. Învățase carte multă la Constantinople și mai ales la *Veneția* în Italia; dar cum pe-atunci, în Răsărit, cultura superioară era cea grecească, fu stăpânit și el de-o asemenea cultură, înconjurându-se de învățați și clerici greci. Ba a adus chiar un mitropolit grec drept căpetenie a bisericii din

Țara Românească, anume Luca, care însă a învățat românește și e înmormântat la Mănăstirea Ciolanu din Buzău, ridicată de dânsul. Totuși Radu-Vodă își amintea cu mândrie de strămoșii lui domnești și cum a domnit în ambele țări românești, a stat în Moldova la Hârlău, reședința lui Ștefan cel Mare și Petru Rareș, reparând și împodobind casele domnești și vechile sfinte locașuri. Ba între anii 1623—1626, domnind el în Moldova și fiul, *Alexandru Coconul* (fiu de Domn), în Muntenia, putem zice că țările au fost unite.

În București, pe dealul cel mai înalt, pe malul Dâmboviții, lângă bisericuța „Bucur“ de azi, el a ridicat pe temelii puse de bunicul său Alexandru Mircea, măreața și frumoasa ctitorie „*Radu-Vodă*“, unde și azi arde candela la mormântul lui, pe care se află piatra cu o minunată inscripție românească; iar deasupra este chipul lui mare în culori, în fundul unei firizi, înveștmântat domnește ca Mihai Viteazul. Pentru aceasta ctitorie și grije ce avu de cele bisericești, făcând daruri multe și închinări bisericilor și patriarhiilor din Răsărit, biserica i-a dat numele de „cel Mare“ — deci al doilea „*Radu cel Mare*“.

A fost credincios Turcilor și fiind un om dibaciu și învățat, le câștigase încrederea. Deaceia încăierându-se aceștia cu Polonii, într'un lung și nefolositor războiu, din intrigile unui domn al Moldovei, un aventurier și-un străin mai rău ca Despot-Vodă, anume *Gașpar-Vodă Grațiani*, Radu-Vodă fu chemat să-i împace, mai ales că Polonii fuseră învinși, dar nici Turcii nu doriau continuarea războiului. Cu acest domn însă, oricât de dibaciu și învățat a fost, crește în ambele țări puterea unei alte culturi străine, după ce scăzuse cea slavonă, crește adică înrăurirea limbii și *culturii grecești*.

4. Creșterea influenței limbii și culturii grecești.

În tot Răsăritul, din vremuri vechiu, a fost superioară, cultura grecească. Și chiar la Roma și'n Impărăția Romană, era mult prețuită — cu atât mai mult în Impărăția de Răsărit, după ce marele stat se împărți în două. Iar cultura grecească coplesii și grezică partea răsă-

riteană cu capitala Constantinopole, zis mai apoi și Bizanț, de unde și numele acestui stat roman-grecizat: Impărăția Bizantină.

Așa că la cuvintele grecești, puține, pe care le avem încă din vremea Romanilor, s'au adaos cele din vremea când Bizantinii, stăpânind toată Peninsula Balcanică, peste Sârbi, Bulgarii slavizați, ca și peste noi „Vlahii“ din munți, ne-au influențat și-aici, peste Dunăre, în Dacia, prin episcopatele grecești dela Dunăre — căci de mult, și creștinismul în Răsărit, luase veștmânt grecesc.

Dar mai puternică fu limba veche și cultura slavonă a țărilor slave din Balcani, „țaratele“ bulgare și sârbești, după ce se ridicară prin creștinism, la putere și cultură, despărțindu-ne pe noi, cei de-aici, de puterea și cultura greacă-bizantină. Știm că în biserica noastră s'a înlocuit limba latină, care a rămas în toată biserica din Apusul Europei, cu *limba slavă*; și aceasta fiind la noi și'n Răsărit „limba sfântă“, a fost întrebuințată și'n cancelaria domnească și'n actele statului, cum era și l. latină în Apus. Deci două limbi de biserică și de stat, pe care însă nici popoarele și nici domnitorii nu le cunoșteau, ci numai oamenii bisericilor și-ai cancelariilor. Așa că n'a fost vreo scădere pentru noi, față de alte popoare europene, că am avut câteva sute de ani o limbă străină în biserică (slujbă și cărți) și'n stat, când toate au fost în această stare.

Dar în 1453 Constantinopolul cade în mâinile Turcilor și-o mulțime de clerici-cărturari și boieri din marea cetate, din împărăția aceasta greco-romană sau bizantină, fug la noi. Și cum Turcii cuceresc apoi peninsula, înaintând spre Dunăre, fug la noi și mulți clerici-cărturari și boieri de cultură slavonă, din „țaratele“ bulgaro-sârbești, — așa că pentru o vreme se întărește aici și *cultura slavonă*, dar reîncepe iarăși a se răspândi și cea *grecească* — mai ales că peste țările slave, se stabiliseră legături între noi și multe „locuri sfinte“ din Răsărit, în deosebi cu Patriarhia grecească din Con-

stantinopole (înființarea mitropoliilor Țării-Românești și Țării Moldovei, în 1359 și 1401).

Cu vremea însă sultanii turci, după ce cuceresc „țările” sârbo-bulgare, le schimbă în pašalâcuri, dar pe Grecii din Constantinopole (de-acum „Stambul”) îi păstrează și-i ocrotesc, având pânire, de pradă bogată, de războiul, care era „sfânt” pentru ei, căci se pricepeau la multe îndeletniciri trebuincioase într’un stat și’n legătură cu alte state în afară — îndeletniciri pe care nu le aveau Turcii. Aceștia nu știau acum decât de tiranica lor stăpânire, de pradă bogată, de războiul, care era sfânt pentru ei,

Fig. 3. Mănăstirea Curtea de Argeș.

cași cartea legii lor mähomedane, Coranul. Așa că Grecii din Constantinopole ajung oameni de ispravă și de încredere ai Turcilor stăpânitori. Biserica și patriarhia grecească, vestită de mult în tot Răsăritul, sunt acum ocrotite și ajung în fruntea creștinătății răsăritene. Clerici-cărturari greci, tot mai mulți vin în țările noastre, mitropoliți, egumeni și călugări, pentru rânduielile bisericilor noastre, cași pentru milostenii și sfințiri de biserici și mănăstiri, mai ales pela 1500, în timpul „domniilor religioase” al lui Vlad Călugărul, Radu cel Mare și Neagoie-Basarab. Acesta știm că la sfințirea Mănăstirii Curtea de Argeș (1517) poffi peste 1000 de vlădici, egumeni și preoți din tot

Răsăritul, în frunte cu marele egumen dela mănăstirile din Sf. Munte (sau *Athos*, lângă *Salonic*). Acolo trimeseră daruri și milostenii, și *Vlaicu-Vodă* și Ștefan cel Mare și mulți alții, ca și'n *Constantinople*, *Ierusalim* și alte locuri „sfinte“ vestite în Răsăritul grec-ortodox.

E atât de mare încrederea și credința în aceste locuri și căpetenii, încât de-acum încep, înmulțindu-se din ce în ce cu vremea, așa zisele „*închinări de biserici și mănăstiri din țară, cu odoarele, averile, moșiile și veniturile lor*, către mănăstirile, bisericile și patriarhiile grecești. Se deschide adică așa numita „chestiune a mănăstirilor închinată“, pe care o va deslega abia *Cuza-Vodă* în 1863, când va face „secularizarea averilor mănăstirești“ adică luarea lor pe seama statului. Căci ctitorii, adică întemeietorii de biserici și mănăstiri, înzestrându-le cu odoare, moșii și venituri, se temeau că vor fi jefuite sau confiscate de alții în viitor și deaceia, ca să le ferească, punându-le sub o autoritate și pază mai mare, din străinătate, le închinau, mănăstirilor și patriarhiilor din *Constantinopol*, *Athos* (Sf. Munte), *Salonic*, *Ierusalim* ș. a.

Ba Grecii și-au mai întărit poziția lor la *Constantinople* și cu alt mijloc. Din vechi și până astăzi ei au dovedit deosebite însușiri pentru comerț, mai ales în porturile și pe mările, pe țărmurii cărora au locuit și locuiesc — de care Turcii erau lipsiți, deși aveau mare nevoie. Așa că tot comerțul și viața economică a Răsăritului, pe lângă cea cultural-religioasă, încăpu în mâinile Grecilor supuși Turcilor. Deveniră deci comercianți, industriași, armatori, întreprinzători și bancheri — și pe lângă ei unii Evrei veniți din Spania și unii creștin-catolici din Apus. de diferite neamuri, mai ales Italiani și Francezi, cunoscuți sub numele de „*Levantini*“. Se îmbogățiră și deveniră oamenii de afaceri ai Turcilor. Firește că tot ei erau cei mai pricepuți să cunoască, să transporte, să prețuiască și să negustorească bogățiile țărilor noastre supuse Turcilor, mai cu seamă: grânele, oile, ceara, mierea și seul. Nu mai puțin se pricepeau ei ca oameni ai unui vechi și mare stat organizat, la punerea, strângerea, socotirea și arendarea dărilor (*impozitelor*),

ca și la iscodirea și ridicarea feluritelor bacșișuri și plocoane — toate de pe spinarea țărilor noastre, din stoarcerea și exploatarea țărănimii muncitoare. Așa că și prin viața economică s'au răspândit la noi limba și cultura grecească.

Dar prin biserică și viață economică, Grecii au devenit la noi puternici și din punct de vedere politic. În sec. 16-lea căzând țările noastre sub greaua apăsare a stăpânirii turcești, știm că tronurile se dobândiau la Constantinopole cu bani mulți și umilitoare stăruinți și legături. Pretendenții pe drept sau pe nedrept la tronurile noastre, neavând bani, se împrumutau la acești oameni de afaceri, se împrieteniau sau se înrudeau cu ei, aducându-i apoi în principate, ca datornici, rude, sfătuitori și aprigi slujbași.

Și cum cultura superioară era cea grecească, ei și familiile, cași prietenii și marii slujbași vorbeau grecește, cum își creșteau și copiii, și cum vorbeau și fruntașii bisericii, iar mai târziu, luându-se după toți aceștia, și fruntașii boierimii. Încăpând apoi pe mâinile lor și slujbele (dregătoriile, funcțiunile cârmuirii, statului) și înaltele trepte bisericești (episcopi și mitropoliți, arhierei, cași egumeni sau stareți, conducători de mănăstiri), bucurându-se de mari onoruri, dar mai ales de mari venituri și bogății, *împotriva acestora, cași a domnilor greci ori grecizați, s'au răsculat pământeni*, cerând domnii naționale și gonirea Grecilor.

Avem scrisoarea unei Doamne care se adresează unei surori ce se află în Veneția. Ii spune lămurit să nu vie în țară, deoarece *străinii sunt bănuși că vin numai ca să se îmbogățescă și deaceea sunt rău priviți*, mai ales că aici e alt popor, cu altă credință, limbă și deosebite obiceiuri.

Tot așa trebuie să observăm, cum au observat și marii noștri cărturari, că *acești Greci erau puțini și nu puteau să influențeze poporul în adâncul și sufletul lui românesc*. El s'a împotrivit în chip firesc, prin cultura lui veche și originală, deși simplă, oricărei culturi străine superioare. Dimpotrivă a luat câte ceva dela alții, dar numai ce-a fost sănătos, de nevoie și potrivit cu rostul și firea lui. Așa și dela acești Greci s'a folosit cultura noastră, căci unii din ei erau meșteri în a orândui viața bise-

ricească, ceea ce au făcut și la noi, apoi erau oameni cu carte, cu multe cunoștințe, caligrafi, cunoscători de limbi și oameni cu deprinderi artistice, cu pricepere pentru arhitectură, sculptură, zugrăveală ș. a. și *oricum*, dela ei am mai primit și din aceste puncte de vedere, îndemnuri și modele — cum a fost și minunata povestire grecească în versuri, a lui *Palamede*, despre faptele lui Mihaiul Viteazul.

2. MATEIU BASARAB ȘI VASILE LUPU

(1632 — 1654)

1. Luptele între acești doi domni și legăturile lor cu vecinii. Acești doi domni s'au ridicat cu ajutorul partidului „național”, zis de unii și „militar”, împotriva domnilor greci sau grecizați. În Muntenia împotriva lui *Leon* ori „*Alion-Vodă*” și-a lui *Radu-Vodă Iliș* se ridică boierii-olteni în frunte cu Aga Mateiu din Brâncoveni (Romanăți) care-și zicea și el, cași Radu Șerban „nepotul lui Basarab Voievod” sau numai *Mateiu Basarab*. În Moldova, în fruntea acestei boierimi, care striga „Dă-ne, Doamne, pe Greci” este Vornicul Lupu care și-a zis pe tron *Vasile-Vodă*, după ce prin „îmbletele” lui a gonit pe *Alexandru Iliș* și pe *Moise-Vodă Movilă*, și-a făcut să fie tăiat la Constantinopole *Miron-Vodă „Barnovschi”* (cel cu mănăstire la Bârnova lângă Iași), o rudă a Movileștilor.

Mateiu Vodă era un boier de țară, bătrân oștean, fost luptător în rândurile lui Mihaiul-Viteazul, simplu și cum-pătat, liniștit și gospodăru, iubitor de țară și respectat de boieri. Lupu ajuns domn, luă falnicul și împărătescul nume grecesc de Vasile-Vodă. Mândru și bogat ne-astâmpărat și ambițios, om pornit și minte neliniștită, a poftit și tronul Munteniei, a ținut la stăpânirea Ardealului și, cum în el fierbea și sângele tatălui, un Albanez grecizat (deși mama era Româncă), el a visat și tronul Constantinopolului. Era setos de măririi și

„zavistnic“, cum zice cronica, lacom și jinduind la lucrul și binele altuia, în deosebi la tronul Țării Românești al lui Mateiu Vodă, deși amândoi luaseră tronurile cu

mari stăruințe, cu mulți bani împrumutați și cu ajutorul puternicului Abaza Pașa dela Silistra. Au domnit cam douăzeci de ani fiecare, Mateiu doi ani mai mult (1632—

1654) decât Vasile (1633—1653). În tot acest timp au avut trei răboaie — lupte între frați, care dovedesc că pe atunci erau mai puternice interesele politice decât legăturile frățești.

Ceeace le-a ajutat să domnească mult și să se războiască între dâșii a fost și faptul că Turcii și alți vecini erau prinși în răboaie depărtate, spre care îndreptau toată grija și toate mijloacele. Mai ales Turcii, de care depindeau tronurile noastre, erau ocupați cu războaiele contra Persilor — iar în Ardeal Gheorghe (Rakoczy) Racoți I-iul lua parte la *marele războiu de 30 de ani*.

Acest războiu a ținut dela 1618—1648 și-a fost cel din urmă războiu pricinuit de credința religioasă. Știm că se iviseră în Apusul Europei *credințe creștine noi* („Reforma“) împotriva Bisericii Catolice (Papa dela Roma) și anume două mai încemnate: *Luteranismul* și *Calvinismul*. Cupă rumlele porocăciunilor: Luther și Calvin. Și s'au pornit multe războaie religioase în Franța, Olanda, Anglia, Spania și mai ales în Germania, unde la urmă, ca încheiere, izbucni acest mai din urmă și cel mai mare războiu religios. Căci Biserica Catolică, după ce-a pierdut Anglia, Țările Scandinavice, Olanda, pe Unguri și pe Sași, cași Germania, a încercat cu felurite mijloace, îngăduite și neîngăduite, să dea o nouă putere catolicismului. Așa au fost, pe lângă primenirea și îndreptarea vieții clerului catolic și provăduirea credinței catolice la alte popoare și'n alte continente — mai ales întrebuintarea chinurilor și-a mijloacelor criminale de către un fel de tribunal religios numit *Inchiziție*. Sau prin înființarea unei noi tagme de călugări cari trăiau în mijlocul societății, fără a se deosebi prin ceva, și ascultau orbește de mai marele lor, supusul Papei dela Roma, lucrând cu orice mijloace, cât de rele, pentru biruința și întinderea Bisericii Catolice. Se numiau *lezuiți* sau ostașii armatei lui Isus (pe latinește „Iesu“).

Ei au provocat, prin împăratul catolic-german dela Viena, din familia Habsburg sau Austria, acest mare și sângeros războiu, ridicând drepturile religioase ale credincioșilor celor noi din Boiemia, în ajutorul cărora au sărit unii prinți germani. Sar apoi *Danezii*, bătuți de marele general german *Wallenstein*, bătut și el de *Suedezii* comandați de marele lor rege *Gustav Adolf*, mort pe câmpul de luptă. La urmă, pe Imperialii Catolici i-au

învins Francezii, comandați de marii generali *Turenne* și *Condé*, pe vremea când în Franța domniau regii *Ludovic XIII* și *Ludovic XIV*, iar treburile publice le conduceau: cel mai vestit ministru al vremii, *Richelieu*, și mai apoi, ajutorul lui, *Mazarin*. Ei i-au silit pe Germani să iscălească tractatul de încheiere a războiului, *pacea din Vestfalia* (1648, în vestul Germaniei). La acest războiu au luat parte și doi domnitori ai Ardealului, cel din urmă fiind *G. Racoți I-ii*.

Acesta îl ajutase pe Mateiu decând fusese învins de Alion Vodă și pribegise în Ardeal. Acum, ca să poată lua parte la războiul de 30 de ani, Racoți avea nevoie de un adevărat prieten și sprijin în Muntenia. Deaceea tot timpul l-a ajutat pe Mateiu împotriva lui Vasile Lupu.

Ambițiosul domn dobândise dela Poartă firman (act) de domnie în Țara-Românească, pentru *fiul său, Ion-Vodă*. Și venind să ia tronul, fu întâmpinat de Mateiu-Vodă la *Teleajen*, unde din vechi se pomenia de „Cetatea Teleajnei“, care pare să fi fost Vălenii de Munte. Vasile-Vodă fu bătut și fugărit până dincolo de Focșani (1637). Murind Ion-Vodă, peste doi ani Vasile-Vodă dobândi firman pentru sine, intitulându-se „*Domn al Moldovei și al Țării Românești*“. Năvăli din nou și fu oprit întâiu la graniță și-apoi iarăși la Teleajen. Mateiu, cu boierii și oștenii țării, ca și cu ajutorul dela Racoți, coborî până jos, unde se varsă Prahova în Ialomița și bătălia se desfășură între două sate așezate pe cele două ape: *Ojogeni* și *Nănișori*. Bătut, Lupu fu iarăși fugărit până dincolo de graniță (1639).

Curând apoi, măritându-și fata cea mare, *Maria*, cu un vestit prinț polon, mândria lui fu oarecum potolită. Cei doi domni se împăcară și drept semn, fiecare zidi în țara celuilalt câte un sfânt locaș: Mateiu ridică *Mănăstirea Soveja* în ținutul Vrancei și Vasile *Biserica Stelea* din Târgoviște.

Dar necazuri mari îl așteptau pe Vasile-Vodă. În 1646 năvăliră *Tătarii*, prădând groaznic și'n curând năvăliră și *Cazacii*, cari se răsculasera împotriva Poloniei

și pentru *libertatea Ucrainei* (Rusia de Sud sau Rusia Mică) sub Hatmanul lor *Bogdan Hmilnițchi*. Acesta amenința greu Moldova, dacă Vasile nu se învoia să-i dea de soție, pe fiica sa mai mică, *Domnița Ruxandra*,

Fig. 5. Vasile-Vodă Lupu.

fiului urit, necioplit și incult, anume *Timuș*, care deveni ginerile lui Vasile Lupu, ducând în adâncul stepelor rusești pe tânăra și mult frumoasa *Domniță*.

Iar dacă acum se potolise Vasile, în *Ardeal* murise

Gh. Racoti I-iu și-i urmasa fiul, Gheorghe Racoti II. Acesta la rândul-i avea nevoie de-un prieten sigur în Muntenia, dacă nu și în Moldova, ca să poată lucra liber *pentru dobândirea tronului Poloniei*, al cărei rege fugise. Se învoi cu Mateiu să scape de Vasile-Vodă și să-l pedepsească. Găsiră și pe un boier, *Logofătul Gheorghe Ștefan*, doritor de domnie. Când nu se aștepta Vasile-Vodă, ei năvăliră în Moldova și Gheorghe Ștefan-Vodă luă tronul. Dar Vasile fugise la Timuș și acum venia cu Căzăcimea, doritor de răsbunare. Bătu pe Gheorghe Ștefan-Vodă și năvăli în Muntenia. Rupse linia de graniță, rupse și linia Teleajenului și înaintă spre Târgoviște. Atunci ieși Mateiu-Voievod cu cei 8000 de boieri și curteni și multă oaste cu plată și ajutoare și întâmpină pe protivnicul său la satul *Finta*, între Prăhova și Dâmbovița. Boierii luptară credincios, dar și Cazacii până ce venind și-o ploaie în fața Cazacilor, de le udă iarba de pușcă, li se frânseră liniile și-o luară la fugă. Gonacii îl urmăriră până departe pe Vasile, iar pe urmele lui se duse Gheorghe Ștefan-Vodă de-și ocupă tronul a doua oară. Și Mateiu-Vodă fusese lovit de-un glonț în picior. Vasile fugi la Cazaci, după ce Timuș muri la apărarea Sucevei — și dela aceștia trecu la Tătari și-apoi la Turci cari-l închiseră la Edi-Culè („Sapte Turnuri“). N'a mai reușit să ia tronul. Iar Mateiu-Vodă, după ce potoli o răscoală a „*Seimenilor*“, (Iefegii, Sârbi cu plată, așa ziși și la Turci), cari tăiară în față-i pe ruda sa, Preda Brâncoveanu, muri senin într-o zi de vară, pe înserate, în cerdacul casei domnești din Târgoviște (1654) și fu îngropat la mănăstirea sa din munții Vâlci, alături de Bistrița, *Arnota*.

2. Cultura română în vremea acestor domni.
Limba Română în biserică. Influențe și lucrări literare.
Știm încă dela domnia lui Mihaiu Viteazul, cum s'a ivit și-a propășit *scrisul românesc*, întrebuințarea limbii române în scris, chiar și în cărțile bisericești, precum și'n

altele (în „cronici“, ca și în testamente, inscripții pe morminte, ba chiar și'n acte domnești). Odată cu aceasta, în vremea domniilor acestora, cași mai târziu, este o mare desvoltare culturală. Mateiu Basarab și Vasile Lupu se întrec în a ridica sfinte și frumoase locașuri și palate, a întemeia școli, a aduce tipografii și-a da îndemn la *carte, artă și cultură*. Adevărat este și faptul că Mateiu nu voia să se lase mai pre jos de Vasile Lupu, iar acesta făcea multe isprăvi de-acestea și din mândrie și dorință de faimă. Ei sunt însemnați și pentru dragostea lor de țară, gospodăria și buna administrație, îngrijire de drumuri, biruri, liniște și ordine, cași de armată. Totuși ei trebuiră să ție seamă și de vechea cultură slavonă, de mult stăpânitoare în biserică și stat, cași de cultura superioară, cea grecească, deși veniseră la tron, cu ajutorul boierimii și clericilor speriați de înmulțirea Grecilor la noi.

În 1639 Mateiu Vodă, împreună cu sfatul domnesc, hotărî spre marea mulțumire a unora, ca o mulțime de mănăstiri care erau conduse de egumeni greci, să fie înapoiate egumenilor români. Asemenea adunări și hotărîri avuseseră loc și mai înainte, cu acelaș scop („împotriviri față de străinii greci ce aduc „obiceiuri reale“) și sub Mihail Viteazul, cași sub Leon sau Alion-Vodă.

Pe de altă parte, năvălia biruitoare, noua limbă și cultură — și pe nesimțite își cerea drepturile, ocupând un loc tot mai larg, limba națională, limba românească. Deaceea limba slavă veche începe a se da uitării și greu se mai găseau dascăli și scriitori de slavonește — ceeace sili pe cei doi domni să întemeieze, la Iași și București, și școli de slavonie. Drept e însă că la aceste școli superioare din cele două capitale, se învăța și românește, ba și cele două limbi vechi, greaca și latina.

Erau deprinderi și imbolduri pornite dela popoarele din Apusul Europei, prin Constantinopole și prin Polonia catolică și latinizată, îndemnuri și influențe ale celor două mari mișcări ale Europei Apusene: și Reforma și Renașterea, care cereau respect și

cultivare a celor două vestite limbi și literaturi vechi („clasice“) dar și a limbii fiecărui popor, a limbii naționale.

Deaceea am și putea numi acest veac al 17-lea „*Veacul Renașterii Apasene în cultura noastră*“.

Un „catehism calvinesc“ a apărut în 1640 la Alba-Iulia, tradus din limba ungară și tipărit cu litere chirilice. Altul apare în 1648, dar e tipărit cu litere latine și este tradus de un Ștefan Fagarasi* (din Făgăraș) care ne-a lăsat și psalmi traduși în versuri românești. Al 3-lea „catehism calvin“ apare în 1656.

Tot atunci s'au tipărit și alte multe cărți în l. română, din îndemnul prinților unguri „calvini“ ai Ardealului. Cele mai însemnate sunt *Psaltirea* din 1651 și mai ales *Noul Testament*, tipărit cu trei ani mai înainte (1648) de Mitropolitul Simion Ștefan, care spune în vestita-i prefață: „Rumânii nu grăiesc în „toate țările într'un chip. Pentru aceea cu nevoie poate să „scrie cineva să înțeleagă toți... Bine știm că cuvintele trebuie să „fie ca banii; că banii aceia sânt bani cari înblă în toate țările,

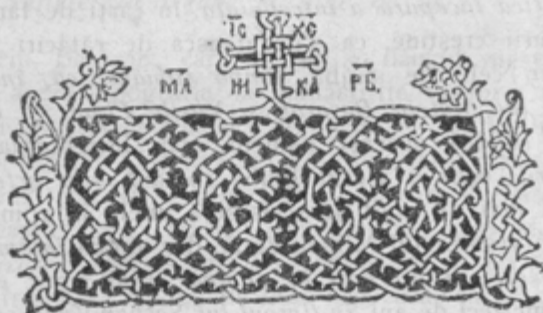

Fig. 6. Podoabă în fruntea unei evanghelii (sec. 17).

„așa și cuvintele acealea sânt bune care le înțeleg toții... Iară „de nu vor înțelege toți, nu-i de vina noastră, ce-i de vina celuiia „ce-au răsfirat Rumânii printr'alte țări...”

Mult a îndemnat la scrisul și tiparul românesc, cum vom vedea mai jos — căci pe lângă că așa era pornirea vremii, („curentul“), pe lângă nevoia celor ce trebuiau să scrie și nu știau alte limbi dar și cartea tipărită a slujit de model, de reazem, îndemn și îndreptar.

Știm cum în Ardeal întâiu, la frații noștri supuși stăpânirii ungurești, din îndemnul celor ce credeau în noile învățături creștine reformatoare și revoluționare, împotriva Bisericii Catolice, ale lui *Ion Huss*, *Martin Luther* și *Ioan Calvin*, s'au tipărit primele cărți bisericești în limba română (la Brașov, în 1560, cu grija Diaconului Coresi).

Deși Românii din Ardeal, nu și-au părăsit legea ortodoxă strămoșească, în timpul domnitorilor unguri și calvini din Ardeal, G. Racoți I și G. Racoți II fiul, au primit cărțile acestea în limba română, în loc de acele slavonești, chiar și un „catehism calvinesc” în românește și s'au bucurat și de slujba bisericească în limba română. Și de bună seamă și din această influență, ca și din îndemnurile vechi și noi de mai sus, din pricină că slavona se dă uitării și l. greacă nu pătrunsesse încă bine, *clericii în biserică începură a întrebuința*, în cărți de lămurirea învățaturii creștine, ca s'o ferească de rătăcirii și mai puțin în cele de slujbă, *limba românească, încă din vremea lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu*. Și din biserică, fiindcă aceeași oameni erau întrebuințați și'n cancelarii, ușor a trecut limba română și'n acte, care dealtfel mai de mult se scriseseră unele în românește, încă din vremea lui Mihaiu-Vodă, dar numai *întâmplător, în pribegie, și arareori în domnie*. Mai sigur este că peste cincizeci de ani, în timpul lui Șerban-Vodă și Vodă-Brâncoveanu, se slujia și se citia și'n românește, după ce se tradusese și se tipăriseră toate cărțile, deși *se îngăduia și slujba și citirea în limbă străină, alături de cea în limba națională*.

Aceasta n'a împiedecat ca până târziu, în Epoca Fanarioților (veacul 18-lea), să se slujească și să se citească încă slavonește, pe alocurea, în bisericile noastre, și până pe la 1800 și mai bine, să se păstreze formule, începuturi, crâmpie și cuvinte slavonești în actele Statului.

3. **Tipografiile, arta și legislația**, în timpul acestor două însemnate domnii, s'au bucurat de-o deosebită dezvoltare. Am văzut ce bună înrăurire vor avea *cărțile tipărite* pentru scrisul în românește. Știm că se tipăriseră în Muntenia cărți slavonești (Măn. Dealului, Tipografia lui Radu cel Mare și-a lui Macarie) și la Brașov, odată cu cele românești. Acum se aduc tipografii cu ajutorul conducătorului Ortodoxiei și „părintelui culturii rusești“, prea învățatul fiu al lui Simion-Vodă, *Petru Movilă Arhiepiscopul Chievlui*. (Rusia Mică, Sudică sau Ucraina) conducători ai bisericilor fiind: *Mitropolitul Ștefan în Muntenia și Mitropolitul Varlaam în Moldova*, care a făcut despre aceasta și versurile:

„Din Patriarhie datu-ne-au tipare —
Sufletească treabă și bine ne pare!

Mateiu Basarab, care aduse și dânsul meșteri din Rusia, așază tipografia la mănăstirile *Govora, Câmpulung* și apoi la *Dealul și Târgoviște* — iar Vasile Lușea la *Trei-Ierarhi* (Iași). Cea mai de seamă carte a fost „*Cazania*“ din 1643, tipărită de Mitrop. Varlaam. Este „explicarea“ sau „tâlcul“ evangheliilor, zisă și „*Carte Românească de Invățătură* — tălmăcită și scrisă într-o limbă frumoasă și atât de bine înțeleasă, că se răspândește în toate părțile locuite de Români. Și fiindcă atunci Biserica Ortodoxă era amenințată de unele învățături calvinești din Ardeal, unde se tipărise un nou „*catehism calvinesc*“, Varlaam adună un *sinod* (sobor, adunare) *ortodox la Iași (1641)* și condamnă noile învățături, tipărind și cărticica „*Răspunsuri la catehismul calvinesc*“. Tot cam pe atunci, în ambele țări, se tipăriră cărți populare, de plăcută citire, de întâmplări și vitejii cum ar fi, pe lângă *Viețile Sfinților* (d. ex. *Viața Sf. Paraschivei*) sau *Povestea Troadei* (a întâmplărilor dela Troia, din Răsboiul Troian), *Isopia*, *Alixândria* (faptele lui Alexandru cel Mare, regele Macedoniei) tălmăcită în

vremea războaielor lui Mihaiu Viteazul ș. a. Ba prea învățatul cumnat al lui Mateiu-Vodă, *Udriște (Uriel) Năsturel*, fratele Doamnei Elenei, care știa multe limbi și-avea în grijă *școala dela București*, traduse frumoasa poveste creștină „*Varlaam și Ioasaf*”. Toate acestea aproape cu caracter de romane.

Se crede că un *Istrate Logofătul*, care a tradus în Moldova și o *pravilă* (carte de legi), a tradus din grecește și povestirea vestită a marelui scriitor grec vechiu *Herodot* (sec. V înainte de Hr.) despre Imperiul Persan și luptele eroice ale Grecilor vechi cu Persii. Se traduc și *cronografe* (scrieri de însemnări istorice pe scurt despre Imperiul Roman, cel Roman-Bizantin, și despre „țările” sârbo-bulgare). Din Muntenia ne-a rămas un asemenea *cronograf*, scris românește, de călugărul *Mihail Moxa* dela R.-Vâlcea, care a scris despre întâmplările istorice ale vremii, dela facerea lumii până la anul 1489, deci și despre Țara Românească. Este dar *cel dintâi cronicar român* (1620), ca să ne dea apoi, în Moldova, *Vorricul Gr. Ureche*, fostul elev al școalelor latine poloneze, adevărata și primă mare cronică a Moldovei (1640).

În ce privește *desvoltarea artistică, propășirea artelor* în acest timp, dovada o avem tot în ctitoriile, în sfintele locașuri ridicate de cei doi domni. Se pare că stilul moldovenesc a pătruns și'n Muntenia, pe lângă alte deprinderi străine, cum sunt cele din Rusia și Ardeal. Am văzut că Radu Mihnea sfârșește monumentala *Bis. „Radu-Vodă”*; *Mateiu-Vodă* se crede c'a ridicat ori reparat vre-o 40 de biserici, mănăstiri și palate, din care mai însemnate au fost *Curtea Domnească* (cu Turnul Chindia) din Târgoviște, ca și *Biserica Domnească* de acolo (începută de Petru-Vodă Cercel), *Soveja din Munți Vrancei*, *Arnota* ș. a. În Moldova, *Movileștii* ne-au lăsat, între altele *Mănăstirea Sucevița* (Bucovina) cu multe și minunate zugrăveli pe tencuiala proaspătă (se zice „o frescă”, două „fresce”), ceea ce e mai curios și mai frumos, zugrăveli pe dinafară, pe zidul bisericii. Apoi *Vasile Lupu* care reînălță *Golia* din Iași, o adevărată cetățuie, *Sf. Dumitru* din Orhei (Basarabia) și mai

ales *Trei Ierarhi* (după slavonește, „Trisvetitele“) din Iași, un adevărat giuvaier — înăuntru — de frumoase zugrăveli, mozaic și aurărie, iar în afară o minune de lucrare arhitectonică, sveltă și de mijloc, cu multă potrivire în toate liniile și măsurile, sculptată toată ca o dantelă, de sus până jos, cum se pare la vedere, toată piatra săpată cu măiestrie, adică tot zidul bisericii, nu numai cu cadre săpate pe la uși și ferestre, ca la celelalte biserici. Este un model desăvârșit, ca și Curtea de Argeș, de artă bizantină-românească.

Dar acești doi domni sunt însemnați și prin *culegerile de legi* ce-au tipărit, adică *pravilele*. Sunt cele dintăiu legi scrise la noi. Înainte se judeca după *datinele țării*, după obiceiul pământului, cum a fost la toate popoarele, adică după *legea, dreptul nescris*.

Cum știm noi, la început chiar voievozii ori domnii se numiau „juzi“ și osânda se zicea „dreptate“. Apoi domnii, când întăresc și întind „domnia“, ca stăpâni ce erau, au singuri dreptul deplin de judecată, mergând din loc în loc și ținând scaun de judecată cum se zicea de altfel, și la alte neamuri. Mai târziu Domnul judecă numai pricinile mari, la scaunul domnesc, adică în capitală, în fața vlădicilor cu mitropolitul țării în frunte, și-a boierilor de sfat domnesc (mai târziu divan), între care e și vornicul, care dobândi mai mult drept de judecată, și marele armaș, executorul (indeplinitorul sau împlinitorul) poruncilor domnești sau osândelor. Judecata era strașnică, în fața icoanelor și-a făcliilor aprinse; oricine, fiind pârît, este silit să stea înaintea judecății domnești.

Totul e pe față, prin viu graiu și cu martori cari depun jurăminte înfricoșate. Uneori împriuinții se așezau în genunchi la o mare depărtare de tron. Apoi dela o vreme Domnul dă delegație anumitor boieri să judece în țară, la fața locului, sau să cerceteze; și aceștia, la rândul lor, puteau delega pe alții mai mici.

Dar pentru orice judecată boierească se putea face apel la sfatul sau divanul domnesc, adică la Domn. Se întrebuințau și chinurile și se pedepsia chiar cu moartea, nu numai cu bătaia, închisoarea sau schingiuirea (d. e. tăierea la nas pentru cei ce umblau după tron). Pe boieri nu-i putea bate decât Domnul. Uneori îi trimitea o vreme să stea la mănăstiri; mai târziu

unii domni au trimis pe boieri și la ocnă. Se despuiau și de averi, mai ales pentru crima de trădare. Era și datina ca omoritorul să-și poată răscumpăra cu bani, față de rudele mortului, crima săvârșită în anumite condițiuni. Cine nu venia la judecată, pierdea negreșit, dacă nu i se primia pricina lipsei. Cu privire la proprietăți, vânzări și cumpărări ori moșteniri, erau tot felul de vechi datini ori obiceiuri judecătorești, de pildă: purtarea brazdei din pământul în judecată; martori pentru hotare, sau copii bătuți bine în anumite locuri de hotar-sau „depărați“, cărora li se luase cu sila din păr, ambele mijloace ca să nu uite; „dușegubina“ sau plată sufletului, era pierderea moșiei pe care se găsisse un om omorît (mai târziu un călugăr) fără a se găsi făptuitorul; nu moșteniau decât băieții, dar apoi se introduse obiceiul ca fetele, ca să poată moșteni, să fie făcute „feciori“ prin acte domnești; moștenitorii băieți însă trebuiau să înzestreze fetele; nimeni nu putea vinde moșia, locul ori casa, fără să în-
 “trebe întâiu rudele (mai apoi și vechii), ceea ce se numia dreptul „de protimis“ pe temeiul căruia, dacă nu se respecta condiția de mai sus, se stricau vânzările; și'n sfârșit așezământul „cojurătorilor“, adică al celor ce jurau mai mulți odată, în cazurile de moșii și hotare, cași în altfel de judecăți uneori, aducând fiecare din împricinați mai mulți jurători decât celălalt — 2, 4, 6, 12, și chiar 24; iar mai sus văzurăm că străinii se împământeniuau căsătorindu-se cu Române.

Totuși se simția în multe judecăți lipsa legilor scrise. Și iată de ce Mateiu Basarab și Vasile Lupu hotărîră să tălmăcească și să tipărească cărți de legi sau pravile, având ca text și model legile bizantine, ale împăraților din Bizanț, pentru care se și ziceau „legile împărătești“ sau „bazilicale“ dela un cuvânt grecesc (bazileu = împărat). Așa se tălmăciră și se tipăriră: *Pravila Aleasă* în Moldova (1632) și *Pravila cea Mică* dela Govora în Muntenia (1640) pentru oamenii bisericii (drept canonic) și mai târziu cele mari, pentru toți, „*Cartea Românească de Invățăture dela Pravilele Împărătești* în Moldova (1646) și „*Indreptarea Legii* în Muntenia (1652), după care se vor mai tipări cărți de legi în așa zisa „epocă a Fanarioților“.

4. Scurtă privire asupra urmașilor celor doi domni. La moartea lui Mateiu Basarab, împotriva hotărîrii ma-

relui domn, veni la tron o rudă, fiul lui Radu Șerban *Constantin-Vodă Șerban Basarab*, zis și „Cârmu”, pentru că umblând după domnie, fusese crestat la nas. A reușit răscolind oastea de lefegii (Seimenii), în vreme ce în Moldova se așeza temeinic în domnie *Gheorghe-*

Vodă Ștefan. Dar urmând amândoi politica îndrăzneată a lui *Gh. Racoți II*, Prințul Ardealului, care voia să ocupe tronul Poloniei, s’au amestecat cu deosebită tărie Turcii și câte-și trei domnitorii și-au pierdut tronurile, devenind pribegi și murind prin țări străine. Osemintele Domnului Moldovei vor fi aduse la ctitoria sa din Bacău, *Mănăstirea Cașin*.

Fig. 7. Matei Basarab.

Acest războiu *suedo-polon*, s’a încheiat prin pacea dela Oliva (1660). Incepuse după fuga în străinătate a regelui polon *Ioan Cazimir* și răscoala Cazacilor sub *Hatmanul Bogdan Hmilnițchi*, tatăl lui *Timuș*, ginerile lui *V. Lupu*. Suedia, sub *Carol-Gustav*, nepotul de văr al lui *Gustav Adolf* din războiul de 30 de ani, a câștigat teritorii. *Frederic Wilhelm*, Prințul de *Brandenburg* și *Duce de Prusia*, a câștigat câteva localități și-a făcut un mare pas spre titlul și coroana de rege, pe care le va lua fiul său, *Regele Prusiei Frederic I-ul* (1701), iar Polonia câștigă atât, că-și alege ceea ce nu făcuse de mult, doi regi naționali, din cari unul e vestitul *Ioan Sobieschi*, care’n curând va mântui Viena de Turcii cari o înconjuraseră (1683).

Sub *Constantin Șerban Basarab* se sfărâmă cea din urmă oștire națională a Țării Românești. De prin veacul al 16-lea și vremea lui *Mihai Viteazul*, pe lângă oastea de țară, formată de *Cur-*

teni, Roșii și Călărașii, se tocmiseră *mercenari sau lejegii*, ziși și *Haiduci „ori Seimeni“* (Sârbi mai ales) „*Darabani*“ (de unde apoi „*Dorobanții*“ noștri) ș. a., pelângă ceilalți străini nămiți: *Unguri, Poloni* și mai ales *Cazaci*. Acest sistem, acest fel de-a organiza armate și de-a se lupta cu *soldați plătiți sau mercenari* — nu era numai la noi, ci în toată Europa, în *vremea nouă sau Evul Modern* (1453—1789).

Cași sub Mateiu Vodă, se răsculară tăind mai mulți boieri, între cari și pe Pavel sau Papa Brâncoveanu, din neam domnesc, fiul lui Preda cel tăiat cel sub Mateiu-Vodă — și tatăl lui Constantin Vodă Brâncoveanu.

Atunci Constantin Șerban, speriat, se uni cu dâșșii, până putu să fugă la Gh. Racotii II. În lipsă-i răsculații aleseră pe *Hrizică-Vodă*, fiul Banului Hrizea din Popeștii Prahovei. Vodă veni cu oaste ardeleană puternică și la Șoplea, pe Teleajen, fu măcelărită toată și cea din urmă oaste mare a țărilor noastre până la Cuza-Vodă. Erau 30.000!

Constantin-Vodă și Doamna sa Bălașa sunt ctitorii *Mitropoliei* din București.

Urmară *domni de țară*, amestecați cu *domni străini*, deopotrivă supuși Turcilor. Insemnat este în Muntenia *Mihnea-Mihaiu-Radu*, fiul lui Radu Mihnea, care luând și numele lui Mihaiu-Vodă, a încercat și-o acțiune în felul marelui domn, cu care semăna chiar — atacând cetățile turcești dela Dunăre. A sfârșit rău, otrăvit, la Brașov. În *Moldova* vine pentru prima dată la tronul țărilor noastre un bătrân Albanez grecizat, care se romanizase și ocupase mari funcțiuni, *Gheorghe-Vodă*, zis în limba lui „*Ghica*“ (Gheorghe), de unde s'a zis *Gheorghe-Ghica-Vodă I-iul*. Acesta trece domn în Muntenia, ca să facă loc, pentru scurtă vreme, lui *Ștefăniță-Vodă Lupu*, zis și „*Papură-Vodă*“ pentru că fiind foamete, oamenii mâncau te miri ce, zice-se, până la coajă de anumiți copaci. Urmează *Grigorașcu-Vodă-Ghica*, fiul lui Gheorghe Ghica, în Muntenia, iar în *Moldova Istrate-Vodă-Dabija*, boier de țară, mare podgorean, care bea cu oala de lut și la judecățile căruia trebuia să te duci numai înainte de masă. Grigorașcu-Vodă, însă, înainte

de-a încheia înțelegere ascunsă cu Germanii și înainte de-a fugi, se făcu vinovat de-o mare crimă: omorîrea silnică, pe niște pâri pizmașe, a celui fără nici o vină, bătrânul *Postelnic Const. Cantacuzino*, executat la *Mănăstirea Snagov* (loc de osândă). Cu greu scăpară fugind, ori ascunzându-se, tiii lui, *Cantacuzinii*, cari deveniră conducătorii „partidului creștin-național“, până ce unul din ei sui treptele tronului: *Șerban-Vodă*.

Zice *Cronica lui Stoica Liudescu* (Muntenia, 1688...): „Trimise doro-banți la casa lui Cons-tan în Postelnicul, și fără „veaste, din așternut l-au dus la sfânta mănăstire

„dela Snagov. Era Sâmbătă spre Duminică, Dechemvrie 20, în ziua „de Sf. Ignăie anul 7172 (1663) și — acolo, au stătut la Dum-nezeiasca liturghie, tot în genunche, la svintele icoane. Fiind „gata, s'au pricestuit (impărtășit) trupului și sângelui Dom-nului nostru Iisus Hristos. Iar când au fost seara, pre la cină, „l-au omorît în trapezăria mănăstirii“.

Fig. 8. Măn. Cetățuia (Iași)

Se înseamnă însă din domnii străini din acest timp pe *Gheorghe Duca-Vodă*, ctitorul *Mănăstirii Cetățuia* de lângă Iași și fost cu Turcii la înconjurarea Viennei — precum și doi domni pământenii: foarte bătrânul *Antonie-Vodă* din *Popeștii-Prahovei* în Muntenia și în Moldova omul Polonilor, *Ștefan-Vodă Petriceicu*, care a doua oară domni la Iași numai dela Crăciun până la Paști.

3. VREMEA LUI ȘERBAN CANTACUZINO, CONSTANTIN BRÂNCOVEMNU ȘI D. CANTEMIR

1. Șerban-Vodă Cantacuzino (1678—1688) era unul din cei șase copii ai bătrânului Postelnic Constantin, omorât la Snagov, ginerile lui Radu Șerban Basarab. Era deci frate cu istoricul, autor de cronici, Stolnicul Constantin, cu Spătarul Mihaiu Cantacuzino, cași cu sora-i: Stanca Cantacuzino, mama viitorului domn Brâncoveanu. Șerban era un om ager, învățat, bogat, mândru și făuritor de planuri mari. În el fierbea sângele familiei împărătești din Bizanț (Constantinopole, Tarigrad, Stambul) și el doria și visa luarea Constantinopolului, gonirea Turcilor și reîntemeierea Imperiului Bizantin. Deaceea în primul rând se sili să îndrepte tot răul din țară, să fie un mare gospodar și bun cu obștea. Opri să se mai spargă satele, micșoră și orândui birurile. Aduse porumbul în țară, căci până atunci se mânca la noi făină de secară, grâu și mai cu seamă meu — ȝic unii — din vremea Tra-cilor. Aduse și îndreptă unitățile de măsuri și greutate (ocaia și stânjenul lui Șerban-Vodă). Inființă două ti-pografii: la Buzău și la București, unde reorganiză și „Academia” — școală superioară, în care se învăța slavonește, grecește și românește. Ridică biserici și mă-năstiri, hanuri și palate. A încurajat școala, arta și cul-tura. În timpul și din îndemnul lui s’au tipărit mai multe cărți, dar cea mai însemnată prin frumusețea și valoarea limbii, ca și prin execuția tipografică, este *Biblia din 1688*, care se mai zice și „Biblia lui Șerban-Vodă”. carte ce se găsește și azi în toată românimăa și-a ajutat mult la *formarea limbii literare românești*.

El este ctitorul Mănăstirii *Cotroceni* (unde „se co-troci”, adică se ascunse, — ca să scape de pedeapsa ce-i pregătia Grigorașcu Ghica). Turnase tunuri și pregătia o mare armată, ca împreună cu cea germană să bată pe Turci și să treacă Dunărea. Era prinț al „Imperiului”

(german-creștin) și învoit întru tot cu Germanii. Cu Turcii, pe față, era foarte bine, mai ales că le trimetea tributul, dar uneori prin munți puneă bandiți să-l fure și să-l reîntoarcă. Luase parte la înconjurarea Vienei, împreună cu Gh. Duca al Moldovei, sub comanda marelui-vizir Cara-Mustafa (1683), când Viena fu despresurată și salvată de Ioan Sobieschi, regele Poloniei. Se zice că trăgea în marele oraș cu ghiulele pline cu paie, iar deasupra taberei muntene pusesese cruci, să nu tragă Vienzii. Dar tocmai când, așa de bine pregătit și profitând de ultimele biruințe germane, ar fi încercat să se ridice, a fost otrăvit, se zice. De partida turcească, ka să vie la tron nepotul de fiică, *Constantin- Brâncoveanu Basarab*.

Pe-atunci domnia în Franța unul din cei mai mari regi, *Ludovic XIV*, fiul lui *Ludovic al XIII*, care avusese în timpul războiului de 30 de ani pe cei doi miniștri mari, *Richelieu* și *Mazarin*. Acesta a cărmuit vreo 20 de ani și sub *Ludovic XIV*, care-apoi avu alți doi mari miniștri: pe *Colbert* care doria ca Franța să fie bogată, să aibă fabrici și drumuri bune, să producă multe mărfuri, iar flota și coloniile să prospereze — și pe *Louvois* care-a organizat armata și-a dus-o la mari biruințe. Acest rege era foarte mândru și cuvântul lui era lege. Spunea că are dela D-zeu puterea să conducă poporul și deci nu răspunde de faptele lui decât înaintea lui D-zeu, după moarte. Zicem noi azi, că era un rege sau un monarh absolut. S'a luptat aproape cu toată Europa și-a învins o vreme, dar la urmă a fost înfrânt. A avut mari dușmani și-anume: pe *Wilhelm III de Orania*, care fusese președinte eroic al Olandei și-acum ajunsese (1689) rege al Angliei, domnind cu totul dimpotrivă ca *Ludovic XIV*, jurând credință pe legile care garantau drepturile și libertățile Parlamentului și cetățeanului englez. El începe felul de cărmuire de azi — guvern constituțional-reprezentativ — cu libertatea individuală, libertatea votului și-a presei, Constituție și Parlament — care se vor răspândi și întări în celelalte țări, nu prin Anglia care și le va păstra, ci prin marea revoluție franceză din 1789, care le va împrăștiă odată cu sângele oștenilor francezi sub conducerea marelui împărat *Napoleon I-ii Bonaparte*. (1795—1815). Dar *Ludovic XIV* se război la Rin cu împăratul Germaniei, care era acum *Leopold I-ii*. Acesta, sfătuit de unele

fețe bisericești (lezuiți) dela curtea lui, a socotit că, decât să se hărțuie cu Ludovic pentru vreun oraș, mai bine să se lupte cu *Turcii decăzuți* din veacul 17-lea, ca să le smulgă marile țări și localități creștine supuse stăpânirii păgâne, (cum ar fi Ungaria, Ardealul ș. a.). Și deaceea reîncep războaiele turco-germane. Cu Germania se unesc: *Veneția* care pierduse multe insule, porturi ș. a., *Rusia* care sub Petru cel Mare, făcea cei dintâi pași europenești și doria Marea de Azov, dobândită și-apoi pierdută și Polonia sub viteazul rege *Sobieschi*, care scăpase Viena de Turci. În 1686 *Imperialii* luară *Buda* care fusese 145 pașalâc turcesc, apoi prin alte victorii câștigate de marele general

Eugeniu de Savoia, toată Ungaria și Ardealul tributar, care și fură câștigate de Austro-Germania prin *pacea dela Carlovăț* (1699), devenind vecină cu *Principatele* și aducând unirea unei părți din *Românii de acolo* cu *Papa dela Roma*.

Fig. 9. Constantin Brâncoveanu Basarab.

2. **Constantin-Vodă Brâncoveanu-Basarab și Cantemireștii.** Am văzut cum în 1688, la moartea lui Șerban Vodă Cantacuzino, se alege ca Domn ne-

potul de soră al acestuia, *Constantin-Vodă Brâncoveanu*, fiul lui Papa, cel tăiat de Seimeni sub Constantin Șerban-Vodă, și-al Stancăi Cantacuzino. A fost o vreme credincios Turcilor, susținut de partida turcească, în frunte cu unchiul său Stolnicul Constantin Cantacuzino, vestitul cronicar. Deaceea Brâncoveanu, care-și mai zicea și „Basarab“, ca să arate că se trage din vechiul neam domnesc și are drept la tron, când năvăliră Germanii în Muntenia, el îi urmărește cu Turcii și trecu munții, bătându-i la *Zărnești*. Acolo căzu în rândurile germane. Aga Constantin Bălăceanu, ginerele fostului domn Șerban-Vodă care-l trimisese cu o delegație să nchine țara Germanilor. Curând însă Germanii bătură pe Turci, cucerind Ungaria și Ardealul. Brâncoveanu nu stete la gânduri și se dete de partea Germanilor, trimițând delegați și în-

telegându-se în ascuns cu ei. Dar Germanii dela o vreme se'ntoarseră iarăși spre Apus, reîncepând luptele cu Ludovic XIV, pentru tronul Spaniei, pe care reușise să-l ia un nepot al lui Ludovic, *Filip, V. de Anjou*. Însă tot pe baza unor legături de rudenie, Leopold I-*iu*, împăratul Germaniei, pretindea că tronul Spaniei se cuvine fiului său Carol de Habsburg (Austria), și de-aci lupte din nou în Europa și'n colonii, între puterile europene.

Brâncoveanu dela o vreme, crezându-se părăsit de Germani, își îndreptă ochii și nădejdea spre noua mare putere care se ridicase 'n Răsărit, spre „prea puternicul împărat creștin pravoslavnic“ dela Mescova, anume *Petru cel Mare*, care doria pe de o parte să-și ridice țara și poporul prin cultura europeană, pe dealta să libereze popoarele creștine de sub jugul Turcilor — zicea el și curtea lui — pe când în adevăr el căuta o ieșire liberă la mare deschisă, pe piața lumii, pentru produsele și mărfurile Rusiei.

Aceasta a fost politica Rusiei dela 1613, când se alege ca „țar“, cum știm, *Mihail Romanov*, căruia-i urmă fiul *Alexe*, care are legături cu Mateiu Basarab și V. Lupu. Lui Alexe îi urmă *Fedor* (Teodor), care la moarte lasă trei copii: *Sofia*, *Ioan* și *Petru*, cel ce va deveni *Petru cel Mare* (1689—1725).

Zicea el, că are nevoie de-o „fereastră“ spre Europa, care putea fi sau la Sud, Marea de Azov și mai ales Marea Neagră, ce se găseau în puterea Turcilor, sau spre Vest Marea Baltică, care era în mâna Suedezilor. Despre Marea Albă de sus nu putea să fie vorbă, căci 9 luni pe an era înghețată. Deaceia aliat cu Leopold I-*iu*, se lup'ase cu Turcii și luase Azovul prin pacea dela Carlovăț (1699). Curând apoi el începu *războiul nordic* (1700—1720) cu tânărul și viteazul rege al Suediei, *Carol XII*, ce urmăse bătrânului tată Carol XI și acesta lui Carol-Gustav din timpul războiului suedo-polon. Carol XII doria să facă ceea ce făcuse Alexandru cel Mare — să meargă războindu-se până cât departe. A fost un erou, un om de sabie, dar vecinii, știind că are numai 18 ani, când se sui pe tron, îl atacară. Repede bătu el pe regele Danemarcei și pe Petru cel Mare, apoi pe regele Poloniei și al Saxoniei, dar fu bătut rău de Petru la Pultava (1709) lângă

Nipru — și se retrase la noi, la satul Varnița, lângă Tighina, pe Nistru, cerând adăpost dela Turci și întărâtându-i la luptă contra Rușilor.

Petru își căuta aliați și firește că cei dintâi fură cei doi domni români, *Brâncoveanu* și *D. Cantemir*, cel ce domnia în Moldova, unde domnise, după Duca-Vodă, tatăl său *Constantin-Vodă Cantemir* (1685—1693), un bătrân oștean, fostul boier mic Stolnicul Constantin din Stoienestii Fălciului. Numai fiul său, prea învățatul și mândrul Dimitrie, și-a luat numele de „Cantemir“, după numele unui prinț tătarăsc cu care se înrudiau. Constantin-Vodă, în fruntea Moldovenilor, Turcilor și Tătarilor, se luptă vitejește împotriva lui Sobieschi regele Poloniei, care după ce mântui Viena, atacă pe Turci prin Moldova. Cuceri Hotinul, ocupă Iașii, de unde luă pe Mitropolitul Dosofteiu și puse pe tronul Moldovei pe domnul din partida polonă *Ștefan-Vodă Petriceicu*. Mai multe raite zadarnice și obositoare făcu Sobieschi în Moldova și-odată înconjură *Cetatea Neamțului*, în care se găseau se zice doar 19 plăieși. Ba îl și bătu odată Cantemir-Vodă, la Boian. Pe lângă că acesta a ridicat *Mănăstirea Mira* de lângă Odobești, a făcut o faptă rea, tăind pe învățatul boier *Logofătul Miron Costin*, pe bănuiala, întărită, zice-se, de niște scrisori, că ar fi făcut politică polonă, deci ar fi trădat țara și pe Domn. Nu pentru că Miron Costin era foarte învățat și bătrânul domn nu știa carte — nici pentru că i-ar fi zis uneori învățatul logofăt: „*Măria Ta, mai rar cu paharele și mai des cu oblăduirile*“.

A avut 2 fii, din cari *Antioh-Vodă* domni în două rânduri și *Dimitrie*, care domni un an (1710—1711). Deși crescut la Constantinopole, avu dascăli mari și acolo scrise la 17 ani prima-i operă, învățând apoi 11 limbi, din care în primul rând l. turcă, arabă și persană, greacă, rusă și latină, precum și limbi moderne: franceză, germană ș. a. Cunoștea bine și muzica. A scris

cărți și'n l. latină („*Descriptio Moldaviae*“) și-a fost membru al Academiei din Berlin.

S'a aliat cu Petru cel Mare al Rusiei și i-a făgăduit provizii, însă când a venit Țarul la Iași, a petrecut bine, dar n'a găsit nimic din ce-i trebuia. Celălalt aliat, Brân, coveanu, temându-se de Turci, a adunat tabăra dela Urlați, tare de 30.000 oameni și-a așteptat să vadă cine biruiește, ținând gata oastea, unelte, provizii și 300 de pungi de aur. Turcii însă veniau bine pregătiți. foarte numeroși, se zice până la 250.000, comandați chiar de marele vizir *Mehmet Baltagi*, lângă care sta ca un răsbunător, *Carol XII*, înfrântul rege al Suediei. Petru se coborî pe lângă Prut și la satul *Stănilești* fu înconjurat de Turci. Neputând rezista fără mijloace. în tranșee, Petru se predă cu toată armata și vizirul — spre necazul lui Carol XII — îi dăde drumul, lui Petru și oastei, doar fără arme. S'a încheiat tratatul dela Fălciu sau dela Prut, prin care Petru pierdea Azovul. D. Cantemir cu greu a scăpat, se zice, sub pernele trăsorii Impărătesei Caterina I-a, soția lui Petru.

A trăit apoi în Rusia, unde se căsătorî a 2-a oară cu o principesă rusă, cu care avu mulți copii, din cari Antioh Cantemir, ministru al Rusiei la Haga, Paris și Londra, este și cel dintâiu mare poet satiric-clasic al Rușilor. D. Cantemir a murit la o moșie, în 1723 — și deaceia toată românimea a sărbătorit în 1923 două sute de ani dela moartea autorului *Hronicului Romano-Moldo-Vlahilor*“. A fost unul din cei mai mari *croniciari*.

Nici Brâncoveanu n'o sfârși bine. Chiamat la Constantinopole, scăpă cheltuind multe pungi cu bani. Dar dușmanii lui nu dormiau. Fu pârît în fel și chip. Ii cerură capul Ungurii, că nu i-a ajutat contra Germanilor, Francezii, aliații Turcilor și Ungurilor, Rușii că n'au fost ajutați la Stănilești și chiar Turcii pentru marile lui averi și „hainirea“ (trădarea) lui, pe lângă cele trei familii dușmane: Cantacuzinii, Cantemireștii și Racovițeștii. Și numai așa fu ridicat cu toată familia în 1714.

în Vinerea Paștilor și dus la Poartă. Fu închis la „Șapte Turnuri” și din închisoare, timp de 6 luni, încă lucră cu dibăcie și-și ținu dușmanii pe loc. Totuși fu răpus și, de Sf. Maria 1714, după ce atât el, cât și copiii lui: Constantin, Ștefan, Radu și Mateiu de 17 ani și-un ginere (Văcărescu) refuzară să treacă la legea mahomedană, fură tăiați de călău, în fața sultanului și-a divanului și-a miniștrilor puterilor europene. Așa muri vitejește „Brâncoveanu Constantin, boier vechiu și Domn creștin”, mare domn și prin lungă și rodnică lui cărmuire de 26 de ani (1688—1714), după care lăsă țara întreagă.

Fig. 10. Harta vremii lui C. Brâncoveanu.

Aceasta se datori marei lui dibăcii politice, politicii lui bune, care n'a fost a capului plecat, pe care nu-l taie sabia, nici politica celui ce merge cu cel mai tare, ci politica sănătoasă a intereselor adevărate ale unei mici țări înconjurată de mari puteri. Foarte bogat și darnic, foarte evlavios, știm că a ridicat și reparat o mulțime de sfinte locașuri în țară, peste munți la Brașov și Sâmbăta de Sus, cași în Balcani, Constantinopole, Athos, Ierusalim și mai departe. A cărmuit bine țara acest domn gospodar, desființând *văcărițul* și cerând birul, unul și fix, împărțit în *patru sferturi*, punând ispravnici (prefecți) în fruntea

judetelor. Avea agenți diplomați în multe țări și orase, știa tot ce se petrece și-a trimis și bursieri pentru pictură în străinătate. Măndru și iubitor de mărire și de strălucire, a ajutat cu toate mijloacele „*Colégiul Domnesc Sf. Sava*”, înalta școală din București, „Academia”. A ridicat palate la Brâncoveni (Roma-nați), Doicești și Potlogi-Titu (Dâmbovița), Urlați (Prahova), Mogoșoaia și București, cum e și-al unchiului său, Stolnicul C. Cantacuzino, la *Filipești de Târg* (Prahova), trecut apoi în familia Filipescu — cu ștucării pe pereți, flori — frunze, și-a pus podobe cu smalt, în felul podobelor orientale-persane.

A înființat tipografia și-a tipărit cărți, a pus să se scrie cronici și-a împărțit cărți și milostenii în tot Răsăritul care-l privia ca pe un mândru împărat...

După el, tronul îl luă *Ștefanța Cantacuzino* (1714 — 1716) fiul celui ce-l pierduse pe Brâncoveanu, prea învățatul cronicar Stolnicul Constantin Cantacuzino. Și el a ridicat *văcăritul* și-a menținut bunele măsuri admistrative ale marelui domn. Totuși, înțelegându-se și ei în ascuns cu Germanii, iar Turcii prinzând de veste, au fost ridicăți din București și sugrumați la Adrianopol. 3. **Cultura românească în a doua jumătate a veacului al 17-lea** (adică dela Mateiu Basarab și Vasile Lupu până la așa zisa „Epoca Fanariotilor”). Mai mult decât în cea dintâi jumătate a acestui veac, aceleași îndemnuri, deprinderi și idei noi ale așa zisei „Re-nașteri” din Apus stăpânesc cultura noastră. E tot vreales în ce privește scrisul românesc și literatura națională (*bogata literatură bisericască*, dar și ceaialaltă profană, poezia și mai ales *cronicile*, adică, *Istoria*), precum și *arta noastră veche*.

Întăiu în Moldova, și mai târziu în Muntenia, se urmează cu tipăriturile și traducerile. Dar lipsește îndemnul sau jertfele vreunui domn. Cel ce tălmăcește, scrie și cu mari străduințe tipărește, este *Mitropolitul Dosofteu* care luat de Regele Ioan Sobieschi, pleacă din Iași în 1686 în Polonia. Și el a adus meșteri și tiparniță din Rusia, dar mai târziu, căci prima lui carte este tipărită

în Polonia (la Uniev) în 1673. Este *Psaltirea în versuri*, cea dintâiu lucrare de acest-fel la Români și chiar cea dintâiu lucrare în versuri, afară de *literatura populară*, („doine și cântece“, pentru ceeace simția Românul și „balade“ sau „cântece bătrânești“ în care povestia isprăvile sau vitejiile, după modele împrumutate dela Sârbi și-aceștia dela Francezi, când cu războaiele cruciate). Unii o socotesc drept „începutul poeziei scrise“ la Români. Firește că n'a fost primită tocmai bine de oamenii bisericii și deaceea Dosofteiu a tipărit și *altă „Psaltire“*, o tălmăcire sau traducere obicinuită, care numai aceasta se putea întrebuința în biserică. Tot atât de însemnate sunt și celelalte lucrări ale marelui arhieru: un *Molitvenic* (carte de rugăciuni), un *Ohtoih* (carte de cântări, cele opt glasuri), *Proverbele lui Solomon* („Paremiile“), minunatele *Vieți de Sfinți* și mai ales *Dumnezeiasca Liturghie* sau Liturghia în românește, cea dintâiu în limba noastră, căci până acum nu era și nu se îngăduia decât în slavonește — mai ales că acum, cum am văzut, se citia și se slujia cu adevărat românește în biserică, după ce se traduseseră toate cărțile trebuincioase. Se poate numi *această vreme, între 1670—1700, de biruință deplină a limbii românești în biserică: vremea lui Șerban-Vodă și Constantin Brâncoveanu*, dar și-a marilor cărturari, *Mitropoliții Dosofteiu în Moldova, Antim Ivireanu și Teodosie în Muntenia*.

Se tipăreau și cărți grecești, e drept, pentru tot Răsăritul, mai ales în Tipografia din Măn. Cetățuia a lui Duca-Vodă, lângă Iași, de un patriarh al Ierusalimului, refugiat la noi.

În Muntenia, mai târziu, sub domnia strălucită a lui Șerban-Vodă Cantacuzino, după un „Apostol“ (Faptele Apostolilor) în limba română, se tipări marea lucrare însemnată pentru tot neamul românesc, „*Biblia*“ *zisă a lui Șerban-Vodă* din 1688. A fost tălmăcită și prelucrată după fel-de-fel-de-cărți străine, de mai mulți cărturari

E o carte de întindere mare și tipărită cu deosebită îngrijire, iar limba și meșteșugul scrișului au fost așa de alese, că această carte s'a răspândit în toate țările locuite de Români, sub felurite stăpâniri — și toți o doriau, o'n-țelegeau și-o prețuiau. Această carte, ca și cărțile lui Varlaam din Moldova și Simion Ștefan din Ardeal, a ajutat la îmbogățirea limbii românești, ca și la înfrățirea și unirea tuturor Românilor. Apar apoi: „*Mărgăritare*”, predicele Sf. „Ioan Gură de aur, traduse de frații *Radu și Șerban Greceanu — Pravoslavnica Mărturisire*, catehism ortodox, tipărit la Buzău ca răspuns la Catehismul Catolic din 1696, care momia pe Românii Ardeleni la „Unire” — *Floarea Darurilor* (învățăture „moralicești”) în 1700 ș. a. precum și cele din urmă câteva cărți în două limbi, românește și slavonește — după care *toate cărțile de slujbă fură numai românești*.

Cași'n Moldova, la Cetățuia, se tipăriră și'n Muntenia, *cărți grecești*, precum și *cărți cu litere arabe* pentru cei din *Siria*, ba și pentru creștinii din *Georgia*, unde-s Munții Caucaz, ajungând Bucureștii, cași Iași, cu tipăriturile și cu școalele lor înalte („academii” cu l. greacă și latină,) centrele culturale ale Răsăritului întreg.

Un mare meșter de tipar, ca și vrednic cărturar, traducător și chiar bun vorbitor (orator), a fost *Mitropolitul Antim Ivireanul* (din Ivir, o mică țară din Munții Caucaz lângă Georgia), fost egumen la Snagov, ale cărui uși el le-a săpat și gravat frumos, fost episcop la R.-Vâlci, apoi mitropolit al Țării-Românești și autor a două cărți de predici („*didahii*” sau „*propovedanii*”). L-au omorît Turcii, cam pe vremea când l-au omorât și pe Brâncoveanu-Vodă.

Tot scrisul românesc biruiește și'n *însemnările istorice* care se numesc *cronici*, (iar scriitorii *cronicari*, dela un cuvânt grecesc care însemnează „timp”). Scurte însemnări s'au scris întâiu, în Moldova, în limba slavonă, de către călugări în mănăstiri, începând cu *pomelnicele*

domnești. După aceasta urmară „însemnările“ în l. slavonă, numite după mănăstirile în care s'au scris — *Le-topiseșul* (slavonește: scriere an cu an) *dela Bistrița* și *Analele* (tot scriere an cu an, „dar pe latinește), *dela Putna*. Doi clerici au dat apoi oarecare desvoltare însemnărilor și-au ajuns la *biografii* de Domni, tot în l. slavonă vechile, d. ex. *Viața lui Petru-Vodă Rareș* de *Episcopul Macarie* (Cronica lui Macarie) și *Viața lui Alex. Lăpușneanu* de *Episcopul Eftimie* (Cronica lui Eftimie).

Am văzut apoi cum biruie scrisul românesc și'n scrierea Istoriei, căci în 1620 iese la iveală *Cronograful lui Moxa*, cu știri despre Muntenia și Mircea cel Mare — care n'ar fi chiar cea dintâiu „cronică“. Aceasta s'a scris în Moldova (1640) și cel dintâiu cronicar este *Vornicul Grigore Urechie*, fiul lui *Nestor Urechie*, despre care s'a crezut o vreme c'a scris dânsul cronica. Învățase în școlile latinizate din Polonia și știa că ne tragem dela „Râm“, adică „Roma“. A scris cronica Moldovei „Domnii Țării Moldovei și viața lor“ dela început până la 1594. A fost copiată și adausă de *Istrate Logofătul* și *Simion Dascălul* și continuată de prea învățatul *Logofăt Miron Costin*, tot elev al școlilor poloneze. A întrebuintat și el vechile însemnări slavonești și cronicile polone, precum și cele latine-ungurești și săsești din Ardeal. A scris „Cartea pentru descălecatul dintâiu al Țării Moldovei“... și-a continuat *Cronica Țării*, de unde o lăsase *Urechie* până pela 1680. A scris și'n limba polonă și-a murit tăiat de *Constantin-Vodă Cantemir*, bănuît că face politică cu Polonia (Leșii), trădând pe Domn care ținea cu Turcii. El, mai mult decât *Urechie*, nu numai că dovedia origina noastră romană, dar și unitatea neamului românesc, arătând că suntem frați, că „una suntem“, deși locuim unii în Țara Românească, alții în Moldova și Ardeal; ba vorbește și despre frăția cu Aromânii, frații din Macedonia, (ziși și „Cuțo-Vlahi“).

Fără să aibă talentul tatălui, a scris o cronică și fiul

său, *Nicolaie Costin*. Dar cel mai învățat cronicar, deși a scris puțin în românește și cam greoiu, din pricina marelui învățături și-a celor 11 limbi ce le știa, este *Dimitrie Cantemir*, Domnul Moldovei, fiul lui Constantin-Vodă Cantemir. În viață fiind, n'a tipărit decât cartea de filozofie a tinereții sale „*Gâlceava înțeleptului cu lumea*” și-a început în românește „*Hronicul Româno-Moldo-Vlahilor*”, dar numai până 'n sec. 14-lea, apărând cu mare talent și mijloace și informații științifice, nu numai origina și unitatea noastră, dar și drepturile noastre istorico-naționale la Nordul Dunării. Cronicele acestea moldovenești sunt superioare față de cele muntenesti, povestind și judecând oamenii și evenimentele, fără părtinire. A mai scris în l. latină „*Descrierea Moldovei*”, pentru colegii lui din Academia din Berlin, precum și viața tatălui C. Cantemir, iar în l. română *întâmplările dintre Brâncoveanu și Cantemirești*. În Muntenia s'au scris cronici tot după însemnări istorice în l. slavonă, care s'au pierdut. S'au scris mult mai târziu ca cele moldovenești și n'au însușirile acestora; dimpotrivă, cele mai însemnate sunt cronici de luptă politică, de partid, povestind și judecând cu vădită părtinire. Astfel este *Cronica lui Stoica Liudescu* Logofătul, care scrie din însărcinarea și pentru Șerban-Vodă Cantacuzino — dela întemeierea Munteniei și până 'n zilele acestui Domn. Alta este a partidului potrivnic, scrisă împotriva lui Șerban-Vodă, dela întemeiere tot până'n acea vreme, de *Constantin Căpitanul Filipescu*. Și tot astfel *cronica lui Radu Popescu* care scrie până la N. Mavrocordat și-a lui *Radu Greceanu*: domnia lui Brâncoveanu. Singurul care se deosebește de toți aceștia prin învățătura lui și cu dragoste numai pentru subiectul lui., „*Cronica dintru început*”... Istoria Românilor până pe vremea lui Atila, dar cu multe izvoare bogate, ca și Cantemir, și cuprinzând pe toți Românii — este *Stolnicul Const. Cantacuzino*, fratele lui Șerban-Vodă, care învățase la Padova în Italia.

În ce privește *desvoltarea artistică, propășirea artelor*, este o vreme tot atât de însemnată, această a doua jumătate a veacului al 17-lea. *Gheorghe Ștefan-Vodă* ridică *Mănăstirea Cașin*, din Bacău, unde i se aduseră osemintele din Germania, iar *Gheorghe Ștefan-Vodă* ridică și delicata *Mănăstire Cetățuia* lângă Iași, pe un deal, în față cu *Frumoasa* de mai târziu a lui Gr. Mateiu Ghica. Alături se păstrează încă baia domnească (turcească) și părți din vechiul palat domnesc („sala gotică“). *Mira* de lângă Odobești e ridicată de Constantin Cantemir... În *Muntenia* *Constantin-Șerban Basarab* și Doamna Bălașa ridicară *Mitropolia de azi din București*, zugrăvită mai târziu de *Radu Leon*. Dar cel care cu multă osândie, cheltuială, evlavie și simț deosebit pentru cultură și arte, repară și ridică multe și bogate sfinte locașuri, este *Constantin-Vodă Brâncoveanu* — afară de palatele, pe care văzurăm la domnia lui, că le-a ridicat mai mult din mândrie și bogăție nemăsurată. Aproape nu e loc în țară să nu se fi bucurat de darul lui, de-o reparație, de-un adaos, de-o refacere sau chiar de-o clădire întreagă — și foarte multe și peste graniță (la Brașov și'n „Țara“ Făgărașului). Astfel a reînnoit *Mitropolia din Târgoviște* și-a ridicat *Mănăstirea Catedrală din Râmnicul-Sărat*, ai cărei stâlpi sunt o minune de săpături, de sculptură — și mai ales *Mănăstirea Hurezul* din Vâlcea (zisă așa din cauza singurătății, adâncimii văii, de cântă doar pasărea cu acelaș nume). Pe lângă întreaga valoare a clădirii, este însemnată în deosebi pentru frumoasa zugrăveală (pictură) care a rămas până'n zilele noastre și pentru săpătura stâlpilor. Aceiași valoare o au stâlpii dela ctitoria lui *Șerban-Vodă, Cotrocenii*, precum și dela ctitoria celui alt unchiu al Brâncoveanului, *Spătarului Mihail Cantacuzino*, mare ctitor și el, *Mănăstirea Colțea*, în jurul căreia se ridică azi Spitalul Colțea, unde se află și statuia acestui bogat și vestit vlăstar domnesc, căruia i se datorește și *Mănăstirea Si-*

naia, pe care a ridicat-o în locul unde s'a ascuns, când fugi urmărit de gonacii lui Grigorașcu Vodă Ghica.

4. **Românii de peste munți în veacul al 17-lea.** Poporul nostru din Ardeal duce aceeași viață de iobăgie și de împotrivire tăcută, întărind viața națională și legea strămoșească ortodoxă. Aveau și Românii de peste munți o parte din bogata moștenire a lui Mihaiu Viteazul: 1) mândria de-a-l fi avut ca Domn al Ardealului pe „Valahul“, cum ziceau dușmanii, Ungurii și Sașii stăpânitori; 2) mai aveau tot dela dânsul *Mitropolia Ortodoxă dela Alba-Iulia*, ai cărei vlădici se sfințiau la Târgoviște.

Domnii sau Principii Ardealului din acest timp erau stăpâniți de trei gânduri: să ia parte la marele război religios de 30 de ani (1618—1648), despre care am amintit încă odată — să-și asigure credința domnilor noștri — și să răspândească noua învățătură creștină a lui Calvin, *calvinismul*, la Românii de peste munți.

Aceasta a fost și politica celor doi Gh. Racoți I și II-lea, tatăl și fiul. Deaceia s'au amestecat în luptele dintre Mateiu Basarab și V. Lupu. Dar cel de-al doilea și-a pierdut tronul, cu îndrăznețul plan și războiul pentru cucerirea tronului vacant al Poloniei (1660).

După aceea reînceput războaiele turco-germane și'n curând Germanii biruitori intră în Ardeal, unde mai lasă o vreme doi principii unguri calvini (*M. Apaffy I și II*, tot tatăl și fiul). Acum începe pentru Români, *amestecul și apăsarea catolică, după amestecul și apăsarea calvină*.

Sub cei doi Racoți calvini, se împotriviseră vlădicii noștri de-acolo; ba se ținură dârzi unii, ca *Sava Brancovici*, care fu închis și lovit și nu scăpă decât cu marea stăruință a lui Șerban-Vodă Cantacuzino. Nu voiau să primească învățăturile calvine, pe care le introduceau unii preoți cu voia lor (d. e. *Ioan din Vinț*); — nu voiau să se desfacă de Mitropolia Țării Românești, de Târgoviște, unde se sfințiau; nu voiau să asculte de „superintendentul“, căpetenia bisericii calvine din Ardeal. Calvinii se siliau cu fel de fel de tipărituri, catehisme, cărți de rugăciune — unele rele, dar altele bune, cum au fost Noul Testament (1648), Psăltirea (1651) ș. a.

Dar cătră sfârșitul veacului, *Germanii*, sub Casa de Austria (Familia Habsburg), împărat fiind Leopold I, după ce scapă de Turcii cari înconjuraseră Viena (1683). *cuceresc Ungaria și Buda*, care fusese 145 de ani pașalâc turcesc (1541-1686). Apoi cuceresc și *Ardealul*, începând amestecul și apăsarea Bisericii Catolice asupra neamului nostru din Ardeal, amăgind și momindu-i pe Români și 'ndeosebi pe preoți cu fel de fel de făgădueli și drepturi pe care până acum nu le aveau, fiind Români, ortodoxi și iobagi. Și-au reușit. *Mare parte din neamul nostru de peste munți, în frunte cu Vlădica Teofil și sute de protopopi și preoți se uniră cu Biserica Catolică, cu Papa dela Roma*, care deveni și căpetenia lor bisericească, a acestei Bisericii Românești „*Unite*” Intre 1679-1700, în condițiuni și împrejurări pe care le vom vedea mai jos, întări „*Unirea*” Vlădica *Atanasie*, urmașul celui de mai sus și scaunul vlădicesc se mută dela Alba-Iulia la Făgăraș și mai târziu la Blaj, unde este și azi.

4. PRINCIPATELE ROMÂNE IN VREMEA AȘA ZISĂ „A FANARIOȚILOR” (1711 — 1821)

1. Ce se înțelege prin așa zisa „*vreme sau epocă a Fanarioților*”. Această vreme sau epocă din istoria principatelor ține cam o sută de ani — dela 1711 în Moldova și 1716 în Muntenia, până la 1821 pentru ambele țări — adică dela fuga lui Dimitrie Cantemir în Rusia și numirea ca Domn a lui Nicolaie Mavrocordat în Moldova (1711) și apoi în Muntenia (1716) până la mișcarea lui Tudor Vladimirescu. In tot acest timp Turcii au trimis ca domni pe cei mai mari funcționari ai politicii turcești, despre cari s'a crezut până acum că erau toți străini de neamul și țara noastră și că erau toți din cartierul sau mahalaua grecească a Constantinopolului, numită *Fanar*, de unde și numele dat de „*Fanarioți*”.

Numită așa „Fanar“ dela „farul“ sau turnul cu lumină mare pentru corăbii în timpul nopții, care se afla în dreptul acestei mahalale, pe țărmul mării. Se zicea la noi, cândva, cam tot așa și la „felinar“, adică „fanal“.

Totuși e adevărat că au fost mulți Greci, între acești

Fig. 11. Constantin Mavrocordat.

înalți slujbași ai politicii turcești, deși au fost și (de alte neamuri. Dar Grecii, cari trăiau din vechi acolo, în Constantinopole, le erau de mult la îndemâna și în slujba Turcilor. Greci din Fanar au fost numai domnii din familiile *Mavrocordat*, (prin femei, din Alexandru Iliăș). *Ipsilante* și *Moruzzi*, Greci din insule au fost *Hangherliu*

și *Mavrogheni* pe când *Caragea* au fost Sârbi. *Șuflu Bulgari*, *Ghica* Albanezi (prin femei, din familia *Sturza*), iar *Racoviță* și *Calimah* Români. Dar toți, ca să ajungă domni sau „bei“ la noi, trebuia să fi ocupat o vreme locul de *mare dragoman* sau *mare-tălmăciu* (marele traducător), cel ce punea în legătură pe Turci, cari nu învățau limbi moderne europene, cu statele europene, adică un fel de „miniștri de externe“, cum se zice astăzi. Cei dintâi au fost *Panaît Nicussis* în 1666 și-al doilea *Alexandru Mavrocordat*, care-a iscălit în numele Turciei, nenorocita pace dela Carlovăț (1699).

Turcii, după marele lor avânt sub *Soliman II*, care-i dusesese până la Viena, încep să decadă. Ei au cucerit multe țări și popoare creștine, dar n'au știut nici să le organizeze ori să le apropie, nici să se potrivească ei la rosturile culturii europene. Ei au rămas numai la sabie și la cartea lor sfântă „Coranul“. Sultanii, cu vremea, n'au mai mers în fruntea oștilor, ci au rămas în traiul îmbelșugat și de plăceri al palatului, ajungând pradă viciilor, stricăciunii sau corupțiunii, luxului și moliciunii — iar după ei s'au luat apoi fruntașii armatei turcești: *Ienicerii* (infanteria) și *Spahii* (cavaleria, nobilimea). Fapt este că nu erau așa de mulți și înaintând și cucerind prea mult, s'au amestecat cu alte popoare, s'au corcît, cum se zice, și și-au pierdut bunele însușiri ale sângelui și firii turcești curate dela început. De care lucru și-au dat seama marii vecini dela Nord și-așa ne explicăm războaiele turco-germane și ruso-turce, în care Germania și Rusia, sub cuvânt că vor să desrobească popoarele creștine, dădeau mari lovituri Turcilor, ca să ajungă la Constantinopole, gonindu-i din Europa. Inconjurarea Viennei în 1683 e ultima svârcolire glorioasă a Turcilor. Și cum ei nu munciau și nu se cultivau, ușor le-a venit Grecilor, foștii Bizantini din Constantinopole mai ales, să-și ofere Turcilor serviciile de credincioși supuși, isteți, oameni ageri și practici, oameni de cultură și cunoscători de limbi europene. Curând ei deveniră cei mai de trebuință pentru Turci, luând în mâinile lor, dacă nu și agricultura, dar tot comerțul, meseriile, industria, finanțele, afacerile și toată munca productivă — deasemenea cultura — și-odată ce ei dețineau și legăturile Turcilor cu puterile europene, și politica. Așa că Turcii și-au înstrăinat, în mâinile Grecilor, munca productivă, cultura și politica. Sunt în cea mai mare decadere.

Turcii i-au trimis ca domni la noi pe-acești funcționari. pentrucă ei cunoșteau politica turcească și le erau credincioși, în vreme ce domnii români ca D. Cantemir, C. Brâncoveanu și Ștefan Cantacuzino îi trădaseră pe Turci, înțelegându-se cu Germania și Rusia. Și de-aceste două puteri temându-se Turcii la Dunăre, s'au hotărât să trimită aici, în Principate, pe-acești oameni învățați, isteți, buni diplomați — ca să poată ținea piept consulilor, agenților și generalilor ruși și germani. Iată deci pentru ce Turcii decăzuți, timp de peste o sută de ani, au trimis ca domni la noi pe foștii lor „mari dragomani“ — și iată ce se înțelege cu adevărat în istoria principatelor prin vremea sau epoca așa zisă „a Fanarioților“.

N'au fost ei de vină pentru relele din acel timp. Am văzut că n'au fost toți din Fanar și nici măcar Greci, odată ce-au fost și Sârbi, Bulgari, Albanezi, ba și Români. I-au trimis Turcii și nu putem cere ca grabnic să fi devenit Români. Divanurile lor au fost formate din boieri români, cum erau și ispravnicii. Drept este că, fiind Greci ori grecizați, ei și familiile lor, de unde apoi și unii de-ai noștri, boieri și cărturari și clerici, vorbeau limba greacă, limba unei culturi superioare, odinioară sora culturii vechi romane sau latine.

Dealtfel influența grecească era puternică de mult, încă din veacul al 16-lea, de-a provocat și rășcoale împotriva Grecilor și ea a crescut cu cât creștea influența Grecilor la Turci, iar noi cădeam tot mai mult sub puterea politică a acestora; și încă atunci n'aveam ca acum, în sec. 18-lea, în sprijinul nostru, față de cultura grecească și Turci, voinica și adevărata cultură națională și latinistă, în principate și Ardeal, precum și noile idei de lege și libertate ale sec. 18-lea, ale literaturii și revoluției franceze. Acestea ne vor întări și ne vor călăuzi mereu de-acum pe noi, cași pe alte neamuri (națiuni) robite și împărțite — spre libertate, unire, domnie legală și cultură națională.

Deci nu sunt de vină „Fanarioții“, nici pentru felul rău de cărmuire al vremii de-atunci. Domnia aspră, fără lege, numai cu voința și porunca domnitorului, zisă și „monarhia absolută“, era în toate țările din Europa, afară de Anglia, de unde Francezii au luat ideea și formele celuiilalt fel de domnie, adică prin lege, prin Constituție și voința poporului, și-au dezvoltat-o și

prin marea revoluție franceză din 1789, au răspândit-o în Europa. Chiar „Fanarioții“ au fost victimele — acestui fel de cârmuire — fiind mutați ori scoși când voiau Turcii, ba și surghiuniți (exilați) ori decapitați. Nu erau ei de vină că domniau hatârul, și ploconul, bacșișul, spoiala, străinismul și nepăsul, cași tot ce încă azi se înțelege prin „fanariorism“. Unii din ei au încercat să le înlăture și-au făcut o bună gospodărie și administrație. Cunoșteau tot ce e bine în Apusul Europei și unii erau foarte învățați și-aveau gânduri bune. Uneori n'au avut

Fig. 12. Icoană veche (sec. 18-lea).

timpul trebuincios pentru a cârmui cum voiau și i-au împedicat războaiele ruso-germano-turce, de care iar nu-i putem face răspunzători. Și nici pentru pierderile de teritorii, cum a fost cu Oltenia, Bucovina și Basarabia. N'au oprit în loc cultura românească; dimpotrivă, unii au cerut să li se scrie domniile în limba națională, să se alcătuiască noi cronici și-au ajutat la răspândirea cunoștințelor de literatură și știință universală; și cu toate că 'n vestitele „academii“, școli superioare, domniau limba și spiritul grecesc, pe care le

va goni Gh. Lazăr, pentru a întemeia „școala națională“, nu s'a scris de Români nici o mare lucrare în limba grecească, ceea ce azi totuși se 'ntâmplă cu alte limbi. Și azi trimitem fără temere tineri la studii în țări străine, căci sufletele românești nu se înstrăinează-acum ca și atunci.

2. Cei mai însemnați domni din așa zisa „epocă fanarioră“. Cel dintâiu este *Nicolaie Mavrocordat*, fiul lui Alexandru Mavrocordat, marele dragoman care iscălise în numele Turciei pacea dela Carlovăț (1699). Era un om învățat, cași tatăl său, care era doctor în Șt. Naturale dela Universitatea din Padova (Italia). Se ru-
diau cu familia domnitoare a Moldovei prin femei, care

se trăgeau din Alexandru Vodă Iliăș. Nicolaie Vodă fusese numit întâiu în Moldova la 1710, dar repede le înlocuit cu Dimitrie Cantemir (1711). După trădarea și fuga acestuia, e numit din nou în Moldova pentruca peste cinci ani (1711), după trădarea și sugrumarea lui, Ștefan Vodă Cantacuzino și a tatălui și sfătuitorului său, cronicarul și Stolnicului Constantin Cantacuzino. Nic. Mavrocordat să fie numit domn al Țării Românești. Este arestat la București și dus în închisoare la Sibiu, după izbucnirea războiului turco-german din 1716—1718, pe când Domnul Moldovei, *Mihaiu Racoviță*, îi bate pe Germani lângă Iași și pradă apoi Nordul Ardealului.

Acest războiu îl pornise împăratul Germaniei, Carol VI din Familia de Habsburg sau Austria. El urma politica tatălui, Leopold I, ca să câștige țări creștine în Orient, desrobindu-le de sub Turcii decăzuți. Războiul a fost făcut în tovărășie cu Republica Veneția (Italia), care la încheierea păcii fu trădată și pierdu o parte din stăpânirile ei la Marea Mediterană. Pacea se încheiă după biruințele lui Eugeniu de Savoia, la Pojarevăt sau Pasaroviț (1718), Germania câștigând Banatul Temișanei, Nordul Serbiei cu ce a'ea Belgrad și cele cinci județe ale Olteniei noastre. N'au dobândit nimic Ungurii calvini, cari se răsculasera contra Germaniei catolice, sub „craiul“ sau regele lor Francisc Racoți, rămas de-atunci până astăzi o icoană și-o pildă deosebită a naționalismului maghiar. Va urma în curând un al doilea războiu turco-german, dar și rus, tot al lui Carol VI.

Cât a stat închis de Nemți, Nicolaie Vodă a fost înlocuit cu fratele său *Ioan-Vodă Mavrocordat* care 'n curând muri și la 1718 veni iar cel dintâiu ca Domn. În închisoare Nicolaie Mavrocordat traduse din latinește în grecește o scriere a marelui orator roman Cicero și ca domn porunci în Moldova, lui *Axente Uricarul* (scriitorul de acte domnești sau „urice“), să scrie în românește o cronică despre domnia lui, iar în Muntenia lui *Radu Popescu*. A ridicat și frumoasa mănăstire *Văcărești* (lângă București), unde a și fost înmormântat. A murit de ciumă în 1730.

Mai însemnat este fiul și urmașul său *Constantin-Vodă*

Mavrocordat, în vârstă numai de 19 ani. Era în legături cu literații și filozofii francezi din acele timpuri de idei noi (ale viitoarei Revol. Franceze). Primia dela ei cărți și reviste; ba cred unii că scria și dânsul. A domnit în 40 de ani, dela 1730—1769, de zece ori—și-anume de șase ori în Muntenia și de patru ori în Moldova, ceea ce arată și mai bine că acești domni, foști mari-dragomani, erau socotiți de Turci ca niște mari slujbași ai politicii lor. În 1746 și 1749, într'o țară și'n cealaltă, l'a încercat, odată cu nevoia de-a strânge mai bine birurile și punerea în aplicare a câtorva din ideile cele noi ale vremii, o legiuire nouă cu privire la *starea mai bună a țăranimii și-a dărilor* care se și numește „*reforma socială și financiară (fiscală) a lui Constantin Mavrocordat*“. A făcut-o cu firman (act de aprobare) dela Poartă și cu două soboare sau adunări ale boierilor și clericilor.

Întări din nou pe „ispravnici“ peste județe și se sili a da însemnătate științii de carte. Hotări ca să nu mai fie două condițiuni de țărani supuși — și nimeni să nu se mai mute, deoarece altfel încep a lipsi brațele de muncă și satele plăteau birul pentru dispăruții cari nu mai erau la „cislă“. Fixă zilele de clacă la 24. Scuti pe boieri și marii clerici de orice bir. Desființă toate birurile și reînființă „darea pe cap“ (capitația) hotărînd pentru fiecare cap de familie 10 lei vechi pe an, plătibili în 4 „sferturi“, pe care le încercaseră și Brâncoveanu și Nic. Mavrocordat, adică 2,50 la fiecare trei luni; măsura bună, dar care nu dură, deoarece înmulțind „sferturile“, când un domn, când altul, ajunsese birul până la 65 lei pe an, de începură oamenii iarăși a sparge satele. Desființă șerbia, adică „rumânia“ și „vecinătatea“ — așa că țăranul supus se putea elibera, putea să se mute depe o moșie pe alta, dacă plătise o sumă de răscumpărare stăpânului de pământ pe care-l părăsia și care 'n schimb dobândia *scutelnici*. Era însă obligat la dijmă și la clacă. Avem multe acte de cadere și de răscumpărare din „rumânie“. Firește că nu erau „robi“ ca Țigani, ci șerbi, clăcași și muncitori de pământ (unul de familie, în nici un caz femeia, și numai la câmp). Așa că țăranul, liberat și fără pământ, deveni clăcaș și birnic — ceea ce nu se poate. Deaceia nici ei, nici boierii n'o primiră și marea „reformă“ căzu în uitare foarte repede.

Cam în acelaș timp cu C. Mavrocordat, au domnit: întâiu în Muntenia, unde ridică lângă București *Mănăstirea Pantelimon* cu *Spitalul Pantelimon* alăturat — și-apoi în Moldova, *Grigore Mateiu Ghica*, ctitor și-al *Mănăstirii Frumoasa* de lângă Iași (de unde fugi, când cu războiul germano-ruso-turc din 1736) și mai târziu *Ioan Teodor Calimah*, (grecește „*Callimachi*“) fost mare dragoman și cărturar, întemeietorul familiei domnești a Calimahilor, Român de neam, fiul lui Toader Calmășul din Orhei (Basarabia) și-al unei femei din Câmpulungul Bucovinei. După dânsul și după moartea lui C. Mavrocordat (1769), trebuie să însemnăm pe *Grigore Alexandru Ghica*, fiul lui Alexandru Ghica, un mare dragoman decapitat de Turci. A domnit în ambele principate și-a fost un domn bun, mare gospodar, iubitor de popor, pentru care a și poruncit să nu cumva ispravnicii de județe să ia bir mai mare de cât cel statornicit; deaceea a trimis însemnări în sate, cu sumele hotărâte și era mulțumit să se cisluiască.

Fig. 13. Un „pandur“ (sec. 18-lea)

A întemeiat și școli, a pavat străzi, a îngrijit de bună starea orașelor, a ridicat un spital, (cași mai de mult, *Mih. Cantacuzino*, fratele lui Șerban-Vodă, *Spitalul Colțea* în București — și *Const. Racoviță*, *Spitalul Sf. Spiridon* în Iași), a construit cișmele, așezând țevi și captând izvoare. Poate că și Turcii i-au deprins așa, fiind doritori de apă, băi și viață bună, dar și „Fana-

rioții“ le doriau, cunoscându-le din Apusul Europei, din țările de bună gospodărie și adevărată cultură, pe care el le prețuia. Se interesa mult de starea economică, în deosebi de industrie, înființând fabrici de postav la Chiperești în Moldova, cu ajutorul unor Nemți, și la Afumați în Muntenia, cu ajutorul unui Englez. Cronica țării îl lăuda pentru marea grijă ce avea de săraci. Cum vom vedea la războaiele ruso-turce, el a fost omorât la Iași, pentru că s'a împotrivit la răpirea Bucovinei de către Germani (Austriaci) — din ordinul Turcilor, cari-l socotiră și trădător, ca prieten al Rusiei. Noi i-am cinstit amintirea ridicându-i un monument la Iași, pe locul unde a fost ucis de Turci.

În ambele principate avu apoi bună cărmuire *Alexandru-Vodă Ipsilante* (1774—1782) care domni mai mult în Muntenia, contribuind și dânsul la bună starea orașelor, îngrijind de școli, spitale și drumuri, de săraci — și cu deosebire de așezămintele judecătorești. Ocrotește *fabricele de hârtie* dela Fundeni și Snagov (Ilfov). Ba a dat țării și-o carte de legi (codice de drept civil), sub titlul de „*Pravilniceasca Condică*“. Între boierii cari l-au ajutat mai de-a-proape la buna-i cărmuire este și gramaticul și poetul Ienăchiță Văcărescu, autorul celei dintâiu gramatici românești tipărite (1787). După acest domn gospodărar, mai însemnați sunt: *Nicolaie-Vodă Mavrogheni*, Grec din insule, om strașnic și cam pornit și curios, spaima clerului și a boierilor, norocos învingător al Austriacilor, uneori, prin regiunea munților, dar biruit fu decapitat apoi de Turci — *Const. Ipsilante*, fiul lui Alexandru Ipsilante, domni o vreme odată cu *Alex. Moruzzi*, apoi singur în ambele principate, prieten cu Rușii, în timpul războiului din 1806—1812, care se isprăvi cu răpirea Basarabiei.

Alexandru-Vodă Moruzzi pavă cu lemn Iașii în 1792, adică il „podii“, de unde și străzile se numără „poduri“ d. ex. „*Podul Mogoșoaiei*“ în București (Calea Victoriei). Tot el luă măsuri

pentru *luminatul orașelor*, precum și pentru *pază*, mai ales noaptea („*străji*“ și sergenți de noapte). Dealtfel, cam pe atunci, tot din îndemnul acestor domni se întemeiază, între altele, încă o fabrică de hârtie, și *fabrice de lumânări* de ceară de cele noi, cum se aduceau din străinătate (Veneția).

După 1812 fură numiți *Ioan Caragea* în Muntenia și *Scarlat Calimah* (1812—1819) în Moldova, vestiți pentru „codicele“ ori cărțile lor de legi, care se numesc: „*Pravila lui Calimach*“ și „*Pravila lui Caragea*“, (nume care se dăde și bolesniții din timpul lui: „*ciuma lui Caragea*“). Acestea sunt ultimele două cărți de legi (în grecește și românește), după celelalte trei, ale lui *Mateiu Basarab*, *Vasile Lupu* și *Alex. Ipsilante*. Ele conțin părți din legile bizantine-grecești, din canoane și datinele pământenie (obiceiul pământului) și ceva din legile germane-austriace.

Cei din urmă domni așa ziși „*fanarioți*“ au fost *Al. Șușu* în Muntenia și *Mihail Șușu* în Moldova — cel dintâiu mort în scaun și-al doilea fugăr, când izbucni Eteria sau Revoluția Grecească contra Turcilor, după care avea să izbucnească Revoluția Românească a lui *Tudor Vladimirescu* (1821).

3. Răsboaiele Rusiei și Germaniei (Austriei) împotriva Turcilor și urmările pentru principate: Oltenia sub Nemți, pierderea Bucovinei și răpirea Basarabiei. Turcia era, cum știm, în mare scădere sau decădere, începând încă dela sfârșitul secolului 16-lea. — Așa că acum, în veacul al 18-lea, Germania (Austria) pe deoparte, ca să câștige mai mult în Răsărit, se pierdea în Apus, și Rusia, care dela *Petru cel Mare* devenise o mare putere europeană, se silesc să-i grăbească sfârșitul, ca să se bucure de bogata moștenire: țările creștine eliberate de sub Turci. Dar mai ales Rusia căuta calea liberă pentru mărfurile și produsele ei, la Marea Mediterană și celelalte mări, pe piața lumii, prin căderea

Constantinopolului și dobândirea celor două strâmtori: Bosforul și Dardanelele.

Această chestiune se mai numește, cu toate fețele și împrejurările ei, *Chestiunea Orientului* sau „chestiunea orientală“, pentru deslegarea căreia fără cea mai interesată era firește Rusia — dar și Germania sau Austria (adică Germania condusă de împărații dela Viena, din familia de Austria sau Habsburg), care ținută să folosească și ea, cât de mult din moștenirea turcească și să nu lase Rusia să devie prea puternică. La aceasta se unia și depărtata Anglie, care se temea că Rusia, ieșind la Marea Mediterană, îi va primejdi drumurile și stăpânirea ei în coloniile din Africa, și mai ales din Asia, vestita Indie.

Iată de ce, fiecare în parte, sau amândouă din când în când, Rusia și Germania, pornesc războaiele împotriva Turcilor, mai ales în sec. 18-lea și cel următor, sub fel de fel de motive, mai ales „eliberarea popoarelor creștine“ din care unul eram și noi, Românii. Deaceia războaiele acestea au loc mai mult pe pământul nostru, aflându-se între cele trei mari împărății protivnice. De unde și urmară marile noastre suferințe: ocupații străine, care sunt cât mai aspre în vreme de războaie, părăsiri de orașe și spargeri de sate, fuga locuitorilor părăsind totul, ridicarea de hrană, alimente sau provizii (turcește „zaherea“) și fel de fel de mărfuri și produse necesare armatelor în luptă, jafuri și răpiri, fel de fel de biruri uneori, munci și transporturi mai mult gratuite, cum se întâmplă și astăzi, deși trebuie să se plătească și se numesc „rechiziții“ — apoi secătuirea țării, moliemele sau epidemiile, adică bolile molipsitoare depe urma războaielor, foametea și lipsurile, amestecul străinilor în toate și mai ales pierderile sau răpirile de ținuturi din pământul românesc, din teritoriul celor două principate.

Mai ales Rușii s'au purtat neomenos — de altfel ocupând și mai mult timp, țările noastre — deși ei erau de-o credință cu noi, fiind ortodoxi sau „pravoslavnici“, cum ziceau ei, nu „papistași“ (catolici) sau de altă lege, cum erau Germanii. Au ieșit cumplit, au stricat „țara“ și-au umilit-o, ceeace uneori a

fost prea mult și-au simțit și ei împotrivirea noastră vrednică, deși fără folos. Și-atunci au căutat să ne pedepsească, deși unii domni, vlădici și boieri, erau cu totul de parte alor, ba odată s'au dus și la Petersburg, capitala lor, (zisă apoi „Petrograd“ și-azi „Leningrad“), ca să le închine țările, cum a fost în timpul „imperiței“ Ecaterina II cea Mare, cum vom vedea și mai jos. Odată un general rus a pus țăranii să tragă carele, în lipsă de vite, și-a amenințat că va pune și pe boieri. Iar altul le-a spus: „Am să vă las doar ochii, ca să plângeți“... Ne-au făcut însă și bine, ca să fim dreți, ajutându-ne să ne ridicăm politicește și ca viață materială, dându-ne și unele legiuri bune, dar mai ales contribuind împreună cu așa ziși „Fanarioți“ la stabilirea la noi a *influenței franceze*.

Războaiele acestea au fost multe și-au ținut până la 1877—1878, când cu războiul nostru pentru neatărnare sau independență. Dar noi trebuie să vedem acum care

Fig. 14. Harta pierderilor de teritorii românești.

și câte au avut loc în așa zisa „epocă a Fanarioților“, adică între 1711—1721. Și *cel dintâiu după înfrângerea lui Petru cel Mare la Stănilești (1711)*, fu, cum văzurăm mai sus, *războiul turco-germano-venețian din 1716—1718*, încheiat cu pacea dela Pojarevăț, când Germania dobândi Temișana, ceva din Serbia, dar și *Oltenia*.

Al doilea fu războiul turco-germano-rus din 1736-1739, încheiat prin pacea dela Belgrad. L-a purtat tot împăratul german Carol VI, aliat cu împărăteasa Ana a Rusiei, nepoata lui Petru cel Mare (fiica fratelui acestuia, Ivan), împotriva Turcilor. Rușii au înaintat victorioși, cucerind Azovul, pământul dela Nordul M. Negre și-au ajuns și la Iași, de unde a fugit Domnul de-atunci, Grigore Mateiu Ghica. Dar Germanii fiind rău bătuți. Rușii au dat tot înapoi, retrăgându-se; iar la pacea din Belgrad (1739), Serbia și Oltenia fură înapoiate Turciei.

Oltenia sub Germani (Austriaci) a stat 21 de ani (1718—1739) Și n'a fost nimeni mulțumit în acest timp. Boierii fuseseră înlocuiți cu ofițeri și funcționari nemți. Biserica fusese pusă sub conducerea Patriarhiei Sârbești (ortodoxe) dela Carlovăț. Țăranii plătită biruri grele și pierdură folosul de-a circula peste Dunăre, pentru comerț, în Bulgaria și Serbia, căci acum fluviul era granița dintre Germania și Turcia, cu multe vămi, pichete de grăniceri și carantină pentru boli molipsitoare.

Al treilea fu cel dintâiu războiu al Impărătesei Ecaterina II cea Mare a Rusiei cu Turcii, între anii 1769—1774, încheiat cu pacea dela Cuciuc-Cainargi.

Deabia se terminaseră războaiele silezice, adică cele trei războaie (1740—1763) pentru stăpânirea bogatei provincii Silezia de lângă Patrulaterul Boiemiei (azi Cehia din Cehoslovacia). A-partinea Casei de Austria, adică Împăratului Carol VI, dar acesta, aproape de moarte, dădu o poruncă împărătească („*pragmatica sancțiune*“) ca după dânsul să-i urmeze, ceea ce se și întâmplă în 1740, fiica lui, *Maria Tereza*. Dușmanii acesteia și-ai Casei sau Familiei-Domnitoare de Austria se ridicară cu acest prilej, ca să dobândească ținuturi austriace. Unul din aceștia fu *Frederic II cel Mare*, regele *Prusiei* (cu capitala *Berlin*), care și cucerii Silezia. Mai toate puterile europene au luat parte la acest războiu lung — adică la cele trei războaie silezice — după care *Frederic cel Mare* rămase cu Silezia și cu titlul de „mare căpitan“ al lumii, iar *Maria Tereza* domni liniștită ca împărăteasă, împreună cu soțul *Francisc-Ștefan de Lorena* (Lotaringia) și-apoi cu fiul, viitorul bun împărat *Iosif II*. Luase parte și *Împărăteasa Rusiei Elisabeta*, fiica lui *Petru cel Mare*, după *Ana*, fiica lui *Ioan*, fratele lui *Petru*. Iar la moartea Elisabetei,

veni la tronul Rusiei nepotul ei de soră, *Petru III*, care fiind omorât, îi urmă soția *Ecaterina II cea Mare*, vestită pentru războaiele cu Turcii, dar și pentru *împărțirea Poloniei*. Era o țară mare, dela Nistru și Nipru până la M. Baltică, dar nu avea rănduială și liniște. Regele era mai mult cu numele, căci nu era ascultat de boierii (nobilii) cei viteji, cari se luptau mereu între ei, ținând în robie țărănimea. Și-atunci, din cauza marilor tulburări, au zis răpitorii, s'au învoit Maria Tereza, Frederic II cel Mare și mai ales Ecaterina II cea Mare, adică Germania, Prusia și Rusia, și-au făcut cele *trei împărțiri ale Poloniei*, (1772, 1793 și 1795) o crimă groaznică: pieirea unei țări nobile, mari și puternice de pe harta Europei, sfâșiată și împărțită de trei vecini lacomi și fără suflet! Noroc că'n urma marelui războiu de-acum zece ani (1914—1918), odată cu îndreptățirea noastră (România Mare!) și-a altor națiuni nedreptățite, s'a refăcut și-a reinviat Polonia, aproape în vechile ei granițe, după prăbușirea celor trei împărății: germană, austro-ungară și rusească.

Din cauza unor fugari poloni, urmăriți de armata rusească până la noi, dincoace de granița Imperiului Turcesc, a izbucnit războiul acesta, dorit de ambele puteri. Ecaterina îl purtă singură, fără aliat. Armatele rusești ocupară iarăși Azovul, Nordul Mării Negre și Moldova. Cu acest prilej Rușii trecură pentru prima dată Milcovul, în Muntenia. Domnii și boierii se'nchinară Ecaterinei. Grigore Alexandru Ghica fu dus dela București la Petersburg ca un prizonier-prieten și la încheierea păcii, după cererea Rusiei, a fost numit de Turci ca Domn al Moldovei. Turcii fură bătuti la Comana și Giurgiu și'n 1774 se încheia *pacea dela Cuciuc Cainargi*, cu următoarele condițiuni: 1) Marea Neagră devine neutră, adică nu e a nimănui, ci a tuturor popoarelor, liberă pentru corăbii de comerț numai, ceeace ridică mult comerțul oriental, chiar și-al nostru; 2) Neatârarea Tătarilor din Peninsula Crimeea, cari se închinară apoi Ecaterinei și Rusiei; 3) Se alipește Rusiei tot pământul dela Marea de Azov până la Nipru; 4) Rusia are drept de-amestec în țările „creștine”: Moldova, Muntenia și Serbia, care rămân însă tributare și supuse

Turciei. O primă urmare utilă: venirea la Iași și la București consuli sau agenți diplomatici ai Rusiei, dar și ai Franței, Germaniei, Prusiei ș. a., din cari unii făcură și tipărire studii și cercetări despre noi Români și țările noastre.

„*Răpirea Bucovinei*” avu loc acum, după pacea dela Cuciuc-Cainargi. Germania nu luase parte la războiu și rămăsese cu mâna goală. Atunci porni lucrarea aceasta vestitul ministru al Mariei Terezei, Kaunitz. Încheie pentru aceasta trei tractate: în 1775, 1776 și 1777 Germania se înțelese cu Rusia în taină, că ’n viitor vor merge împreună contra Turcilor — cu cari încheie tot în taină că-i va ajuta în viitor contra Rusiei. Apoi ceru dela Poartă „un drum” care lega Ardealul cu Galiția, adică 3 județe (Cernăuți, Câmpulung și Suceava, cu vechea capitală și cu 300 de sate și orașe — pentru care fură duse la Constantinopole hărți false). Scump îl dăruiră Germanii pe generalul rus care ocupa Bucovina, ca să-și retragă trupele mai repede. Se născoci oficial că este în țară epidemie (molimă) și Germania atunci dădu ordin trupelor nemțești să cuprindă Nordul Moldovei sub cuvânt că e epidemie. Domnul Grigore Al. Ghica, prieten al Rusiei, ca și boierii, protestară la Poartă, unde toți tăcură, căci luaseră „bacșișuri” mari. Dar trimiseră să se ridice viața Domnului. Trimisul se prefăcu bolnav, după ce ajunse la Iași, și-l pofti pe Domn să-l vadă. Ajuns la dânsul, deși cu temere și unele măsuri, la o anumită vorbă, săriră pe Domn opt slujitori turci cu hangerele goale. Fiind voinic, omorî trei, dar fu răpus și-așa pierdurăm partea Moldovei zisă de-atunci „Bucovina”. Dar tot după marele războiu de îndreptărire națională, Bucovina, cași celelalte țări românești robite, se eliberă și se alipi la patria-mamă.

Al patrulea războiu, între 1787—1792, fu al doilea al Împărătesei Ecaterina cu Turcii, aliată, de data asta, cu împăratul Germaniei *Iosif II.* Armatele rusești in-

trară în Moldova sub comanda Prințului *Potemkin*, care trebuia să devie „rege al Daciei“, adică al Moldovei unită cu Muntenia. Dar muri și-i urmă la comandă *Suvarov*. Acesta bătu rău pe Turci la *Focșani* și *R.-Sărat* — dar pentru că Germanii fuseseră bătuți și Iosif II murise. Ecaterina și noul împărat german, frate cu Iosif, *Leopold II*, încheiară cu Turcii *păcile dela Iași și Șîștov (1792)* — prin care câștigă doar Rusia, mutându-și hotarul la *Nistru* (așa cum e și azi, între națiunea rusească și națiunea românească).

Iosif II, cași *Maria Tereza*, mama sa, și *Frederic cel Mare* al Prusiei, *Ecaterina a Rusiei*, *Ludovic XVI*, regele Franței, care va fi decapitat în timpul Marelui Revoluții Franceze din 1789 — toți, și alți regi și miniștri absolutiști, adică de partea „stăpânirii fără margini dată de D-zeu“, („monarhia absolută“), toți doriau binele poporului, mulțimii, claselor nedreptățite și deaceia făceau școli, aziluri, spitale, drumuri buni și fabrici, fără să dea însă drepturi și libertăți, fără ca poporul de jos să se poate conduce singur. Cel mai iubitor și cu grija celor de jos a fost Iosif II (1780—1790), care mergea mereu din loc în loc, să vadă, să știe și să îndrepte el. Totuși, sub el au avut răscoale, din care pentru noi mai însemnată este a lui Horia, Cloșca și Crișan (1784). De felul stăpânitorilor de mai sus, iubitori de popor, a fost și *Constantin-Vodă Mavrocordat* și cea mai bună dovadă este „reforma lui socială și financiară“. Sunt numiți „absolutiștii luminați“.

Al cincilea războiu este cel ruso-turc din 1806—1812. Armatele rusești nu înaintară decât până la Dunăre. Războiul îl stârnise împăratul Francezilor, Napoleon I-ii Bonaparte, care avea tot interesul ca Rusia să fie încurcată într'un nou războiu, până ce dânsul va supune mai toată Germania, ceeace și reuși, doborînd chiar și regatul Prusiei, cel mai puternic stat german.

Rusia ajută mai întâiu pe *Sârbi* cari se răsculasera contra Turcilor sub *Kara Gheorghe* (Gheorghe cel Negru), dela care se trage actuala familie domnitoare Karagheorghevici, și-apoi sub *Milan* (Obrenovici), dela care se trage cealaltă familie domnească a Sârbilor. Rușii aveau

de partea lor pe *Constantin-Vodă Ipsilante*, fiul lui Alexandru, pe care voiau să-l facă „regele Daciei“, adică al celor două principate unite. El și Rușii trimiteau pe-ascuns Sârbilor și voluntari, dar și bani, merinde ș. a. Intre cei ce-au trecut cu aceste transporturi la ei, a fost și *Tudor din Vlădimiri*, (Tudor Vladimirescu), ofițer în armata rusă, care așa a învățat 'el ce este dreptul și libertatea și cum se răscoală și se luptă pentru ele un popor. — ceeace va face și el în 1821.

Sârbii au fost cel dintâiu popor care s'a răscolat, să scape de stăpânirea grea și păgână a Turcilor (1806) — după ce au pătruns la ei *ideile noi ale revoluției franceze celei mari* (1789). Și mai ales *ideea libertății*, atât a omului, cât și a poporului de jos (n.ultimea), dar și a națiunilor (libertatea națională). Și tot atunci s'au răscolat și *câteva pașale*, cari au mai voiau s'asculte de sultanul *Mahmud IV*, căci acesta distrusese pe *Ieniceri* (1826) și căuta să „europenizeze“ Turcia. Cel mai însemnat a fost *Mehmed Ali*, Pașa din Egipt, căsătorit cu o Engleză și având ca ajutor un colonel francez (Selve). Europeniză administrația și armata și atacă Turcia de 2 ori (1831 și 1837), făcând Egiptul aproape independent. Urmașii lui s'au numit „*chedivi*“, adică vice-regi, de sine cărmuitori, dar tot sub Turci. Abia după marele războiu *Egiptul a devenit regat liber*, sub supraveghierea, protectoratul, Angliei. În 1859 Egiptenii au tăiat *Canalul de Suez* (120 klm.) cu inginerul francez *Ferdinand de Lesseps*.

Tot așa au fost *Ali Tepelin* Pașa din Ianina (Egîr) — care distruse orașul înfloritor aromânesc *Moscopole* și făcu pe Aromâni să emigreze dincolo de Dunăre — și *Pasvantoglu-Pașa dela Vidin*, zis și „*Pasvante*“, care prădă cu „*Cârjalii*“ lui mai în toată Oltenia. Trebuie să știm că după *Sârbi*, se răscoală *Grecii* (Eterii) și-apoi *Românii*, sub *Tudor Vladimirescu* în 1821.

Tocmai bine nu le mergea nici Rușilor, dar nici Turcilor — când Impăratul Napoleon, din prieten care îngăduia Rușilor să ia ambele principate, deveni dușmanul lor și-i atacă în 1812. Fie că nu i-a anunțat din vreme, fie c'a fost la mijloc și trădarea marelui dragoman *Moruzi* sau a fratelui său, fie că Turcii erau mulțumiți să scape cu-o pierdere mai mică, se 'ncheiă pacea dela București din 28 Maiu 1812, prin care Rușii cereau și

dobândiră Basarabia. Hotarul se mută deci dela Nistru la Prut pe malurile căruia plângeau frații noștri (scrie cronica, cum zice și cântecul), cari se despărțiau — căci acum trebuia să se hotărască cei ce rămân cu averile nemîșcătoare (moșiile) sub stăpânirea rusească. Este ultimul războiu ruso-turc din așa zisa epocă „a Fanarioților“.

„Astfel stete Basarabia roabă la Ruși până la 185, când bre-căstigarăm cele 3 județe del aSud, ajutați de Impăratul Napoleon III, nepotul celui dintâiu, care bătu pe Ruși în Crimeea — dar la 1877, când cu războiul Independenței, deși furăm biruitori, Rușii ne luară iarăși cele 3 județe dela Sud (Cahul, Bolgrad și Ismail).

4. **Starea socială până în „Epoca Fanarioților“.** Firește că și *starea socială*, a vieții obștești, a celor trei clase ori împărțiri ale poporului (țărănime, orășenime și boierime), cași *starea economică*, adică a vieții în legătură cu munca și cu avuțiile, cu mărfurile ori produsele, cu tot ce împlinește nevoile vieții omenești — ambele aceste stări sunt tot mai rele, mai scăzute, în sec. 16-lea, când tot mai mult ne plecăm sub stăpânirea turcească, precum și 'n sec. 18-lea, când domniau acești foști „dragomani“, funcționari turcești, ziși și „Fanarioți“.

Totuși, cu multe atingeri de culturi streine, viața se amestecă și se desvoltă, progresează. Se ivesc fel de fel de *schimbări în administrație, modă și îmbrăcăminte, cași în limbă și cultură*.

Domnul, știm bine de unde și cum era trimis în cele două principate ca „beiu“, cum ziceau Turcii, sau „hospodar“, cum ziceau străinii. Deși de multe ori e străin, față de boieri și de țară este acelaș, adică are putere fără margini și s'a întâmplat chiar să taie boieri și să confişte averile. Deseori era pârît, dar Turcii'l numiau și-l scoteau, uneori și-l executau. Nu era pedeapsă mutarea dintr'un sprincipat în celălalt. Se făcuse obiceiul a-i numi pe trei ani, reînoidu-le numirea mai apoi pe 7 ani. Acum era un înalt funcționar turcesc, al politicii turcești, fiind fost „dragoman-mare“, adică fost „ministru de externe“ — după

ce fusese socotit în rang ca „pașă cu 2 tuiuri“ (cu două cozi de cal la steag sau „sangeac“), deci inferior pașei cu trei tuiuri, dar superior pașei cu un tuiu.

Boierii se înmulțesc, cum sunt, pe lângă cele cunoscute mai sus, cele din sec. 16 și-al 17-lea: *Pivnicerul* și *Pitarul* (pâinea sau pita), *Ușierul*, *Cuparul*, care se 'nteleg din nume ce rost au, precum și *Medelnicerul* (ajutorul Domnului la spălat), *Cămărașul* (peste visteria particulară a Domnului și gospodăria curții, cași grija ocnelor), *Căminarul* (cel ce strângea „cămina“, darea pe băuturi), *Jitnicerul* (sau Jignicerul, cel ce-avea grija grânelor pentru Curte și pentru Poartă), *Slugerul* (sau Sulgerul, ce purta grija cârnii pentru Curte și Armată) ș. a. La acestea trebuie să adăugăm și *boierii împrumutate dela Turci*, mai ales în acest veac, precum: *Aga* (care boierie fusese luată mai de mult și arăta pe cel ce-avea un rang militar și-apoi „prefectul poliției Capitalei“), *Serdarul* (cași „ağa“, cel ce-avea un grad militar de comandant, apoi boier cu grija păzitorilor s. a.) și cele mai noi: *Divictarul* (pentru cerneala Domnului), *Ici-Ciohodarul* (patru papuci) *Rahtivanul* (pentru cai), *Caftangiul* (pentru caf-tane, haine), *Berber-Bașa* (pentru ras), *Cafeği-Bașa* (cafele), *Peșchir-Bașa* (ajutor la spălat) a. m.

Dealtfel la Curtea Domnească se înfățișau toate aproape ca la Curtea Împărătească dela „Tarigrad“ (Stambul). Era lux mare, haine scumpe, înfoiate și cu blănuri, scule (giuvaieruri) de aur și argint cu nestimate; boierii nu se mai deosebesc în mărime, prin bărbi și prin toiege, ci mai mult prin mărimea îșli-celor, un fel de potcapuri mari, înalte și rotunde sus, unele așa de mari că doi boieri nu puteau sta alături într'o trăsură (erau puse pe capetele rase, modă de Constantinopole).

Boierii sunt tot legați de slujbă și credință către Domn. Ei și vlădicii sunt „țara“ — căci târgoveții și țăranii, liberi ori șerbi, n'au niciun amestec, niciun drept, nici o chiamare la conducerea țării. Boierii, cum știm, nu moșteniau titlul, ci numai averea, pământul, moșiile (Buzeștii, cași Craioveștii înainte și Cantacuzinii pe urmă, aveau câteva sute). Copiii lor urcau toate treptele, dela „copil de casă“ începând, prin casele boierești și la curtea domnească, unde se deprindeau a fi boieri și dregători ori ostași. Dacă n'aveau slujbe sau erau scoși se chiamau „mazâli“ (vorbă turcească) — și pe unii îi uitau cu totul domnii și cu vremea, mai pierzând averea, erau tot una cu țăranii liberi („moșneni“ și și „răzeși“). Slujbele le da numai domnul și de formă se re-inoiau în fiecare an, după cum și proprietatea moșiilor se întăria de fiecare domn, când se lua și-un bir anumit cu acest prilej (în

vechi, se dăruia un cal). Și dimpotrivă, cu voia Domnului, țărani liberi puteau dobândi boieria.

Dealtfel și țăranii supuși (șerbii, iobagii, clăcași) se puteau răscumpăra, după cum și țărani liberi se făceau cu voia lor „rumâni“.

Iată și un *Hrisov de „rumânie“* (Rusinești, anul 7158 dela Facerea Lumii, deci 1650 după Hristos — dacă scădem 5508, cât se credea că au trecut dela Facerea Lumii la Hristos. Se scădea 5509, dacă era vreo lună dela Septemvrie la Dechemvrie, odată ce anul vechiu-bisericesc începea la 1 Septemvrie):

„Adec(ă) eu Stan pârce(ă)lab ot Rus(i)nești screem și mărturesem într'a acest zapis că s(ă) fie de mare cred(i)n(ță) la „mâna dumnealui lu Iordache Post(elnic) cum că s(ă) știe că am „fost rumân încă mae denainte vrem cumpărat pre ban gat(a) „de părentel(e) dumnealui Jupan Trufanda Vest. (ernicul). „Deci când au fost acum, în zelele Domnu nostru Io Mateiu Voevod neu luoat ban(i) de la o se(a)m(ă) de oamen(i), deci văzând eu afăta nevoi se atăta răotăți se afata greotate pre ca „petel(e) noastre despre domn(ie) se din toate părțile — deci „alta n'am avut iar mae faci — ce am plecat capul la poala dumnealui să-i fiu rumân cu feciorei mei se cu nepoție mei câți „Dumnezeu va da. Se pentru cred(i)nța me-am pus și pecete ș(e) „seu întamplat de au fost mărturie pre num(e).“... Urmează numele câtorva boieri — ot înseamnă slavonește „dela“. Textul se găsește în M. Gaster-Crestomația. Parantezele arată ce lipsește din text).

Știm că de mult ei plăteau *birul* și banul fiind rar și scump, ei și-au înstrăinat pământul întâiu și-apoi și brațele (munca), dacă nu spărgeau satele. E drept că unii din domni foști mari dragomani, „Fanarioții“, au luat măsuri pentru a ușura soarta șerbilor, a țăranilor, atât în ce privește munca câmpului (12 zile de „boieresc“ pe an, pe lângă *dijmă*) și izlazurile, cât și cu privire la biruri, iar Constantin Mavrocordat, cum văzurăm, om cu idei noi-umanitare, a încercat chiar să înfăptuiască legiuirea lui cu privire la ogor, eliberarea șerbilor și ușurarea birurilor și-a plăților. Tot așa și Alex. Ipsilante.

Iată, (după un mare istoric), cam ce plătia țăranul, față de-o mică sumă a boierului: sub Al. Ipsilante se plătia *seama întâia* (primăvara), a *doua* (vara) și-a *treia* (iarna), iar *haraciul* toamna. Apoi *ploconul steagului*, de

două ori cât un sfert, *mucarerul*, -(la învoirea domniei, care de altfel, încă din sec. 16-lea se înioia la fiecare trei ani), *ajutorința*, *vama de sare* și de *pește*, *vinăriciul*, *tutunăritul*, *văcăritul*, *pogonăritul*, *săpunăritul* și chiar *jumăritul* (pe coșul caselor), toate acestea către Domn. Stăpânului moșiei apoi: *ierbăritul*, *claca*, *dijma* din roadele pământului, *taxa pentru albine*, *porci și oi*, pentru care plătia și Domnului. La care trebuie să adăugăm *podvezile* (transporturi gratuite) și *zăhereaua* (munca și daturile pentru provizii, alimente, rechiziții). Boierii mari („protipendada“, azi „elita“) nu plăteau nici un fel de bir.

*Era însă și destul rău în starea societății. Domnul era străin de cele mai multe ori și se umilia în fața Turcilor, de care depindea. Și-apoi, oricâte gânduri bune ar fi avut, trebuia să stoarcă bani, ca să se poată menține pe tron, sau ca să se poată împotrivi intrigilor altor poftitori de domnie. Drept este că se vorbea la la curte și de către unii boieri, grecește, iar mai târziu franțuzește, dar numai pentru că înfățișau, cum e drept, culturi superioare. Boierii storceau și ei cât puteau, căci și slujbele de seori se cumpărau, de unde și *administrația și împărțirea dreptății* (justiția), care erau în mâinile lor, suferiau destul din aceste pricini. Unii domni „fanarioți“, cum știm, mai ales C. Mavrocordat, Gr. Ghica și Al. Ipsilante, s'au îngrijit de-aproape de buna cărmuire a județelor (cu *ispravnici*, doi, tot boieri) și de sate (cu *pârcălabi* și *cislă* și cu *fidule*, ca să nu se ia peste birul hotărît) și de orașe (edilitate sau gospodărie comună).*

*Moda nouă este țarigrădeană-turcească și rusă-franțuzească (ofițerii ruși crescuți franțuzește, pe lângă tot binele cu l. franceză, aduc și jocul de cărți, soarelele, petrecerile galante, dansurile și uneori desfrâul). „Cucoanele“ încep a cere rochii scumpe, blănuri, „corseturi franțuzești“, rădvane și carete, slugi nenumărate și „luxuri europinești“. „Sus este mândrie, trufie goală și umilintă înjositoare — iar jos poporul e ținut în cea mai neagră apăsare și neștiință. Călugării și clericii superiori, în mare parte străini, duceau o viață de lene și ghiftuială. Dacă adăugați și rușinea cu *Tiganii*, cari, deși oameni, erau „robi“ și se dedeau și de zestre sălașe întregi, este destul de trist acest tablou al stării sociale de-atunci.*

În ce privește justiția, domnul nu mai ținea „scaun de judecată“ decât la palat, lăsând în țară, împărțirea dreptății, pe

seama Vornicului mare (doi în Moldova) și-a altor boieri. Ședințele „divanului domnesc” dela palat sunt ținute cu toată strălucirea și însemnătatea. De-asupra Domnului, care stă în scaunul domnesc, este icoana Mântuitorului, lângă care ard făclii aprinse. Este de față și Mitropolitul țării și-afară de „boierii divaniți” (membri divanului, adică membri tribunalului) mai sunt și mulți alți boieri de toate treptele și oșteni — dar numai ca s’audă și să privească. Acest „divan” ține loc și de Curte de Apel, când părțile n’au fost mulțumite cu judecata boierilor din județe sau a Marelui Vornic ori a ajutoarelor sale. Mai înainte, pârișul (reclamantul) sta în genunchi, la o anumită distanță de domn, — dar apoi s’a schimbat, stând amândoi — oricine ar fi fost! — pârișul și pâritul, drepti înaintea domnului și-a divanului. „Jurământul” se făcea tot cu mâna pe cruce și cu forme multe, iar „blestemul” se rostia strașnic și de toți, stingând făcliile în pământ. Se judeca după „obiceiul pământului” (datina), dar mai târziu și după „pravilele” ce le cunoaștem. În secolul acesta, al 18-lea, divanul se împarte în trei: întâiul, „departamentul de 8” (membri), al doilea, iar al treilea se numia „departamentul de crimina’ion”.

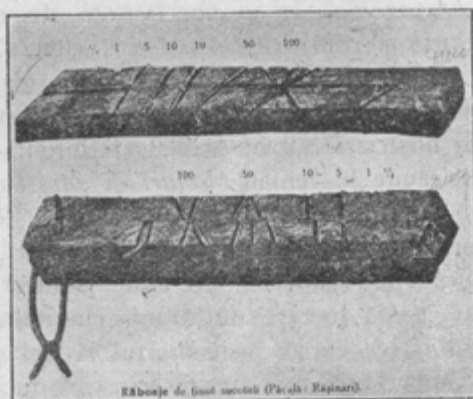

Fig. 15. Răboaie vechi de socoteli ale celor ce nu știau carte

6. Nici comerțul, și nici starea economică nu putea să fie mulțumitoare, dacă starea politică și socială erau atât de scăzute. *Agricultura* nu putea să prospereze din cauza Turcilor (cari luau ce-i mai bun) și-a stării de șerbie a țăranilor, folosindu-se de ei boierii și statutul

(birul). Deși nu se rupseseră cu totul legăturile cu Apusul, *toate drumurile comerciale duceau la Țarigrad*, de unde veniau „*gelepii*” pentru vite și capanlâii și saigiți și lazii, pentru grâne, unt și brânzeturi, seu, miere, ceară, sare și lemne, pe care toate, de regulă, le luau cu un preț fixat dela Constantinopole. (Înainte, se scădeau din „haraciu”). Tot dela Poartă se îngăduiau taxele mari la vămi, stăpânite deci tot de ei, ca și cetățile dela Dunăre și dela Nistru, porturi și schele, capete de drumuri comerciale. Și tot din cauza lăcomiei Turcilor, cari prigonesc pe străini, se ruinează comerțul de tranzit. De tarife vamale nici vorbă. A fost însă o încercare pe vremea lui Brâncoveanu.

Totuși, cum am spus mai sus, nu se rup de tot legăturile cu Apusul. Astfel Sibienii și Brașovenii, îndeosebi Sașii, veniau și cereau porci, mai ales în Oltenia, vinuri, lână și pește dela Dunăre. Deaceea multă vreme o să întâlnim „*brașovenia*” ca o specialitate de comerț și anumiți negustori români „*Brașoveni*”, cum s’au numit „*Lipscani*” cei ce aduceau mărfuri din Apus, mai ales din din marele oraș comercial al Germaniei, Lipsca. Mai trimeteau ai noștri și boi în Ardeal și Polonia și vinuri în Rusia, de unde le veniau blănuri și „*dinți de pește*” (fildes) — pe când din Orient, prin Sudul Rusiei, pe mare sau prin Turci, primiau ștofe, muselinuri, covoare, bumbac, mirodenii („specii”, de unde „spîțer” și „spîțarie”), cași pielea lucrată de Arabi, numită *cordovan*.

Mulți străini se ocupau cu comerțul la noi și’n jurul nostru. Pe lângă Turci, mai ales Grecii, cari duceau și comerțul Turcilor, pătrunsese la noi și chiar în Ungaria și Ardeal, sub forma unor tovarăși, așa numitele „*companii grecești*” între care erau și cele formate de frați de-ai noștri din Balcani, Aromânii (dintr’o familie de-acestea, din Nordul Ungariei, a ieșit la iveală vestitul Mitropolit Șaguna). Fugiau din Macedonia (Munții Pin-dului), prigoniți de Turci, mai ales când arseră și dă-

râmară vestitul oraș aromân Moscopole. Prima „companie” s'a așezat în Ardeal sub Gh. Racoți, aliatul lui Mateiu Basarab, apoi mai multe prin târgurile Ungariei și Ardealului, de unde au venit și'n principate. Cam în acelaș timp apar și *Chiprovițenii* (negustori bulgari fugăriți de Turci, cam pela 1700, dela Chiprovăț-Bulgaria) întâiu în Ardeal, apoi în Oltenia (sub Germani) și'n Muntenia. Unii sunt favorizați sau privilegiați (ocrotiți și părtiniți) de Domn, printr'un act domnesc sau hrisov, deaceea se numesc „*hrisovuliți*” sau se mai numesc și „*ruptași*”. Sunt organizați în bresle d. e. Chiproviceni (marfă turcească), Lipscani (marfă apuseană: mătase, fierărie, cafea ș. a.) ba chiar când sunt de alte neamuri (Greci, Armeni, Evrei ș. a.

Fig. 16. Un car vechiu de negoț (transport).

După ei se organizează și comercianții și meseriașii noștri tot în *bresle* sau *iznașuri* (turcește), bineînțeles în târguri sau orașe (organizate cași 'n trecut, cu „pârgari”, consilieri comunali), în frunte cu primarul, zis „șoltuz” ori „judet”, și'n acte „pârgarmesteru” (burgmeister), ajutat de pârcălabi și vornici. Ei au grija birurilor, judecăților, actelor de proprietate, ș. a.

Unii, ca să fie mai organizați și mai favorizați, se fac supuși străini, mai ales Armenii și Evreii, devenind „untertani” sau „suditi” (supuși austriaci). *Evreii* se înmulțumesc odată cu trecerea Bucovinei la Germani. Vin din Galiția și Polonia, unde erau mulți. În Moldova nu

erau în sec. XVI decât în Cet. Albă. Tot în acest secol năpădesc persecutați, din Spania, în insulele grecești și'n Turcia, de unde ca oameni de afaceri încep a veni în principate. Apoi încet cu încetul se așează ca mici negustori (mărunțișuri, mici meșteșugari, arendași de cârciumi și fabricanți de rachiu (holercă). Unii domni „fanarioti“ încep a lua măsuri împotriva lor, oprind căsătoriile,“ cumpărări de proprietăți și supraveghiând cârciumile.

Meseriașii se organizează în bresle mai târziu, după negustori, căci meșteșugul se învață și învățătura cere timp; pe lângă că organizarea a venit numai după ce s'au înmulțit prin ai noștri, nu venind din afară, cum veniau negustorii. Deaceia ei încurând stau alături, dacă nu întrec pe negustori și se organizează în bresle, luând cu negustorii și conducerea orașelor. Locuiau cam la un loc, o mahala, chiar, dacă nu mai multe străzi sau numai una, care le și poartă numele, rămas până azi în unele târguri și orașe, unde s'a început azi să le înlocuiască, ceea ce e foarte rău, părăsindu-se tradiția. Așa sunt strade cu acest nume în București și Ploiești: Șelari, Șepcari, Tabaci, Căldărari, Spătari, Lipscani, Brașoveni, Cojocari, Săpunari, Blănari ș. a. Ploieștii de altfel, satul urmașilor lui Ploie, moșul ori judele dintâiu, a fost făcut târg de către Mihaiu Viteazul, dându-i acest drept și autonomie diplomă domnească.

Breasla cuprinde pe cei de-aceiași ocupație sau meserie, cum ar fi o corporație, în frunte cu *starostele* sau *maimarele* (mai-bătrânul, maimar-bașa), ales de ei și întărit de domn. Are sfatul lui de „bătrâni“, are și statut și plătesc o dare proprie și alte venituri. Au steag și au și un sfânt patron la a cărui zi fac serbări. Se ajutau în împrejurările grele ale vieții, aveau scaun de judecată al lor și luau strașnice măsuri pentru apărarea intereselor celor din breaslă (birul, concurență, desfacere de mărfuri, prețuri ș. a.) Era nevoie de examen și certificat, ca să

ajungă *calfă ucenicul* și apoi *patron*. Cu vremea, mese-
riași și negustori se înmulțesc și dobândesc însemnătate.
Se și îmbogățesc și începe a apărea luxul și specula.

Și *industria* începe a-și face cei dintâi pași sfioși.
A fost întâiu *industria casnică*, care a și rămas alături de
cea care producea și pentru alți. Țăranul nostru își fa-
brica de toate — pe urmă, cu vremea, unii s'au specializat
desigur întâiu o specialitate care nu-o putea săvârși
oricine, mai târziu sate întregi s'au specializat (d. e.
satul Butărăștii sau Dârste).

Și până azi au rămas încă tăbăcăria și olăria. Incepură
a veni apoi zidarii și cărămidarii. Sticlarii au venit de
peste Dunăre („geam” e cuvânt turcesc). Argintarii erau
deobiceiu Sași, cum au fost și meșterii la ridicarea
sfintelor locașuri din Moldova și Muntenia, venind de
peste munți, până au deprins ai noștri. Potcovăria și fie-
răria e a Țiganilor. Din aceasta ne ridicăm ca și alte țări
din Europa în sec. 17-lea, și noi mai ales în sec. 18-lea,
la industrie, industria națională, la *fabricile* care tre-
buia „să producă”, ca să îmbogățească țara și, dacă se
poate, să se exporteze, ca să rămâie, să crească, banul,
numerarul, în țară (industrie de stat sau „mercantilism”),
cum a făcut ministrul Colbert în Franța (sec. 17-lea)
și 'n alte țări „monarhii absolutiști „luminați” (sec.
18-lea.

Așa și unii Domni, așa ziși „fanarioți”, au făcut chiar
dânșii fabrici, ori au „încurajat industria națională”, dând
ajutoare celor ce porniau acest lucru și scutindu-i de
biruri. Așa a făcut, cum am văzut, Grigore Al. Ghica
fabrica de postav dela Chiperești — Iași, cu meșteri din
Polonia și însuși domnitorul s'a înfățișat boierilor în
haine de asemenea postav — și ocroti, ca domn în Mun-
tenia, *fabrica de postav* a boierului Slătineanu dela *Aju-
mați-Ilfov*; precum *fabricile de hârtie* (Fundeni și Sna-
gov) și *de lumânări de ceară „venetice”* (ca și cele din
Veneția), fură ocrotite de Alex. Ipsilante.

Iar ca încheiere trebuie să însemnăm că, odată cu *tractatul dela Cuciuc-Cainargi (1774)*, o nouă epocă se deschide pentru *viața economică și comerțul nostru*. Rusia ajunge la Marea Neagră care, devenind „neutră”, începe a fi străbătută de corăbiile de comerț ale marilor națiuni europene, de unde legături și schimb, influențe economice în paguba Turciei. Apoi Rusia, dobândind drept de amestec, viitorul „protectorat”. își trimite la noi consuli și agenți, drept pe care-l vor dobândi și celelalte

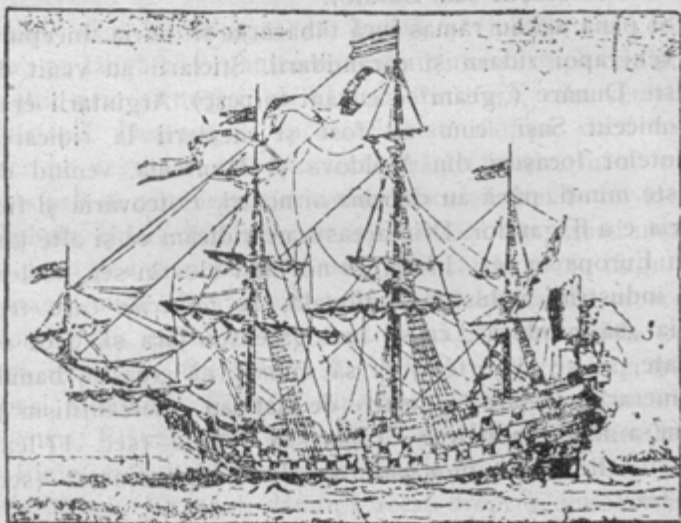

Fig. 17. O corabie vechie de comerț.

puteri europene și țările noastre încep a fi cercetate și dorite și pentru bogățiile lor tot mai cunoscute. Dar mare dezvoltare economică și comercială vom avea numai după *tractatul dela Adrianopole (1829)*, ceea ce vom vedea în capitolul următor, în veacul 19-lea.

6. Influența Grecească. Știm că începuse cu putere a se așeza la noi, mai ales după căderea Constantinopolului și-atât de mult s'amestecară apoi Grecii în viața noastră, bucurându-se de averi și slujbe, încât avură loc răscoale

naționale împotriva lor, înaintea domniilor lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu. Din această pricină a scăzut și influența slavonă, iar între aceste două, una coborînd și alta suind, și-a făcut drum limba și cultura națională, adică între slavonism și grecism, s'a înstăpânit, cum era firesc, românismul. Totuși această influență crescuse chiar și'n domniile lui Mateiu Basarab și Vasile Lupu, în timpul cărora se tipăriră și cărți grecești, cași slovenești, pe lângă cele în limba națională; ba în școlile din Iași și București atunci, pe lângă dascăli de „slavonie“, erau și dascăli de grecește. Sub Șerban Cantacuzino și C. Brâncoveanu, Bucureștii și Iașii deveniră mari centre de cultură superioară, care atunci nu putea să fie decât cea grecească, iar în aceste două capitale se strîng cei mai vestiți cărturari greci, ca profesori la cele două școli înalte, care se numiau tot grecește: „academii“. Firește că'n vremea, în epoca așa zisă a „Fanariotilor“, când ei erau cei mai mulți grecizați, dacă nu Greci, trebuiau să știe întăiu bine grecește și turcește, pe lângă limba franceză, ca să ajungă oameni de încredere ai Turcilor și înalți funcționari ai lor. Cu toate că unii domni „fanarioti“ erau oameni foarte învățați și erau stăpâniți de cultura, spiritul, ideile noi din Apusul Europei, cunoscând limba și literatura franceză, la a cărei răspândire au cea dintâi și cea mai mare parte, totuși ei vorbeau între ei grecește, aveau biblioteci cu cărți grecești, alături de multe cele franceze — și drept este că vorbeau, citiau și scriau și grecește, ceea ce le era și mai ușor, în familie și chiar în societate, la curte și'n corespondența lor, să 'ntrebuințeze limba greacă și-apoi cea franceză. În curînd se înființară și mai multe școli grecești și unii boieri se luară după domn, copleșiți de această limbă a curții și-a saloanelor, cași de superioara cultură grecească.

Așa și legile (Caragea și Calimah) se publicară și în limba grecească. Ce fu mai rău, este că nu se potrivea cu firea noastră și-apoi în școlile de-atunci era o metodă grea și vechie. Această

școală greșită, nefirească, nepotrivită, a fost gonită și înlocuită cu *școala națională*, de către marele dascăl *Gh. Lazăr* din Ardeal, în 1818.

Dar să nu uităm că acești domni de sânge și cultură străină au pus pe unii și alții din boierii dela curte ori din cancelariile domnești, să scrie cronici în limba națională, limba românească. Drept este că'n aceste împrejurări și cu cărți de literatură grecească se instruiău și tinerii noștri boieri. Și cum în limba românească nu erau, acești Români doritori de cultură superioară, făcură cunoștință cu literatura și știința universală (ale tuturor popoarelor) în formă, adică în limbă grecească. Așa cunoscură ei pe *Racine* și *Molière*, pe *Schiller* și *Shakespeare* — precum și lucrările de *Geografie*, *Șt. Naturale*, *Geometrie*, *Fizică* ș. a. Și aceasta mult ne-a folosit, cum ne folosește și astăzi, când tinerii merg „la studii, în străinătate“.

Și poate și mai însemnat este faptul că în această domnie și chiar prin așa zișii domni „*Fanarioți*“, s'a așezat la noi, a rămas și-a pătruns atât de adânc în limba cultura și sufletul românesc, *influența franceză*.

7. Influența franceză în limba, cultura și sufletul românesc. a fost cea mai puternică din influențele străine, precum și cea mai folositoare. Și nici nu se putea altfel, odată ce între Români și Francezi este trainica și nobila legătura de sânge și suflet latin, iar cultura franceză a fost și este cea mai bogată din lume. Și cum cultura noastră națională, la temelie franco-romano-creștină, a avut o creștere, o dezvoltare proprie, dar luând cași alte culturi, dela alții, numai ceeace i-a trebuit, i s'a potrivit și-a fost sănătos și folositor, firește că a găsit în cultura franceză, mai mult decât în alte culturi, elemente cu-asemenea însușiri. Ceeace a fost de mirare este faptul că influența franceză nu ne-a venit întâiu de-a dreptul, din Franța, din Apusul Europei, ci din Răsărit, de la alte popoare, din alte împrejurări. Desigur că *inceputul s'a făcut cu așa zișii „Fanarioți“*, adică odată cu numirea ca „domni“ la noi a foștilor „mari-dragomani“ (tălmaci) sau „miniștri de externe“ ai Turcilor. Știm că în această

slujbă, ei țineau legătura Imperiului Turcesc cu celelalte state europene și prin urmare trebuia să știe și să vorbească limbi moderne și mai ales limba franceză, primită și recunoscută de toate popoarele ca limbă politică-diplomatică, universală, adică a tuturor, ca să se poată înțelege între dâșii. Aveau *secretari francezi* pentru afacerile de stat și *pedagogi francezi* pentru copii și familiile lor; primiau *cărți franceze*, precum și *reviste*, așa că au ajutat mult și *bibliotecile Domnilor „Fanarioți“*. Pe urmă, în 1789, izbucnind *marea revoluție franceză*, *pribegiră la noi mulți nobili francezi* (boieri) *fugăriți de revoluționari*, precum și „*consulii*“ cari se așezară la București și Iași. Mult au contribuit și *ofițerii ruși*, cari fiind echipați și instruiți, cultivați în limba franceză, mai ales dela *Impărăteasa Ecaterina II-a cea Mare*, și stând mult timp în principate, cu prilejul războaielor și ocupațiunile rusești, au adus și ei la noi uniforme și conversația franceză, cărți și ziare, moravuri și fel de fel de deprinderi noi de viață socială (etichetă, maniere, galanterie, dansuri, soarele, joc de cărți, ș. a.). Iar mai târziu au venit și „*trimișii revoluției*“, iar ideile ei cele noi, cași toți trimișii ei, au produs la noi pe de-o parte *marea și însemnata mișcare pentru libertatea și drepturile poporului* — iar pe de-aaltă parte o *caldă pornire pentru studii în Franța* (îndată după 1800 apar *cei dintâi tineri „studenți“*, cari se înmulțiră apoi din ce în ce și deveniră peste vreo cincizeci de ani tineri luptători, liberatori și romantici, oamenii vremurilor noi, numiți de cei vechi „*bonjuriști*“, *franțužiți* și „*pașoptiști*“).

Și din *boieri începuseră unii a călători în străinătate*, în Apus, „*năuntru*“, (în Europa), cum se zicea. Printre cei dintâi, chiar în aceasta așa zisa „*epocă fanariotă*“, este bogatul boier oltean *Barbu Știrbeiu*, care se duse la băi la Carlsbad (Boiemia, azi Ceho-Slovacia), apoi un altul *Const. Dudesău* la Viena, Paris ș. a., *Const. Radovici* din Golești sau *Dinicu Golescu* în Elveția, cum a și scris acesta „*Insemnare a călătoriei mele*“ — 1826) și-apoi alții, nu numai boieri, mereu, tot mai mulți, în sec. 19-lea d. e.

Gh. Asachi, fiul Protopopului Lazăr Asachi din Dorohoiu, care învață la Viena și Roma.

8. **Cultura românească în vremea așa zișilor „Fanarioți”.** Cu toată cultura grecească și limba franceză a Domnilor din acest veac, cași a curții, a familiilor și secretarilor lor — *cultura românească nu s'a oprit în dezvoltarea ei*. Deși învățământul era străin și mari profesori greci predau încă în vestitele „academii” ori școli superioare din Iași și București, *limba și literatura româ-*

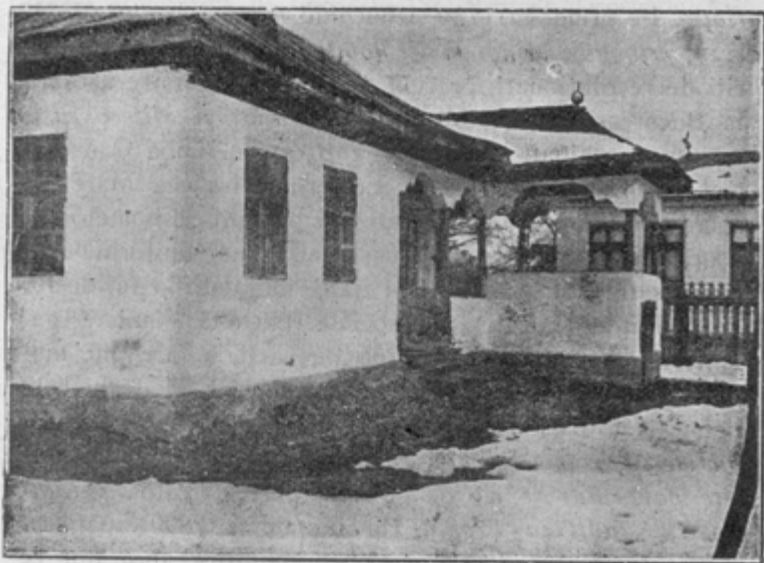

Fig. 18. Casă veche românească de târgoveț.

nească totuși au propășit, cum se vede din scrisul românesc din această vreme, vestită și pentru scriitorii și propășirea ei culturală. *Poporul n'a învățat deloc grecește și niciun Român n'a scris vreo carte sau ceva de seamă în această limbă, deși cultura greacă fusese și era o cultură superioară*. Numai câteva familii de boieri și oamenii curții domnești vorbeau și scriau grecește, iar tinerii boieri au folosit foarte mult, căci în limbă greacă se traduseseră marile lucrări ale literaturii și științii universale.

Prin lucrări grecești au făcut întâiu cunoștință tinerii noștri boieri d. e. cu lucrările marilor scriitori francezi Racine, Corneille și Molière, ale marelui autor dramatic englez Shakespeare sau ale vestiților poieți germani Goethe și Schiller. Și tot pe calea aceasta au știut ce este Fizica, Geografia, Astronomia și alte științe. Aceasta nu le înstrăina sufletul lor românesc, după cum nu se înstrăinează al studenților noștri cari stau și învață câte 3—5 ani prin Franța, Germania ori Anglia. Căci „Fanariojii” erau oameni învățați și n’trucâtva ei infățișau și cultura europeană. Nicolaie Mavrocordat făcea traduceri din latinește în grecește, iar tatăl său, Alexandru Mavrocordat era doctor în Șt. Naturale dela Universitatea din Padova. Constantin, fiul lui Nicolaie Mavrocordat, era în corespondență cu scriitorii francezi și primia reviste franceze. Biblioteca Mavrocordaiilor acestora a fost scoasă în vânzare și era așa de bogată, că patru capete încoronate s’au luptat să intre în stăpânirea ei.

Cultura românească n’a fost deloc stânjenită. S’au scris încă, și din îndemnul unor domni, *cronici* importante. Așa din îndemnul lui Nicolaie Mavrocordat și-au scris cronicile: în Moldova *Axente Uricariul* (scriitorul de acte, de „urice”) și ’n Muntenia *Radu Popescu*. În acelaș timp trăia și scria *Niculaie Costin*, fiul marelui cronicar Miron Costin. Apoi aproape de mijlocul veacului (1745) își scrie *cronica sa Ioan Niculcea*, cea mai vioaie, mai românească și naționalistă cronică, în stil simplu și’n cea mai curată limbă românească. Este precedată de-o culegere de legende istorice (ca: „Daniil Sihastrul” ș. a.) sub titlul „*O seamă de cuvinte*”. Ii urmează micile cronici, care n’au nici una însemnătatea celor de mai ’nainte: *Ienache Kogălniceanu*, *Ioan Canta*, *Amira* și *Gheorgache Logofătul*, care scrise „*Condica de obiceiuri vechi și nouă*”, apoi *Dionisie Ecclesiarhul*, iar despre întâmplările dela 1821 (Eteria și Tudor Vladimirescu) au scris în versuri: în Moldova, *Vornicul Alecu Beldiman* „*Jalnica tragodie a Moldovei*” și ’n Muntenia un cleric *Năuș Râmniceanu*, și mai târziu până pela 1848, ultimul cronicar, al cărui nume adevărat nu-l cunoaștem, căci se ascunde sub numele de împrumut, *Zilot*

Românul (Un Român Zelos). Acesta ne-a lăsat și cunoscutele versuri ce cuprind datoria celui ce scrie fapte istorice (cronicar și istoric):

Istoric sunt; n'am rudă,
N'am frate, n'am vecin...
Stăpân am pe-Adevărul
Lui singur mă închin!

Au mai scris *Enăchiță Văcărescu* „Istoria prea puternicilor împărați otomani“, *Dionisie Fotino* (în grecește), „Istoria Daciei“ și *Banul Mihail Cantacuzino* lăsa o „genealogie“, o cronică, o scriere despre origina și spița neamului lor cantacuzinesc, tipărită la Viena de Frații Tunusli. Tot în grecește a scris pentru Greci și pentru noi, marele cărturar grec al vremii *Chesarie Daponte*.

Tot pe-atunci au trăit și-au muncit în ogorul cv. rural-bisericesc, talmăcind și tipărind cărți de slujbă și de îndălțare sufletească a creștinului și-a Românului, vlădicii *Damaschin* al Buzăului și mai ales vestitul cărturar *Chesarie al Râmnicului* (Vâlcea). Și aproape de 1821 Vlădica *Dionisie Lupu*, ocrotitorul lui Gheorghe Lazăr — iar în Moldova Mitropolii *Iacob I* și *Iacob II Stamate* și mai ales marele cărturar îndrumător și ctitor de școli (Seminarul dela Socola-Iași, 1804, cea dintâi școală-română superioară în Principate), *Mitropolitul Veniamin Costache*. Tipografiile din București, Iași, Râmnic și Buzău au lucrat cu osârdie toată vremea aceasta zisă a „Fanarioților“ și domnii chiar au organizat și școli de l. slavonă și l. românească.

În acelaș timp, *poporul*, oricât ar fi fost de năpăstuit, își încânta inima și mintea, în ceasurile lui bune, cu *literatura populară nescrisă*, ci „zisă“, vechie și bogată (doinele, legendele, basmele, snoavele, cântecele bătrânești sau baladele eroice, proverbele, orațiile la nunți, colindele și Vicleimul), precum și cu *literatură populară sau poporană, scrisă și citită* (*Alixandria*, *Isopia*, *Genoveva*, *Zodiacul*, *Cărțile de visuri* și de semne ș. a.).

În felul acesta au ieșit la iveală acum și doi vestiți scriitori de versuri pentru popor: *Ion Barac*, cu „Povestea lui Arghir și-a Elenei“ și cu „Risipirea Ierusalimului“ *Vasile Aron* cu „Anul Mănos“ și „*Leona*“ și *Dorofata*“ ș. a.

Și 'ncheiăm cu cea din urmă dovadă a puterii și dezvoltării culturii noastre în vremea sau epoca așa zișilor „Fanarioți“, cu activitatea științifică și poetică a „Văcăreștilor“: 1) Banul Enăchiță Văcărescu, fost ministru „al bunului“ Domn Al. Ipsilante (cel cu condica de legi) și cu toate că era un admirator al noului „Anacreon“, marele poet grec Hrisopulos, este poet și culegător de poezii populare (din care ieși vestita „Amărită Turturică“), și autor al celei dintâi gramatici românești, tipărită la Râmnicul-Vâlcea, în 1787; 2) Fiii lui Enăchiță, *Nicolae și Alecu Văcărescu*, vestiți pentru poeziile lor filozofice și de iubire; 3) *Iancu Văcărescu*, fiul lui Alecu, care în puterea bărbăției și-a talentului, trece de vremurile dela 1821 și este cel dintâi poet modern al nostru. El și urmașii lor au urmat calea și îndemnul lui Enăchiță, cunoscutul patriotic „testament“:

Urmașilor mei Văcărești,

Las vouă — moștenire:

Creșterea Limbii Românești

Și-a Patriei cinstire!...

9. Românii de peste munți în secolul 18-lea.

a) Mișcarea religioasă.

Am văzut că Românii de peste munți își văzură vlădicii prigoniți, închiși, bătuți sub calvinismul unguresc, care urmă luteranismului Sașilor.

Iorest, apoi Simion Ștefan și Ion Budai se învoiră cu ei, rupând legăturile cu Principatele, Sava Brancovici fu prigonit, dar drept este că birui limba română (în biserică și cărți).

Dar Germania sub conducerea Casei de Austria (Habsburg) dela Viena, aliată cu Veneția, Polonia și Rusia

(Petru cel Mare) bătuse pe Turci și prin pacea dela Carlovăț (1699) luaase Ungaria și Ardealul (fără Banatul Temișanei). Indată preoții noștri și poporul, fură îmbiați să treacă la Catolicism (Biserica Apuseană sub conducerea Papei dela Roma), făgăduindu-le drepturi și egalizarea cu celelalte „trei națiuni” recunoscute: Ungurii, Sașii și Secuii.

Mai ales că-i stăpânia acum „Împăratul creștin dela Beciu” (Viena) care și iscăli „actele” imperiale de îmbiere, făgăduință și recunoaștere (diplomele din 1692 și 1701). Acțiunea o începu Episcopul *Teofil* care adună sinod la Alba-Iulia și-o desăvârși *Atanasie Anghel*, deși sfințit la Târgoviște.

„Unirea” fu de-abinele primită în marele sinod cu 54 de protopopi și mulți preoți și mult popor din 1700—1701 la Alba-Iulia. Românii aceștia se numiră „uniți” sau „uniati” ori „greco-catolici”, spre deosebire de cei neuniți, *ortodoxi* ori *greco-orientali* (catolicii se numesc „romano-catolici”). Ei primiră cele 4 puncte de credință ori învățătură care-i leagă de Catolici: 1) recunosc de căpetenie bisericească pe Papa dela Roma; 2) primesc numai azima (pâinea nedospită) drept cuminicătură (nici vin, nici pâine dospită); 3) cred că între iad și raiu, mai este un loc „purgatoriul” (curățitorul), unde credinciosul se curăță de anumite păcate; 4) în „Simbolul Credinței”, articolul 8, adaugă că Sf. Duh purcede „și dela fiul”, nu numai dela Tatăl, cum credem noi.

Atanasie Anghel fu primit la Viena, primi titlul de „consilier imperial” și dobândi o mare stăpânire de pământ — în ocările și afuriseniile Ungurilor calvini și-ale ortodoxilor din Principate și Răsărit.

Totuși, deși aproape jumătate din Românii de peste munți trecură la „Unire”, nu dobândiră drepturi, deoarece nobilii unguri ai Ardealului mistuiau și negau oricât de puțin dobândiau Românii (adică adunarea Un-

gurilor, numită „Dieta Transilvaniei“, în care luă loc în curând și episcopul român unit).

Al doilea Vlădică, *Ioan Patachi*, primul Român „doctor în teologie“ al școalelor catolice, se mută la Făgăraș, la biserica lui Constantin Brâncoveanu, iar urmașul său (*Ioan*) *Inochentie (Micul) Clain*, făcut „baron“ (nobil), la *Blaj*, unde până azi este reședința căpeteniei Uniților (Mitropolitul). Acesta fu primul mare apărător al drepturilor poporului român — „a patra națiune, cea mai veche și cea mai numeroasă“. Ceru „drepturi“ în dietă și la Viena, dar fiind prigonit, fugi și muri la Roma. Urmașul, *Petru Pavel Aron*, fu supus și putu să întemeieze școlile dela *Blaj*, în 1754, cu îngăduința Impărătesei Maria Tereza.

Adică „Seminarul“, cea dintâi școală românească superioară și Gimnaziul — azi liceu — pe-atunci numit „Școala Latină“.

„Cel dintâi profesor de limbi și științe“ fu *Grigore Maior*, mai apoi urmaș la episcopie lui *Petru Pavel Aron*. Este și episcopul care scapă de supraveghierea unui „teolog-iezuit“, reprezentant al Papei, cum fusese până acum pe lângă episcopii uniți.

Dobândiră și-un al doilea episcopat, la Oradia-Mare. Dar începură și amenințările: Patriarhia Sârbească Ortodoxă dela Carlovăț care cerea readucerea la ortodoxism, peste care dobândi conducerea, apoi Ortodoxii din Principate, Luteranii și Calvinii. Avură loc și răscoalele conduse de agenți primejdioși ca *Țorcu* catorii *Visarion Sarai*, Preotul Tunsul și mai ales *Popa Scel* orprecum și influența Rușilor Ortodoxi, Impărăteasa *Ka*. Acesta beta fiind aliata Mariei Terezei în Răsboaiele Silezie, îl respinse. tul fu: întemeierea unei episcopii ortodoxe și instalarea „memorand“ și român ortodox, neunit, a lui *Dionisie Novacovici*, fu doar oarecare colaie din Brașov (1761), deși urmașul său „ai multe celui unit unde rămase până azi reședința căpetenie episcopii au fost *Ioan tropolitul*).

b) *Răscoala Românilor sub Horia*, titlul latinesc de „*Supplex*

Apăsarea fiind prea mare, iniști din Ardeal. răsculă din nou, cași 'n lări mult mai mari pentru viața rimii ungurești. E sigur așcarea scriitorilor, cărturarilor,

religioase, dar mai ales noile idei ale veacului, care făcuseră pe unii stăpânitori să îngrijească „de-aproape de popoarele lor (vezi mai sus, „absolutiștii luminați“), cum fusese și la noi Constantin-Vodă Mavrocordat (cel cu desființarea „iobăgiei“) și cum era acum în Germania (deci și în Ungaria și Ardeal) Iosif II, fiul Mariei Terezei. Aceste „idei noi“ de libertate, egalitate și drepturile poporului, se răspândiră mai ales în Franța, unde vor da naștere marelui revoluții franceze din 1789, la 5 ani după răscoala lui Horia, tot pentru drepturi și libertăți, împotriva stăpânirii apăsătoare a regelui cu putere fără margini și împotriva boierimii franceze (nobilii). În Ardeal iobăgia era tot mai grea și Iosif II, în bunătatea lui, călătorise pe-aici și făgăduise, apoi luase multe măsuri de ușurare, cum se vede și azi din „actele“ lui. Dar nobilii unguri („nemeșii“) și cârmuirea ungurească a Ardealului nu ținea seamă de ele, cum n'a ținut nici de glasul vlădicilor români în „diete“. Românii își dădeau seama bine și când cu noile impozite (dări) grele și cu perceperea lor samavolnică prin arendare—și — opriți fiind să se înscrie în regimentele împărătești de „grănițeri“, ceea ce le-ar fi adus scutire de impozite (biruri) și de iobăgie — se răsculară (1784), întâiu țărani depe domeniile statului, în Apusul Ardealului. Răscoala izbucni în Zarand și trecu apoi în Hunedioara, Bihor, Cojocna, Turda, și Alba, mărginindu-se aici. Arseră și dărâmară castelele și conacele „domnilor“ de pământ („nemeșii unguri). În fruntea răsculaților se găseau nu clerici ori cărturari, ci trei țărani, *Horia, Cloșca și Crișan*—sau Vasile Niculaie Ursu, Ioan Oargă și Gheorghe Marcu. „Horia“, zice-se că fusese sergent în armata împărătească și fusese în delegație la Iosif II, la Viena, de 4 ori, cu plângeri care începeau toate:

Impărate.

Fă dreptate!...

Adusesse o cruce de aur cu chipul împăratului și cu porunca de-a 'și face ei dreptate, dacă „domnii nemeși“ nu le-o dau. Deși au fost mari prădăciuni și multe omoruri, răscoala nu s'a întins și a ținut numai din primăvară până'n toamnă. Venind iarna și regimentele împărătești cu tunuri, cetele țărănești fură risipite și capii răscoalei fură prinși. Crișan se ucise singur, în închiisoare, iar Horia și Cloșca fură franți pe roată în Alba-Iulia. Drept este că numai cu jertfele mari ale eroilor lui, un popor trăiește vrednic și propășește. În anul următor însă, Iosif II desființă iobăgia, hotărînd că „iobagii“ se pot muta de pe o moșie pe alta, pot vinde și cumpăra pământ ca și „domnii“, cari nu le pot cere nimic peste ceea ce ei datoresc. Dar acestea erau numai pe hârtie, cum se zice, căci nobilii unguri și cărmuirea ungurească nu ținură seamă de ele — și-abia în 1848 țărănimea românească de peste munți începu a'și câștiga drepturile și libertățile.

c) „Actele“ politice.

O altă urmare a mișcării acesteia, a noilor „idei“ revoluționare, precum și-a scriitorilor din acel timp din Ardeal, având drept crez origina noastră latină („naționaliștii latiniști“) fu cererea de drepturi naționale-politice a Românilor de peste munți către „împăratul“. Un fiu de protopop, *Iosif Meheș*, cunosător al legilor și dreptului, întocmi o plângere întemeiată, un „memoriu“ ori „memorand“, pe care-l iscăliură cei doi episcopi, cel ortodox și cel unit, și-l trimiseră împăratului, la Viena. Acesta îl trimise „dietei“ Transilvaniei, care, cași altă dată, îl respinse. Atunci cei doi episcopi alcătuiră un al doilea, „memorand“ și plecară chiar ei la Viena, (1791) dar rezultatul fu doar oarecare drepturi episcopului ortodox (seminarii!), mai multe celui unit și dreptul Românilor la unele funcțiuni. Episcopii au fost *Ioan Bob* și *Gherasim Adamovici* și plângerea, cererea de drepturi a poporului nostru de-atunci, poartă titlul latinesc de „*Supplex Libellus Valachorum*“.

d) Naționaliștii Latiniști din Ardeal.

Mai însemnată, cu urmări mult mai mari pentru viața neamului nostru, fu mișcarea scriitorilor, cărturarilor,

literațiilor, așa zișii „latiniști“ din Ardeal, acum la sfârșitul veacului 18-lea (al „Fanarioților“) și începutul celui de-al 20-lea (al „Renașterei“ noastre).

Li numim „naționaliști-latiniști“ pentru că au luptat prin scrisul lor, scrierile, „literatura“ lor, pentru „națiunea“ sau neamul nostru, pentru drepturile și libertatea națională, pe baza ideii „latine“, adică a drepturilor pe care ni le dă la viață liberă, obârșia, origina noastră mândră, de urmași ai Romanilor, ai culturii latine, „fii ai Romei“.

Ei au susținut, cași cronicarii, cele trei mari idei ale crezului „național“: 1) origina latină sau română a poporului și limbii noastre; 2) unitatea poporului român, adică „Munteni, Ardeleni, Moldoveni, una suntem: Români!“; 3) „continuitatea în Dacia Traiană“, adică rămânerea noastră fără întrerupere, pe pământul strămoșesc, dintru Tisa, Nistru și Dunăre, cași în Pen. Balcanică, (frații Aromâni) și unde locuiau cei mai vechi strămoși, Tracii, la S. și N. Dunărei.

Dar scrierile cronicarilor (cronicile) nu s'au tipărit și nu s'au răspândit, pe când ale „latiniștilor“ s'au tipărit în mii de exemplare, s'au răspândit și tot poporul a tresărit înfiorat de mândria de-a fi urmaș al marelui popor român, al Împăratului Traian — și-așa a dobândit marea putere sufletească de-a înfrunta pe apăsători, pe mai-marii vremurilor și-a se uni sufletește toți Românii, a se trezi la viață și conștiință națională, și a-și cere drepturile, libertatea și unirea, până făcură România-Mare, a tuturor Românilor.

De unde veniră acești luptători, cărturari, acești scriitori, acești „naționaliști-latiniști“? De unde dobândiră ei „conștiința latină“ pe care o așezară apoi în sufletul poporului nostru, ca să-l înalțe, să-l unească, să-i dea viață și putere?

Erau copii de „iobagi“ din Ardeal, din cei „uniți“ cu Biserica Romei; erau școlarii dela Blăj, cari după ce sfârșiau seminarul (sau liceul), erau trimiși mai departe, cei mai silitori desigur, în școli superioare cum erau Seminarul Sf. Barbara dela Viena și-apoi Colegiul Iezuiților la Roma.

Acolo erau trimiși și atrași, ca să se facă buni agenți-propagandiști ai Catolicismului și-ai Impăraților Germani din Casa de Austria—dar ei, lângă monumentele vechi romane și'n marile biblioteci din Roma, au tresărit la nouă viață, găsind mândra noastră obârșie și cu sufletul plin de această mândrie și putere, au devenit mai buni Români „naționaliști-latiniști“, apostoli ai românismului.

Cei mai însemnați sunt *Samuil Micul*, predicator și profesor (Clain), nepot al episcopului *Micul, Gh. Șincai*, profesor și tipograf, și *Petru Maior*, profesor și protopop. Ei au susținut și-au dovedit fraților și străinilor prin scrieri (Gramatici, Dicționare și Cronici) că noi suntem urmași ai Romanilor și că limba română e fiică a limbii latine (cași l. franceză, italiană, spaniolă și portugheză).

S. Micul a scris *prima gramatică a limbii române* (1783) („*Elementa linguae daco-romanae*“) cu *litere latine* (nu slavone, chirilice, „popești“) și-o *istorie a poporului nostru*. *Gh. Șincai* a scris cărți de școală și mai ales *Cronica Românilor* în câteva volume, an cu an, dela a. 86 d. Hristos (Decebal) până la 1739 (C. Mavrocordat); când a cerut s'o tipărească în Ardeal, cărmuirea s'a împotrivii și-a pus hotărîrea ei astfel: „Cartea e bună pentru foc și autorul ei pentru spânzurătoare“. Iar *Petru Maior* a scris o carte „despre începuturile Românilor“ și-un dicționar al limbii românești. (Dicționarul dela Buda).

Tot așa de însemnată fu mișcarea și lucrarea acestor scriitori prin urmările ei.

Vestiți sunt și însoțitorii și elevii acestor apostoli, cum au fost în Ardeal gramaticii *Tempea* și *Iorgovici* și fabulistul *Tichindeal*.

În Principate, întâiu în Moldova, tot „latiniști“ au fost profesorii cari l-au ajutat pe *Mitropolitul Veniamin Costache* să 'ntemeieze *Seminarul dela Socola-Iași din 1804* (a 2-a școală românească după cea dela Blaj) și să susție pe marele îndrumător al școalelor și-al culturii românești la începutul veacului 19-lea, *Gh. Asachi*. În Muntenia se coborî un tânăr elev al „latiniștilor“, *Gh. Lazăr*, (1770—1823) care făcuse studii strălucite la

Sibiu, Cluj și Viena, de unde venise „doctor” și candidat „de Episcop. Dar prigonit de toți găsi un loc de profesor

Fig. 19. Gheorghe Lazăr

la copiii unei boieroaice de lângă Ploiești, fugită la Brașov, Ecaterina Bărcănescu, cu care veni în țară și ntr'o clasă a Gimnaziului Grecesc dela Sf. Sava (unde

Fig. 20. Stema boierilor Bărcănești.

e azi statuia lui Mihaiu Viteazul), deschise el întâiu o școală de inginerie, de măsurătoarea pământurilor (a-

jutat fiind de oamenii luminați și patrioți ai vremii, boierii naționaliști Const. Bălăceanu, Gr. Ghica, Gr. Băleanu, Iordache Goleșcu, Iancu Văcărescu și Mitropolitul Dionisie Lupu).

El schimbă însă această școală de inginerie într'o *mare școală națională*, dela abecedar până la filozofie, unde veniră mai toți, părăsind învățământul grecesc, care se scufundă pentru totdeauna.

Gh. Lazăr este apostolul și întemeietorul școalei naționale în Țara Românească. Cel dintâi elev al lui, *Ioan Eliade Rădulescu*, deveni apoi îndrumătorul școalelor și al culturii românești în Muntenia.

Odată cu răscoala Grecilor sau Eteria și cu-a lui Tudor Vladimirescu, cu care Lazăr s'a întâlnit și-au lucrat împreună, școala se închide și Lazăr îmbolnăvind-se, se reîntoarce, binecuvântând țara lui cea nouă, în satul lui de naștere *Avrig*, pe apa Oltului făgărășan, unde muri în 1823. Dar sămânța aruncată de el dădu roade îmbelșugate și vecinice!

5. PRINCIPATELE ROMÂNE DELA REVOLUȚIA LUI TUDOR VLADIMIRESCU PÂNĂ LA UNIRE

(1821 — 1859)

Veacul 19 în Istoria Omenirii

Noile idei și mișcări pentru libertate. Tot veacul al 18-lea a fost fământat de *nolle idei* de prefacere a vieții omenеști, care aveau să aducă marea revoluție franceză din 1789, când după cum știm, se isprăvește *evul sau vremea modernă* (nouă) și ncepe *evul sau vremea contemporană* (cea din timpul nostru), care ține până astăzi. Ceeace a schimbat mult viața omenirii în această vreme, a fost mai ales pe de-o parte *ideea de libertate* (în marginile legilor, apărării patriei și bunei purtări) și de *naționalitate* (libertatea și drepturile popoarelor, națiunilor) — iar pe de altă parte descoperirea *puterii aburului și electricității*, care aplicându-se la viață, ne-a dat mulțimea de *fabrice și de mărfuri, transporturi, mijloace repzi și căi de comunicații* (vapoare, trenuri, automobile, telegraf și telefon, aieroplane), precum și *un comerț foarte mare și-o industrie uriașă*, care a dus popoarele și statele și la o *viață mai bună*, dar și la o *întrecere aprigă ca să-și vândă mărfurile* (înțelegeri și dușmăanii, rășboaie chiar pentru interese economice, cum au avut loc și pentru libertate și naționalitate).

Noile idei au stărnit mișcări sau revoluții în diferite părți, cum a fost și revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan în Ardeal (1784). Insemnată a fost și *cea din America*, unde s'au răscolat în 1776 locuitorii din *cele 13 colonii engleze din America de Nord*, cari după câteva lupte cu guvernul din Londra, conduși de sfatul marelui om de știință *Veniamin Franklin* (inventatorul paratrăznetului) și de energia și priceperea militară a lui *George Washington* (cum se numește azi capitala St.-Unite) și ajutați de Franța (Ludovic XVI), au bătut pe Englezi și s'au eliberat (tratatul dela Versailles, lângă Paris, 1783). Fiecare colonie a devenit o mică republică și toate formează marea *Republică a Statelor-Unite din America de Nord*, care e azi una din cele mai mari puteri.

În *America Centrală și Sudică*, unde sunt azi multe republici de limbă spaniolă, răscoala pentru libertate începu prin 1808, când Napoleon Bonaparte cucerii Spania; tot atunci se răsculă colonia Portugaliei, *Brazilia* (imperiu și-apoi republică, așa cum e și azi). Republicele de limbă spaniolă. Mexic, Guatemala, Columbia, Venezuela, Peru, Chili, *Argentina* ș. a., se eliberară în 1825, de către generalul erou *Bolívar*, ajutat de generalul *Sucre*; în cintea cărora se întemeieă și se numi republica *Bolivia* cu capitala *Sucre*.

Dar cea mai însemnată revoluție, pe urma noilor idei, cu urmările cele mai mari, a fost *marea revoluție franceză*.

A izbucnit la 5 *Maiu 1789 în Paris*. După multe adunări și lupte sângeroase, s'a desființat *puterea fără margini* (absolută) a regelui, care era atunci *Ludovic XVI*, precum și drepturile icoale mai mari, numai pentru ei, ale nobililor (clasă de sus, boierimea), care împreună duseseră Franța, cași celelalte țări din Europa, la primejdie și ruină. Și s'a hotărît mai ales „*domnia poporului* (suveranitatea națională) — adică să ia parte la conducerea țării și mulțimea, prin oamenii sau delegații ei aleși — adică și *tărgoveștii sau orășenii* („*burghezii*“, clasa mijlocie între țărănime și boierime) de-atunci, care n'aveau acest drept, și *țărani*, cari erau șerbi (*iobagi*) și n'aveau pământ deloc, nici drept de vot, nici cultură, nici drepturi. Se ceruse și să căuta a se înfăptui acum *dreptatea, libertatea și egalitatea pentru toți*. O sută de ani și mai bine luptaseră prin cărți, gazete și literatură, pentru acest scop, *scriitorii francezi din sec. 18-lea*, în frunte cu acești trei pe cari trebuie să-i știm: *Voltaire, Montesquieu, și Rousseau*. Cu mare vărsare de sânge a biruit *revoluția*, în fruntea căreia s'au găsit: marele orator *Mirabeau* și cei trei luptători, morți silnic, *Robespierre, Danton și Marat*. Chiar și Regele *Ludovic* a fost judecat și ocondamnat la moarte. Execuțiile se făceau cu „*ghilotina*“, un instrument atunci inventat pentru tăierea grabnică și sigură a capetelor. Acea vreme de sângiuiri se numește, după un cuvânt francez: „*Teroarea*“ (groaza).

A *ținut revoluția dela 1789—1795*, când se ridică un om mare care va fi, „*omul revoluției*“, dar va aduce ordine și liniște întâiu, apoi domnia lui deplină, precum și mari răboaie apoi, multă glorie, dar și tulburări, sânge și nenorociri destule. Este *Napoleon Bonaparte*, care a stăpânit între 1795—1815. *Revoluționarii* schimbaseră Franța din regat în republică și făcuseră, cum au azi toate statele, o lege de temelie a țării cârmuite de popor, numită *Constituție*, după care apoi se fac toate celelalte legi, de către puterea țării, așa zisă *puterea legiuitoare*, adică de aleși

prin vot ai poporului, deputați și senatori azi (*Camera și Senatul*, la un loc *Parlamentul*). Ei fac legi, pun birurile și controlează cârmuirea, sau *guvernul* (miniștri și funcționarii numiți de ei), care se mai numește și *puterea executivă* dintr'un stat, adică puterea care îndeplinește ce spun legile (execută), a 3-a putere în stat fiind *puterea judecătorească*, care păzește legile, împarte dreptatea și pedepsește greșelile și abaterile. De atunci acest fel de cârmuire s'a tot răspândit și desăvârșit la noi și'n toată lumea. Iar începutul l-a făcut cel ce a cutureierat Europa cu armatele sale, „omul revoluției“, *Napoleon Bonaparte* (15 Aug. 1769—20 Aprilie 1821).

Era fiul unui avocat sărac din Ajaccio, capitala insulei Corsica, dăruită de Genova Franței, în anul nașterii lui. Ofițer de artilerie, se distinse în bătălia dela Toulon și din căpitan deveni general la 25 de ani. Își datorește gloria genului său militar. A salvat cârmuirea revoluționară a celor 5 directori (*Directoratul*) și-a adunărilor de deputați și senatori de-atunci și-a dobândit pentru prima oară, comanda unei mari armate, cea din Italia, (1797) unde sfărâmă 4 armate germane-austriace și cucerește Nordul Italiei. A cucerit apoi *Egiptul*, ca să lovească Anglia în drumul ei spre India. Ales *primconsul* (sau președinte) al Republicii Franceze, adică șef al statului pe câțiva ani (1799) și'n curând, „*împărat al Francezilor*“ (1804), bătut pe Germani din nou și pe *Alexandru I țarul Rușilor*, și-apoi pe *Prusieni*, deși toți ajutați de marea lui dușmană *Anglia*. Desființă Germania, lăsând o Prusie mică și despărți din Germania un stat nou: *Imperiul Austriei* cu capitala Viena. Curând apoi cuceri *Portugalia* și *Spania*—și alipi *Olanda* și alte ținuturi—ba alcătui și un început de nou stat polonez, odată ce știm că Polonia fusese împărțită câțiva ani mai 'nainte de Rusia, Prusia și Austria (1772, 1792 și 1795—trei împărțiri).

Frații lui și-un cumnat deveniră regi peste mai multe țări; din generali alese pe cei „12 mareșali ai imperiului“. *Cârmuirea lui strășnică*, centralistă, cu autorități și forme din vremea Romanilor (d. e. consuli, prefecți, subprefecți, primari, senat, tribunat ș. a.) a avut multe însușiri bune. *Administrația și ordinea*, *Banca Franței* (cum e Banca Națională), *Codul Napoleon* (strângerea la un loc și perfecționarea legilor) școalele secundare și învățământul în genere, organizarea armatei ș. a., sunt și astăzi așezăminte-model și exemple bune de urmat. Greșelile însă i-au grăbit și adus căderea. Mai întâiu faptul că n'a ținut seama de națiuni, împărțindu-le și jignindu-le—apoi *marea ex-*

pediție contra Rusiei, (1812) când a ajuns până la Moscova, dar a fost silit să se retragă cu armata sfărâmată de Ruși și mai ales de asprimea iernii și mărimea Rusiei — și cea mai mare greșală a fost „*Blocul Continental*“. Acesta a fost o măsură și și un act, o hotărîre a marelui împărat împotriva Angliei pe care nu-o putea birui altfel — decât lovind-o în comerțul, industria și flota ei. Și-anume hotărî: la marginele continentului european să nu se mai primească nici o corabie engleză, nici un Englez, nici o marfă ori corespondență engleză, totul confiscându-se și oamenii arestându-se. Măsura aceasta a nemulțumit toate statele supuse sau aliate cu Napoleon, ba chiar și pe Francezi, căci a lovit comerțul, a adus faliment, a încurajat *frauda și contrabanda și-a scumpit traiul*; singurul bun a fost că, nemaivenind zahăr englez din trestie de zahăr, se descopere fabricarea zahărului din *sfeclă*. Bătut în Germania (*Lipsca*, 1813); Napoleon se retrase în *Franța* (1814), unde ținu piept tuturor eroic și cu mare iscusință, dar căzând Parisul, abdică și fu lăsat să se retragă în insula *Elba* (Italia), până va rândui altfel Europa. Deacolo plecă el pe neașteptate, să-și mai încerce odată norocul, domni încă „100 de zile“ și fu cu totul bătut la *Waterloo* (Belgia, 18 Iunie 1815) și închis în mica insulă *Sf. Elena* (Africa), unde muri la 51 de ani, în 20 Aprilie 1821. În 1840 Francezii au adus osemintele la Paris, unde se află azi mormântul lui, în „*Palatul Invalizilor*“. Totuși *ideile cele noi*, mai ales *libertatea*, ideea de temelie și cea mai nouă, se răspândiră mai departe, în toată Europa întâiu și în alte continente, după ce fuseseră purtate și semănate de armatele și steagurile lui. Deaceea și poporul nostru l-a cântat:

*Bună-Parte nu-i departe,
Vine să ne dea dreptate!*

Deaceea, după *pacea dela Viena* (1815), care așeză Europa după căderea lui Napoleon, a urmat *lupta între stăpînitorii vechi (absolutiști) și apărătorii noilor idei și-ai libertății (liberalism, numit în Italia și „carbonarism“)*, în toată Europa, iscându-se *revoluțiile din 1821*, (în Portugalia, Spania, America Centrală și Sudică, Italia și Germania, cași la Sârbi, Greci și Români), 1830 (în Franța, Belgia și Polonia) și 1848, (în Franța, Germania, Italia, Austro-Ungaria și trei țări române, Moldova, Ardeal și Muntenia), nu numai pentru *libertatea omului (persoana, onoarea, domiciliul și averea)* sau a cetățeanului (*votul liber, întrunirile și dreptul la cărmuirea țării*) a tiparului și-a presei (*ziarele și alte publicații*) și mai ales *libertatea națională*, dreptul pentru *fiecare na-*

fiune, ca și pentru om, de a-se bucura de toate drepturile legiuite, de-a se desrobi, a se uni și-a se conduce singură, alcătuiindu-se astfel statele naționale de azi (nu cum era Austro-Ungaria, un stat format din multe țări și multe națiuni, unite fără voia lor, supuse culturii germane și ungurești, cași familiei domnitoare Habsburg).

1. Veacul 19-lea și neamul românesc. Deplina noastră îndreptățire și propășire culturală, națională și politică (1821—1928). În această sută de ani, veacul 19-lea și începutul celui de-al 20-lea, noi am fost îndreptățiți pe deplin, propășind uimitor pe calea culturală, cât și națională și politică. Și numai așa se putea, deoarece un popor, la lumina noilor idei, numai prin cultură (cultura lui națională) se poate trezi la viață și conștiință națională (știință, cunoștiință de sine, de nevoi, putere și drepturi), ca să ajungă apoi la fapte, la acțiune, adică la viață politică. La noi n'a fost „renaștere“, cum zic unii, deoarece noi, deși sub stăpâniri străine, nici n'am dispărut, nici n'am ațipit, ci mereu am trăit în continuă desvoltare spre mai bine, păstrându-ne limba, numele, legea, obiceiurile, ființa și puterea noastră de neam. Așa că deplina îndreptățire și propășire în veacul 19-lea a fost ceva firesc, la vreme și potrivit noilor idei și vredniciei poporului nostru.

E drept c'am fost și ajutați. În primul rând de *temelia sănătoasă*, care a fost și este cultura națională, adică atât populară, datinele sau obiceiurile și arta și literatura cea populară (portul național, scoarțele, săpăturile în lemn ș. a. — cași doinele, baladele, legende, basmele și proverbele) cât și cultura conducătorilor: arta veche (bisericele și mănăstirile cu zugrăvelile, săpăturile și odoarele și cărțile lor), literatura cultă (dela tipăriturile bisericești din sec. 16-lea până la scriitorii de azi) și așezămintele ce ne-am dat: administrația, biserica, armata, școala, ș. a.

Această cultură e veche, de mii de ani, dela strămoșii Traci; e originală, nemai fiind alta la fel și e puternică.

S'a dezvoltat mereu și-a luat dela alții numai ce-a fost sănătos și potrivit.

Fig. 21. Tudor Vladimirescu.

Ne-a ajutat deci cultura națională și-apoi influența franceză, ca și literatura și știința universală din așa

zisa epocă „fanariotă”. Deasemenea *ideile cele noi și marea revoluție franceză* (1789), cum am văzut la *reformele lui Constantin Mavrocordat* (desființarea iobăgiei) și ale altor domni de-atunci, cum și la *revoluția lui Horia, Cloșca și Crișan*, 1784) și mai târziu, odată cu *răscoala Sârbilor și-a Grecilor (Eteria)* contra Turcilor, și la *revoluția lui Tudor Vladimirescu* (1821). Nu mai puțin și *naționaliștii-latinisti din Ardeal* (Micul Șincai. Maior, ș. a., cu elevii lor ce trecură 'n principate, întemeiând și înputernicind școala, conștiința și viața națională. (primele școale românești în 1754 (Blaj). 1804 (Socola-Iași) și 1818 (Gh. Lazăr. București) *La sfârșitul veacului 18-lea și începutul celui de-al 19-lea au prins la noi și noile idei*, la început cam nelămurite și, fără putere, dar mai târziu am dobândit *drepturi Constituție, parlament și altele...* Ideile noi se încrușau și îmbinau cu *deșteptarea națională. Un început de partid al acestei idei, partid constituțional*, se făcuse în *boierime*. Dovezi sunt *cererile boierilor către Poartă* în 1792, 1802 și mai târziu, cași ale lui T. Vladimirescu. Găsim acolo: *autonomie, oștirea țării, mărginirea puterii Domnului, amintire despre „națiune”, grija veniturilor și fixarea tributului, alegerea domnilor de către Țară*”, *lipsa de abuzuri, înlăturarea Grecilor și reguli de conducerea cârmuirii*. Ba în 1822 și 1827 s'au alcătuit și 2 ciorne ori *proiecte de constituție, de Iordache Drăghici și Ion Tăutul*, din așa zișii boieri „căr-vunari”, adică așa cum se numeau în Italia luptătorii pentru libertate „carbonari”, ce lucrau pe ascuns, cași cărbunarii în afundul pădurilor. Dar cea dintâiu constituție nu va fi decât cea dintâiu legiuire care s'a aplicat la noi, care a organizat cârmuirea, *Regulamentul Organic* (1831—1832).

2. *Eteria și revoluția lui Tudor Vladimirescu*. În 1821 a izbucnit revoluția Grecilor pentru libertate, pentru scuturarea jugului barbar al Turcilor păgâni.

Înainte de lor, încă din 1808, se răsculasera *Sârbii* sub conducerea lui *Kara Gheorge* (Gheorghe cel Negru), fost locotenent în armata austriacă. El primește ajutoare dela Ruși, cari se aflau în țările noastre, fiind în războiu cu Turcii (1806—1812). Multe din ajutoare le aduseseră și Tudor Vladimirescu care era și el locotenent în armata rusească. Kara Gheorghe muri asasinat și'n locul său conducerea o luă *Miloș* fiul lui Obren — de la cari se trag cele două familii domnitoare ale Sârbilor: *Obrenovici* și *Kara-gheorghevici*, cea de azi. Sârbii dobândiră o oarecare autonomie și capitala Niș. de unde apoi s'a format regatul Serbiei vechi cu Belgradul, independent după războiul din 1877—78 și 'n zilele noastre, după marele războiu, *Serbia Mare sau Jugoslavia* până'n fundul Macedoniei, M. Adriatică, râul Drava și'n Banatul nostru.

Grecii fură ajutați pe sub ascuns și pe față de mulți luptători ai libertății din Franța, Italia, Anglia și alte țări. Rusia ar fi vrut, dar nu putea să-i ajute din cauza alianței cu Prusia și Austria (*Sj. Alianță, 1815*).

Răscoala izbucni și în Grecia, pe continent, și pe insule, și'n alte părți. Fiind amestecat, Patriarhul Grigore din Constantinopol a fost spânzurat de Turci în ziua I-a de Paști. În fruntea Grecilor erau trei eroi — Boțaris, Canaris, Miaulis — de origină Români din Macedonia (Aromâni).

Ca să fie înțețiți la luptă și ajutați, Grecii făcuseră o societate numită „Eteria“. care însemnează chiar „societatea“ (liga, alianță). Mișcarea s'a numit la noi și „zavera“ dela două cuvinte rusești; „za“ și „vera“ adică „pentru credință“. Unul din luptătorii lor pentru libertate a fost și *Alexandru Ipsilante*, fiul fostului domn *Constantin Ipsilante* (pe care Rușii voiseră să-l facă „regele“ Serbiei și-al „Daciei“, adică al Munteniei unită cu Moldova). Era general în armata rusească și-și pierduse o mână în luptele cu Napoleon (1812). Se gândi dânsul acum, când să răsculară Grecii, să se ridice și dânsul aici, între Prut și Dunăre, în principatele noastre, ca să facă greutăți Turcilor, să-i prindă la nevoie între două focuri. Strânse voluntari, trecu Prutul și ridicând steagul răscoalei, intră în Moldova și apoi în Muntenia.

În același timp se ridică și *Tudor din satul Vladimiri*

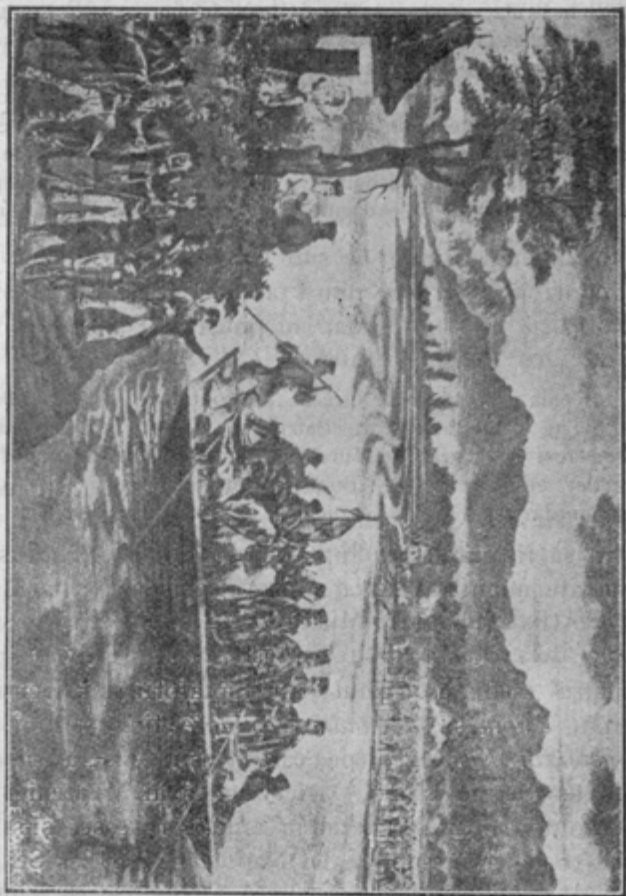

Fig. 22. Tudor Vladimirescu trece Oltul spre București, la 20 Martie 1822

(Gorj) sau Tudor Vladimirescu, fost vâtaf de plaiu la Cloșani-Mehedinți și fost locotenent în armata rusească care se lupta cu Turcii. Nu se știa cu ce gânduri adunase arme și provizii la Cerneți, pe-atunci capitala Jud. Mehedinți, lângă actuala capitală Severin.

El știa dela Sârbi ce este o răscoală națională și țărăneasă. Era om citit, avea și rangul boieresc de „sluger“ și fusese și'n străinătate (fugise la Viena. În 1812, când se încheiase pacea dela București, cu răpirea Basarabiei, între Ruși și Turci). Mulți credeau că el este omul Eteriștilor — și-al lui Ipsilante — dar nu era adevărat.

El a voit să se folosească de aceste împrejurări, ca să ajute poporul împotriva boierilor și-a Grecilor. Cu Turcii a vrut să fie bine, căci nu se ridicase contra lor, dar n'a fost ascultat. Le-a cerut *fixarea tributului și iertarea lui o vreme, oștire națională și domni pământeni*. Strânse până la 16.000 de țărani, ziși acum „panduri“ (oaste de pază, jandarmi, cum am zice astăzi), oaste de țară, și la 20 Martie trecu Oltul și-ajunse la București, tăbărând la Cotroceni. „Tudor-Vodă“ i-a zis poporul (oștenii lui: Domnul Tudor), când intră în București cu steagul lui albastru cu stema țării: vulturul cu crucea), cu „Sf. Gheorghe“ și cu versurile cunoscute, care 'ncep:

*Tot norodul rumânesc
Troia de-o ființă,
Cu puterea ta cea 'mare,
Nădejde de dreptate,
Pre tine te slăvește...*

A dat proclamații cătră popor, că s'a ridicat pentru suferințele lui, ale celor „săraci“, pentru „norod“, împotriva asupritorilor (boieri și Greci), zice el „a balaurilor“. Armata lui este „adunarea norodului“, iar el este „comandirul norodului“. S'a întâlnit și cu Gh. Lazăr, care-i îndrepta tunurile, ba și cu Iancu Văcărescu poietul, care-i vizită tabăra. Boierii mari fugiseră la Brașov, după cum cei din Moldova fugiseră la Chișinău. Pe boierii rămași îi sili Tudor să facă plângeri cătră Poartă.

Curând apoi veni și *Alexandru Ipsilante*, dela Ploiești, unde-și avea așezarea (cartierul), la Colentina, lângă București. Și el a crezut că Tudor s'a ridicat ca să-l ajute. Dar Tudor i-a spus lămurit: „*Măria-Ta, Grecii în Grecia și Românii în Țara Românească! Nu mai pune biruri și nu ne năpăstui țara. Du-te, acolo, în Elada, cum ai spus în manifesturi că te cheamă patria s'o scapi de jugul otomanicesc. Nu ne putem uni. Unde s'a mai văzut să se unească nălbitorul cu cărbunarul și lupul cu oaia!*” Atunci Alexandru îi puse gând rău. Și năvălind Turcii, ca să pedepsească pe răsculați, cele două armate se retraseră încet spre munți, ajungând Alexandru cam pela Câmpulung și Tudor la Golești. Acolo, la marginea unei păduri, Tudor fu trădat de căpitanii lui străini (Prodan, Macedonschi, ș. a.) și predat legat lui Alexandru Ipsilante, care-l duse la Târgoviște, unde după o scurtă și nedreaptă judecată, fu condamnat la moarte și executat. Curând apoi Grecii (Eteriști) fură bătuți de Turci la Drăgășani, iar în Moldova la Mănăstirea Secul și la Sculeni pe Prut. Iar Turcii chieamară la Poartă două delegații de boieri, din care *numiră iar domni pământeni*: pe *Gr. Ghica* în Muntenia și pe *Ion Sandu Sturza* în Moldova (1822). *Așa se împlini cu voia lui D-zeu și prin jertfa lui Tudor, dorința poporului român!*

3. Domnii Pământeni (1822—1828). *Grigore-Dimitrie Ghica*, noul domn al Munteniei era nepot de frate al lui Grigore Alexandru Ghica, cel care murise pentru Bucovina. Era un boier învățat și frate cu Ecaterina „Bărcănescu”, cea care adusese pe Gh. Lazăr dela Brașov la Bărcănești lângă Ploiești și-apoi la București ca „dascăl” al copiilor ei. Celălalt nou domn pământean, *Ion Sandu Sturza* al Moldovei, era un boier bătrân, om bun și vrednic gospodar. Amândoi urcă treptele tronului în împrejurări grele și-au dat dovadă de mari și nobile silințe, mai ales că mijloacele lor erau așa de puține. Țările fuseseră turburate și prădate în timpul celor două

mișcări revoluționare și luptelor dintre Turci și Greci („Eteriști sau „Zavergii“). Este mult că ei putură să facă puțină rânduială, gospodărie și cultură. Nu erau bani și fură opriți să se atingă de veniturile „mănăstirilor închinat“. Totuși Grigore Ghica izbuti să facă un împrumut, în scopul lucrării lui gospodărești. Se pavară câteva străzi din București și Iași. Se înjgheabă începutul unei oștiri naționale în ambele principate. Se puseră condiții pentru ocuparea funcțiunilor și se hotărîră lefuri. Se înființară școli la sate și însemnăm, între cele dintâi, a boierului cărturar *Dinicu Golesecu* (Constantin Radovici din Golești), care călătorise și'n străinătate și tipărise vestita lui lucrare „*Insemnare a călătoriei mele*“ (1826). În locul școalelor grecești, mai ales la București, după *Gh. Lazăr*, se întemeiară trei gimnazii: la *București*, unde începe a avea rol de conducător elevul lui *Gh. Lazăr*, *Ion Eliade Rădulescu*, la *Iași* unde lucra și conducea mișcarea cultural-școlară *Gh. Asachi* și la *Craiova* unde se aflau în fruntea școalelor *Gh. Pleșoianu* și *Stanciu Căpățâneanu*. În curând va veni *Ioan Maiorescu* (Ioan Trifu din Maieri), tatăl vestitului profesor, critic și filozof, *Titu Măiorescu*. Gimnaziile acestea aveau cinci ani de curs și baza studiilor o formau limbile vechi greaca și latina. Deaceea aceste gimnazii se mai numiau și „clasele humanioare“.

Nu le dară însă pace boierii mari, cari se'ntoarseră dela Brașov și Chișinău, încrezuți și furioși. Ei făcură celor doi domni multă supărare. Ba hotărîră chiar pe cele două puteri, Turcia și Rusia, să stabilească o înțelegere — *Convenția dela Akkerman*, adică *Cetatea Albă* (1826), în care se hotărî: 1) că domnii, nu-s pe viață, ci pe 7 ani; 2) să se dea țărilor câte un *regulament organic*, adică o sumă de reguli care să organizeze conducerea țărilor. Deaceea boierii mari deveniră foarte îndrăzneți. Odată *Ion Sandu Sturza-Voievod* i-a amenințat: „*Băgați de seamă, boieri dumneavoastră, că pui*

mâna pe topuz (buzdugan) și vă arăt că are cine să vă domnească". Domniile lor au fost întrerupte în 1828 prin izbucnirea *războiului ruso-turc din 1828—1829*.

Rusia nu putea să-i ajute pe Greci, ca să nu se creadă că incurajează o mișcare revoluționară, cum se legase *Tarul Alexandru I* prin „*Sf. Alianță*“ (1815). Acesta murise în 1825, când avu loc mișcarea sângeroasă revoluționară pentru libertate pe străzile Petersburgului (Bestușef și „Decabriștii“) și-i urmasse fratele, *Niculaie I-lu*, om aspru, dărz, absolutist și războinic. Pentru că, dintr'o greșeală, se încăierase flota turco-egipteană, care fu zdrobită de flota europeană (anglo-franco-rusă) în portul grecesc *Năvarin* (1827), *Niculaie I-lu* declară războiul Turciei. Rușii ocupă Principatele și sub Mareșulul Diebici, luă Brăila și Silistra și înaintară victorioși până la Adrianopole.

4. Pacea dela Adrianopole și urmările ei pentru Principate. Războiul a încetat în 1829, când s'a încheiat pacea (tractatul de pace dela Adrianopole). Pentru noi are o deosebită însemnătate politică și economică. Rusia, care avea drept să se amestece în afacerile principatelor, după tractatul dela Cuciuc-Cainargi (1774), acum devine *puterea garantă și protectoare*, Turcia rămânând puterea suzerană. Incepe deci epoca sau *vremea protectoratului rusesc* (1829—1856), când domnii noștri tremurau de teama și amestecul consulilor ruși. S'a mai hotărât la Adrianopole: pe lângă independența Greciei, ca navigația să fie liberă pe Dunăre, cum era pe Marea Neagră, așa că veniră mulțime de corăbii străine pentru comerț; pierderea „raielelor“ turcești (Turnu Giurgiu și Brăila), care se reîntorc la Muntenia, redevenind orașe și porturi românești, de unde și modernizarea lor, precum și începutul marelui *comerț de grâne*, care e puterea noastră, de unde și *marea agricultură*, altă însemnată ocupațiune și putere a poporului nostru; scutirea țărilor de-a mai aproviziona numai pe Turci; fixarea tributului; alegerea Domnilor pe viață; și ocuparea principatelor, până la achitarea despăgubirii de războiu (10 milioane de galbeni).

5. Ocupația Rusească și Regulamentul Organic.

Ocupația ținu șase ani (1828—1834), când se lucră și se aplică *Regulamentul Organic*. În tot acest timp conducerea principatelor a fost încredințată *Generalului Conte Pavel Kisselef*, om bun, vrednic cârmuitor, crescut în moravuri și cultură franceză — și care ne-a iubit mult, ocrotind pe cât a putut, împotriva boierilor, țărănimea.

Purta titlul de „președinte deplin împuternicit al Divanurilor Moldovei și Țării-Românești“. Desigur că „regulamentul“ ne-a dat multe bune întocmiri, dar ne pregătia pentru alipirea la Rusia — primejdia pe care au văzut-o îndată cei ce luptau aici pentru libertate, oamenii noilor idei, cari începuseră a fi prizoniți, cum o să vedem la vreme. Kisselef a făcut și mari lucrări de gospodărie și cârmuire orășenească (edilitate), între care trebuie să punem Șoseaua Kisselef dela București. ș. a. Regulamentul Organic a fost unul și același pentru ambele principate și l-au făcut Rușii și boierii, dar mult a lucrat la el și viitorul domn, acum mare boier, *Barbu Dimitrie Știrbeiu*, cel mai gospodar domn din principate înainte de Răsboiul Independenței. Regulamentul Organic, aplicat în Muntenia 1831 și'n Moldova 1832 este *cea dintâiu constituție*, odată ce-a fost cea dintâiu lege care a organizat cârmuirea principatelor.

Dar n'a fost făcută și votată decât de boieri, nu de popor, deci nu e adevărata constituție. N'a fost așa: nici cea dela 1848, căci au dat-o câțiva revoluționari, nici „*Convenția dela Paris*“ din 1858, căci o dăduseră puterile mari din Europa, nici „*Statutul lui Vodă Cuza*“, dat de-un stăpânitor cu mari puteri; și-abia se-apropie cea din 1865—66, votată de Cameră și Senat, nefiind adevărată constituție decât cea din 1923, votată de tot poporul prin vot universal și de frații desrobiți din Ardeal, Bucovina și Basarabia.

E mare însemnătatea acestei legiuri (Reg. Org.) și mai ales din punct de vedere politic, cum văzurăm, fiind cea dintâiu lege de organizare (constituție); din punct de vedere național, că organizând la fel ambele principate, a ajutat la unirea lor; și din punct de vedere social-economic, că pentru întâia dată s'a

trecut în o lege scrisă, fundamentală, a țării întregi, starea rea a țăranilor, de șerbic, deși se părea că o desființează.

Regulamentul Organic hotărâ pentru întâia oară la noi despărțirea celor trei puteri în stat: 1) legiuitoare, care era încredințată unei *Adunări Obștești*, cu deputați aleși din boieri mari și clerici; 2) *executivă*, încredințată guvernului, adică miniștrilor, deși nu se numiau așa atunci, numiți de Domn; 3) *judecătorească* încredințată magistraților din judecătoriile de pace, tribunale de județe, curți cu jurați și câte-o curte de apel în Iași și București.

Domnul era ales pe viață de „Obșteasca Adunare” și cârmuia potrivit acestei constituții și legilor. Primia o leafă („listă civilă” se zice și azi!) și pentru întâia oară se despărția camera domnului de visteria țării. Toți funcționarii vor fi plătiți cu leafă și li se vor cere condițiuni. Drept este că poporul era împărțit în clase, din care erau mai însemnate: boierii, orașenii și țăranii — cei dintâi cu toate drepturile, iar cei din urmă fără pământ, fără vot și fără multe drepturi (nici școli mari, nici în slujbe!).

Județele sunt conduse de-un „ispravnic”, numit din 2 boieri aleși; deasemenea orașele sunt conduse de-un primar („magistratul orașenesc”), ales tot din boieri și de-un „consiliu comunal”. Toate impozitele se desființează și se hotărăște un bir de 30 lei vechi de cap de familie, boierii fiind scutiți. Se organizează armata națională (cordonași sau grăniceri, dorobanți, călărași ș. a.).

Atunci a scris poetul *Vasile Cârlova* „Marșul oștirii române” și mai târziu *Gr. Alexandrescu* „Odă oștirii române” și *N. Bălcescu* lucrarea „Puterea armată la Români”. Fruntașii vieții românești de-atunci își puseseră toată nădejdea în armată și deaceia vedem noi azi că foarte mulți atunci aveau grade militare, pentru că tari în această credință, intraseră în armată, deși unii, ca fii de boieri, erau scutiți.

Școli naționale se înființează în multe sate și se reorganizează cele dela orașe și cele secundare.

Vin încă „dascăli“ din Ardeal, cum au fost *Aron Florian*; iar mai târziu în fruntea departamentului școlar găsim pe marii profesori ai vremii în afară de *Ion Eliade Rădulescu* și *Gh. Asachi*, în Muntenia pe foștii elevi ai lui *Lazăr: Petrace Poienaru*, fost elev și-al Grecilor și secretar al lui *Tudor, Const. Moroiu* (drept) și Arhimandritul *Eufrosiu Poteca*, oameni de știință și foști bursieri ai statului în Germania, Italia și Anglia.

Se hotărîră și alte multe măsuri bune, cum au fost *pichetele de grăniceri* la graniță, *carantinele* pentru epidemii, un început de *serviciu sanitar*, *cutii sătești* (ale milelor de săraci) și *magazii de rezervă* (gropi de cereale) din contribuția modestă anuală a țăranilor, pentru anii de secetă ori foamete.

Partea rea era mai tot ce se prevedea pentru *starea țăranilor*. Pentru întâia dată, am văzut, se trecea în o lege scrisă, nedreptatea de veacuri, prin abuz îndeplinită, că tot pământul e proprietatea boierilor și țăranii sunt numai niște chiriași — precum și hotărîrea că pro-

Fig. 23. Ion Eliade Rădulescu.

prietarii trebuie să dea țăranilor depe moșiile lor $\frac{1}{2}$ în fiecare an drept pământ de muncă și de hrană. Tot țăranii, pe lângă bir, dedeau boierilor dijme și se 'nda-torau la muncă gratuită fixă (clacă sau „boieresc“) afară de podvezi (alte munci), afară de gloabe (amenzi, plo-coane,) neputând întrebuința decât moara, podul, dru-murile și cârciuma boierului. Claca se hotărîse în veacul al 18-lea la 12 zile pe an (după ce din vechi fuse-se 3 zile vara și 3 iarna!) și-acum se hotărî 24 de zile, dar atâtea „munci“ (săpat arat, cărat ș. a.) că se ajungea uneori dela 35—60 de zile!. Totuși se pre-vedea în acest „regulament organic“ că țăranul se poate muta depe o moșie pe alta, că e liberat de „șerbie“, dar toți se lipsiră, căci a doua condiție era cu neputință

de îndeplinit: să plătească birul pe cinci ani înainte (150 lei!) și să-și lase toată gospodăria!

Regulamentul Organic s'a aplicat în 1831 în Muntenia și'n 1832 în Moldova și-a ținut până la „Convenția dela Paris” (1858). În 1834 se retraseră Rușii și se numiră de Turci, cu aprobarea Rusiei, cei dintâi domni din vremea Regulamentului Organic, urmând ca după dânșii să se facă *alegere de domni*.

6. **Alexandru Ghica, Gheorghe Bibescu și Mihailu Sturza** se numiră „domni regulamentari” și-au domnit câteși trei până la revoluția din 1848.

Fig. 24. Alex. Ghica.

Alexandru Vodă Ghica (1843—1842) era fratele lui Grigore Vodă Ghica din 1822. Eră un om bun, iubitor de țară și cultură. E cel dintâi domn ce se înfățișă în haine „europenești” și'n noua uniformă militară. Avea gânduri nobile, dar mai puțină energie. Incurajă agricultura și comerțul, cași viața orașelor și-a portu-

șilor celor noi: Turnu, Giurgiu și Brăila, alături de cari se ridicară Severinul, Călărașii (viitorul „Știrbeiu-Vodă” și-apoi iar „Călărași”) și noul oraș cu numele Domnului, Alexandria (Teleorman), mai toate cu planul cel nou rusesc, cu străzile semicercuri tăiate cu raze sau „meridiane” și „paralele”, cum este și Chișinăul — toate după un plan francez al Odesei. Potrivit noilor idei, desrobi Țigani domnești și mănăstirești. Ingriji, după litera Regulamentului, de administrație și oștirea națională, care luă ființă. Ocroti mișcarea literară și culturală a vremii, care era vie și bogată, din care în primul rând „Societatea Flarmonică” a lui Eliade Rădulescu și C. Aristia, care este începutul „Conservatorului de Muzică și Declamațiune” și a luptat pentru cel dintâiu teatru, care se ridică în 1838. Dar Domnul era prea slab față de îndrăznelile Consulului Rūkman al Rusiei și îngădui, cași Mihailu Sturza al Moldovei, să se hotărască supunerea tuturor alcătuirilor dela noi, atât a-probării Turciei, cât și Rusiei, care-și afirmă tot mai tare și îndrăsneț, *protectoratul ei. Impotrivă-i, atât în Adunarea Obștească, cât și’n afară, prin literatură și cultură, lupta Partidului Național* care se înjghebase, în frunte cu tinerii boieri învățați și patrioți, cași cei ce primiseră pe Lazăr, acum Colonelul *Ion Câmpineanu*, cel dintâiu propagandist al Unirii Principatelor, *Const. Filipescu* și-alții. E vremea când și boierul *Iordache Cartagiu* cerea unirea țărilor surori sub un principe străin din o dinastie europeană.

Ideea cu „prinț străin” era dela *Greci*, cari în 1832 aduseră pe *Otto I-ii de Bavaria* (din Germania) după ce omoriseră pe *Capo d'Istria*, președintele Republicii Grecești, cum se făcuse țara lor după independența câștigată prin Pacea dela Adrianopol. Otto I a domnit 30 de ani și’n 1862 îl goniră, aducând pe *Gheorghe I de Danemarca*, care domni mult și bine, dar fu omorît, urmându-i *Constantin, Alexandru* și-acestuia *Gheorghe II*, ginerile regelui nostru Ferdinand I-ii, exilat și dânsul, ca să se înființeze azi în Grecia iarăși o nestatornică republică.

Constantin Filipescu strigă în plină adunare „Vor să ne vândă Rușilor“. Iar Ion Câmpineanu, după o călătorie politică în Apus, fu arestat la Mănăstirea Mărgineni-Prahova (unde și azi e un penitenciar sau închisoare), de cântau Bucureștenii:

*Haideți, frați, la Mărgineanu,
Să scăpăm pe Câmpineanu!*

Ba se puse la cale, pe ascuns, și — un complot (înțelegere revoluționară) împotriva Domnului, care aflând, închise câțiva boieri la Doftana, la ocnă (1841). Curând însă căzu și Alexandru Ghica, deoarece armata măcelări câțiva Bulgari la Brăila. Erau voluntari cari, cu voia Rusiei, se duceau să răscoale poporul lor împotriva Turciei. Rusia ceru și Domnul pierdu tronul.

Gheorghe-Vodă Bibescu (1842—1848) fu ales de Obștească Adunare, cel dintâiu și ultimul Domn ales, potrivit Regulamentului Organic. A cerut, la încoronare, mantia lui Mihai Viteazul. Era om învățat, doctor în drept dela Paris. Cași ceilalți, a făcut mult bine, cu silințe nobile și puține mijloace, dar și rău, temându-se prea mult de Consulul rus Duhamel. A continuat cu eliberarea Țiganilor și cu măsurile gospodărești, între care trebuie să însemnăm vestita grădină *Cișmigiu* din București. Pentru că găsi împotrivire în Obșteasca Adunare, o învinui de „rele gânduri“ și-o desființă. Deși s'a ocupat mult de școale și învățământ, înlocui limba română în cursul superior al școalelor secundare cu l. franceză și rusă. Dădu apoi, în condiții rele, minele țării, să-le exploateze un Rus anume Trandafilof, ceea ce făcu pe Eliade Rădulescu să scrie „Măceșul și florile“ (Trandafir cu of în coadă!), pe Gr. Alexandrescu, „Lebăda și puii corbului“ și pe C. A. Rosetti să lupte energic ca ziarist în foaia sa patriotică și politică, „Pruncul Român“. Când izbucni revoluția din 1848, un student a tras un

foc de pistol în aer, când Vodă se preumbla la șosea — și când i se supuse Constituția de către revoluționari în frunte cu Eliade Rădulescu, o iscăli, dar noaptea de frica Rusiei, fugi la Brașov.

Mihailu-Vodă Sturza (1834—1848). A fost Domn al Moldovei tot timpul cât ținu Domnia celor doi domni ai Munteniei. Era cunoscut de mai 'nainte, boier fiind, ca om ager, priceput și învățat. A avut atunci aproape acelaș rol însemnat, cași Barbu Știrbeiu în Muntenia, în comisiunea care a lucrat Regulamentul Organic. Mai multe și mai însemnate sunt măsurile lui gospodărești și întocmirile lui culturale. În schimb, Adunarea Obștească a Moldovei asculta supusă și fără să se opui Domnului, care impunea mult respect cù marea lui autoritate. La rândul-i, în ce privește starea politică, nici dânsul nu ieșea din cuvântul Turciei suzerane, și-al Rusiei protectoare. A tăcut, când s'a făcut

Fig. 25. Mihail Kogălniceanu.

adausul înjositor în „Regulament“, ca totul să se aprobe de Poartă și de Curtea din (Petrograd) Petersburg. A înlocuit și dânsul în clasele superioare cursul de l. română cu limba franceză și rusă, deși a ocrotit (a patronat) pe Gh. Asachi, conducătorul vieții școlare și culturale de atunci. A închis cursul de Istorie Națională al lui M. Kogălniceanu (Lecția de Introducere — 16 Nov. 1843) socotindu-l primejdios pentru politica și domnia lui cea aspră, pentru Turcia și Protectoratul Ruses, pe care trebuia să le servească. Și el a eliberat Țigani și-a îngrijit de orașe, întemeiând Mihăilenii și mai ales ridicând Galații, poarta pe unde intrau străinii și mărfurile, schimbați dintr'o biată schelă turcească într'un

port modern cu cheiuri, diguri și magazii. A organizat bine și pompierii (pojarnicii), dar a îngăduit să se așeze în târgurile moldovenești, foarte mulți Evrei ce emigrau din Galiția (Polonia), de unde până azi Moldova are o prea mare populație urbană evreiască. Din această pricină l-au învinuit unii că era lacom de bani, ceea ce l-ar fi făcut să prigonească și pe bătrânul *Mitropolit Veniamin Costache*, suflet mare, păstor adevărat, ctitor al atâtor așezăminte bisericești și culturale, retras apoi la Mănăstirea Slatina — și Domnul aduse pe Mitropolitul Meletie. A îngrijit de-aproape de oastea națională și mai ales de cultură, comerț și căi de comunicații (șosele și poduri), cași de posturi și vămi, învoindu-se cu Al. Ghica să se desființeze vama dintre Muntenia și Moldova. Dar mai ales de școli și așezăminte culturale, ca boier și ca Domn, a dovedit mult interes și respect. A înființat școli la sate și școli secundare (se ziceau „centrale”) și practice în târguri și ne-a dat acea școală superioară, între liceu și Universitate, care-a fost „*Academia Mihăileană*”, cum îi poartă și numele. Acolo au propovăduit toți profesorii mari ai vremii și între ei Ioan Ghica din Muntenia și Mihail Kogălniceanu, finul Domnului, pe care-l trimisese la studii, întâiu la Lunéville (Franța), la Abatele Lommé, fost profesor la Iași, și-apoi la Berlin — împreună cu cele două „beizadele” (turcește: fii de domn), *Dimitrie* și *Grigore Sturza*. Fapt este că Academia Mihăileană a pregătit generația Unirii. Deși a fost un om tare și domn strașnic, când a izbucnit revoluția dela 1848, el a reușit să-i aresteze și să-i împrăstie apoi pe revoluționari, cum vom vedea îndată și-apoi, luându-și marea lui avere, înainte s'ajungă Rușii în țară, a fugit.

7. Progresul sau Prăpășirea Culturală. Literatura și Cultura în lupta pentru libertate și Unire. Am văzut cum fruntașii vieții românești dinainte de 1848 luptau și prin scris și carte, prin școală, publicații (ziare și reviste), și literatură, pentru

națiune, libertate și unire. Știm cum o națiune ajunge prin cultură (națională, a ei) la deșteptare și conștiință națională (știință de obârșia, numărul, întinderea, legăturile de sânge și drep-turile ei), ca să treacă apoi întreaga națiune, oricât ar fi de împărțită prin granițe geografice sau granițe de state, deodată la aceleaș fapte, la aceiași acțiuni (mișcări și acte politice). Așa s'a întâmplat și cu pregătirea revoluției din 1848 și-a Unirii Principatelor, a domniei românești și populare a lui Cuza-Vodă, a întronării Prințului Străin, care va fi înțeleptul rege Carol I-iu, a Răsboiului Independenții (cu proclamarea Regatului) și-a Răsboiului Național sub marele rege Ferdinand I-iu, care îndeplini Unirea tuturor Românilor.

Între 1821 și 1848, școala, literatura și cultura românească sunt în mare progres sau propășire. Școalele la sate în cu-rând se pot socoti cu miile. Am văzut sub ce direcție strălucită progresau „școlile centrale“ și seminariile, pecând cele su-perioare dobândesc o organizare tot mai bună sau iau naștere în această vreme: *Seminarul și Școala Latină dela Blaj*, *Semi-narul dela Socola-Iași* și *Școala „de Inginerie“ dela Trei-Ierarhi* pe care o schimbă în „gimnaziu“ *Gh. Asachi*, ajutat de profesorul *Gh. Săulescu*, ce făcuse studii în străinătate, schimbându-se apoi în „*Academia Mihăileană*“; în vreme ce în București ia avânt „*Colegiul Sf. Sava*“, fosta „școală“ a lui *Gh. Lazăr*, acum sub conducerea lui *Ion Eliade Rădulescu* și-a atâtor mari profesori despre care am vorbit (*E. Poteca*, *C. Moroiu*, *Florian Aron*, autorul „*Istoriei Țării Românești*“, *C. Marcovici*, *Ion Maiorescu* și *P. Poenaru*, care va ajunge „*Directorul școalelor*“ și-apoi membru al Academiei Române); în *Brașov* se înființează un „*gim-naziu*“ condus o vreme de profesorul și ziaristul *G. Bariț*, ajutat de *Iacob Mureșianu* și vărul său, poetul *Andrei Mureșianu*; nici *Chișinăul Basarabiei* nu rămâne mai pre jos, ridicându-și *Seminarul Teologic*.

Literatura, presa și așezămintele artistice iau o parte vie la mișcarea culturală și națională, care pregătea marile acte po-litice ale vieții românești.

În *Tara-Românească*, conducătorul mișcării este *Eliade Rădu-lescu*, fiu de boierinaș din Târgoviște. Este acum îndrumătorul în toate formele culturii, acest fost elev al lui *Gh. Lazăr*, pe care el l-a proslăvit și- i-a vecinicit opera și amintirea. A ti-părit vestita lui *Gramatică* din 1828 și-apoi o serie de traduceri din mai multe limbi, ca să aibă vrednice modele cititorii și scriitorii, cărora le spunea mereu „*Scrieți, mereu, scrieți*, numai

scrieți!“ ceea ce ne amintește întrucâtva poezia de mai târziu a lui Gh. Sion „Vorbiți, scrieți românește, pentru D-zeu!“, A scris și poezii, din care e așa de cunoscută „Sburătorul“ și fabula „Măceșul și florile“; apoi lucrări de îndrumare și critică în poezie și filozofie ,cum sunt „Curs de poezie generală“ și „Biblicele“, la care trebuie să adăugăm multe pagini de istorie și memorii politice. Neobosit fu în ogorul culturii vremii, acel ce va fi numit „părintele literaturii române“. Inițiind și tipografiile, a devenit editor, când la lumină și scrierile altora pe care-i prețuia sau încuraja, în cunoscuta-i „Bibliotecă Portativă“. El și-a dat seama și de marea putere a *Teatrului* și-a tradus piese de teatru, îndrumând și pe alții, după ce luase parte cu C. Aristia la alcătuirea „Societății Filarmonice“ (după ce se jucase *teatru* în București, din îndemnul Domniței Ralu Caragea și'n Iași al lui Gh. Asachi, cam în același timp — 1817?). Este tot el și *intemeietorul presei noastre*, căci un număr de publicație pe care-l dădu la lumină, în 1817, la Lemberg, *T. Racocea*, sau „Biblioteca“ lui Z. *Carcalechi* din 1821 la Buda, sunt numai încercări. Eliade ceru voie Rușilor, în timpul ocupației, să dea știri din războiu. Și-așa apărură în Aprilie 1829 „*Curierul Românesc*“, primul nostru ziar. Ii adăugă apoi și material de lectură pentru femei, și-așa apare prima noastră revistă „*Curierul de Ambele-Sexe*“ (după el, la câteva luni apărură și foaia din Moldova și-apoi, peste câțiva ani, cea din Ardeal).

Infățișând cu putere noul ideal, de romanitate, libertate, cultură și unire, Eliade Rădulescu a trecut în fruntea cărturarilor și luptătorilor politici și a tinerilor revoluționari veniți dela Paris, și-au făcut împreună revoluția dela 1848, „constituția“ de-atunci și-a fost președinte al acelei „republici române“ care-a durat două luni de vară. Pe urmă a fost în exil, în străinătate. S'a întors mai târziu, dar obosit desigur, n'a mai luat parte la epoca Unirii și-a lui Cuza-Vodă și-a murit sub domnia Prințului Carol în 1872.

În Moldova aceiași lucrare însemnată a îndeplinit-o Gh. Asachi, despre care am mai vorbit. A făcut studii la Viena și la Roma, adânc pătruns și el de noul ideal romantic și naționalist-cultural, cum se vede și din poeziile lui:

„*Între sfărâmate temple...*

„*Ca un turn de fier întreagă stă coloana lui Traian!...*

sau

„*Un Român al Daciei vine la strămoși, ca să sărute*

„*Târna depe-a lor mormânturi și să 'nalțe a lor virtute!*

A scris poezii și nuvele istorice, fabule, multe traduceri din literaturi străine, articole de ziare și reviste. Ocupându-se încă din tinerețe cu *teatrul*, a continuat până la bătrânețe cu lucrări dramatice, după ce și el a luat parte la alcătuirea unei societăți de teatru în Iași. A scris multe cărți de școală și-a fost întemeietor, profesor și director al școalelor din Moldova. Ca și Eliade, a înființat o tipografie și-a editat cărți și publicații, precum și tablouri istorice. Îndată ce apare foaia lui Eliade în Aprilie 1829, Asachi editează și el primul ziar din Moldova „*Albina Românească*“, urmată curând de cea dintâi revistă „*Alăuta Românească*“. N'a avut rol politic față de marile evenimente și-a mai fost multă vreme îndrumător cultural și mare siujbaș și apoi pensionar. A murit târziu, tot în timpul Prințului Carol, în 1869.

În acelaș timp scriitorii de tot felul, mai ales poieți și ziaristi în toate țările române, s'avântă la muncă și la luptă, în ogorul cultural-național și politic. Poieți munteni ca *Iancu Văcărescu* cântă românismul și obârșia romană: „*Cântec Românesc*“ și „*La pravila țării*“ de pildă:

*Și-acest corb sărman
Iar acvilă s'ar face
Și-orice Român ar fi Roman
Mare'n răsboiu și'n pace...*

Vasile Cârlova cântă gloria străbună și oastea nouă a țării, *C. Rosetti*, *C. Boliac* libertatea și relele robiei, durerea *Barbu Paris Momuleanu* și *Gr. Alexandrescu* cel cu „*Lebăda și puii corbului*“, evoacă „*Umbra lui Mircea la Cozia*“, înalță gândirea și simțirea în „*Meditații*“ și „*Elegii*“ și caută să 'ndrepte moravurile cu fabulele sale minunate și scrisorile-satire în versuri, pe când *D. Bolintineanu*, originar din Macedonia, dă aripi poeziei legendelor istorice (d. ex. *Mircea și Solii*, *Mihaiu scăpând stindardul ș. a.*). *N. Bălcescu*, care avea să moară atât de tânăr, bolnav și singur, pe țarmuri streine (Palermo, 1852) scria erioica povestire „*Istoria Românilor sub Mihaiu Vodă Viteazul*“ și „*Puterea armată la Români*“; iar împreună cu Ardeleanul latinist, profesor și naționalist, *August Laurian*, publica „*Magazinul Istoric pentru Dacia*“ (documente, adică acte vechi și studii istorice). Moldova ne dă în acest timp pe lângă Asachi, pe întemeietorul nuvelei istorice *C. Negruzzi* (Cetatea Neamțului și *Alexandru Lăpușeanu*), care pe lângă alte lucrări a cântat în versuri și vremea lui Ștefan cel Mare („*Aprodul Purice*“), „*Societatea de Medici și Naturaliști*“ (1830), pe fabulistul *Alex.*

Donici și-apoi acea vestită treime a literaturii și culturii noastre: V. Alexandri, Al. Russo și Mih. Kogălniceanu Alexandri și Kogălniceanu vin din străinătate cam pela 1840 și deși aveau cam 20 de ani și ceva, împreună cu C. Negruzzi, iau direcția Teatrului Național din Iași când Alexandri formă publicul ieșan pentru teatru cu cantecele și comediile lui potrivite vremii, și dădu la lumină tot cu Kogălniceanu revista „*Dacia Literară*”. Odată cu versurile lui C. Negri, C. Conachi, (erotice) și Gh. Sion

Fig. 26. Vasile Alexandri.

(fabule ș. a.), apare pedagogia literară-teatrală a lui V. Alexandri [Coana Chirița, Piatra din casă, Lipitorile Satelor, Iorgu dela Sadagura ș. a. m.]. De unde la început Alexandri scria versuri franțuzești, la îndemnul lui Al. Russo, călătorind prin munți și sate, găsi comoara neprețuită a poeziei populare („Poezii populare ale Românilor, 1852) din care răsări acel mărgăritar care este „Miorița” și-apoi volumele lui Alexandri „Doine”, „Lăcrămioare”, „Mărgăritărele” și „Legende”, odată cu „Deșteptarea României”. Ruso, după un model francez, cu scris profetic și evangelic, dădu țării și literaturii „Cântarea României”. Mai târziu tinerii aceștia se grupară în jurul revistei Munteanu-

lui Ion Ghica „Propășirea”, pe când și mai târziu, după 1848, Alexandri strânse pe literații vremii (1855) în jurul „României Literare”. M. Kogălniceanu, pe lângă activitatea desfășurată împreună cu V. Alexandri în teatru și literatură, era preocupat de studiile istorice. La Berlin, încă din 1837 și 1838, la 18 ani, tipărise, după o scurtă schiță asupra Țiganilor, o *Istorie a Țării Românești, a Moldovei și-a Românilor de peste Dunăre*” (în l. franceză), și-acum, la Iași, tipăria o revistă tot pentru documente (acte vechi) și studii istorice „*Arhiva Românească*”.

Fusese numit și profesor la „Academia Mihăileană“ și-avem de-atunci cea dintâi lecție, plină de simț național și democratic, ceace-i aduse închiderea cursului, „*Cuvânt Introductiv la Cursul de Istorie Națională*“. Era adânc pătruns de ideea unirii tuturor *Românilor*, încă din fragedă-tinerete, cum se vede din toate publicațiile (*Dacia literară*, *Arhiva Românească*, *Istoria tuturor Românilor* ș. a. cum vom vedea). A luat parte la revoluția din 1848, el însuși fiind autorul „declarațiunei de drepturi“ de-atunci (constituția) și, după exil, se va reîntoarce, ca să devie marele orator („privighietoarea Moldovei“) și marele susținător al Unirii, prim-ministru al lui Cuza-Vodă și cel mai mare om politic al sec. 19-lea. În 1852 publică și *cronicele* („*Letopisetele Moldovei*“), după care alții tipăriră *Cronica lui Gh. Șincai* (1853), iar în 1872 tot M. Kogălniceanu „*Cronicele României*“.

În *Ardeal*, pe lângă *Timoteiu Cipariu* dela Blaj, care deșteptă deosebit interes prin ideile lui despre gramatică, ortografie și limba noastră veche, cași prin foaia lui din 1848 „*Organul Luminării*“, este vestită activitatea lui *G. Bariț* la Brașov, unde chemat de negustorii de-acolo (și Aromâni?), întemeiă ca profesor Gimnaziul de-acolo și ca ziarist un ziar „*Foaia Literară*“, care deveni în curând „*Foaia pentru minte, inimă și literatură*“, precum și o gazetă politică „*Gazeta de Transilvania*“ din 1837, care apare și azi. A fost condusă de ceilalți doi profesori, chie-mați la Brașov, dela școalele din Blaj, *Iacob Mureșianu* fost director până la bătrânețe, (când veni fiul Dr. Aurel Mureșianu), și vărul său, poetul *Andrei Mureșianu*, autorul *Imnului Național* „*Deșteaptă-te Române*“. („Un răsunet“, 1848). Vestit istoric ardelean este *Al. Papiu Ilarian* [„*Tezaur de monumente Istorice*“].

În *Basarabia* greu se putea trece și greu putea ieși cineva. Atunci se numi, de Ruși, Basarabia, ținutul dintre Prut și Nistru, după numele „Basarabiei“ adevărate din Sud (Cahul, Bolgrad și Ismail). Deveni o „gubernie“ rusească cu capitala Chișinău și cu două episcopii: Chișinău și Cetatea-Albă. După ce-i se dădu un „regulament“ de ocârmuire proprie, curând fu retras și boierii fură înlocuiți cu funcționari ruși, ceace se petrecu și cu clerul superior. În cele mai multe biserici se introduse limba rusească.

Noi nu știam bine ce este acolo și Basarabenii nu puteau afla ce se petrece dincoace de zidul Prutului. Și-apoi unii trecură Prutul, aici ca istoricul *Bogdan Petriceicu Hajdău*, fabulistul *Alecu Donici* ș. a. pe când alții rămaseră acolo, cum au fost istoricul *Alex Hajdău* (tatăl) și *C. Stamati*.

În Bucovina se aflau în fruntea poporului nostru frații Hurmuzachi, din cari Eudoxiu va ajunge marele culegător de documente pentru istoria noastră (Colecția Hurmuzachi a Academiei Române) și Constantin trecu în Moldova. La 1848, cu ajutorul lui V. Alexandri și M. Kogălniceanu, acum fugari, întemeiară foaia „Bucovina”. Școalele se reorganizară mai târziu cu ajutorul profesorului și gramaticului ardelean Aron Pumnul. Țara fusese sub administrație militară nemțească și

Fig. 27. Andreiu Mureșanu.

biserica trecută sub Patriarhia Sârbească dela Carlovăț. Fusese unită de Galiția, de unde și înmulțirea poporației străine, Rutenii și Evreii, domnind cultura germană a Austriei.

Dar în toate ținuturile se scria și se lupta pentru limba și cultura tuturor Românilor. O spunea mai bine Mihail Kogălniceanu în „Dacia Literară” „din Iași, Bariț în ziarul lui brașovean, în care scria și Eliade Rădulescu: „*Telul nostru este realizarea dorinței ca Românii să aibă o limbă și-o literatură comună pentru toți*”. Iar Alecu Russo, adevărat prooroc îi scria lui N.

Bălcescu: „*Prevăd: Moldova cu fiicele ei nu mai este, nici Transilvania, nici Banatul, ci o Țară Română cu o capitală ce se va chema Roma*“.

Revoluția din 1848 în trei țări române (Moldova, Ardeal și Muntenia). Am văzut cum, în lupta pentru libertate, s'au ridicat luptători și chiar națiuni întregi, împotriva apăsătorilor, după *marea revoluție franceză din 1789*, de mai multe ori. Dar cea mai puternică și însemnată revoluție a fost cea din 1848, pornită tot din Franța.

Am văzut mișcările din 1821. Puternică a fost și cea din 1830 din Franța, unde domnia tiranic *regele Carol X* (1824—1830), care n'a mai îngăduit nici ziare (presă liberă), nici întruniri, nici alegeri libere.

Revoluția a izbucnit în Iulie 1830 și-au căzut mii de oameni, cetățeni și soldați. De-a curmezișul străzilor Parisului, ca să împiedice armata și cetățenii să se adăpostească, s'au grămadit trăsuri răsturnate, bârne, mobile și pietrele pavajului, formând un fel de bariere numite de atunci „baricade“ (cuvânt francez). Pentru prima dată, alături de „liberali“ (partidul pentru libertate) și „republicani“, au luptat contra regelui și două partide noi, așa numiții „socialiști“ și „comuniști“. Regele a fost silit să fugă și'n locul lui se alege un alt rege, *Ludovic Filip I-lea de „Orleans“* (familie înrudită cu cea de până acum, „Bourbon“). Revoluția avu răsunet și'n alte părți. Se răsculă *Belgia* (1830) care era unită cu Olanda din 1815 și formau Regatul Țărilor de Jos sub regele olandez *Wilhelm*, străbunicul actualei regine *Wilhelmina*. Puterile europene făcură pace (conferința dela Londra, 1831) și se recunosc Belgia independentă și regat, sub un rege nou, de origină germană, *Leopold I de Saxa-Coburg*, bunicul actualului rege *Albert I*. Se răsculă și *Polonia* (1831), supuși Rușilor, începând cu elevii școalei militare din Varșovia (capitală și azi a Poloniei). Dar Țarul *Niculaie I-lea* repede înăbuși în sânge această răscoală, executând pe unii și pe mulți trimițându-i în Siberia (vezi poezia lui V. Alexandri „*Pohod'na Sibir*“). Și tot în Franța izbucni întâiu și *revoluția din 1848*. Căci *Ludovic Filip I-lea* cu vestitul său ministru *Guizot* cărmuiră tot așa de ruinator și apăsător cași *Carol X*. Mișcarea izbucni în seara de 22 Februarie 1848 și regele fu silit să fugă, cași celălalt. Iarăși luă parte și *socialiștii*, cari avură în guvern pe lucrătorul *Albert*. Urmă apoi revoluția lor, cea so-

cialistă, potolită de un general și se întemeieă *republica a treia*, poporul alegând a președinte pe-un nepot al lui Napoleon întâiu, Prințul *Ludovic Napoleon Bonaparte*, care după două lovituri de stat (1851 și 1852) deveni *Împăratul Napoleon III* (1848—1870).

Tinerii Români, cari studiau la Paris, plecară în principate, să facă și dâșșii „revoluție“, împreună cu cei din țară, *cărturarii* și *partidul național*. În fruntea Moldovenilor era *C. Negri* și din Muntenia *Ion Brătianu*. Plecau să se lupte contra apăsătorului protectorat rusesc și pentru drepturile poporului și libertatea și unirea Românilor — mai întâiu din cele două principate.

La Paris tinerji naționaliști făcuseră o societate și-o bibliotecă, sub prezidenția marelui poet și om politic francez *Lamartine*, după care ne-ajutară și alți „filo-români“, (iubitori, amici ai Românilor), cum au fost marii scriitori și democrați *Jules Michelet*, *Edgard Quinet*, *Saint-Marc Girardin*, *P. Bataillard*, *E. Regnault* ș. a. și mai cu seamă, așa cum vom vedea și la *Unire*, *Napoleon III*, care e pentru noi „*Împăratul-Protector*“.

Mult au ajutat această mișcare național-politică și *progresele culturale*, pe lângă noile idei ale revoluției franceze, tot mai bine pricepute și mai adânc simțite. Fruntașii noștri din cele trei țări române au luptat și deadreptul pe cale politică, dar și pe cale culturală, pregătind și îmbogățind sufletele pentru fapte mari, pentru jertfe și pentru națiunea noastră, prin cultură (literatură, ziaristică, istorie, știință și artă). Dealtfel noi știm că un popor se trezește la viață și conștiință națională prin cultură și numai așa poate să treacă apoi la fapte, la acțiune, la acte mari politice. Deaceea și mișcarea dela 1848, cași *Unirea Principatelor* au fost pregătite de marea generație, de marii oameni ai acestor vremuri fericite, și pe calea culturală.

După timp, revoluția izbucni la noi, întâiu în *Moldova* (Martie 1848). Partidul „liberal“, zis mai târziu „național-liberal“ se întruni în casa lui *Al. Mavrocordat-Ursu* din Iași și *M. Kogălniceanu*, citi „constituția“ revoluționarilor, intitulată „*Dorințele Partidei Naționale din Moldova*“. Dar *Mihaiu-Vodă Sturza*, împotriva căruia mai cu seamă se ridicaseră tineri boierii revoluționari,

era un om ager și nu se lăsa. Știa tot și repede înconjură casa cu trupe și-i arestă.

Li trimise pe unii la mănăstiri, după obiceiul vremii și pe alții la Turci. Mih. Kogălniceanu și V. Alexandri scăpară cu fuga în Bucovina, unde împreună cu frații Hurmuzachi, întemeiază ziarul „Bucovina“ (3 Oct. 1848—21 Sept. 1850) și-apoi se duseră la Paris, să lupte și-acolo pentru drepturile națiunii

Fig. 24. Avram Iancu.

moastre. În curând aveau să-i găsească acolo și „revoluționarii din Muntenia. Alecu Russo scăpă din Mănăstirea Sovejă, prin Ardeal (unde luă parte la adunarea din 3 Maiu pe „Câmpia Libertății“ dela Blaj) și se duse tot la Paris. Curând fu urmat de Alecu Cuza, viitorul Domn al Unirii, care fusese trimis la Turci, la Măcin, dar scăpă în Brăila, preăcându-se că șchioapătă și fugind de sub pază, la consulatul englez.

Izbucni apoi revoluția în Ardeal (3/15 Maiu 1848). Ungurii se răsculară împotriva Austriei, unde stăpâna Impăratul Ferdinand din familia Habsburg. Ei luptau

pentru libertatea lor, dar nu voiau s'audă și de libertatea celorlalte națiuni din Austria și Ungaria de-atunci, prin urmare nici de Români. Ba voiau, tot pentru asigurarea stăpânirii și puterii lor, să unească Transilvania cu Ungaria, deși fuseseră până acum, două țări deosebite, regatul Ungariei și voievodatul Transilvaniei. Ei voiau o Ungarie mare până la Carpați, ceea ce pentru noi era o mare primejdie.

Să răsculaseră contra Austriei și *Boiemii sau Cehii* (cu capitala Praga) azi Ceho-Slovacia liberă, dar repede fură potoliți. De 3 ori se răsculă împotriva împăratului, cerând drepturi și Constituție, chiar capitala lui, *Viena*, în frunte cu studenții și lucrătorii, dar și aici birui oastea împărătească. Tot așa se întâmplă și în *Italia*, în sud, în *regatul Neapolului și Siciliei*, unde birui la urmă regele, ajutat de Austriaci — în centrul, în țara Papilor (statul papal), unde *Papa Pius al 9-lea*, iubitor de popor, dădu drepturi și Constituție, dar le retrase apoi speriat de sângiurile revoluționarilor — și 'n sfârșit în Nordul Italiei (valea Padului), unde *Carol Albert*, regele Piemontului și Sardiniei (cu cap. Turin), dădu drepturi poporului; iar cu nădejdea că va libera și va uni toate ținuturile italiene, declară războiu Austriei, care stăpâna încă Veneția și Nordul Italiei cu capitala Milan. Dar viteazul rege fu bătut de Austriaci pe pământul Veneției, la Custozza și Novara (1848, 1849) și abdică, lăsând domnia pentru fiul său Victor-Emanuel II.

Sub conducătorul lor revoluționar, *Ludovic Kossuth*, Ungurii cerură o constituție, dar pe urmă se despărțiră de Austria, declarându-se independenți cu capitala Pesta (Budapesta) și țara lor, „republică“, detronând pe împărat. Incep lupte sângeroase. Celelalte națiuni, care și ele erau doritoare de viață liberă națională, nici nu fură întrebate, Ungurii socotindu-le robite lor. Atunci *Croații* și *Românii* se ridicară pentru drepturile lor, împotriva Ungurilor și, firește, de partea Austriei și-a împăratului.

Românii se adunară în număr de peste 40.000, în ziua de 3 Maiu 1848 (azi, zicem după calendar, 15 Maiu) în „Câmpia Libertății“ de lângă Blaj, unde se purtară, cum au spus autoritățile „ca 40.000 de sfinți“, și-au proclamat:

1. Drepturi politice și naționale pentru poporul român;
2. Cărmuire liberă deosebită pentru Transilvania; 3. Credință față de Austria și împăratul. Atunci a salutat poporul cu „Hristos a înviat-libertatea a nviat“, pe marele cuvântător și naționalist *Simion Bărnuțiu*, a cărui cuvântare a rămas ca o pagină de evanghelie naționalistă. A fost acolo și vlădica ortodox *Andreiu Șaguna*, care va ajunge marele mitropolit (1867) și îndrumător național-cultural al Românilor de peste munți — și vlădica unit *Alexandru Șuluf*, care a dat acel vestit îndemn „Totul pentru națiune“. A fost și candidatul de avocat, tânăr numai de 24 de ani, *Avram Iancu*, care înarmă pe Moți, Românii din din Munții Apuseni ai Ardealului, cași pe alții mulți și se ridică împotriva Ungurilor cu oștirea lui, comandată, ca pe vremea Romanilor, de „prefecți“ și de „tribuni“, vestiții lui căpitani: *Axente Sever*, *Balint*, *Ion Buteanu*, care va fi spânzurat de Unguri ș. a.

Veniră armate austriace în ajutor, dar Ungurii le sfărâmară, căci aveau din bunii generali polonezi cari se luptau deci și pentru patria lor robită. Numai *Avram Iancu* conducătorul Românilor „regele munților“, cum a fost numit, se ținu bine în Munții Apuseni, bătându-i pe Unguri la *Aiud*, *Mărișel* și *Fântânele*, unde și femeile se luptară, alături de soții lor. La urmă, împăratul *Ferdinand* abdică și'n locu-i veni ruda-i apropiată, un tânăr de 18 ani, *Francisc Iosif I-ii* (care va domni de-atunci peste 66 de ani, de va lua parte și la marele războiu, 1914—1918, în timpul căruia a răposat). Acesta ceru ajutor dela *Nicolaie I*, împăratul Rușilor, bucuros și el să lupte contra libertății. Generalii ruși bătură pe Unguri, cari se predară la *Șiria* (lângă *Arad*) și *Austria* își asigură din nou stăpânirea fără margini (absolutistă) până la *Carpații* noștri. Românii de peste munți dobândiră desființarea iobăgiei, pământ, precum și dreptul de-a-și organiza bisericele și școlile cu limba națională, conduse de cele două mitropolii: cea ortodoxă dela *Sibiu* și cea unită dela *Blaj*.

Ba în 1863—64 *Transilvania* se cărmui de sine, deosebit; și-o „cameră“ (dietă, adunare de deputați), alcătuită în majoritate de Români, votă drepturi naționale și politice pentru Români,

la fel cu celelalte națiuni recunoscute ale împărăției. Dar curând apoi (1867) veniră vremuri grele cum vom vedea, robie politică sub Unguri, până la „marele războiu“ de eliberare.

Revoluția izbucni și'n *Muntenia*, a treia țară românească, în Iunie 1848. În fruntea mișcării se găseau: marele cărturar *Ioan Eliade Rădulescu*, frații *Ion* și *D. Brătianu*, frații *Golești*, „marele cetățean“ *C. A. Rosetti*, istoricul și marele naționalist *Nic. Bălcescu*, ziariști ca *Cezar Boliac*, militari ca *Tel* și *Magheru*, ș. a. m.

Frații Brătieni veniseră din Paris, dela „revoluție“, cu alți „studenți“ cum venise și *C. Negri* în Moldova. Încă din 1843, *Ion Ghica* și *Nic. Bălcescu*, înființaseră societatea „Dreptate-Frăție“ cu gânduri revoluționare, pregătind lupta pentru libertate. Domnia pe-atunci *Gheorghe Vodă Bibescu*, care se temea de consulul rusesc, ce reprezintă la noi puterea garantă și protectoare, Rusia, pe când Turcia era puterea suzerană.

Partidul național vedea în Rusia marea primejdie pentru libertate și drepturi; deaceia lupta se ducea în primul rând împotriva „protectoratului rusesc“ și mai puțin împotriva boierilor și-a privilegiilor. La 9 Iunie 1848 *Eliade Rădulescu*, ajutat de *Tel*, *Magheru* și alții, proclamă noua *Constituție* la Izlaz (*Romanați*), cu binecuvântarea vestitului *Popa Șapcă*, despre care cânta poporul:

*Să trăiască Popa Șapcă,
C'a scăpat țara de clacă...*

La 11 Iunie veniră la București și proclamară *Constituția* și aci „în numele poporului român“ — în „Cămpia Libertății“ dela *Filaret* (unde e azi *Parcul Carol*).

Erau hotărâte în această „legiuire“ nouă și „temeinică“: independența țării, egalitatea de drepturi, chemarea poporului la cârmuire prin aleșii săi (adunarea deputaților), libertatea tiparului, secularizarea averilor mănăstirești, desrobirea și împroprietărirea țăranilor, răscumpărarea Țiganilor, desființarea pedepselor nedemne, a „bătăii“ și-a pedepsei cu moartea, învățatură gratuită pentru toți fiii țării, încetățenirea Evreilor ș. a.

Puseră „Regulamentul Organic” și cartea boierilor pe dric, le prohodiră, după ce femei plătite le bociră în batjocură și-apoi le arseră foaie cu foaie. Seara, pe când Domnul Gheorghe Bibescu se preumbla la șosea, un student trase un foc de pistol, în aer. Când Guvernul Provizoriu îi prezentă apoi Constituția la palat, o iscăli — dar de frica Rușilor, în timpul nopții, „Vodă” fugi la Brașov. Și-așa rămaseră revoluționarii stăpâni pe București și proclamară „republica” care ținu două luni de vară, președinte fiind Ion Eliade Rădulescu. Pentru *chestiunea țărănească*, se numi o comisie de țărani și de boieri, prezidată de marele agronom *Ion Ionescu dela Brad* și discută pe larg, deși fără rezultate, chestiunea agrară sau a ogorului (*chestiunea țărănească*, treaba pământului) și împăcarea între proprietari și muncitorii de pământ.

Au fost și ușoare mișcări boierești și ruso-file contra lor, dar le-au biruit. Trimiseră miniștri la unele mari puteri, ca să dea explicații. Atunci Rusia se supără rău și sili pe Turci să se amestece. Un comisar turc, Soliman-Pașa, om cu idei noi, fu primit cu mare alaiu, înțelese tot cu bunăvoință, luând act de credință țării față de sultan, căruia îi duse Constituția.

Dar Rusia stărui din nou nemulțumită — și Turcia trimise pe Omer-Pașa cu 12.000 oameni. Acesta înconjură Bucureștii, arestă pe toți făptașii și-i trimise pe-o corabie pe Dunăre, spre un fort turcesc din Bosnia, pedepsiți cu grea închisoare. Dar la Orșova, ajutați de Maria Rosetti, soția lui C. A. Rosetti, cași de alții, scăpară pe pământ austriac și se duseră la Paris și alte centre europene, să lupte și'n acest fel pentru drepturile, libertatea, unirea și cultura țărilor române.

În lipsa lor, în București, pe când oastea turcească suia Dealul Spirei (unde e azi Arsenalul) se întâlneau cu Corpul de Pompieri (de câteva sute) sub comanda Căpitanului Zăgănescu, și din ce pricină nu se știe, schimbău focuri de armă și apoi repede ei se 'ncinseră la o luptă aprigă, în care pompierii la început făcură

minuni de vitejie, cucerind chiar din tunurile Turcilor. spre cari le 'ndreptară. Dar numărul îi copleși. După câteva ore și după mulți morți și răniți, restul fură risipiți. Este cunoscuta luptă din Dealul Spirei în ziua de 13 Septemvrie 1848, cinstită astăzi cu un frumos monument, în acel lor vrednic oricând de pomenit.

Auzind că la 13 Septemvrie 1848 a avut loc lupta din Dealul Spirei, Rusia își porni „lăcustele“, cum numiau ai noștri pe soldații ruși. Așa că principatele suferiră o mare ocupație turco-rusească — până ce delegații Rusiei și Turciei se întruniră și încheiară o învoială, „*Convenția dela Balta-Liman*“, un sat lângă Constantinopole, (1849), prin care numiră, dar numai pe 7 ani, pe ultimii domni despărțiți ai celor două principate, *Barbu Dimitrie Știrbeiu* în Muntenia și *Grigore Ghica* în Moldova — așa numiții „domnii dela Balta Liman“.

Barbu Știrbeiu și Grigore-Vodă Ghica “(1849—1856), sunt ultimii domni cari au domnit despărțiți.

Grigore Ghica, Domnul Moldovei, era nepot de fiu al lui Gr. Alex. Ghica, († 1777), iar Barbu Știrbeiu-Vodă, Domnul Munteniei, era tot frate al fostului domn, Gheorghe Bibescu, dar purta alte nume, al boierului craiovean care-l crescuse și-l adoptase de mic. Grigore Ghica e ultimul domn care a fost silit, când a primit domnia la Constantinopole, să sărute scărița de aur dela șaua sultanului, potrivit vechilor condițiuni.

Ambii domni au cârmuit în împrejurări grele, sub ocupații străine — întâiu, cum știm, turco-rusească, apoi dela 1853, izbucnind „războiul Crimeei“, ocupație rusească, turcească și'n urmă austriacă, până la tractatul de pace dela Paris (1856).

Amândoi au chemat din străinătate pe cei ce luptaseră pentru libertate și pribegiau acum, poftindu-i la munca cea nouă sub domniile lor. „Marea generație a anului 1848 și a Unirii“ veni, pregătind Unirea din 1859, pentru care ambii domni au lucrat și au jertfit mult, în deosebi Gr. Ghica, care i-a dovedit Împăratului-Protector Napoleon III, într'un „memoriu“ că, „nu se mai poate în țările noastre domn pământean“.

Gr. Ghica era mai inimos și iubitor de cultură, gata de orice jertfă pentru binele obștesc. Pe lângă buna cârmuire în care avea drept pildă pe domnul Munteniei — a înființat *Institutul Gregorian* care funcționează și azi, un fel de orfelinat și casă de îngrijit copii mici — și-a tipărit (1853) „Cronica Românilor de Gh. Șincai”. Cași domnul-frate, eliberă pe ultimii Țigani robiți, pe cei boierești. Atunci a scris Gh. Asachi, vestita comedie cu cântece „Țigani” pentru desființarea „robiei negre”.

O asemenea robie neagră era și în America, în Statele Unite, unde adevărații Negri erau încă robi cu adevărat, sclavi, cari se vindeau și se cumpărau, cari nu aveau nici un drept și erau întrebuințați fără milă la orice munci grele, mai rău ca vitele, căci acestea sunt îngrijite. Odată era în toată lumea și se numia „comerțul cu Negri” sau cu „lemn de abanos”, dar fusese condamnat și desființat prin congresul și tratatul dela Viena (1815). Incepuse pela 1550, când Spaniolii descoperind insulele Americii, au prăpădit în munci grele populația de-acolo, de „rasă roșie” și-au început s’aducă Negri din Africa, cari erau voinici, și tari și fără cultură. Apoi obiceiul s’a întins și-a devenit o rușine a omenirii. Mulți oameni de bine cereau deplina libertate a Negrilor din America. O doamnă, *Beecher Stowe*, a scris pentru aceasta și un roman, foarte citit, tradus de M. Kogălniceanu, „Coliba lui Moș Toma”. Din cauza aceasta, în Statele-Unite, s’a ajuns la un războiu civil, (un războiu între cetățenii aceleiași țări), care s’a numit războiul de secesiune (despărțire). Statele dela Nord erau pentru liberarea Negrilor, contra statelor dela Sud, care aveau nevoie de robia lor, ca să lucreze ieftin marile lor plantații în întinsele lor câmpii. Au ajuns la războiu (1861—1865), Sudul alegând alt președinte și altă capitală, pe când Nordul avea președinte pe *Lincoln*, un mare iubitor al poporului, și tot aceiași capitală *Washington*. După lupte sângeroase, Nordul a învins Sudul și Negri au fost eliberați, socotiți ca oameni, cetățeni, frați.

Barbu Știrbeiu era un bun administrator, minte cum-pănită, om de ordine și organizare, cum s’a zis, „cel mai gospodar din domnii veacului al 19-lea”. A ușurat condițiile țăranilor clăcași și a căutat să reguleze chestiunea izlazurilor. A încercat să deschidă chestiunea

mănăstirilor închinată și-a făcut cel dintâi proiect de căi ferate. El a instalat cea dintâi linie telegrafică la noi (1854). A făcut fel de fel de legiuiri, a ridicat și reînnoit, reparat, cași Gheorghe Bibescu, mai multe biserici și mănăstiri. El este și întemeietorul a o mulțime de școli superioare, cum este școala de Chirurgie (care va deveni Facultatea de Medicină), Școala de Poduri și Șosele (care va deveni Șc. Politehnică), Școala Militară de Ofițeri (care ne-a dat pe ofițerii cari au luat parte la Războiul p. Independență), Școli de Meserii ș. a. Tot în timpul domniei lui s'a ridicat Teatrul Național din București (1852). Dar atât domnia lui, cât și a lui Gr. Ghica a încetat după 7 ani, când se încheia tratatul dela Paris (1856).

6. VREMEA UNIRII PRINCIPATELOR. DOMNIA LUI CUZA-VODĂ

1. Războiul „Crimeei“ (1853—1856). Vremea marelui eveniment, care a fost Unirea Principatelor, se deschise cu-așa numitul „războiu al Crimeei“ pentru că a avut loc în Peninsula Crimeea dela Nordul Mării Negre. Din cauza certurilor între călugării ortodoxi și catolici dela Sf. Mormânt (Ierusalim), apărați fiind cei dintâi de Rusia și ceilalți de Franța, Turcia s'a văzut atacată de Rusia.

Țarul Nicolaie I-ii, doria să isprăvească cu Turcii, să deslege în folosul Rusiei „chestiunea orientală“, stăpânirea Răsăritului (Orientului), prin cucerirea Constantinopolului și-a celor două strâmtori, Bosforul și Dardanelele, așa că Rusia, luând înaintea Austriei germanice sau Austro-Ungariei, să-și facă trecere liberă în M. Mediterană. La aceasta se opunea Anglia, care se temea că Rușii, ajunși în M. Mediterană, îi vor tăia calea spre Egipt și M. Roșie, dar mai ales spre India, marea și bogată colonie engleză...

Deaceea și Anglia a ajutat, ca să aibă și ea sprijin, pe marele *Împărat al Franței Napoleon III*, al cărui cuvânt era ascultat acum (1852—1870) în toată lumea. Stăpânia singur, dictator, după două lovituri de stat (1851 și 1852), dar tot ce hotăra, supunea la *votul poporului* (plebiscit), căruia a căutat să-i facă tot binele (școli și medici la sate, pensii și ajutoare pentru lucrători). Pentru care toți îi ziceau „împăratul țărânimii“ și om de *politică democratică* (pentru popor, mulțime). El a încurajat și pe toți *inventatorii*, cași toate aplicațiunile cu folos la

Fig. 29. Cuza-Vodă.

viața oămenirii: a descoperirii puterii aburului și electricității, de unde s'a pornit apoi mașinismul, s'au înmulțit fabricile, dându-se naștere la cantități enorme de mărfuri: mare industrie și comerț mare, întrecere aprigă între state și popoare pentru desfacere, piețe și câștig. De unde și grije deosebită pentru vapoare (flote de comerț și de războiu) și colonii. A luat o mare dezvoltare comunicația și transporturile cu vapoarele și cu trenul, de când Fulton a aplicat aburul la navigație (1808) și în 1819 vaporul „Savannah“ a trecut Oc. Atlantic. Watt a inventat cutia cu aburi (cilindrul) în care se mișcă pistoanele. Steffen-

son a pus vagoanele și locomotiva pe linii (drum de fier). *Arago* și *Morse* au inventat telegraful. *Jaquard* mașina de țesut ș. a. m. până ce în vremea noastră am ajuns la *automobil*, *telefon*, (*Edison*), *telegrafia fără fir* (*Marconi*), și *aieroplane* (inginerul român *Vuia*, cași *Vlaicu*, *Wright* ș. a.). *Napoleon III* a încurajat această uriașă mișcare care avea să schimbe viața omenirii. În politica externă (în afară) el a fost stăpânit de *ideea naționalității*, adică să lupte ca națiunile să se libereze, să se întregască, să se conducă singure, să-și facă fiecare *statul ei național*. Și-a ajutat mai ales *națiunile latine*, în deosebi *Italianii* și *Românii*, cari și-au eliberat și unit frații cu ajutorul marelui „împărat protector“. Dar n'a vrut să ierte pe dușmanii marelui său unchiu, *Napoleon I-ii*, afară de *Anglia*, cu care fu tot timpul bun prieten. Iată de ce a fost în 1853 de partea *Turciei*, când au atacat-o *Rușii* fără motiv.

Franța declară și ea războiul *Rusiei*, ca s'ajute pe *Turci*. O mare armată plecă spre Răsărit sub comanda a patru mareșali ai lui *Napoleon III*. Indată *Anglia* se alătură și declară războiul *Rusiei* având trei interese: să întărească pe *Turci*, să oprească pe *Ruși* a ieși la *M. Mediterană* și să câștige tovărășia împăratului francez. Tot pentru acest motiv se alătură și regele *Sardiniei* și *Piemontului*, viitor rege al *Italiei unite*, *Victor Emanuel II*, sfătuit așa de bine de primul său ministru, cuminte și patriot, *Contele Cavour*. *Rușii*, cum știm, ocupară principatele și aliații debarcară trupe în *Dobrogea*, unde se începură luptele, dar curând izbucni *holera*. Atunci *Rușii* se retraseră în *Peninsula Crimeea*, unde aveau o mare cetate întărită *Sevastopol*. Principatele fură ocupate de șireata *Austrie*, sub cuvânt să fie liniște până la sfârșitul războiului. Aliații se luară după *Ruși* în *Crimeea* și lupte mari și sângeroase începură. În fine după doi ani, în 1855, căzu *Sevastopolul* și cum *Țarul Nicolaie* murise și venise la tron *Țarul Alexandru II*, frate, ori pacinic, se încheiă *pacea sau tratatul dela Paris*.

2. Tratatul dela Paris (1856). Puterile învingătoare hotărâsc la *Paris*, sub ochii Împăratului *Napoleon*, în-

lăturarea Rusiei dela Dunăre și M. Neagră. Iau parte la pace cele 7 mari puteri europene: Franța, Anglia, Turcia, Sardinia (Italia), Rusia, Austria și Prusia (Germania). S'au hotărît și iscălit următoarele: 1) Se înlătură protectoratul rusesc și cele două principate rămân numai sub suzeranitatea Turciei, dar sub garanția celor 7 mari puteri europene; 2) Marea Neagră devine „neutră”, adică nu se vor îngădui pe apele ei vase militare, ci numai de comerț, și nici porturi ori arsenale militare; 3) Gurile Dunării se înapoiază Turciei și Dunărea, socotită drept fluviu internațional, va fi îngrijită și administrată, dela Galați la Sulina, de „Comisiunea Europeană a Dunării”; 4) Se înapoiază Moldovei o parte din Basarabia răpită de Ruși în 1812 și-anume numai cele trei județe de lângă Dunăre, Cahul-Bolgrad-Ismail — cu o populație de peste 200.000 locuitori. Deși Napoleon III ne-a susținut, încă nu s'a hotărît unirea „Principatelor Dunărene” — ci, după sfatul viclean al Austriei și Turciei cari socotiau că suntem desbinați, s'a primit propunerea ca să se aleagă în fiecare principat câte o cameră, o adunare de deputați, care să se rostească, să arate, ce vor locuitorii celor două principate cu privire la soarta lor viitoare.

3. **Divanurile Ad-hoc** (1857). Cele două adunări de deputați s'au numit așa, după cuvântul turcesc „*divan*” (adunare) și „*ad-hoc*” care înseamnă pe latinește „pentru aceasta”, adică numai pentru a se rosti asupra soartei viitoare a principatelor. *Șapte comisari europeni*, reprezentând cele 7 puteri garante, *veniră în București, să supravegheze arătarea voinței poporului român din cele două țări*, în vreme ce în fruntea lor se numără de Poartă câte un *locțiitor de Domn*, câte un „caimacam”: în Muntenia fostul domn *Al. Ghica*, care lupta pentru Unire, în Moldova *Tudor Balș*, care moare și e înlocuit cu *Nic. Vogoride*, dușman fățiș al Unirii, om al Turciei, poftitor al Coroanei Moldovei. *Partidul național-unionist*, în

frunte cu toți marii oameni dela 1848 și din vremea Unirii, veghia.

Lupta se da întâiu în Moldova, unde intrigile străine și anumite interese puteau sprijini mai bine lucrarea dușmanilor Unirii, deoarece *Moldova pierduse Bucovina și Basarabia*, iar în *caz de Unire, ea pierdea capitala, Iași*. Ba și puterile garante intrunise pe cei 7 delegați la București, oraș mai mare, pare-că deja hotărât ca viitoarea capitală a țărilor unite. Chiar se spunea că *Iași vor ajunge „un al doilea Hârlău“*. Așa că, făcându-se întâiu alegerile pentru Camera Moldovei, Vogoride opri intrunirile, înăbuși glasul partidului național unionist, arestă pe unii și pe alții, falsifică listele de alegători, *alegându-se deputați numai oameni de ai lui, împotriva Unirii*, nu adevărați reprezentanți ai voinții poporului. Naționaliști-unioniști arătară cu tărie tuturor cecease se întâmplase. Colonelul *Alecu Cuza*, fost aghiotant al Caimacamului, acum pârcălab (prefect) al Galaților, *își dădu demisia, cu motivul că s'au falsificat alegerile*, fiind și el unionist-naționalist. *Consulul francez, V. Place*, ajută și el din rășputeri, dar norocul a fost că s'au *prins scrisorile* (corespondența) *secrete ale lui Vogoride* cu tatăl său, om al Turcilor, la Constantinopole, și fotografiile lor au fost trimise lui *Napoleon III*. Acesta ceru îndată Porții să strice (anuleze) alegerile false din Moldova și să facă noi alegeri, amenințând cu ruperea legăturilor. Cum Poarta îi datora așa de mult Franței, îndată se execută, *se făcură noi alegeri, libere și cinstite*. Ieșiră deputați, *adevărații reprezentanți ai voinții poporului, care acum se putea mișca liber*, manifestând viu pentru unire, pentru „*Sfânta Unire*“. Comisarul Franței, făcând o călătorie dela București la Iași, povestește că-l așteptau oamenii prin orașe și sate, *uneori până la miezul nopții*, în jurul focurilor, ca să-i deshame caii, să-l poarte în urale, dându-i „*cartea de unire*“ și strigându-i „*Trăiască Unirea! Trăiască Impăratul Napoleon!*“! Căci toată ziua se făceau adunări și se iscăliau „*cărțile de unire*“. Zic unii, cei dela Bacău: „*Venind vremea să ne rostim și noi, arătăm că dorim această unire din tot sufletul și întărim. Dea Domnul ca toți Românii să se unească la această idee și faptă a fericirii urmașilor noștri*“ (iscăliind boieri, preoți, negustori, învățători și țărani). Iar peste tot, în saloane cași prin grădini, în familii sau adunări, se cânta atunci (1857) „*Hora Unirii*“ a lui *V. Alecsandri*. „*Acest cântec*, zice un scriitor mai târziu, *a făcut pentru Unire mai mult ca toate procesele verbale și convorbirile diplomatice*“. În vreme ce ministrul Austriei la Constantinopole scria: „*O Românie unită nu trebuie să*

fie. Ar fi un cuiu în coasta noastră. În curând Românii vor găsi țara lor prea mică și vor aspira la un stat independent, cuprinzând Bucovina, Ardealul și Banatul. O asemenea țară nu arebuie să fie și nu va fi“.

În aceste împrejurări se deschiseră la Iași și București cele două adunări. Atunci a zis Mitropolitul Moldovei: „*Să fim un singur trup, precum suntem un singur suflet, căci tot una suntem cu toții, având o origină, un sânge, o patrie, o credință, un D-zeu!*“. Cele două adunări au discutat inimos și, potrivit înțelegerii dintre fruntașii celor două țări, au votat la fel, următoarele patru puncte. dorințele poporului român:

1. *Unirea Principatelor într'un singur stat sub numele de „România“.*

2. *Prinț străin din o familie domnitoare a Europei, dar nu din vecini și-a cărui urmași să fie crescuți în legea țării.*

3. *Țara să se conducă prin reprezentanți ai poporului, liberi aleși, pe baza unei legi de temelie, Constituția, respectându-se drepturile omului, cetățeanului și poporului.*

4. *Autonomia (cârmuirea de sine) principatelor și neutralitatea lor (nimeni să nu le atace și nici ele să se poată ridica).*

Aceste dorințe au fost duse la Paris de către cei șapte delegați europeni și conferința celor șapte puteri garante avea să hotărască asupra lor. Poporul veghia și aștepta acum noua legiuire a Europei. V. Alexandri însă spusese cu acest prilej: „*D-zeu țină cu Românii*“.

4. **Convenția din 7 August (1858).** Așa se numește hotărîrea și actul puterilor europene garante, „constituția“ pe care ne-o dădură — a 3-a la rând, dacă socotim drept cea dintâi Regulamentul Organic, iar a 2-a „Dorințele“ Partidului Național la 1848. „Convenție“ însemnează că s'au înțeles, au căzut la „înțelegere“. Deși Napoleon III era de partea noastră, nu ni s'a dat „uni-

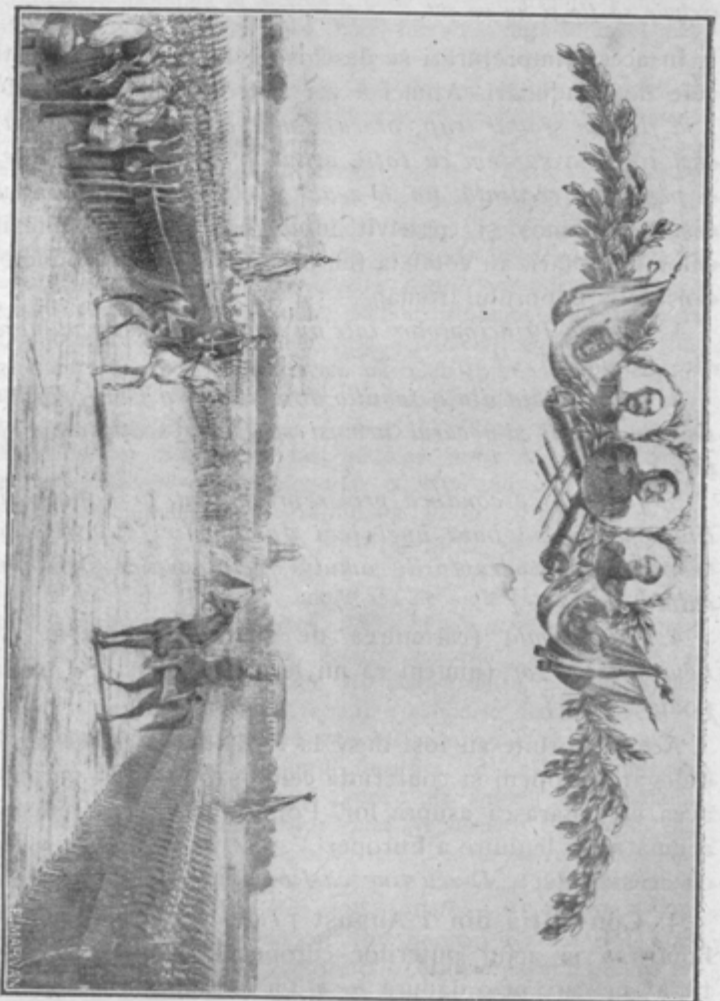

Fig. 30. Înfrângerea celor două armate românești ale Munteniei și Moldovei în 1859.

rea" deplină, tot din pricină că Anglia stăruia să nu se slăbească Turcia prea mult. Deaceea „convenția" numai ne pregătia pentru unire. Țările se numiau „*Principatele Unite*", dar aveau tot doi domni și două cârmuiri, însă la Focșani era o „*comisiune centrală*", formată din 18 membrii, 9 Munteni și 9 Moldoveni — numită de M. Kogălniceanu, pentru că mai mult încurca treburile, „a cincina roată la car". Scopul ei era să se ocupe cu legile și măsurile comune pentru cele două principate. Era o „constituție" care da mai multe drepturi poporului; era mai bună decât Regulamentul Organic, care încetează acum.

Se desființa deosebirea între clase, adică boieri, negustori, țărani, toți cu drepturi și liberi. De-acum sunt toți egali înaintea legilor, toți birnici și fiecare stăpân pe persoana, libertatea, averea, onoarea, domiciliul și dreptul de vot, pentru cârmuirea țării și facerea legilor prin aleșii deputați. Ni s'a dat deci noul fel de cârmuire, zis și „liberal" sau „constituțional reprezentativ". Un articol prevedea ca să se facă, îndată după alegerea domnilor, o lege pentru legăturile dintre proprietarii de pământ și țărani, (lege rurală sau lege agrară, pentru „ogor").

Dar păstra dreptul consulilor străini de-a judeca pe ai lor, deși pe pământul nostru, căci așa erau din vechi înțelegerile Turcilor decăzuți cu puterile europene (așa numite „capitulații"). Era un fel de unire administrativă, înlăturându-se cea politică.

Erau la fel: administrația, poștele și telegraful, moneda, măsurile și greutățile; ba era și uniune vamală între cele două țări, iar armatele în așa fel se organizară, încât la vreme de nevoie, formau îndată o singură armată, iar drapelul fiecărei țări purta o culoare deosebită și una comună, formând tricolorul unindu-se. Adunările de deputați, se alegeau pe 7 ani — iar la Focșani se hotăra o singură Înaltă Curte de Casație și Justiție pentru ambele țări. Până la alegerea celor doi domni, țările erau cârmuite de câte-o *locotenență domnească* („căimăcămie", după o vorbă turcească) *de trei membri* (azi se zice la noi „regentă", pentru că ține locul unui rege, nu domn).

5. Unirea Principatelor. — Potrivit „Convenției”, trebuia să se facă acum alegeri și să se întrunească apoi cele două „adunări” (Camere), care să aleagă, la rândul-le, pe cei doi domni. Dar iarăși începe lupta partidului național-unionist, căci dușmanii iarăși lucrau, prin intrigi și bani, să împiedice unirea. Incepea tot în Moldova, unde alegerea trebuia să aibă loc mai de vreme. Bine au lucrat doi din membrii „căimăcămiei”, *Vasile Sturza* și *Anastase Panu*, pe când al treilea era împotriva unirii, agent al Turciei și al Austriei. Consulul Franței, *Victor Place*, sprijinia puternic partidul unionist, împotriva căruia, afară de străinii interesați, luptau partizanii candidaților de domni, cum erau *Mihaiu Sturza*, fostul domn, și fiul său, *Grigore Sturza* — cari șeltau zădarnic în acest prilej multe milioane de galbeni. Deputații erau în număr de 48, din cari 33 erau partizanii fățiși ai Unirii și declaraseră că trebuie ales „un om nou, la vremuri noi” și acela avea să fie ales, bine știm, cum ei erau înțeleși în ascuns, și în Muntenia. Dar cine? Candidați au fost întâiu: și *C. Negri*, în care mulți vedeau pe viitorul „rege al Daciei”; *V. Alecsandri*, care a declarat că „nu e din lutul din care se fac regii”, *Lascăr Catargi*, *M. Kogălniceanu* și alții. *C. Negri* s’a retras în curând la moșia lui dela T. Ocna, mâhnit că au încercat unii să-i puie condiția de a nu împroprietări pe țărani, ceea ce el declarase și jurase. Ca să ajungă la înțelegere, unioniștii se întruniră în taină, în sala unui muzeu, în ajunul alegerii, și cu mare greutate, după discuții aprinse, la cinci dimineața, au găsit pe candidatul care-i împăca pe toți, adică pe viitorul domn. Era *Colonelul Alexandru Cuza*. Altminteri am fi arătat străinătății care ne ocrotia, că nu suntem în stare, pentru marile scopuri și interese ale patriei, să uităm interesele personale și patimile trecătoare. A doua zi, în adunare, la 5 Ianuarie 1859, toți deputații aleseră pe *Colonelul Al. Cuza*, ca „*Domn Stăpânitor al Țării Moldovei*” sub numele de

Alexandru Ioan I-lu, care depuse îndată jurământul legiuit. Atunci a rostit M. Kogălniceanu o inimoasă cuvântare în numele adunării, aducându-i aminte că poartă numele lui Alexandru cel Bun și că are datoria a se îngriji întâiu de cei mulți și nedreptățiți.

„Alegându-te pe Tine domn în țara noastră, am vrut s'arătăm ce dorim: la legi noi, om nou. Fă ca legea să fie tare, iar Măria Ta ca domn, fii bun, fii blând, mai ales cu acei cu cari mulți domni în trecut au fost nepăsători sau răi. Fă ca domnia ta să fie cu totul de pace și dreptate“.

Ca și 'n Moldova, lupta a fost grea în Muntenia și rezultatul tot atât de mare și îmbucurător. Și-aici au lucrat dușmanii, s'au cheltuit mulți bani și s'au deslășurat mari intrigi. Și-aici au candidat foștii domni și alți oameni vechi — dar partidul național-unionist, în frunte cu frații Ion și Dimitrie Brătianu, C. A. Rosetti, Vasile Boierescu și alții au lucrat energic și cu deosebită pricepere.

A fost vorba odată la Iași, față cu greutățile de care auziau, să plece Cuza-Vodă cu două batalioane și să cucerească Bucureștii și așa să se facă Unirea. I-a zis Anastase Panu: „Vezi, Măria Ta, să nu pierzi și domnia Moldovei, în apele Buzăului!“ Și n'ar fi fost bine, să se facă Unirea prin curerire, ci așa cum s'a făcut atunci, prin învoirea tuturor, din toată bună inima. La București se hotărise, e drept, dacă adunarea nu l-ar alege tot pe Cuza-Vodă, poporul să năvălească, să-i gonească pe deputați și să proclame ca domn al Munteniei pe Domnul Moldovei. Mai bine a fost cum s'a făcut.

La 24 Ianuarie 1859, adunarea Munteniei, după un vestit discurs al lui Vasile Boierescu („Până când noi și voi?“), a ales ca „Domn Stăpânitor al Țării Românești“ tot pe Colonelul Alexandru Cuza și tot sub numele de *Alexandru Ioan I-lu*. Unirea era făcută — adică personală, în persoana aceluiaș ales, aceluiaș Domn. Țările erau tot două, dar aveau un acelaș cârmuitor, ales de amândouă. Se înțelege că puterile vecine, dușmane, au stat împotriva, dar Vasile Alecsandri fu trimis la Na-

poleon III și puterile garante aprobară. Turcia hotărâse că „numai de astădată“, și numai pentru persoana lui Cuza-Vodă. Noi nu călcasem legea dată de puterile europene, căci alesesem doi domni — dar ne folosisem de faptul că'n Convenția din 1858 nu se găsea hotărârea că cei doi domni să nu fie aceeași persoană.

În cărticica „*Trei convorbiri cu Napoleon III*“, V. Alecsandri ne spune că Împăratul Napoleon III ar fi zis: „Văd cu mulțumire că nu m'am înșelat când am judecat cauza Principatelor demnă de sprijinul Franței. Actul patriotic ce ați săvârșit de curând, prin înălțarea unui singur om pe ambele tronuri ale Moldovei și Munteniei și tactul politic ce-ați dovedit, săvârșindu-l, imi dă încrederea că meritați viitorul la care aspirați. Nu-mi rămâne de cât să vă felicit și să asigur că ajutorul Franței, că simpatiile mele, nu vor lipsi pe calea înțeleaptă ce ați apucat“.

În acelaș an, 1859, *Napoleon III* ajută și pe *Italiani*, altă națiune neolatină, în lupta pentru unire națională, *Victor Emanuel II*, regele Sardiniei și Piemontului, cu primul său ministru *Contele Cavour* declară războiul Austriei. *Napoleon III* îi veni în ajutor și-o mare armată franceză, comandată de *Generalul Mac-Mahon*, împreună cu *Italianii*, zdrobi pe *Austriaci* în marile lupte dela *Magenta* și *Solferino*. *Victor Emanuel* câștigă Nordul Italiei (*Lombardia*) cu marele oraș *Milano*, dar *Austria* păstră *Veneția*; iar *Franța*, cu voința locuitorilor, luă orașelul *Nisa* și ținutul *Savoia*. Apoi eroul italian *Garibaldi*, însoțit de cei 1000 ai lui în cămășii roșii „răsculă și alipi (1860) ținuturile *Modena*, *Parma* și *Toscana*, cași *Regatul Siciliei* și *Neapolului*, rămânând nealipite doar *Veneția* (va fi în 1866) și *Roma* (va fi în 1870). Toate aceste state, ținuturi și orașe, deveniră *regatul Italiei* cu cap. *Florența* și apoi *Roma*.

Și tot cam pe atunci (1857—58) *Napoleon III* și cu *Englezii* atacară pe *Chinezi*, mergând până la *Peking*, capitala Chinei, deschizând *Europeanilor* 19 porturi, prin care dădeau mărfuri europene și primiau mărfuri chinezești (mai ales ceaiul).

6. Domnia lui Cuza-Vodă (1859-1866). — *Alexandru Ioan I-lu*, numit de popor și „*Cuza-Vodă*“, avea aproape 40 de ani, când s'a suit pe tron. Era fiu de boier din părțile Fălciului și luase parte la toate marile acte ale generației din 1848 și 1859. Prieten cu V. Alexandri, M. Kogălniceanu, C. Negri, fusese arestat după revoluție,

și scăpase, cum știm, cu ajutorul consulului englez din Brăila. Se refugiase apoi la Paris, unde studiasse mai înainte și unde împreună cu ceilalți patrioți pribegi, lupta acum pentru drepturile poporului nostru. Intors în patrie, deveni unul din cei mai credincioși membri ai partidului național-unionist.

Deși fusese aghiotant al lui Nic. Vogoride, când acesta făcu alegeri false pentru „Divanul Ad-hoc“, Cuza demisionă din postul de „pârcălab“ (prefect) al Galaților, ceea ce avu strașnic răsunet în țară și peste graniță. Înaintă apoi până la gradul de colonel și-ajunse și „hatman al miliției“ (ministru de război) sub „căimăcămia de trei“. Fără a fi un înverșunat luptător, se declarase dela început pentru împroprietărirea țăranilor, pentru unirea principatelor și pentru cărmuirea constituțională „prin dreptate și frăție“.

Fără să știe, și fără să fi votat, fu ales Domn al ambelor principate la 5 și 24 Ianuarie 1859.

Primul act însemnat din marea lui domnie fu unirea definitivă, adică „România-Unită“. Pentru aceasta Domnul făcu două călătorii la Constantinopole, unde fu primit de Sultan cu simpatie și cu toate onorurile.

Primi și daruri, fiind transportat până la gurile Dunării de un vas turcesc. Mulțumită talentului ministrului țării la Poartă, care era inimosul și inteligentul *Costache Negri*, atât Turcia cât și celelalte șase puteri, aprobă Unirea definitivă. El însuși o vesti țării dela Constantinopole, prin vestita telegramă (11 Decembrie 1861): „Ați ales un singur domn, alesul vostru vă dă astăzi o singură țară. Trăiască *România!*“ Era pentru întâia oară când se rostia oficial acest nume nou al țării noastre.

Era dealtfel și greu de cărmuit țara cu două guverne și două capitale. Trebuia să fie când la Iași, când la București. Ministerile n'aveau țărnie și statornicie. Cădeau mereu, de ieșise vorba „ministerele de iarnă și de vară“. Unul a durat câteva săptămâni. Urmarea a fost, firește, că administrația era rea.

Deaceia toți s'au bucurat la 24 Ianuarie 1862, când se îndeplini cu desăvârșire *România-Unită*: o singură țară, un singur „Domn al României-Unite“ o singură capitală — București, o singură Adunare a deputaților, un

singur guvern, în frunte cu cel dintâiu prim-ministru, *Barbu-Catargiu*.

Se zice că la Iași a fost atunci mare jale. Orașul nu mai era capitală și mutându-se ministerele la București, se lăsau în locu-le niște provizorii directorate.

*Al doilea mare act fu „secularizarea“ averilor bisericesti, adică trecerea lor dela puterea bisericească sau vecinică la cea timporară (seculară) sau pământească. E vorba de marile averi ale mănăstirilor așa zise „închinat“, care trebuiau să treacă în stăpânirea Statului (de altfel ca și averile celor neînchinat). Știm de când și de ce se „închinaseră“ mănăstirile noastre (cu moșii și averi mari), de către ctitorii lor, către patriarhiile și mănăstirile grecești din Răsărit. Câțiva Domni (Gr. Ghica, B. Știrbeiu ș. a.) încercaseră zadarnic să întrebuinteze veniturile acestea, sau o parte, pentru binele patriei. S'a făcut socoteala și s'a văzut că a cincea parte din pământul țării era înstrăinat. Costache Negri, la îndemnul Domnului, alcătui acel vestit „memoriu“ către Poartă și puterile garante, prin care dovedia că mănăstirile și averile erau „închinat“, nu „dăruite“ — iar în actele lor erau condiții ca să fie bine întreținute și din veniturile lor să se ridice școli, spitale, aziluri ș. a. — ceea ce nu făceau de loc patriarhi și egumenii străini, cari doar încasau aceste venituri și plecau cu banii. Deaceia și Vodă Cuza procedă cu energie la „secularizarea“ averilor mănăstirilor — atât închinat cât și neînchinat. Primul act fu hotărîrea Consiliului de Miniștri, prezidat de *Dr. N. Crețulescu*, care căzu dela putere pentru aceasta — ca să facă loc marelui minister al lui *M. Kogălniceanu*, având la Ministerul de Răsboiu pe organizatorul armatei, *Generalul Ioan Em. Florescu*. Sub acest minister, Adunarea Deputaților, în Dechemvrie 1863, votă „secularizarea“ și moșiile secularizate formară „Domeniile Statului“.*

Patriarhia din Constantinopole încercase să se tocmească, adică să ajungă la „răscumpărare“. A cerut peste 400 de milioane și i s'a oferit 150, din care a și luat un acot de 60 milioane și cu-atât a rămas, deoarece camera votase secularizarea. Nici *fruntașii români ai bisericii* n'au fost mulțumiți, ba unii l-au și afurisit pe Cuza-Vodă că a jefuit biserica, lăsând-o săracă, fără „fond religionar“ cum au alte biserici. Au protestat Patriarhia, Poarta, Rusia, puterile europene, dar Cuza-Vodă, Kogălniceanu și Negri au biruit.

Al treilea mare act al domniei lui Cuza-Vodă, însoțit de alte acte însemnate, a fost *împroprietărirea țăranilor*.

Încă din primul an al domniei, ne spune poetul D. Bolintineanu, fost ministru, că marele domn i-a comunicat hotărîrea de a împroprietări cât mai curând pe țărani. Dealtfel și Convenția cerea o cât mai urgentă legiuire cu privire la chestiunea ogorului. Cuza-Vodă respinse legiuirea (proiectul) făcută de Comisia Centrală, precum și cea făcută de Adunarea Deputaților, cari erau cei mai mulți „boieri“, mari proprietari, hotărîți să nu lucreze împotriva intereselor lor.

Interesul obștesc (general) românesc era să-i dai dreptate țăranimii, pământ muncitorului de pământ, să legi de moșia cea mare, țara, prin moșia cea mică a lui, pe muncitor, pe birnic, pe soldatul-țaran.

Deaceia Cuza-Vodă respinse cele două legiuri de mai sus, cu hotărîrea scrisă. „Nu corespund cu dorințele mele“. Tot pe-atunci, după ce la cameră vorbi împotriva acestui mare act, primul-ministru *Barbu Catargiu*, care era un om de mare cultură și-un mare orator, fu omorît cu un glonț de pistol, nu se știe nici azi de cine, cu toate că lângă dânsul, în trăsură, se afla prefectul de poliție.

Cuza-Vodă convins că nu se poate altfel, chieamă la minister pe M. Kogălniceanu și la 2 *Maiu 1864 dădu „lovitura de stat“*, adică desființă deodată, fără să vestească pe nimeni din voia lui, felul cum se cârmuia Statul. Și anume desființă Adunarea Deputaților și-și luă dânsul toate puterile. Decretele domnești erau legi, semnate de Domn și contra-semnate de primul-ministru.

Aceasta se aduse la cunoștința tuturor și se aprobă de

popor, cași împrăștierea, cași noua constituție, pe care o va da pe urmă Domnul prin *plebiscit*, o formă de votare și aprobare din marea revoluție franceză, adică prin semnătura cetățenilor, a tuturor, în condici așezate la colțul stradelor și pe piețe (sau ori unde ar fi hotărît). Mai întâiu prin o circulară, adresată prefectilor, s'a arătat că țărani, conform legii-decret care va veni, sunt și rămân proprietari pe pământurile ce le aveau. Pentru muncă și hrană. dela proprietari — precum și că se desființează „claca” sau „boierescu” (munca gratuită, datorită de țărani).

Prin lege-decret domnesc apoi se hotărî că țărani nu sunt „chiriași”, cum spunea Regulamentul Organic, ci vechii proprietari ai pământului, cărora li se răpise dreptul cu forța, timp de veacuri. Improprietărea deci e o readucere în drepturi. S'a dat câte un lot de câteva pogoane la câteva sute de mii de capi de familie. Dar pentru desființarea „clăcii”, li se dă proprietarilor o despăgubire în bani, pe care statul o va încasa dela țărani în timp de mai mulți ani și-o va achita proprietarului. Și cum nici statul nu avea atunci o sumă așa de mare, a dat proprietarilor niște „hârtii de stat” (efecte sau „bonuri”) cu dobândă de 50/0, care pe atunci era o bună dobândă („bonuri rurale 50/0”).

Dictatura, vremea cât a domnit Cuza-Vodă singur, a ținut 6 luni. În acest timp, pe lângă împrăștierea, el dădu *legea învățământului primar gratuit și obligator, legea contabilității generale a Statului, adunarea de legi sau Codul „Alexandru Ioan I-ii”,* numit apoi „Napoleon”, apoi „Codul Civil”, *legea camerilor de comerț ș. a.*, precum și organizarea armatei și școli — din care, mai ales, cele două *Universități din București și Iași*, ai căror ctitori sunt Cuza-Vodă și M. Kogălniceanu. Odată cu acestea, Cuza-Vodă dădu țării și o nouă constituție, „*Statutul*”, numit așa după Italieni.

În loc de-o singură „adunare electivă” se prevedeau două, cum e astăzi: Camera și Senat. Se lărgia bine cercul electoral, adică se înscriau între alegători nu numai boieri cu venituri

mari, dar și negustori, profesori, funcționari ș. a. Tot acolo se prevedea că țara dobândește „autonomie“, cărmuire de sine, fără amestecul puterilor garante, ceea ce se aprobă, ca toate actele lui Cuza-Vodă, de Poartă și puteri, mulțumită reputației noastre și dibăciei lui Costache Negri. Dar drept e că Domnul dobândia puteri noi, în paguba adunărilor legiuitoare.

Aceasta a contribuit la abdicarea lui Cuza-Vodă. Cei vechi, boierii sau „albii“, mai târziu „partidul conservatorilor“ nu puteau să-i ierte improprietărea; iar cei noi, „roșii“, mai târziu „partidul liberalilor“, nu puteau să-i ierte dictatura, lovitura de Stat și „Statutul“.

A zis un istoric că Vodă-Cuza trebuia să plece, să abdice după cele trei mari acte, că tot era un sacrificiu domnia lui. Trebuia să vie prințul străin, conform hotărârii Divanurilor Ad-hoc, spuneau partidele care-l combăteau cu mijloacele cele mai rele, neîngăduite (cu ocări, minciuni și chiar părele în străinătate la Napoleon III, și mișcări sângeroase în țară). Numai el a putut îndeplini marile fapte ale domniei lui. Căci, zice același istoric, un străin n'ar fi putut improprietări pe țărani și-un catolic n'ar fi putut seculariza averile mănăstirești. De ce mai rămânea Vodă-Cuza?

A spus-o atunci în senat, ca să înlăture orice bănuială: *„Păstrez coroana ca un depozit sfânt, s'o așez chiar eu pe fruntea Prințului străin; iar în Alexandru Ioan I-iu vă rog să credeți că veți găsi totdeauna pe Colonelul Alexandru Cuza gata de orice jertfă“.*

Pentru căși înfișase pe cei doi copii, *Alexandru și Dimitrie*, pe care-i avea în afară de căsătorie, fu acuzat că vrea să întemeieze dinastie, iar mai târziu că vrea să aducă la tron un prinț rus. Nu i s'a cruțat nici o amărăciune. Un secretar i-a prădat corespondența ș. a.

În *noaptea de 11 Februarie 1866*, cele două partide, prin trădarea gărzii dela palat, l-au silit să abdice —ducându-l apoi repede până la Predeal, la frontieră, unde Cuza-Vodă și-a luat rămas bun dela țară, sărutând pe ultimul soldat.

A doua zi erau numai steaguri și muzici. C. A. Rosetti, primarul, afișa: „Națiunea respiră liberă. Tiranul a plecat!“ Altă-

dată afișa că „Domnul este sublim“. Dar poporul nu se bucură și armata se mișca.

La granițe se apropiară trupele austriace, turcești și rușești. „Unirea“ era în primejdie. Cu mare greutate se păstră ordinea și liniștea, de *Locotenența Domnească* formată din *Lascar Catargiu*, *Generalul N. Goleșcu* și

Fig. 31. Filip de Flandra.

Colonelul Haralambie, care 'n noaptea abdicării, a îndemnat mereu cu cuvintele „Nici un pic de sânge!“. *Camerile aleseră ca Domn al României pe Contele Filip de Flandra* (11 Februarie — 8 Aprilie 1866), fratele regelui Belgiei Leopold II-lea (de care se vorbise și când cu *Divanurile Ad-hoc*). Dar acesta nu primi și la 8 Aprilie 1866 poporul alege prin plebiscit (aproape 700.000 de voturi) pe *Principele Carol de Hohenzollern-Sigmaringen* (8 Aprilie 1866), ceea ce întârîră Camera și Senatul. Turcii protestară și cerură alegerea celor doi domni în cele două principate, căci aprobase numai odată pe *Cuza-Vodă*.

O mare greșeală fu mișcarea revoluționară separatistă din *Aprilie 1866 la Iași*. Un prieten al Rusiei, *Colonelul N. Roznovanu* și cu *Mitropolitul Calinic Miclescu*, ieșiră pe străzile Iașilor cu mult popor, strigând „Trăiască Moldova! Jos Unirea“. Dar *Locotenența Domnească* lucră energic și înăbuși în sânge,

cu armata, această mișcare rătăcită, atât de dăunătoare intereselor românești. Dar la 10 Maiu 1866 *Carol I* luă frânele domniei.

Cuza-Vodă n'a mai venit în țară, așa cum a jurat. În 1868, „roșii” nu-l mai voiau pe Prințul *Carol* și îl cheamau pe *Cuza-Vodă*, prin influența lui *Napoleon III*. *Cuza-Vodă* refuză. Il aleseră apoi ca deputat al țăranilor din *Mehedinți*. Ce-ar fi fost drumul lui *Cuza-Vodă* dela *Severin* la *București*? Chiar Prințul *Carol* îl rugă atunci să vie în țară; — dar el refuză și îi scrie: „*Nu vreau să fac greutăți țării și domniei Alteței Voastre*” — cum spusese înainte. „*Nu vreau să viu în țară cu ajutorul baionetelor străine*”. A călătorit mult și a murit de boală, la *Heidelberg* (*Germania*) în 1873. Osemintele i-au fost aduse în țară și îngropate în marea jale a țării la *Ruginoasa* (jud. *Roman*). Cei doi copii, ajunși oameni în vârstă, au murit. A supraviețuit mai mult *Doamna Elena*, „*Sfânta Națiunii*”, creeatoarea *Azilului Elena Doamna*, singura care l-a putut ierta, dacă a greșit, și care s'a putut bucura în 1909, la serbările a 50 de ani dela *Unire*, de recunoștința poporului și de slăvita recunoaștere a faptelor marelui *Domn*, căruia atunci i s'a ridicat statuia dela *Iasi* — când amintirii lui s'a închinat, descoperindu-se, și *Regele Carol I*-iu.

Vesel și simplu în purtări, era iubitor de petreceri ca toți tinerii boieri din vremea lui. Bun și nemăreț, fără ambiție neîndreptățită și nelacom de bani, gata oricând de orice sacrificiu pentru binele obștesc, a fost foarte iubit de popor și putem spune că a fost cel mai popular *Domn*.

Poporul va purta vecinic amintirea acestui *Domn* român, ales al țării în împrejurări așa de mari — a acestui adevărat iubitor al țăranului și al binelui obștesc și care prin vioiciunea, românismul, marile lui acte democratice și prin extra-ordinara lui popularitate, va rămânea deapururi *Cuza-Vodă Domnul Poporului*.

Și *Napoleon III* muri în acelaș an, 1873. Nu mai era împărat încă din Sept. 1870. Înaintea lui se ridicase marea putere militară a *Prusiei* (cu cap. *Berlin*), care cu regele ei *Wilhelm I de Hohenzollern* (aceiași familie domnitoare ca la noi) cu *Generalul Moltke* și cu marele ministru *Bismarck*, avea să facă noul imperiu național german, care a durat până la sfârșitul marelui războiu (1918), când s'a transformat în republică (tot cu cap. *Berlin*). Pentru acest scop, *Bismarck*, care era creatorul acestui imperiu, a pornit trei războaie, căci spusese el, când patrioții

germani făceau multă vorbire la 1848 și mai târziu „Imperiul Național German nu se face cu discursuri frumoase, ci cu sânge și fier“. Cele 3 răboaie au fost: *cel danez* (1864), când Austria și Prusia bătură mica Danemarcă, pentru 2 provincii germane, *cel austro-prusian* (1866), când Bismarck dădu afară din Germania pe Austria bătută și aceasta se împacă cu Ungaria și făcu *Imperiul Austro-Ungar*, în paguba celorlalte națiuni și mai ales a Românilor din Ardeal. Cu acest prilej Italia luă Venetia dela Austria (1866). *Al treilea războiu fu cel franço-german*. (1870--71), când *Napoleon III* fu bătut la *Metz* și la *Sedan*, unde fu luat chiar prizonier și apoi eliberat și muri în Anglia. Francezii se bătură eroic, dar nepregătiți, fură învinși, și pierdură *Alsacia și Lorena*, pe care le redobândiră după aproape 50 de ani, când Germanii fură bătuți în marele războiu (11 Nov. 1918) de *marea Franță* și aliatele ei, Anglia, Italia, St.-Unite și Japonia. Acestei biruinți, cași dreptății și luptelor și suferințelor noastre, datorim *România Mare*.

DOMNIA LUI CAROL I-IU

(1866—1914)

1. **Familia, alegerea și întronarea.** — Carol I-iu s'ă născut la 20 Aprilie 1839, în *castelul Sigmaringen*, așezat pe Dunăre, aproape de izvoare, în Germania de Jos. Era fiul *Prințului Carol Anton de Hohenzollern*, un mare și luminat patriot german.

Iar prin mama sa, Iozefina de Baden, fiica Stefaniei de Beauharnais, și prin bunica, Antonia Murat, se înrudia cu familia Bonaparte, deci și cu Napoleon III. Familia Hohenzollern, prin cealaltă romură, din Germaia de Sus, domnia la Berlin, în regatul Prusiei și mai târziu în Imperiul German. O soră a lui Carol I-iu, Maria, s'a căsătorit cu Conte Filip de Flandra, fratele lui Leopold II regele Belgiei, și fiul lor este azi M. S. Regele Albert I al Belgiei.

A fost ales ca Domn al României, cum știm, la 8 Aprilie 1866, prin plebiscit, cu aproape 700.000 de voturi — alegere întărită apoi de Adunările Legiuitoare. Avea atunci numai 27 de ani și a dovedit, primind îndată coroana, hotărârea și energia pe care o va arăta în tot timpul lungii lui domnii, cași răbdarea și simțul datoriei.

Făcuse studii strălucite în mai multe universități, în deosebire de Istorie, Geografie, Drept și de clasicism (limba și literatura greacă și latină). Călătorese mult și avu prilej să dovedească, pe lângă însușiri deosebite personale, și studiile militare ce făcuse, deoarece fiind locotenent în artileria gărzii prusiene luă parte în războiul danez (1864), fu decorat și înaintat, după eroicele asalturi dela Düppel. Grele au fost, cum spune în „Memoriile” sale, plecarea de acasă, din pricina mamei care-l temea plecând într-o țară depărtată, la un popor necunoscut, și apoi chiar din pricina drumului spre noua lui țară.

Cum era să înceapă războiul austro-prusian (1866) și prințul era ofițer în armata Prusiei, a trebuit să plece în haine și înfățișare schimbată (deghizat), ocolind întâiu prin Elveția, ca să străbată apoi Austria, pe Dunăre, însoțit o vreme de Ion C. Brătianu, care-i propusese coroana în numele guvernului român și al țării. Debarcă pe pământul României, la Severin, în 8 Maiu 1866. Turcia, Austria și Rusia, care trimeseseră trupe la granițele noastre, amenințau. Dar cum Austria intra în războiu cu Prusia și Napoleon aprobase alegerea, Carol I-iu rămase bun ales.

La 10 Maiu 1866, după un drum strașnic, cu vestiții noștri surugii, sosi la București, și în fața Adunărilor (Camera și Senatul), jură credință țării și legilor ei.

„Mi-am părăsit, a zis el atunci, fără a sta la îndoială țara și familia, ca să răspund la chemarea acestui popor. Punând piciorul pe acest pământ sfânt, am și devenit Român. Vă aduc o inimă

leală, cugetări drepte, o voință tare de-a face binele, devotament fără margini către noua mea patrie și respect neînvins către lege. Cetățean azi, mâine, de va fi nevoie, soldat, voi împărtăși cu D-voastră cea bună, cași pe cea rea. Adresez Cerului rugăciunile mele, ca să-mi ajute a îndeplini marea și frumoasa misiune ce mi s'a dat!”

2. Cei dintâi ani ai domniei Prințului Carol I-iu

Fig. 32. Carol I (1866).

(1866—1876). — Seriozitatea și viața lui simplă și aspră, fără plăceri și pierdere de vreme, l-au ridicat în ochii tuturor fruntașilor și ai poporului. I-a stăpânit prin o asemenea viață de muncă conștiințioasă și jertfă pentru binele obștesc, pentru țară.

Îndată după sosire, un mare număr de ofițeri i-au cerut să pedepsească pe trădătorii lui Cuza-Vodă „cari-și călcaseră jurământul în noaptea abdicării. El refuză zicând: „Am venit să creiez un viitor, nu să șormonesc trecutul“.

Și mai întâiu porni de-alungul și de-a latul țării, ca să-i cunoască bogățiile și frumusețile, caracterul, oamenii și locurile. Grăbi lucrarea Constituției, care fu gata la 18 Iunie 1866.

Era imitată după constituția belgiană. Se garantau toate drepturile omului și cetățeanului, fără deosebire de clasă și se recunoștea monarhia ereditară (prin drept de moștenire), în linie bărbătească, în familia de Hohenzollern-Sigmaringen. Desigur că această lege fundamentală nu se rezema pe vechile datini, tradiții și legi, și era prea liberală pentru o țară abia ieșită din robie, deaceia a și fost asemuită cu o haină largă și lungă, străină, pe un trup mic. O alcătuiră cei puțini, de sus, crescuți în ideile noi și cărturăria Apusului, cu credința că va influența în bine și asupra mulțimii poporului, care de-acum se va avânta spre carte, drepturi, ordine și libertate, cultură și organizație.

Auzind că Turcii au trimis trupe la Dunăre, repede concentrează armata, în tabără, la Giurgiu. Dar socoti că-i mai cuminte să-i asigure pe Turci de credință. Făcu o călătorie la Constantinopole, cu vizite la sultan și marele-vizir, și izbuti. Turcii l-au recunoscut prinț-ereditar al României.

Noi dealtfel am fost de partea Turcilor, am făcut politică turco-filă, dela 1821, dela Tudor Vladimirescu, până la 1877, războiul pentru independență. „Vasalitatea“ noastră, atunci era mai mult cu numele. Turcia n'avea nici un agent în București și noi trimeteam, când aveam, și când voiam, o sumă mică, căreia i se zicea „suma învoită“, iar nici de cum, „tribut“. Drept e că Turcii cari iar se „europenizau“ acum, l-au primit bine pe Prințul Carol, cași pe Cuza-Vodă, dar i-au cerut: să nu dea de-

corații și să nu bată monedă fără semnul vasalității, să aibă numai un anumit număr de soldați și mai ales să nu încheie nici o înțelegere cu puteri străine fără știrea Porții.

Încă din primii ani, destul de grei, până a cunoscut țara, oamenii și moravurile, a avut trei scopuri, după cum mărturisesc în „Memorii”: să se căsătorească, mai ales în vederea întemeierii dinastiei — să construiască *refeava de căi ferate*, pentru adevărata propășire economică a țării — și să organizeze *armata*, mai ales pentru *căstigarea independentii* față de Turcia decăzută și păgână. În Noiembrie 1869 se căsătorii cu principesa germană *Elisabeta de Wied*, care deveni „Doamna Elisabeta” și mai târziu Regina Elisabeta a României, cunoscută și ca poietă și scriitoare sub numele (pseudonimul) de „Car-men Sylva”.

Nau avut decât un singur copil, Principesa Maria, moartă în vârstă de 3 ani (7 1874) și deaceia, destul de târziu (1880) Regele Carol, cași Țara, chieamară la moștenirea tronului pe un nepot, Principele Ferdinand, viitorul mare „rege al tuturor Românilor” Ferdinand I-ii, astăzi răposat.

În acelaș an, 1869, fu gata *prima linie ferată: Giurgiu-București* și Domnul Carol veni cu Doamna Elisabeta pe Dunăre și apoi pe calea ferată cea nouă până în capitală. Și linia, construită de o societate germană, s’a tot lungit, așa că în ajunul războiului era de 1.400 km. Prima linie construită de noi este *Giurgiu-București*, dar cea mai veche de azi este *Cernavodă-Constanța*, construită sub Turci, înaintea celeilalte, de o societate engleză. După Giurgiu-București se construiri marea linie care străbate țara dela Vărciorova până la Dorohoiu și apoi cele laterale.

Erau două societăți care construiau, din care cea mai însemnată era condusă de un capitalist Strusberg. („Compania Strusberg”) care nu s’a purtat așa cum trebuia și pentru greșelile lui avu Domnul să îndure o vie mișcare a opoziției (partidele politice

care nu sunt la guvern), care-l făceau răspunzător, căci îi dăduse lucrarea și-l adusese în țară).

Cealaltă era „Compania Lemberg-Cernăuți-Iași“.

Starea economică, comerțul și industria în deosebi, iau o deosebită dezvoltare, mulțumită influenței Domnului, legăturilor cu streinătatea, căilor ferate, eforturilor poporului și noilor așezăminte și legiuiri. Deși eram opriți de Turci, totuși încheiarăm fără a-i întreba o *înțelegere* (convențiune, tractat) *comercială* cu Austro-Ungaria (1875). Era cea dintâi, deși a fost oarecum în paguba noastră și în folosul celorlați. Convenția s'a încheiat, ca să ne arătăm și să ne afirmăm dreptul de a contracta, autonomia (conducerea de sine), foarte bucuroși că Austria a primit, odată ce noi nu eram încă putere suverană. Curând apoi urmară altele, în primul rând și'n același an cu Rusia, iar între 1877-1880 cu Germania, Italia, Elveția și Anglia. Acestea toate activară viața economică, bazată pe ocupațiunea de căpetenie a poporului nostru, munca ogoarelor, *agricultura*, care dă naștere marelui *comerț de cereale*, ambele în mare dezvoltare de când se smulsese Turciei libertatea de navigație pe Marea Neagră și Dunăre, iar acum autonomia și tractatele comerciale, cași noile așezăminte, ajutau această dezvoltare firească. Sub *guvernul Lascar Catargiu* se ivi și un istet organizator al finanțelor, *Petre Mavrogheni*.

Între 1872 și începutul războiului, se întemeiază noile instituțiuni (așezăminte) care ridicară mult viața economică a tânărului stat. Așa au fost *Casa de Depuneri și Economii*, *societățile de asigurări* pentru cazuri de incendii, grindină, moarte, etc., *bănci și institute de credit* (de împrumut), cum au fost atunci *Creditul Rural* (împrumuturi pentru proprietarii de pământ) și *Creditul Urban* (împrumuturi pentru proprietarii de case) și în curând cel mai mare institut de credit, cu capital de stat și capital particular, precum și cu dreptul de a scoate (a emite) hârtie-monedă (bani de hârtie, bancnote),

Banca Națională a României. Mai ales ajutară mult *căile ferate* (1400 klm. în 1876 și 4000 la sfârșitul domniei). A propus construirea lor, încă din 1847, Ion Ghica, profesor la Academia Mihăileană — iar primul proiect (plan) l-a făcut gospodarul domn Barbu-Vodă Știrbeiu. Primele șosele bune le-a făcut tot el în Muntenia și mai ales Mihaiu Vodă Sturza în Moldova.

Primele *mărci* se emisă în 1858 în Moldova (vestitele și mult căutatele mărci „cap de bou”). Prima linie telegrafică se instalează în 1854 sub Știrbeiu-Vodă. Se desființară poștele străine, înființându-se *poșta română* și în 1869 aderăm la Uniunea Poștală Internațională. Doi ani mai înainte adoptasem sistemul monetar francez și băturăm bani în Franța, cu toate protestele Turciei. Am cedat numai Austriei și-am hotărât ca „legenda” (ceea ce se citește pe o monedă) să nu mai fie ca la început „Carol I-iu Domnul Românilor”, ci numai „Domnul României”. Participăm și la *expoziții internaționale* în acest timp: în 1867 la Paris — comisar general fiind *Alex. Odobescu*, și-apoi, peste câțiva ani, la Viena ș. a., în împrejurări de arătare a forțelor economice.

Mari silințe s’au depus și pentru reforma *administrației* — a gospodăriei bune în conducerea orașelor, județelor și a țării întregi.

Aceasta însă va lăsa de dorit multă vreme încă. Chiar din vremea lui Cuza-Vodă, după model francez, aveam *prefecți* și *subprefecți*. Se alcătuisse o lege administrativă, o lege comunală și județeană, dar pentru aceasta erau mai necesare bunele deprinderi, întemeiate pe moravuri din vechi. Totuși se votară legi bune, cum e legea de pensii și descentralizarea administrativă, nici până azi realizată.

Orașele, în frunte cu Bucureștii, începură a se bucura de mari și utile lucrări edilitare (gospodărie comunală). Mult s’a făcut acum, în ce privește *gospodăria*, datorită marelui gospodar care a fost *primul ministru Lascar Catargiu* (1871—1876).

Fostul locotenent domnesc din 1866 a avut și prilejul să întărească *dinastia*, când în timpul războiului franco-german, noi manifestam pentru Franța, deși pe tron aveam un German și Germania lui Bismarck era biruitoare și atotputernică. Atunci și Prințul Carol, când „opozitia“ insultă pe ministrul german și colonia germană (Martie 1871), după ce pusese la care în 1870 „*revoluția dela Ploiești*“ cu „*republica avocatului Al. Candiano-Popescu*“, a avut singurul prilej de oarecare slăbiciune și-a voit să abdice și să plece. Dar Lascăr Catargiu l-a oprit și i-a garantat ordinea, luând conducerea guvernului care va dura cinci ani. „*Alasta nu se poate, Măria Ta!*“ sunt mult pomenitele cuvinte cu care l-a oprit pe prinț atunci, acest boier patriot și om politic cuminte și gospodar, deși fără învățătură. A bine meritat dela patrie, cum arată și statuia ce i s'a ridicat în București.

Și *viața culturală* fu ajutată, încă din primii ani. Se complectară universitățile, se înființară multe școli și se întemeiă prima școală normală de învățători. Domnul se așează în fruntea societăților de cultură, artă și știință, cum a fost *Societatea Academică* — viitoarea *Academie Română* (1867) și în acelaș timp *Ateneul Român* din București. O primă *lege a instrucțiunii publice* o alcătui ministrul *Titu Maiorescu*, profesor universitar și cunoscut scriitor-„critic“, pe când colegul său de minister, *Generalul Ioan Em. Florescu*, ambii din ministerul Catargiu, ajută pe Domn la *organizarea armatei* — în tot ce privește organizarea și administrația militară, cât și disciplina, echiparea și armamentul — așa că mica noastră armată fu gata, când izbucni *războiul din 1877—78*.

3. **Războiul pentru Independență (1877—1878) și Tractatul din Berlin (1878).** — Deși Carol I-iu pregătia de mult armata, pentru ziua când va ridica steagul libertății ce trebuia cucerită prin botezul de foc și jertfa de sânge a poporului, totuși această mare faptă națională n'a putut să se îndeplinească decât atunci, când *Rusia declară din nou războiul Turciei (1877)*, ca să elibereze popoarele creștine.

Rusia este o țară mare și bogată, care a căutat totdeauna o cale liberă la mare deschisă pe piața lumii, pentru nenumăratele ei bogății naturale. Așa a pornit dela Petru cel Mare (1689) și-așa e și azi politica ei. Deaceia la Sud a crezut că trebuie să cucerească Constantinopole, să gonească pe Turci și să puie mâna pe strâmători (Bosfor și Dardanele). Pe față a spus totdeauna că vrea să libereze popoarele creștine de sub Turci. Austro-Germania, devenită, udică 1867, Austro-Ungaria, a urmărit acelaș scop, întrecându-se cu Rusia, însă numai din lăcomie. Dar am văzut că Anglia, ajutată de Franța și-o vreme și de Italia, avea interes să susție Turcia și să oprească pe Ruși de-a ieși, ca să nu-i taie drumul ei, pe Marea Mediterană, spre Egipt și India. Aceasta e chesitunea Orientului. Și la Paris (1856) aceste puteri au înlăturat pe Ruși dela M. Neagră și Dunăre. Căzând Napoleon III, Rusia își desleagă mâinile prin conferința dela Londra (1871), aducând iarăși în Marea Neagră corăbii de rășboiu și ridicând arsenale militare pe țărmurile ei. În acelaș timp, Turcia cea nouă, a marelui vizir reformator Midhat Pașă, Turcia care se „europeniza“, convocă un parlament și votă o constituție și pentru cetățenii creștini, socotind țările drept „provincii“, cum s'a întâmplat și cu noi, ceea ce ne-a măhnit mult și-am protestat. Urmările fură două: Austria și Rusia intrigară, trimițând în demnuri, agenți și bani, iar popoarele creștine aspirară și se ridicară cu armele pentru libertate.

Cei dintâiu cari se ridicară fură *Bosniacii și Herțegovinenii* (Sârbi), iar pentru a-i ajuta, *Sârbii și Muntenegrenii* declarară rășboiu Turciei, deși Serbia și Muntenegru erau principate vasale Turcilor. Nici *Bulgarii* nu întârziară a se rășcula și fură groaznic măcelăriți de trupele turcești neregulate (Bașibuzuci și Cerchezi). Atunci Anglia protestă prin glasul marelui ei bărbat Gladstone. Rusia se folosi de aceste întâmplări și prilejuri și declară rășboiu Turciei, înfățișându-se ca apărătoare a creștinilor, în numele Europei.

La noi era o situație grea. Trebuia să luptăm pentru căștigarea independenței, dar Europa ne cerea să rămânem neutri, fără a ne garanta neutralitatea. Consiliul de Coroană cercetă care e calea cea mai bună, mai ales că se putea întâmpla ca țara noastră să fie „teatru de rășboiu“. Prințul Carol însă, precum și primul ministru

care luase guvernul în 1876, *Ioan C. Brătianu*, doriau rășboiul, socotindu-l ca o mare necesitate, punct de onoare și singura cale politică și potrivită pentru scopul sfânt și marele viitor. Au vrut și l-au făcut — este opera lor.

Au fost și oameni politici cari cereau „să ne retragem la munți” „și să vedem ce se întâmplă” (*D. A. Sturza*). Turcii trimiseră ordin Prințului Carol, să se pună sub comanda lui Abdul-

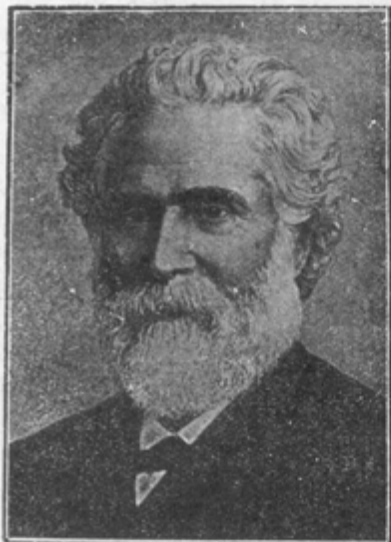

Fig. 30. Ion C. Brătianu

Kerim-Pașa dela Rusciuc. *Ion C. Brătianu*, fiu de mic boier argeșean, om foarte simpatic, inteligent, dibaciu, practic și foarte popular, fost revoluționar și republican, dar potolit acum la 60 de ani, găsi puteri mari în patriotismul său fierbinte, că să trateze cu Rușii, fără a știrbi demnitatea și onoarea națională, prestigiul unui stat autonom, condus de un Hohenzollern. Se întâlni în Crimeea, la Livadia, locuința de vară a țarilor, cu *Alexandru II* și cu *Prințul Gorciacov*, ministrul lui de externe (cancelarul). Acolo a înțeles că Basarabia e pierdută în cazul unei biruințe rusești, deoarece Rușii se învoiseră cu Bismarck

(Germania) și cu Austro-Ungaria, ca să li se restituie tot ce li se luase prin Tr. dela Paris (1856). Rușii chiar voiau să ne trateze ca pe un popor supus Turcilor și pe care îl eliberează. Brătianu i-a făcut să înțeleagă ce fel de luptă de eliberare va fi aceea, când vor trebui să treacă peste trupul însângerat al unei națiuni creștine. Și atunci Rușii se mai cumințiră...

Indată se încheieă cu Rușii o înțelegere (din 4 Aprilie 1877), prin care ne învoiam să-și treacă armatele pela noi, spre Dunăre — pe când altele ocupau Dobrogea sub Generalul Zimermann (vezi „monumentul dela Ba-

zargic"). Nu ne-au primit să luptăm alături de dânșii. ceeace nu ne împiedeca să luptăm singuri, pe socoteala noastră. Pela noi, armatele trecură sub comanda fratelui Țarului, *Marele Duce Nicolaie*, înainte să se voteze convențiunea de către Camerele noastre, ceeace nu se cădea.

Rușii ne tratau tot mai rău, mai umilitor. Marele duce adresă o proclamație către locuitori, ceeace nu se cădea într'o țară liberă și prietenă, mai ales că spunea lămurit „trecând hotarele Turciei” (adică Prutul, hotarul nostru). Deaceea și Domnitorul Carol hotărî să nu intre Rușii în București și Alexandru II își așază cartierul general la Ploiești (Str. Alexandru II, azi Casa „Negulescu”).

Armata noastră, dornică de luptă și tare de aproape 100.000 oameni, cu 150 de tunuri, bine echipată, chiar mai bine ca cea rusească în unele privințe, se înșiră de-a-lungul Dunării, în Oltenia, atât pentru a se feri de vreun conflict cu Rușii cei îndrăzneți, cât și pentru a păzi Dunărea, pe unde, dela Vidin, putea să treacă la noi, *Osman-Pașa*, viitorul biruitor al Rușilor.

Iar față de Rușii cei mândri, Domnul și fruntașii țării hotărîră să se arate vrednici de strămoșii noștri. Au luat toate măsurile trebuincioase și au așteptat vremea când, bătuți de Dumnezeu, au venit să ne ceară ajutor împotriva Turcilor. Deocamdată Ioan Brătianu încredințează ministerul de externe marelui Mih. Kogălniceanu, iar *Camera și Senatul, la 10 Maiu 1877, proclamă Independența României*. Nu le-a părut bine Rușilor, căci voiau să ne-o hărăzească ei — și nici Europa nu ne-a recunoscut-o atunci. Dar tunurile noastre de pe țărmul Dunării o făcură cunoscută Turcilor. La Calafat începu bombardamentul și obuzele Regim. „Carol I-ii”, de față chiar cu Domnitorul, aprinseră Vidinul, vestind Turcilor independența noastră și declarația de războiu!

Cu mare greutate primi *Generalul G. Manu* să ocupe *Nicopole*, ca să lase libere trupele rusești. Este întâia oară când trece peste Dunăre steagul românesc, după atâtea veacuri. Frumos vorbește despre acest fapt *Regele Carol* în cuvântarea sa „Ni-

copole 1396—1877—1892“, amintind de lupta cu Baiazid, când a luat parte și-un strămoș, Frederic de Zollern, de luptele din 1877 și de vizita după 25 de ani, în 1892.

Dar Rușii sunt rău bătuți la *Plevna*, de două ori, de marele general turc *Osman-Pașa* (8 și 18 Iulie 1877) și amenințați să fie aruncați în Dunăre. Se retrag repede cuprinși de spaimă și chiar Impăratul Alexandru II trece Dunărea la Zimnicea. Atunci și-aduseră aminte de tânăra armată română, de care nu voiseră să ție seamă. Marele Duce Nicolaie telegrafiă Prințului Carol: „*Treci Dunărea grabnic, în ce condiții vrei. Altfel cauza creștină e pierdută*“. Atât așteptam! Și 'n orice caz nu puteam lăsa să se mute războiul pe pământul nostru. Și trebuia două luni să poată veni altă armată rusească. Prințul Carol primi și la 20 August 1877, armata română, tare de 50.000 de oameni, trecu Dunărea pe la Corabia. La 27 August primi botezul focului, când regimentul 13 Dobroanți, comandat de colonelul Serghie Voinescu, cuceri un redan (întăritură) turcesc. Rușii credeau că Prințul Carol și armata română vor sta sub comandamentul rus. Noi nu primirăm și *Prințul Carol* fu numit comandant al armatei de înconjurare a Plevnei, ajutat de *Generalul Cernat* al nostru și de marele general rus *Totleben* (cel dela Sevastopol).

În curând se dădu *Bătălia dela Grivița* (30 August 1877). Rușii voiau să dea un al treilea asalt asupra Plevnei, ceeace Prințul Carol socoti că este o greșală, de oarece Plevna este așa de bine întărită, că nu poate cădea decât prin asediu (înconjurare și strângere tot mai tare și mai de aproape). Totuși Rușii stăruiră să se dea al treilea asalt pentru ziua de 30 August — Sf. Alexandru, ziua Impăratului. Unsprezece batalioane române, sub comanda *Generalului Ipătescu* aveau să atace în dreptul redutei *Grivița*, numită așa după sătucul cu acelaș nume de acolo. Domnitorul Carol nu putea să refuze, ca să nu se crează că-și ocrotește oastea ori îi e teamă de

felul cum se va purta. Drept vorbind, oastea, era tânără și neîncercată. Iar la un asemenea atac, împotriva unei armate ce-și făcuse probele, armată veche și vitează, cum era cea turcească, trebuia să dovedești puteri mari.

Dar însemnătatea bătăliei dela Grivița, din 30 August 1877 este tocmai aceasta: că tânăra noastră armată s'a arătat vrednică de marile armate, ca și de scopul sfânt al luptei, prin disciplina, spiritul militar, vitejia, disprețul de moarte, avântul și capacitatea de sacrificiu. Și-atunci ochii întregii lumi erau îndreptați spre Plevna, unde se hotăra soarta Orientului. Iar cinstea zilei a fost a noastră, căci marele succes al asaltului general din acea mare zi istorică, a fost cucerirea Griviței de Români.

Asaltul începu la orele 3 după amiază. Dar coloanele noastre de atac, după zdrobirea primei linii turcești, aiungând în fața Griviței, descoperiră ceeace nu putuse afla statul-major, că pe lângă reduta No. 1 cea atacată, mai era o redută (No. 2) care răspândia moartea în valea ce ducea la cea dintâi. Este vestita „Vale a Plângerii”, unde căzură mulți ofițeri și soldați eroi. Aici căzură în fruntea batalioanelor, *Maioresii Șonțu, Nicolau și Căpitanul Valter Mărăcineanu*. Să dea înapoi nu se mai putea. Trei asalturi sângeroase fură respinse și, spre seară, când trebuia să vie și câteva batalioane rusești, Domnitorul Carol, care și avea cartierul într-o căsuță din satul *Poradim*, veni în tranșee și încurajându-i, porniră din nou, la al 4-lea atac. Însă de data asta, *Batalionul II-lea de Vânători* (Prahoveni și ceva *Buzoieni*) sub comanda *Maioresului Candiano-Popescu*, s'avântă spre redută, trece la parapete și deschide drum spre biruință coloanelor următoare. Grivița era luată. Turcii din reduta No. 2 încercară un viguros contra-atac, dar sunt respinși și atacați la rândul lor. Până la sfârșit pozițiile fură păstrate. Biruința era întreagă a noastră, un mare și românesc fapt de arme, cum a afirmat și *Alexandru II*, în ordine și scrisori, precum și toți tri-

mișii și ziariștii depe câmpul de luptă ai celorlalte puteri.

De aci înainte urmează, cu sânguință și cu jertfe tot mai mari, *asediul Plevnei*, fără a se mai da asalturi, ci prin strâmtorare și apropiere, prin șanțuri, paralele și tranșee, cum propusese dela început Prințul Carol.. Priceput și eroic se arată și generalul turc, viteazul *Osman-Pașa*, care rezistă până la 28 *Noiemvrie* 1877, când Plevna căzu, după ce Românii, curățiră și cuceriră și cuibul amenințător dela Dunăre, *Rahova*, sub comanda *Colonelului Slăniceanu*. Osman Pașa voi să spargă zidul de înconjurare cu 20.000 de soldați, lăsând tot pe

Fig. 34. Bătălia dela Grivița.

atâția să-l susție din spate, ținând în loc pe Ruși și Români. Dar liniile românești și rusești depe malul stâng al râului Vid, pe care era Plevna, rezistară bine și ceilalți intrară în Plevna, respingând pe Turci. Românii luară cu asalt Bucovul și *Opanezul*. Osman-Pașa, fi-

ind rănit de un glonț la picior, hotărî încetarea luptei și predarea. El însuși dădu sabia colonelului român *Cerchez*. A doua zi își făcură intrarea biruitoare *Impăratul*, Prințul Carol, Marele Duce Nicolaie și statele-majore ale celor două armate.

După căderea Plevnei, *Domnitorul* Carol socoti că rolul armatei române se terminase odată cu salvarea armatei rusești și câștigarea marei biruințe.

Cum căzuseră mulți prizonieri în mâinile noastre, trebuiau organizate transporturile, ceea ce cădea în sarcina noastră, odată ce Rușii urmară planul lor de luptă și trecură *Balkanii*, zdrobind pe Turci și ajunseră până aproape de *Constantinopole*.

N'a fost ușor nici pentru noi, căci era lipsă mare, drumurile rele, mijloace puține, prizonieri mulți și tot atâți răniți, bolnavi și invalizi. Iarna grea punea alte atâtea mari piedici. Tristele convoiuri, stăpânite de suferințe, care n'alegeau între ai noștri, Ruși ori dușmani, se îndreptau spre Dunăre și spre București, unde fu dus și *Osman Pașa*, care primi dela Sult. titlul glorios de „*Gazi*” adică „*Biruitorul*”.

Spitalele erau pline și n'ajungeau. Toată țara era în picioare, cu tot ajutorul în bani, alimente, veșminte, medicamente, pansamente. Societatea „*Crucea Roșie*” și comitetele de doamne mărinimoase lucrau fără încetare, sub conducerea sufletului nobil și mare, care era *Doamna Elisabeta*, numită de atunci și „*Mama Răniților*”, în vreme ce Domnitorul Carol era supranumit „*Marele Căpitan dela Plevna*”. Atunci s'a înființat pentru doamnele ce jertfiau, decorația „*Crucea Elisabeta*”, cum pentru viteji se înființase „*Virtutea Militară*” cea mai înaltă decorație pentru vitejii depe câmpurile de luptă, până la cea din *marele războiu național*, (1916—1918) crucea „*Mihailu Viteazul*”. După proclamarea regatului, în 1881, se înființară alte decorații, cum au fost *Coroana* și *Steaua României*.

Și totuși trebuia să continuăm și luptele, numai în colțul nord-vestic al Bulgariei, unde rămăsese în picioare *Cetatea Vidinului*, înconjurată de linii, sate întărite și redute. Operațiile începură la 12 Ianuarie 1878, sub comanda *Generalului Haralambie* și *Colonelului Cotruș*, care se distinse în deosebi la *Smârdan*, (15 Ian.), când căzu odată cu *Inova* și *Novoselo*, sate bine întărite — așa că *Vidinul* strâns de aproape se predă — odată cu semnarea armistițiului (stării de arme) dela *Adrianopole* (19 Ian. 1878). Porțile cetății — trofee, semne de biruință în războiu, cum sunt și tunurile, armele, steagurile — sunt azi la Castelul Peleş. Armata cu steagurile încununate de biruință, în frunte cu *Carol I-ii* „*Marele Căpitan*”, își făcu intrarea triumfală în București, în ovațiunile și bătăile de inimă ale unei țări întregi.

4. **Tractatul dela Berlin (1878) și urmările lui. Proclamarea Regatului (1881).** Rușii încheiară întâi cu *Turcii* *pacea dela San. Ștefano* (19 Febr. 1878).

Se recunoaște aici independența României, Serbiei, Muntenegrului și crearea unui mare principat autonom al Bulgariei (deși încă „tributar“), dar noi abia suntem pomeniți, deși luasem parte la un războiu glorios.

Rușii însă își uită făgăduiala și-și calcă semnătura. Ne garantase păstrarea întregimei teritoriului și acum ne luau Basarabia (cele trei județe: Cahul, Bolgrad și Ismail); și mai luau pentru ei Gurile Dunării (Delta) și așa numită atunci „Dobrogea“, ca să ni le dea nouă, în schimbul ținutului românesc din nou răpit. Domnitorul, guvernul, adunările, țara întreagă, se ridică cu putere împotriva acestei „fără de legi“ și neomenii.

Am declarat că nu primim. Prințul Gorciacov și Contele Nelidov, reprezentanții diplomați ai Rusiei, au arătat că ei au garantat integritatea teritoriului nostru numai față de Turcia. Văzând că protestăm față de puteri și opinia europeană, au încercat pe de o parte să ne amenințe, pe de alta să ne momească. Ne-au oferit pe lângă Dobrogea și „Cadrilaterul“, ținutul dela Dobrogea-Vechă până la o linie Rusciuc-Varna. I-au oferit Prințului Carol coroana Bulgariei. Am refuzat și una și alta. Gorciacov apoi a amenințat că, dacă mai continuăm a ne împotrivi, „Armata română ar putea fi dezarmată“ la care Prințul Carol a răspuns demn: „Armata română poate fi oricând zdrobită, dar dezarmată niciodată!“ Și s’au și început pregătirile de războiu pe Argeș și Olt, unde se găsea armata noastră, pe când armatele rusești se scurgeau încet, chiar prea încet, spre Rusia.

Atunci *Wilhelm I* de *Hohenzollern*, împăratul Germaniei și mai ales vestitul său prim-ministru („cancelarul de fier“) care conducea acum politica Europei în locul lui Napoleon III, *Bismarck*, stăruiră și se adună congresul (adunarea trimișilor puterilor europene) la Berlin.

Chestiunea orientală era o chestiune europeană, interesa toate puterile. Chestiunea Basarabiei a fost înfățișată și apărută într’o seșintă vestită, de către *M. Kogălniceanu* și *Ion C. Brătianu*. Totul a fost zadarnic. *Bismarck* se învoise cu Gorciacov, care spunea, că pentru Rusia și Alexandru II, chestiunea Basarabiei este „un punct de onoare“. *Austro-Ungaria* și-a luat prețul: „administrarea *Bosniei* și *Herțegovinei*“. *Bismarck* n’avea niciun

interes ca să ne susție, cași celelalte puteri. Chiar și *Anglia* și a luat *Insula Cipru* pe care o ține și astăzi.

Și acolo, la 1 *Iulie* 1878, s'a hotărît: retrocedarea *Basarabiei*, dându-ni-se în schimb *Delta Dunării*, *Dobrogea* până la *Silistra* și sud de *Mangalia* și *insula Șerpilor*, — odată cu recunoașterea independenței noastre, a *Serbiei* și *Muntenegrului*, întemeierea principatului (autonom și încă tributar) al *Bulgariei*, la care se adăuga guvernarea provinciei *Rumelia* cu cap. *Filipopoli*, care în curând se va alipi.

Până și *Grecia*, care n'a luat parte la războiul, dobândi *Tesalia*.

Noi n'am recunoscut nimic, am retras trupele din Basarabia, am ocupat Delta și „Dobrogea”, date de Europa.

Dealtfel *Dobrogea* fusese a noastră pe vremea lui *Deu I* și *Mircea cel Mare*, cari stăpâniseră jos *Silistra* și sus *Chilia*. În titlurile lui *Mircea* se spune „și *Domn peste ambele țărături ale Dunării până la marea cea mare*”. Și mai înainte de *Mircea*, din vechi cunoscute, fusese acolo mici state românești (*Voievozii Balica, Tatul la Silistra* ș. a.). Iar mai târziu boierii ardeleni, *Mocanii*, au repopulat-o. Și noi, socotind că e o chestiune de viață de a avea țărâm de mare, am organizat-o, am înfrumusețat-o. am pus-o în valoare, am făcut *Portul Constanța* și marele pod peste *Dunăre* și cu mari străduințe, am făcut din această pustie turco-tătărească, o adevărată grădină românească (anul trecut 50 de ani).

Rusia voia pace cu noi, dar ne-am hotărît, firește, pentru politică împotriva ei — și deaceia, mai târziu, când s'a încheiat *Tripla-Alianță* europeană (1883), formată din *Germania, Austro-Ungaria și Italia*, ne-am alipit și noi, împotriva *Rusiei*. Aceasta formă *Dubla-Alianță* cu *Franța*, la care se alipi mai târziu și *Anglia (Tripla Înțelegere)*. Însă în marele război național (1916 — 1918), interesele noastre național-politice au cerut să rupem această alianță, declarând războiul *Austro-Ungariei*, să ne aliăm cu *Franța-Anglia-Rusia*, la care se alipiră *Italia, America și Japonia* — și așa ne-am ajutat de am făcut *România-Mare*.

Congresul dela Berlin ne recunoscă independența, declarată de noi și sfințită și pecetluită cu sânge, cu o condiție pe care am executat-o în 187, *când o Constituantă* (o cameră cu scopul de-a face sau schimba o constituție) *a schimbat art. 7 din Constituție*, cel care da drept de cetățean român numai la creștini; de-acum deci, oricine, de orice rît, în deosebi *Evreii*, căci pentru ei se ceruse aceasta, puteau deveni cetățeni români, dacă făceau o asemenea cerere și li se aproba prin vot, de Camera și Senatul României.

În anul următor recunoașterii generale a independenței (1880), adică în 1881, la 14 Martie, România se proclamă *Regat* și la 10 Maiu acelaș an avu loc, odată cu mari serbări, *încoronarea de rege și regină a Prințului Carol I și a Doamnei Elisabeta*, care deveniră, *prin votul Adunărilor Naționale și recunoașterea puterilor europene, Regele Carol I și Regina Elisabeta*, stăpânitori ai *liberului Regat al României*. Coroana regelui s'a tăiat din țeava unui tun luat la Grivița, dela Turci, iar regina s'a încoronat cu o coroană de aur. Deaceea și marele poet Gh. Coșbuc și-a intitulat povestirea populară a rășboiului: „*Povestea unei Coroane de Oțel*“. Cu acest prilej, fie înaintea Adunărilor Naționale, fie înaintea trimișilor Europei sau a fratelui, principele Leopold de Hohenzollern și a fiilor lui, principii Carol și Ferdinand (viitorul prinț-moștenitor și rege), *Regele Carol* a spus: „*Nu pentru mine, ci pentru mărirea țării mele primesc acest titlu, căci dragostea acestui nobil și viteaz popor este mai prețioasă decât toate măririle. Primesc cu mândrie, ca un simbol al independenței și al tăriei României, această coroană tăiată dintr'un tun stropit cu sângele vitejilor noștri și sfințită de biserică*“.

Drept este apoi, că'n suferințe și în sânge, Moldovenii și Muntenii s'au simțit și mai bine că sunt Români, iar „prințul străin“, împărtaşindu-se de aceleași suferințe și nădejdi mari, s'a înfrățit cu țara, cu poporul, pecetluind și în rășboiu, această legătură sfântă dintre dinastie și România.

De unde și noi scoatem marile învățături pentru viitor, pe care ni le dau aceste mari fapte istorice din viața grea și eroică a poporului nostru și mai ales însemnătatea istoricei zile de 10 Maiu, pe care de aci înainte cu mare cinste și evlavie trebuie întotdeauna s'o pomenim. Căci la 10 Maiu 1866 s'a întronat Carol I, la 10 Maiu 1876 s'a proclamat independența României și tot la 10 Maiu — 1881 — România a fost ridicată la rangul de regat și s'a încoronat ca rege și regină a României Li-bere, Carol I și Elisabeta Doamna.

5. Domnia Regelui Carol I-iu (1881—1914). Dela în-coronare, se desfășură apoi în liniște și propășire, lunga domnie a Regelui Carol I-iu.

Multă vreme, vreo doisprezece ani (1876—1888) a guvernat, ca prim-ministru Ioan C. Brătianu. El avea de gând (ideie conducătoare, concepție) că 'n țara noastră nouă, lipsită de boieri, care se pierd, înlocuindu-se cu funcționari, și de milioane de țărani fără pământ și drepturi, e nevoie de „clasa“ sau pătura de mijloc căreia îi țineau locul străinii mai mmai ales *Evreii*. Era nevoie a-dică să se ridice *negustori, industriași, meseriași* români, oameni mai liberi prin munca lor productivă, care-i și îmbogățește pe mulți și-i face mai înlesniți pentru a se cultiva. În felul acesta izvoarele de adevărată bogăție nu mai sunt înstrăinate. Se formează și la noi clasa orășenească, târgovească, națională, „burghezia“ noastră (creeatoarea prin muncă și agonisită, a „capitalului“ „unul din cei trei factori ai producției: natura, munca și capitalul). Se zice de Ioan C. Brătianu că este creatorul *burgheziei* românești.

Fig. 35. Regina Elisabeta

Una din cele dintâiu griji pentru dezvoltarea temeinică a statului, trebuia să fie *moștenirea tronului* — care prin

constituție era ereditar, în linie bărbătească, în familia Hohenzollern. Cum Regele Carol și Regina Elisabeta n'au mai avut copii, se chiamă la moștenire Principele Ferdinand, unul din fii lui Leopold de Hohenzollern, fratele mai mare al regelui Carol (18 Martie 1889).

Tânărul prinț, de-o fire foarte bună, făcuse strălucite studii militare și universitare. Conform contituției, la 18 ani își luă locul în senatul țării; dar potrivit datinei familiei, își câștigă prin muncă stăruitoare, pe rând, toate gradele militare.

Se căsătorii cu *Principesa Maria* (viitoarea regină, astăzi văduvă, a tuturor Românilor), fiica Duceului de Edimburg, deci nepoata vestitei Regine Victoria a Angliei și vara fostului Țar Nicolaie II al Rusiei. Cum bine știm, Dumnezeu a binecuvântat această căsătorie cu mai multe vlăstare regale, cum sunt: *Principele Carol*, fost o vreme moștenitor al tronului, *Elisabeta*, fostă regina Greciei, *Maria* regina Serbiei, *Niculaie*, astăzi Principe-Regent, *Principesa Ileana* și cel din urmă, micul principe *Mircea*, mort la 3 ani, îngropat la Cotroceni (1916).

În 1883 se ivi *chestiunea grea a Dunării*, când zădarnic a încercat Austria să se amestece în poliția pe apele dunărene, chiar dela Galați la Porțile de Fier (căci dela Galați la Sulina era „Comisia Europeană a Dunării“).

Chestiunea aceasta se ivi din dorința de stăpânire în Orient, pentru afaceri, a Austriei, care era, cași România, și 'n comisia cealaltă. Rusia doria să aibă mână liberă pe brațul Chilia. Se hotări în conferința dela Londra (1883) ca Austria să aplice în apele noastre un regulament european de poliție și navigație. Noi n'am primit și-am amenințat. Și-așa am scăpat, căci de teamă, n'a venit nimeni. Atunci a spus *Al. Lahovari*: „*Această Dunăre a noastră este, căci ea a dus în mare, mai mult sânge românesc decât apă*“. Dealtfel Andreiu Mureșianu, încă dela 1848 dăduse alarma „că Dunărea-i furată“. Acum, funcționează comisia dela Galați și ne-am învoit cu toate statele depe țărmul Dunării, să alcătuim Comisiunea Dunării dela Bratislava (Cehoslovacia).

În acelaș an politica noastră s'a hotărit așa: alăturare

la puterile Triplei Alianțe (Germania, Austro-Ungaria și Italia — pentru păstrarea păcii).

Tot treburile gospodărești, deci *chestiunea economică*, sunt pe primul plan. În 1880 se înființase *Banca Națională a României*, cu dreptul de-a bate „monedă de hârtie“ (bilete de bancă sau bancnote), pentru ajutorarea, cu dobândă mică, a comercianților și industriașilor noștri.

S'au încheiat noi și bune învoieli (convențiuni, tractate) comerciale cu multe țări. Căile ferate au atins în curând 5000 klm., multe linii fiind construite și îngrijite deacum înainte de inginerii noștri, ieșiți din „Școala de Poduri și Șosele“, azi „Șc. Politehnică“. Se întocmără legi pentru bune finanțe (socotelile Statului), bugete echilibrate, impozite noi și alte izvoare cecatoare de venituri. Se întemeieă Creditul Agricol, iar răposatul ministru *Spiru Haret* porni însuflețit și dădu o mare desvoltare mișcării economice populare pentru *Bănci Populare*, *Obști Sătești* și *Cooperative*, care au ajuns astăzi mari puteri economice ale țării. Se întemeieă *Serviciul Navigației pe Dunăre*, ba în 1916 și *Serviciul Maritim* cu vapoarele noastre pe mare, până la Alexandria și Rotterdam.

În 1885 s'a hotărât ca *biserica noastră ortodoxă să se conducă singură*, independentă, față de Patriarhul din Constantinopol sau alte biserici și patriarhii ortodoxe, cu care păstrează bune legături și înțelegere cu privire la ortodoxie. Deaceea s'a zis „*Biserica Ortodoxă Română Autocefală*“ (de capul ei, de sine conducătoare). Căpetenie deveni Mitropolitul din București, și deacum „*Mitropolit-Primat al României*“ — iar câțiva ani după Unirea cea Mare a tuturor Românilor (1918), i se dete autoritatea și numele de *Patriarh al României* (1925).

În acelaș an, 1885, s'a încheiat la noi, în București, pacea dintre Bulgari și Sârbi, după un scurt războiu. Regatul Serbiei, deși tindea la cucerirea țărilor cu Sârbi, supuse Austro-Ungariei (Croatia, Slavonia, Dalmația, Bosnia și Herțegovina) și și la Unirea cu Principatul Muntenegru (cap. Cetinje), socotia că are drepturi și asupra Slavilor din așa numită Macedonia, unde i se împotriviau Bulgarii, cari susțineau că Slavii de-acolo sunt Bulgari. Iată pricina războiului, în care Regele *Milan I Obrenovici*

a atacat pe Bulgari, dar aproape de Sofia, la Slivnița, a fost bătut de primul principe al noiei Bulgariei, *Alexandru de Batemburg*. Mai târziu, după Milan, veni la tron fiul *Alexandru I Obrenović*, care pieri într'un complot de ofițeri și se întronă *Petru I. Karagheorghević*, părtăș al marelui războiu, tatăl actualului rege *Alexandru II*. În Bulgaria, după Alexandru, gonit de Ruși și de partidele bulgare ruso-file, veni Prințul *Ferdinand de Coburg*, care 'n 1902 alipi Rumelia, declară țara „independentă“ (că era încă tributară) și luă vechiul titlu de „țar“. În acelaș an Austro-Ungaria, care avea Bosnia și Herțegovina, numai să le administreze „le alipi, provocând astfel întreaga națiune sârăbă.

Tot în 1885, Regele Carol și Regina Elisabeta sfârșiră reînnoirea (restaurarea) „*Măn. Curtea de Argeș*“ (cu arhitectul Lecomte de Noüy), cum mai târziu vor reînnoi și „*Sf. Nicolaie Domnesc*“ din Iași. Curtea de Argeș devine astfel „ctitorie“ a dinastiei noastre și va deveni și „necropolă“ (loc de îngropare), căci acolo vor fi îngropați Regele Carol și Regina Elisabeta și mai târziu (1927) și Regele Ferdinand I-u. Clădiri mari se ridicară acum, în bună parte la îndemnul marelui rege, înfrumusețând Bucureștii și țara. Astfel fură *Palatul Poștelor*, *Casa de Depuneri*, *Palatul Justiției* în București — și cele datorite chiar Regelui Carol, însăși Sinaia și mai ales *Castelul Peleş*, pe frontispiciul căruia se săpară versurile lui Alexandri:

*Eu Carol și al meu popor,
Zidit-am într'un gând și dor,
În timp de lupte-al meu regat,
În timp de pace-al meu palat.*

În 1888 s'au răsculat țărani pentru prima oară, în acelaș an când Brătianu (li ziceau acum „Vizirul“!) era silit să se retragă prin mișcările de stradă din București, organizate de „Opoziția Țărănească“. Țărani n'aveau pământuri, (afară de cei improprietăriți de Cuza-Vodă, cari și le fărâmițaseră, având copii mulți), nici drepturi, nici carte, deși ei erau muncitorii, birnicii, și soldații. Se făcuseră legi aspre împotriva lor, ținându-se partea proprietarilor și arendașilor, cari cu „oamenii politici“ și funcționarii erau „țara“. Se zicea că sunt necesari pentru

producția și bogăția țării. În 1872 se hotărîse, cea mai mare greșeală, a-i aduce cu jandarmul la „muncile agricole“, ba și cu biciul, punându-i și la închisoare. Nici carte, lumină, nu li se da. Aveam atunci cei mai mulți „anafabeți“ (neștiutori de alfabet), cam 85% din populația țării (mai sunt și azi 65%, adică numai 35% știu scrie și citi, mai ales bărbații), deși dela 1864 avem „învățământul primar gratuit și obligator“. Dela 1900 e drept că școala la sate a progresat, tot datorită lui Spiru Haret, care a lucrat mult și la orașe, d. e. școalele de adulți, cantine școlare și teatre și biblioteci populare.

În 1906 a avut loc *Marea Expoziție* care trebuia s'arate ce progrese a făcut țara după 40 de ani de domnie ai lui Carol I-ii. A fost un prilej fericit să vie țărănime multă la București, ba chiar și Românii din ținuturile robite. Comisarul General al Expoziției (azi Parcul Carol cu „Muzeul Militar“) a fost profesorul de Himie *Dr. C. Istrate*.

Dar în anul următor, țăranii, cari trăiau în condiții atât de rele, văzând „belșugul“ și „răsipa“ dela București, poate și răspunzând unei propagande meșteșugite, s'au răscolat din nou, în Martie 1907, de data asta cu mare putere și înverșunare, ceea ce aduse o aspră represiune cu ajutorul armatei. S'a dat apoi un decret de amnistie (uitare) pentru toți și Camerile au trecut la legiferarea „reformelor“ pentru țărănime.

Au ars conacele și-au omorît câțiva proprietari, înaintând spre orașe. Grele zile au trecut atunci frunțașii noștri. Guvernul Cantacuzino a demisionat și la guvern a venit fiul lui Ion C. Brătianu († 1890), inginerul *Ion I. C. Brătianu* († 1928) sub care, *Generalul Al. Averescu* a potolit răscoala cu ajutorul infanteriei și artileriei. Se zice că armata austriacă sta gata să intre în țară, dacă noi nu reușiam să înăbușim mișcarea prin soldații noștri, cari au dat atunci dovada că au simțul ordinii și-al autorității, desigur moștenire strămoșească (romanitate). Răscoala începuse depe moșia Flămânzi (Botoșani), arendată unui bogătaș evreu. Țăranii spuneau că-i sprijină „regina“ și-i îndeamnă „studentii“. Drept e că și'n Rusia avusese loc o revoluție cu doi ani înainte (1905), după cum și improprietărirea întâia la noi, (1864) se făcuse la doi ani după cea rusească

(1862), a lui Alexandru II. Din reformele anului 1907, niciuna nu răspundea nevoilor: „Casa Rurală“ cu capital de stat și și particular, ca să cumpere moșii și să le vândă țăranilor, o „lege a tocmelilor agricole“ ș. a. Singur deputatul *N. Iorga* s'a ridicat și-a cerut pentru țărani „dreptatea întreagă“ (vot și pământ), care li se va da abia după marele războiu (1918).

În 1913 a izbucnit *războiul balcanic*, după ce Italia în 1911 a atacat Turcia pentru a cuceri *Tripolitania* (Africa de Nord). Popoarele balcanice, hotărâte a-și elibera frații supuși încă stăpânirii aspre a Turcilor păgâni, s'au aliat și i-au atacat. Bulgarii au dus greul, zdrobind pe Turci la Chirchilise și Lule-Burgas, cași Sârbii la Kumanovo, Muntenegrenii la Scutari și Greci cucerind Salonicul.

După încercări de pace la Londra, Bulgarii plănuiră să-i zdrobească și pe aliații lor, Grecii și Sârbii; și'n Iulie 1913 îi atacă pe neașteptate, ca să rămâie stăpâni pe Balcani și la trei mări: M. Neagră, Egeică și Adriatică (cucerind și Albania). Ca să nu se verse sânge, să se facă pace între popoarele creștine ale Balcanilor, *România* care cu mare greutate obținuse *Cetatea Silistra* numai, se amestecă cu energie în războiu și cu voia „Europei“, armata română tare de 500.000 oameni, sub comanda Prințului Moștenitor Ferdinand și-a Generalului Al. Averescu trece Dunărea — ca să pacifice Balcanii. Bulgarii se predau și armata noastră, la rugarea regelui bulgar, se oprește la porțile Sofiei. Pacea se'ncheie la București, la cârmă fiind *Guvernul Titu Maiorescu—Take Ionescu*. Pretențiile Bulgariei sunt mult reduse, Serbia dobândește partea din Macedonia cu Monastir (Bitolia), Grecia altă parte cu Salonicul, Albania se declară independentă sub Prințul *Wilhelm de Wied* (nepotul Reginei Elisabeta) și România dobândește linia *Turtucaia-Balcic*, pentru o mai bună apărare a Dobrogei, a Silistrei, a liniei Fetești-Constanța, față de Bulgari. Cu acest prilej Regele Carol a înființat medalia „*Avântul Țării*“.

Bulgarii ajunseseră până la Constantinopole și Tarul Ferdinand ducea cu el crucea de aur pentru Sf. Sofia, marea biserică a Împăraților Bizantini, acum moscheie.

Războiul italo-turc (1911) a pornit pe cel balcanic (1913) și acesta pe cel mondial (1914). Unele cauze sunt aceleași: lupta pentru libertate, unire și întregire a națiunilor, a unor popoare mici supuse sau împărțite de alte popoare și întrecerea economică, pentru mărfuri și piețe de desfacere, între marile popoare sau state industriale, care pe urma științei aplicate și-a mașinismului, (fabricilor) au produs, au fabricat, prea multe mărfuri, au întrebuințat prea mari capitaluri. De-aci „întrecerea“ și pentru a mări și întări flotele de războiu și de comerț, precum și goana pentru „colonii“, ai căror locuitori să devie consumatori mărfurilor fabricate. Deaceia și Italia, după ce-a încercat să cucerească *Abisinia*, intrând acolo pela M. Roșie, fiind bătută, s'a aruncat asupra Tripolitaniei, supusă Turcilor. Franța avea alături Tunis, apoi Algeria, Maroc, Sahara, Sudan și Congo, pe lângă insula Madagascar, toate în Africa, și Peninsula Indochina în Asia. După Anglia, ea are cel mai mare *imperiu colonial*, (apoi Olanda, Portugalia, Spania). Germania s'a silit din răpputeri și a dobândit și ea colonii: Camerun, Africa de S.-V., Africa de Vest, un teritoriu (Chiao-Ciau) în China, multe insule în Oceania. Tot așa și-a mărit fabricile, producția și flota. Unele mărfuri erau mai bune și mai ieftine decât cele engleze. De aci marc dușmănie și iată cum și această dușmănie, cași eliberarea națiunilor mici, cum vom vedea, e încă una din cauzele mari ale marelui războiu. Greu apasă pe popoare și înarmarea, pregătirea războiului. Dela 1870—71, când Franța fusese învinsă de Germania, ambele se înarmau pentru marea răfuială și toate popoarele aliate sau interesate de asemenea. Este vremea numită *pacea înarmată* (1871—1914). Noi am fost legați de Tripla Alianță. (Germ. Austro-Ungaria și Italia). Dar de când cu lupta popoarelor în Balcani și cu nevoia liberării fraților supuși Austro-Ungariei, *Liga Culturală* (înf. în 1891) și opinia au cerut „războiu contra Austro-Ungariei“, ca și Serbia. Dacă mai punem marea dușmănie dintre Franța și Germania, precum și întrecerea economică între Anglia și Germania, pricepem *cauzele marelui războiu* (1914—1918).

Bătrân și bolnav acum, Regele Carol a primit greu izbucnirea războiului mondial. În consiliul de coroană dela Sinaia, fruntașii noștri n'au hotărît să ne alăturăm în războiu de Germania și Austro-Ungaria, ci să păstrăm

deocamdată *neutralitatea* (nici cu unii, nici cu alții). *Țara 'ntreagă* însă, în adunări și prin publicațiuni, cași *Liga Culturală a Românilor*, cerea *intrarea în acțiune*, *alături de Tripla Înțelegere*, *împotriva Austro-Ungariei*, deci și-a Germaniei. În aceste împrejurări, la două luni după izbucnirea războiului, în 27 Septemvrie 1914, a *închis ochii marele rege*, la Sinaia, în vârstă de 75 de ani, după o domnie glorioasă de peste 48 de ani.

Curând apoi a răposat și *Regina Elisabeta*. Fire alesă, și-a iubit mult țara și poporul. Vorbă bine și frumos românește. Mulți se interesau de „Regatul Carmen Sylvei“. A scris și romane, poezii, piese de teatru. „*Poveștile Peleşului*“, „*Robia Peleşului*“ și „*De prin veacuri*“ sunt pagini literare închinat poporului nostru. „Mama Răniților“ din timpul războiului a devenit în timp de pace, nu numai „Carmen Sylva“, dar și *protectoarea societății* de binefacere și ocrotire socială, cum au fost „Munca“, și „*Țesătorea*“, iar la sfârșit „*Vatra Luminoasă*“. Niciodată să nu uităm marea ei învățătură, frumoasa ei cugetare: „*Nu există decât o fericire: datoria — o mângâiere: munca — o bucurie: frumosul*“. A fost înmormântată alături de regele Carol la Curtea de Argeș.

Regele Carol a fost desigur întemeietorul dinastiei, al regatului și-al României Moderne. E „marele căpitan“ al războiului pentru neamănare. A avut încredere în viitorul și puterile tinere ale țării. „Tinerimea de azi, cuvânta ei, e România de mâine“ sau „Nu inteligențele, nici talentele, ci caracterele Rasigură viitorul, fericirea și propășirea poporului“. Simțul datoriei, energia, viața lui curată, cași deosebit de marea lui răbdare și toate însușirile ce le poate avea un rege „educator“, l-au ajutat să creieze un stat și să-i asigure o temeinică dezvoltare, regală răsplată pentru cel ce va fi în viitorul nostru „Carol cel Mare“ sau „cel Înțelept“.

Mișcarea Culturală.— Și viața noastră culturală în vremea domniilor lui Cuza-Vodă și Carol I-ii, se bucură de o neîncetată și deosebită dezvoltare, mai ales *literatura*, iar în ultimele decenii și *artele* și *știința*.

Încă sub Cuza-Vodă începe a scrie istoricul și filologul cunosător al limbilor slave, *Bogdan, P. Hașdeu*, venit din Rusia, originar din Cristinești Basarabiei, autor al monumentalelor lucrări: *Istoria Critică a Românilor*, *Cuvinte din Bătrâni și Dicționarul Istoric a Limbii Români*. („Magnum Etymologicum“)

ș. a. precum și revistele „*Arhiva Istorică*“, „*Traian*“, „*Columna lui Traian*“ și „*Revista Nouă*“. Aproape odată cu Hașdeu, Ardeleanul *Al. Papiu Ilarion*, fost-ministru al lui Cuza, publică documente în „*Tezaur de Monumente Istorice*“, cum publică Hașdeu în „*Arhiva Istorică*“, pe când Bucovineanul *Eudoxiu Hurmuzachi* începe marea culegere de documente care-i poartă numele — astăzi în grija Academiei Române. Iar Munteanul *Alex. Odobescu*, mare prozator, stilist și profesor de Arheologie, dă literaturii noastre vestitele *nuvele istorice* „*Mihnea cel Rău*“ și „*Doamna Chiajna*“, pe lângă „*Istoria Arheologiei*“ și „*Tezaurul dela Pietroasa*“ (Cloșca cu pui de aur), cași mult cititul volum de proză scilpitoare „*Falș tratat de Vânătoare*“ (Pseudochinegheticos), conducând „*Revista Română*“, urmarea rev. „*România Literară*“ a lui V. Alecsandri. Acesta, cași Kogălniceanu, se retrag din politică și literatură, odată cu detronarea lui Cuza-Vodă. Poietul vremii este *D. Bolintineanu* (Balade“), „*Macedonele*“ ș. a., influențate de romantismul fran-

Fig. 36. Poietul Mih. Eminescu.

cez) care a pus în versuri multe din „*legende*“ lui Niculcea („*O seamă de cuvinte*“ de ex. „*Daniil Sihastrul*“). La Iași, predă, „*Dreptul Natural*“, la Universitate, Ardeleanul *Simion Bărnuțiu*, înfocatul orator și naționalist din revoluția dela 1848 din Ardeal. Din ziarele vremii, însemnăm „*Românul*“ lui C. A. Rosetti, care deși idealist, revoluționar și republican, l-ajuta acum pe Ion Brătianu la crearea burgheziei noastre. A scris și dânsul, „*marele cetățean*“, versuri destul de bune, cași C. Negri și *Gh. Sion* în Moldova. O vie mișcare se porni dela Iași, la începutul domniei lui Carol I-iu, împotriva „*latiniștilor*“, cari cu ajutorul *Academiei Române* („*Societatea Academică Română*“, 1867), se trudeau să latinizeze limba, gonind slavonismele. Împotriva lor deci și pentru o ortografie „*cuminte*“ și un bun „*îndreptar*“

pentru adevărata literatură, se ridică, din tinerii veniți dela studii din Germania, *Titu Maiorescu* (1840—1917) profesor la Universitate, fiul lui Ion Maiorescu. A inaugurat la noi, cu cele două volume de „*Critice*“ un nou gen literar, ilustrat apoi și de *C. D. Gherea*, A întemeiat la Iași, cam în același timp, Soc. „*Junimea*“ (de unde „*Junimiștii*“) și revista ce apare și azi prin „*Convorbiri Literare*“, unde au început să scrie neîntrecuții poestitori *Ion Creangă*, *N. Gane* și *I. Slavici* și mai ales genialul poet *Mihail Eminescu* (1870—1889). Acolo a publicat el la 19 ani „*Venere și Madonă*“ și „*Epigonii*“, când tot atunci a scris „*Geniu Pustiu*“, acest adânc cunoscător al sufletului românesc și creator, cași *Alecsandri*, al limbii literare poetice. Romantic și adept al filozofiei germane de atunci, el este un mare admirator al trecutului și sever judecător al prezentului, de unde e și socotit de unii ca „*pesimist*“ (contrariu lui „*optimist*“, cel care vede totul în bine). Un urmaș vrednic al lui *Eminescu* este poetul *Al. Vlahuță*. Un mare povestitor a fost și *Petre Ispirescu* („*Basmele Românilor*“), iar poporul nostru din Ardeal ridică din sânul lui pe poetul *Gh. Coșbuc*, pe când în Muntenia creează teatrul realist marele dramaturg *I. L. Carageale* (O scrisoare pierdută, *Conu Leonida* ș. a.), bunul prieten al unui alt mare scriitor, novelist de mare talent, autor de piese istorice și orator, *B. Delavrancea*. Deși cărunt acum, *V. Alecsandri*, cântă isprăvile soldaților noștri viteji din războiul pentru Independență („*Ostașii Noștri*“), după ce publicase în „*Convorbiri Literare*“ minunatele „*Pasteluri*“, tablouri în versuri, înfățișând frumusețile țării noastre. Ba, după „*Ostașii Noștri*“, compuse și trei drame jucate cu mult succes la Teatrul Național din București: *Despot-Vodă*, *Fântâna Blanduziei* și *Ovidiu*. Tot acolo apărură și proza sănătoasă a lui *Ion Ghica*. Cea mai nouă mișcare literară a pornit dela Revista „*Semănătorul*“ condusă de d-l *N. Iorga* („*Semănătorismul*“): obârșia și inspirația poeziei să fie sufletul curat al poporului și trecutul național („*tărănismul*“ și „*tradiționalismul*“). Așa au fost și sunt fecundul povestitor *M. Sodoveanu* și poezii *St. O. Iosif*, *O. Goga*. Cu totul deosebit trebuie să-i înțelegem pe poezii *P. Cerna* și *Duiliu Zamfirescu*, cași pe cel mai mare prozator de azi, *I. Brătescu-Voinești*. Același motiv de inspirație, după ce a nemurit pe eroii războiului de independență, l-a avut pentru pânzele sale celebre, pictorul *N. Grigorescu*. Însemnăm și pe *Gh. Enescu* (muzică), arhitectul *I. Mincu*, întemeietorul școlii arhitectonice la noi, și pe marele orator *Tache Ionescu*, iar ca reprezentanți ai științei din această epocă pe hîimiștii *P. Poni* și *Dr. Istrate*, medicii *Dr. V. Babeș* și

Dr. G. Marinescu, Ing. Vuia și Vlaicu (aeroplane) fizicianul Gogu Constantinescu, geograful S. Mehedinți, filologul O. Densușianu și istoricii A. D. Xenopol, V. A. Urechia, Gr. Tocilescu, apoi D. Onciul, I. Bogdan și mai ales cel mai vestit și fecund istoric N. Iorga.

Fig. 34. Mitropolitul Andreiu Baron de Șagna.

7. **Românii de peste graniță** (până la marele războiu). Peste munți, în *Ardeal* și celelalte ținuturi românești, greu era apăsător pentru poporul nostru starea de lucruri din monarhia austro-ungară (imperiul-regat). Ungurii căutau să înfrângă energia, cultura și puterea noastră de viață prin fel de fel de măsuri de stat. Bisericele și școlile sunt tot sub conducerea celor două mitropolii din *Blaj* (unită) și *Sibiu* (ortodoxă) așa cum câștigase lupta marele Mitropolit Baron Andreiu de Șaguna († 1873), al cărui „statut organic” stă azi la baza organizării întregii biserici ortodoxe române. Dar Ungurii sub pretextul unor legi, fie a „ajutorului de stat”, fie a „învățământului particular”, fie a numelor, ș. a. se amestecară tot mai mult în viața bisericească și școlară a poporului nostru de-acolo, cu tendința sălbatică de maghiarizare, în care s’au deosebit cei doi prim-miniștri *Tisza*,

tatăl și fiui, acesta din urmă recunoscut și ca autor al războiului, pentru care, după înfrângere, soldații unguri bolșevizați l-au împușcat. Ungurii au prigonit și cartea românească, scrisul nostru. Au introdus limba ungară în toate școlile românești și „baccalaureatul“ tot în limba „statului“ (ungar) oprind să intre acolo cărțile, reviste și ziarele din „România Liberă“ (azi foarte rău zisă „vechiul regat“). Totuși ele intrau în fel și chip d. e. „Istoria Românilor“ de N. Iorga, sub coperta falsă „Cultura Cartofilor“. Ziarele noastre de-acolo, în frunte cu „Gazeta Transilvaniei“ dela Brașov (Dr. Aurel Mureșianu) „Românul“ dela Arad (Vasile Goldiș) „Drapelul“ dela Lugoj (V. Braniște), cași „Tribuna“ (O. Goga și mai tinerii de mai târziu), sau fost cenzurate și greu amendate (sume mari de bani), iar directorii și redactorii condamnați și închiși în temnițele din Vaț și Seghedin. Atunci Românii de peste munți au întocmit *al II-lea memorandum* (memoriu ca cel dintâiu din 1791 „Supplex Libellus, Valachorum“) cu cereri de drepturi și l-au trimis la Viena, la „împăratul“, cu-o delegație de o sută de membri fruntași. N'au fost primiți și la întoarcere, fiind judecați la Cluj, („procesul Memorandumului“ 1894), au fost condamnați la închisoare în frunte cu *Dr. adv. Ion Rațiu*, energeticul președinte al *Partidului Național Român* și entusiastul orator, fost deputat, *Preotul Vasile Lucaci*. Atunci a spus *D-rul Ion Rațiu*, pentru noi, pentru Unguri și pentru întreaga omenire: „*Existența unui popor nu se discută, ci se afirmă! N'am fi un popor vrednic, dacă ne-am apăra. Nu suntem acuzați, ci acuzatori!*“. Cu mare greutate și primejdii și-au făcut datoria de Români, puținii deputați români din Parlamentul din Budapesta, în frunte cu *Iuliu Maniu*, *Dr. Al. Vaida-Voievod* și *St. C. Pop*. Din regat au toți susținuți de jertfele de tot felul ale bunilor Români, de opinia publică naționalistă (căci guvernele trebuia să facă „politică de stat“), reprezentată de societatea zisă „*Liga Culturală a tuturor Românilor*“, întemeiată în 1891, cu președintele Gr. Brătianu și cu scopul mărturisit: unirea sufletească și culturală a tuturor Românilor, în așteptarea și pregătirea unirii politice-naționale. Unii mai căutau să amăgească pe frații de peste munți cu „independența Transilvaniei“, cu „reforme“ Austriei, cu „Statele-Unite ale Austriei Mari“ ș. a. Puțini s'au încrezut în Viena și puteai număra pe „trădătorii“ cari credeau în Unguri. Românii își păstrau puterile și sufletele curate pentru „ziua cea mare“. Se întâriau și economic, dovadă era *Banca „Albina“* din Sibiu cu sucursalele ei, multe fortărețe economice (*Dir. Partenie Cosma*), după cum se întăriseră culturalicește prin biserici, școli, presă și prin societatea

„Astra“ cu secțiile ei, fortărețe culturale („Asociațiunea 1 ransilvană pentru literatura și cultura poporului român“). Și-așa au așteptat până ce Austro-Ungaria, a ales, în locul „reformelor“, războiul, care a pus capăt „monstrului cu două capete“, imperiul austro-ungar, organism învechit al vremilor de sute de ani, cu zeci de țări și de națiuni, supuse familiei de Habsburg-Austria, ca să se alipească și frații noștri robiți la patria-mamă România-Mare.

În *Bucovina*, Austria lucra mai metodic, nu așa fățiș-violent pentru înstrăinarea noastră, micșorarea elementului românesc băstinaș. Li amăgia pe-ai noștri cultura germană superioară, dregătoriile și titlurile ș. a. În 1875 se întemeiasă și Universitatea Germană din Cernăuți (100 de ani dela răpire!) care e azi una din falnicele universități românești. Austria încuraja alte neamuri (Ruteni, Evrei, Poloni ș. a.) să populeze Bucovina, să ne copleșească. În schimb folclorul (lit. și artă populară) și arta noastră veche erau din ce în ce mai studiate și prețuite acolo de străini (cetățile, bisericile și mănăstirile voievozilor). Și acolo s'au luat măsuri contra celor din „regat“; ba președintele Ligii Culturale, Prof. N. Iorga, a fost chiar „expulzat“ din „țările austriace“. Totuși Românii, în frunte cu *Iancu Flondor*, care va prezida „unirea“ și elementul cultural-naționalist și tânăr luptător („Junimea Literară“) vor rezista până la Unire.

În *Basarabia*, peste *Prut*, deși după „revoluția“ din 1905, funcționa în Rusia un fel de „Cameră“ (rusește „*Dumă*“), la Petrograd nu se aleg deputați moldoveni ci străini, și nici școli „moldovenești“ nu se deschid în Basarabia. Târziu se îngăduie abia o catedră de l. română la liceul de fete din Chișinău. Totuși boieri „naționaliști“ (P. Gore) cer în „*zemstve*“ (consilii județene) „limba națională în școli“, iar luptători naționaliști, cei mai mulți tineri și unii clerici îndrăzneți fac s'apară foi românești: „*Basarabia*“ (Em. Gavriliță ș. a.) „*Cuvânt Moldovenesc*“ (P. Halippa) și „*Luminătorul*“ (C. Popovici, Gurie Grosu, C. Partenie ș. a.). Pe când vlădici ruși „rusificau“ zadarnic, în unele sate totuși se oficia și 'n românește.

Însă în 1912, când se împlinia o sută de ani dela răpirea Basarabiei, monumente se ridicau în Chișinău și tot acolo venia Țarul Nicolaie II la marea serbare comemorativă, pe când în „România Liberă“ aceeași societate „*Liga Culturală a Românilor*“ (N. Iorga) care trimisese și-o tipografie în Basarabia și ajutase noua foaie, „*Glasul Basarabiei*“ (Gr. Constantinescu), organizase

adunări de protestare și tristă comemorare cu steagul național îndoliat. În același timp Basarabeni sunt primiți cu brațele deschise dincoace de Prut. Nimic depeste Nistru... Toți hrănesc însă nădejdi mari pentru viitor. O impresie deosebită a produs vizita Țarului Nicolaie II la noi, la Constanța... Era, cu se știe azi, începutul pregătirilor marelui războiu, care prin „revoluția răsă“, avea să ne ajute și la unirea Basarabiei cu patria-mumă.

Peste Dunăre, nu era, cum nu avem nici azi, nici o nădejde să ne bucurăm de bunăvoința Sârbilor, deși „aliați“, față de frații noștri din *Valea Timocului*. Dealtfel nici din partea Bulgarilor. În așa zisa „Macedonie“, sub Turci, se desvolta tot mai mult simțul național al vrednicilor frați *Aromâni*. Fruntași ca *Apostol Mărgărit* și alții au luptat mult. Liceul-Internat din Bitolia (Monastir), Școala Comercială Superioară din Salonic, Gimnaziul din Berat (Albania azi), Șc. Comercială Elem. din Ianina (Epir) și sutele de școli primare susțin lupta națională. Lipsa însă a unui episcopat românesc era o mare piedică. Însă era și e deosebite între „naționaliști“ și „grecomani“. Dar izbucnește în Turcia *revoluția Junilor Turci* (constituționali), și biruiește. Una profesor aromân *N. Bașaria*, ia parte; e ales senator, ba e numit și ministru în noul guvern. Mari nădejdi erau, când „Imperiul Otoman“ se prăbușește însă, după războiul italo-turc și mai ales cel „balcanic“ (1913). De atunci Aromânii, împărțiți (1910) la Bulgari, Sârbi, Greci și Albanezi, se luptă mai greu. Dela noi așteaptă tot sprijinul pentru cultura lor națională!

7. DOMNIA REGELUI FERDINAND I-IU ȘI RĂZBOIUL PENTRU UNITATEA NAȚIONALĂ

1. **Regele Ferdinand I-iu.** (1914—1927). S'a suit pe tron în Septemvrie 1914, la moartea Regelui Carol, în cele mai grele împrejurări pentru noi și pentru omenire, căci izbucnise, încă din Iulie „marele războiu“ (1914—1918). Era nepotul răposatului rege și cum știm, fusese adus de mic și-aici crescuse, trăind viața țării, pe care a iubit-o și cu care a mers apoi la jertfă și la marea slavă de-a fi și a rămânea de veci: „*Ferdinand I-iu*, primul rege al tuturor Românilor“ A fost un mare și vrednic

domnitor, condus numai de interesele mari ale țării și ale poporului nostru. Când a depus jurământul, în prima zi a strălucitei lui domnii, a declarat „*Voiu fi un bun Român*“. Și toată țara, care aștepta cu înfrigurare rășboiul, marea jertfă și dreptatea pentru neamul românesc, a înțeles că inima lui bătea la fel cu a poporului și la vreme potrivită, cum a și fost, el va trage sabia împotriva Austro-Ungariei, care ținea'n robie „Ardealul“ și milioane de Români, ba chiar împotriva Germaniei, țara lui de naștere, dar acum aliata împărăției dușmane și prin urmare și ea dușmană acuma neamului nostru și intereselor românești. Nu i-a fost ușor să se ridice împotriva locului lui de naștere. Știa bine că se rupe de familie și de casa părintească, de tot ce este amintire a copilăriei, de prieteni, de cea dintâiu patrie și de cei de-un sânge, de-o lege și de-un neam cu dânsul. Toate le-a jertfit pentru *datoria* de rege al Românilor. Deaceea a și zis marele rege, când frunțași germani înfruntau lumea cu pretenția stăpânirii germane peste tot pământul: „*Germania mai presus de toate, zic Germanii-și eu le răspund: datoria mai presus de toate*“.

Fig. 38. Ferdinand I.
regele tuturor Românilor.

Mult a fost ajutat însă de *M. S. Regina Maria*, atât în marea lui hotărâre, cât și în marea lui domnie și mai ales în suferințele și jertfele, care le-au pregătit tuturor, suveranilor, cași țării și poporului, cununa de biruință și de glorie. *M. S. Regina Maria* era fiica Ducei de Edinburg, fiul Victoriei regina Angliei. A venit de tânără, ca

„princesă moștenitoare,” în țara pe care avea s'o ju-
bească și s'o prețuiască atât de mult, cum se vede și din
cartea scrisă de M. S. în timpul războiului, în limba
engleză, „Țara Mea”. Sprijin puternic a găsit marele
rege în sufletul tare al reginei, în gândul ei sigur și
limpede, îndemnul înțelept și întemeiata nădejde în iz-
bândă. Suferințele au început cu pierderea *Principelui*
Mircea (1916), aproape odată cu pierderea Bucureștilor
în mâinile dușmanilor. *Poporul* și-a dat seama bine și-a

MARIA
REGINA TUTUROR ROMÂNILOR

Fig. 39. Regina Maria.

M. S. Regina Maria este o fire de artistă, o talentată scriitoare și
protectoare a literilor și artelor. („Tinerimea Artistică”). Am
vorbit mai sus de cartea închinată României, publicată la Londra
în l. engleză și tradusă în românește „Țara Mea”, la care trebuie
să adăugăm și altele, traduse în românește, cum sunt „*Crinul*
Vieții”, „*Ilderim*”, o carte de frumoase povești și-o mulțime de
povestiri și articole, mai ales cele scrise la Iași („*Din inima mea*
la inima lor”) în vremurile de mari nădejdi și suferințe ale răs-
boiului. Atunci ne-a dat aceste două mari îndemnuri și învă-
țături pe care nu trebuie să le uităm niciodată.

înconjurat-o cu toată
dragostea și mângăierea,
iar armata, care a vă-
zut-o și'n tranșee și mai
ales înfruntând moartea
la câpătâiul muribunzi-
lor și răniților, în spi-
talele pline de tifos și
alte boli, pe pământul
moldovenesc al pribe-
giei și-al eroismului tu-
turator, a 'ncununat-o în
marile-i nădejdi, cu ti-
tlul falnic și-atât de plin
de înțeles: „*Impără-
teasa tuturor Români-
lor*”.

Ca și cea dintâi regină a
României, cași Carmen Sylva,

„Istoria noastră a fost scrisă cu sânge și dealungul veacurilor am suferit mult, dar țara a rămas neînvinsă, neamul a rămas întreg, căci în tine, poporul meu, este o putere pe care n'o poate birui nici fierul, nici focul“.

— „Nu vărsați lacrimi pe mormintele eroilor, ci mai curând slăviți-i în cântece, așa ca faima numelor lor să rămână un ecou prin legenda veacurilor“.

Nu i s'a cruțat durerea de-a pierde pe regalu-i soț și marele nostru rege, răposat în 1927, precum și de-incuviința renunțarea fiului mai mare Carol dela moștenirea tronului. A avut însă mulțumirea să le vadă regine, prin căsătorie, pe principesele *Elisabeta*, fosta regină a Greciei, și *Marioara*, regina Jugoslaviei — în așteptarea unui viitor strălucit al *Principesei Ileana* și mai ales al nepotului, fiul Principelui Carol și-al A. S. *Principesei-Mame Elena* (din familia regală a Greciei), M. S. *Regele Mihaiu I-iu*, al doilea „rege al tuturor Românilor“, care fiind nevârstnic, având numai 6 ani la suirea pe tron (1927), *conducerea țării s'a încredințat în chip legiuit, până ce M. S. Regele va fi vârstnic*, celor trei frunțași cari formează „*regența*“ (slujba de-a ținea locul „regelui“): A. S. *Principele Nicolaie*, cel mai mic fiu al Regelui Ferdinand și-al M. S. Reginei Maria, S. S. *Miron Patriarhul României Mari* și *D-l Gh. Buzdugan*, fost Prim-Președinte al Inaltei Curți de Casație și Justiție.

Nu se poate despărți, de bună seamă, de marile fapte și domnia Regelui Ferdinand I și-a M. S. Reginei Maria, numele și viața politică a șefului guvernului din acest timp, Primul Ministru *Ioan I. C. Brătianu* 1927). Este fiul lui Ioan C. Brătianu care împreună cu Regele Carol I a voit și a pregătit Răsboiul pentru Independență. D-zeu a hotărît ca împreună cu Regele Ferdinand I-iu, fiul să voiască și să pregătească Răsboiul pentru Unitatea Națională. A avut dibăcia să lege țara de aliații ei firești (Franța și Anglia în deosebi) încă dela începutul răsboiului, în mod tainic, cu drepturi pentru

noi, dacă rămânem neutri și nu ajutăm pe Germani — iar mai târziu. dacă intrăm în războiu de partea aliaților, cum am făcut la 14 August 1916, cu dreptul de-a dobândi tot ce vom cuceri cu armele din ceea ce ni se cuvine, în Austro-Ungaria, pe baza limbii și-a naționalității.

Chiar dacă pregătirea noastră pentru războiu n'a fost la vreme îndeplinită și am jertfit prea mult, nu se poate uita notărea lui pentru războiul care ne-a dat biruință și dibacea pregătire diplomatică afară de curioasa credință ce-a avut că Bulgaria nu ne va ataca și am fost înfrânți la *Turtucaia* și-am părăsit *Dobrogea* după lupte eroice. La guvern și-a asociat dela o vreme pe marele om politic și orator *Tache Ionescu*, (mort apoi în 1921, după ce-a fost o lună șef de guvern) în vreme ce *sufletul poporului a fost pregătit pentru marea jertfă, pentru războiu, de atâți fruntași „naționaliști“*, din care unii au răposat atunci sau în timpul războiului, ca *Nicu Filănescu* († 1916) precum și de *Liga Culturală a tuturor Românilor*, care avea atunci în frunte pe marele Român, *Profesorul Nicolae Iorga*, trezor al conștiinței naționale în Vechiul Regat, cași în ținuturile ce aveau să se desrobească, precum și la Iași, în pribegia eroică, însuflețitor al soldaților în tranșee prin vestita foaie „*Neamul Românesc*“ (odată cu „România“ a Statului Major). Cu drept i s'a zis „*profesorul fericitei generații care-a făcut România-Mare*“.

Regele Ferdinand era fiul fratelui Regelui Carol, Principele Leopold de Hohenzollern-Sigmaringen și al Antoniei, Princesă de Portugalia, prin care s'a întărit și mai mult, partea de sânge și de suflet latin a dinastiei sau familiei noastre domnitoare. Creșterea lui foarte îngrijită de-acasă, deaproape supraveghiată de mama, stăpânită de cel mai adânc spirit cucernic, evlavios, a fost apoi aici, strict continuată, sub conducerea severă a Regelui Carol. A fost o fire foarte bună. Bland și îngăduitor, vesel și gata oricând să ierte, a fost foarte iubit — și 'n tinerețe, când a fost cândva bolnav, mulțimea Bucureștilor se ruga în genunchi, în jurul palatului, zi și noapte, pentru viața lui. Făcuse studii strălucite în mai multe universități germane și știa mai multe limbi vechi și moderne. Cunoștea în deosebi limbile clasice, greaca și latina, precum și Șt. Naturale, mai ales Botanica. Dar puțini știau. Căci era smerit și chiar timid de felul lui, acest „rege-erou“, cum îl numește un biograf (scriitorul vieții cuiva). Dar mai presus de toate sufletul lui

era stăpânit de două sentimente care se 'ntreceau: *datoria și onoarea*. Deaceea și-a și jertfit tot. Când s'a amintit că e „German“, a răspuns „*Tocmai deaceea știu, vreau și voiu fi întreg al poporului ce conduc!*“ Când i s'a spus că vom fi atacați, pe lângă generalul Falkenhayn, șeful statului-major german, dar și de generalul Mackensen „spărgătorul de fronturi“ a zis: „*Nu mi-e teamă. Am învins eu un Hohenzolern* (adică pe sine însuși, inima lui), *dar pe un Mackensen!*“. Era și-un minunat răspuns ponegritorului care-l invenovăția că nu mai e nici Român, nici German, nici Hohenzollern. Și-a avut dreptate, odată ce l-a înfrânt la Mărășești (20 Iulie—6 August 1917) pe temutul general. Căci niciodată nu și-a pierdut încrederea în biruință și dreptate. A afirmat totdeauna „*lupta până la capăt*“ și credință în aliații noștri, în primul rând în Franța și Anglia. Cași întregul popor, și-a dat seama pe deplin că de Franța ne leagă nu numai sângele, origina latină, limba și cultura, dar și interesele politice-naționale, viața chiar. Și după ce s'au pierdut Bucureștii și Muntenia, în retragerea spre Moldova, i-a spus Generalului Berthelot, șeful misiunii franceze la noi: „*Înainte! Biruim! N'am pierdut încrederea!*“

Iar când am fost siliți să încheiăm „*pacea falsă*“ cu Nemții, Generalul Berthelot trebuia să plece, i-a spus emoționat, dar sigur: „*La revedere!*“. Deaceea și Robert de Flers, marele scriitor, luptător și filo-român, l-a denumit, așa cum Francezii îl cunosc „*Ferdinand cel Loial*“. El însuși a spus, că n'a avut noapte mai rea, decât aceea când țara s'a plecat să 'ncheie ceeace am numit mai sus „*pacea falsă*“ dela Bufta și București, pe care el n'a recunoscut-o și țara n'a ratificat-o (n'a aprobat-o sau n'a întărit-o). Și 'nchizând ochii, ultimul lui gând a fost pentru țară și viitorul ei, cum se vede și din testamentul lui: „*Dumnezeu a voit așa. Coroana României Mari, atât de legată de soarta țării, să treacă pe capul nepotului meu nevârstnic Mihailu. Rog Cerul să-l ocrotească și să-i hărăzească binecuvântarea ca sub domnia lui, să se întărească și să propășească România clădită cu atâtea jertfe*“.

A răposat Regele Ferdinand, după o lungă suferință și'n jalea grea a țării, în 21 Iulie 1927, și doarme acum somnul de veci, cu adevărat al „Dreptilor“, sub lespezile Mănăstirii Curtea de Argeș, alături de întemeietorul regatului, Carol I-iu și soția lui Regina Elisabeta, ală-

turi de întemeietorul domniei la Români, Basarab, cel Mare. A suferit, a jertfit, dar a biruit și mult s'a bucurat. Nu însă multă vreme și deaceea e oarecum potrivită părerea scriitorului care-i asemănă marea, dar scurta și sbuciumata domnie, cu a lui Mihai Viteazul, ambii ctitori ai unității naționale: Mihai Viteazul, Domnul Călugărenilor și-al Albei.Iuliei, — pentru o vreme — și Ferdinand I regele Mărașeștilor și-al — tuturor Românilor — pentru vecinicie.

2. **Marele Răsboiu.** (1914—1918). Știm cum statele și popoarele, după răsboiul franco-german din 1870—71, erau în mare și ascunsă dușmănie unele, iar altele în alianță, dar toate în neîncetată pregătire pentru răsboiu, pentru „marele răsboiu“ pe care totuși cu toții se siliau să-l amâne, să-l oprească — din pricina grozăviilor și-a prăpădului pe care-l va deslănțui. Mai ales se temeau toți de efectele sau urmările noilor mijloace tehnice de-a ucide și distruge.

Vremea aceasta s'a numit „pacea înarmată“ și răsboiul s'a numit „mondial“ adică al „lumii“, pentru că au luat parte mai toate popoarele și s'au luptat peste tot, pe uscat, și pe toate mările și oceanele, sub apă și 'n aer; iar cuvântul „mondial“ vine dela cuvântul francez „monde“ care înseamnă „lume“. Cauzele erau: înfrângerea Francezilor în 1871 și dorința lor de-a recâștiga onoarea, biruința și provinciile pierdute, împotriva Germanilor; dorința de libertate a națiunilor sau grupurilor de națiuni asuprite și robite; întrecerea economică și colonială pentru mărfuri și piețe a statelor supra-industriale, în deosebi între Anglia și Germania ș. a. Sau cum s'a mai zis: *chestiunea libertății și naționalității* și *chestiunea economică (în afară)*, complicate cu *chestiunea Orientului* (european, asiatic și a Extremului Orient). La acestea trebuie să adăugăm și *chestiunea economică internă*, adică *lupta între capital și muncă*, care crease partidul zis al muncitorilor, adică *partidul socialist*, cu caracter internațional, și care înlăturând, ziceau, orice visuri și idei greșite

de bună înțelegere, (socialismul utopic, visător) înțelegerea să transforme prin luptă și revoluție, societatea omenească, spre societatea socialistă, spre socializare, desființând în primul rând proprietatea fiicăruia (individuală), deci *capitalul* și societatea capitalistă, susținând proprietatea tuturor (obștească), colectivă, comună și *comunistă*. Aceasta o numiau ei „socializarea mijloacelor de producțiune“ (pământ, bani, unelte, mașini, fabrici, ș. a.). Acest socialism se numește *sociaismul științific* și întemeietorul este *Karl Marx* (pela 1850, în Germania). Deaceia socialiști cari-i urmează învățăturile se numesc „Marxiști“ și acei cari le aplică întru totul, cât se poate de mult, la maximum, se numesc și „maximaliști“ pe rusește, *bolșevici*“ dela cuv. rusesc „bolșie“, care înseamnă „maximum“.

Am văzut cum erau întocmite *alianțele* sau întovăririle de state și popoare. Semne că „marele războiu“ va izbucni fuseseră cele două războaie din urmă: cel italo-turc (1911) și cel balcanic (1913). Și nu mai puțin mișcările și agitațiile politice-naționale din diferite state, în care gemeau națiuni robite, precum și deosebitele pregătiri militare războinice.

Scânteia care dete foc lumii fu asasinarea moștenitorului tronului austro-ungar, Arhiducele Franț-Ferdinand, și-a soției sale, în Iulie 1914 la *Serajevo*, în Bosnia sârbească, supusă Austro-Ungariei. Erau acolo mari serbări naționale, organizate, de-o societate, cum ar fi la noi Liga Culturală. Și tocmai atunci s'a dus acolo Franț-Ferdinand. Sârbii, așa de greu jigniți, au hotărît să-l asasineze.

Indată Austro-Ungaria, care de abia se ținea pe picioare, stat vechiu, cu atâtea țări și popoare supuse familiei Habsburg, cu totul departe de marile vremuri și idei, hôtări, după sfatul primului-ministru ungar *St. Tisza*, să îngenunchie Serbia și să dea foc Europei și civilizației, ceea ce n'ar fi vrut bătrânul împărat *Francisc Iosif I*, dar primi cu strașnică hotărîre trufașul împărat al Germaniei „*Kaizerul*“ *Wilhelm II*.

Serbia, umilită și amenințată, ceru ajutor Rusiei, care mobiliză armata. Indată *Austro-Ungaria* atacă Serbia, iar *Germania*, aliata Austro-Ungariei, declară războiu *Franței* și aliatei ei, Rusiei. Și de-acî înainte începură a curge *declarațiile de războiu*, cași

sângele. O deosebită cruzime, casi organizare și pregătire, arată Germania. Declară dela început că trebuie să biruie pe toți, *să stăpânească lumea*, sau cum ziceau Germanii atunci „*Deutschland über alles* „Germania mai presus de toate, de oricine și orice“). Fără nici un păs, ca să ajungă repede la Paris, și pe urmă să se 'ntoarcă împotriva Rusiei, *Germanii atacă Belgia neutră și nevinovată*, fără declarație de războiu, ca să treacă repede peste dânsa, să prindă pe Francezi nepregătiți, péla Nord. Dar, deși surprinsă, *Belgia eroică*, în frunte cu *Regele Albert I* a rezistat. Germanii au atacat și populația civilă, au dărâmat biserici, universități și biblioteci. Însă *Franța* a avut vreme să se pregătească și *Generalul Joffre* i-a atras spre Paris și i-a bătut rău la *Marna*, un rău mai sus de Paris. Indată Nemții și Francezii au intrat în pământ, începând *războiul de tranșee*, dela Marea Nordului (Pasul de Calais) până la Elveția și Rin. *Anglia*, supărată pentru actacul Belgiei, a intrat în luptă și-a trimis o armată nouă de voluntari în Franța până la 3 milioane (pe *frontul francez sau „occidental“*). În Răsărit *Rușii* intră în Germania, dar sunt rău bătuți de *Generalul Hindenburg*, în vreme ce *Austro-Ungurii* sunt rău bătuți de Ruși în Polonia, Galiția și Bucovina, intrând cu toții și aici în *tranșee*, dela Bucovina până sau la M. Baltică („*frontul oriental*“). În curând intră și *Italia*, de partea Franței, Angliei și Rusiei (Tripla Înțelegere), rupând orice legături cu Germania și Austro-Ungaria (făcuse cu dânsle Tripla Alianță) luptând să câștige ținuturile italiene *Triest, Fiume, Istria și Trento* (Tirolul italian). *Serbia*, după ce bate o armată austro-ungară, e răzbită la nord de Germani sub *Generalul Mackensen* și dela Răsărit de *Bulgari*, cari trec de partea Germanilor, cași *Turcii*. *Regele Petru Karagheorghevici* e silit să se retragă cu miniștri și parlamentul și cu ce armată i-a rămas, prin Munții Albaniei, spre Marea Adriatică, unde în insula Corfu arma'a lui va fi refăcută de aliați și **dușă** pe noul *front* care se formase la *Salonic* (pe pământul Greciei, dar fără voia ei, mai ales că se ținea de partea Germanilor, fără a se lupta, *Regele Constantin* fiind cumnatul împăratului Germaniei). Acolo, la *Salonic*, se făcu un *nou front de luptă*, sub comanda *Generalului Sarraïl*, după ce zadarnic se atacă *Strâmtoarea Dardanele* contra Turcilor și-a Constantinopolului, murind acolo vreo 100.000 de Franco-Englezi. Dar pentrucă, după câteva înfrângeri pe mare, *Germanii începură cu submarinele*, *războiul submarin* împotriva vapoarelor și-a civililor de orice neam, bătrâni, femei și copii chiar, după ce introdusese în lupte *grozavul tun de 42 cm.* (diametrul țevei), precum și *gazele asfixiante* (războiul himic) și „*Tepelinurile*“ (baloanele uriașe cu cârmă

ce aruncau bombe de 60 kgr. în orașe,—Rep. St. Unite, „America“, declară și ea războiu Germaniei.

3. Războiul pentru Unitatea Națională (1916—1918). S'a desfășurat dela izbucnirea lui odată cu marele războiu mondial. Până acum intrară în luptă deoparte *Germania* și *Austro-Ungaria*, pe care le-au urmat *Bulgaria* și *Turcia* — de altă parte *Franța*, *Anglia* și *Rusia*, de care s'au alăturat *Italia* și *Statele-Unite (America)*.

Doi ani noi am păstrat „neutralitatea“, așa cum se hotărîse în Consiliul de Coroană dela Sinaia. Nu eram pregătiți — n'aveam tunuri, muniții, mașini de războiu, mitraliere, aieroplane — și nici echipamente și pansamente, cum trebuie în orice războiu, dar mai ales într'un așa de mare războiu. Legăturile și condițiunile cu aliații fuseseră stabilite în taină. Țara întreagă cerea războiul „împotriva Austro-Ungariei și pentru desrobirea fraților“. Statele aliate înscriseră pe drapelele lor „desrobirea și întregirea națiunilor mici“, cu totul dimpotrivă de cum declaraseră și luptau Germanii și aliații lor. Trebuia să ne jertfim. pentru libertatea și unitatea națională, chiar și'n condiții mai grele. Eram departe de ceilalți aliați și mulți nu erau siguri de Ruși. Și apoi frontul nostru de luptă era prea lung: dela Bucovina, de-alungul Carpaților și Dunării, a liniei dobrogene până sub Mangalia și coasta M. Negre, dela acest port până la brațul dunărean al Chiliei — porțiune pe care nădăjduiam să fim ajutați de flota rusească.

Rușii ne trădau și noi nu știam. Invinse la ei părerea că trebuie să facă pace cu Germanii așa de bine organizați; se temeau apoi și de „revoluția“ care putea izbucni mai ușor în vreme de războiu. Se pare că așa se înțeleseseră, ca Austro-Ungaria să ia Muntenia, Rusia Moldova și Bulgarii Dobrogea — după zdrobirea noastră. Rodzianco, președintele Dumei (camerei rusești) l-a acuzat fâțiș pe primul ministru Boris Stürmer, că „trădează România“.

Sfântă a fost și va fi pentru noi ziua de 14 August 1916, când s'a ordonat mobilizarea și trupele noastre au trecut Carpații să desrobească mult așteptatul și robitul „Ardeal” — după ce ministrul nostru la Viena predase în aceeași zi declarația de războiu. Nu se putea acum purta gândul și la cucerirea și desrobirea Basarabiei, odată ce eram aliați cu Rușii, cărora ca prieteni mai târziu li s'ar fi putut cere drepturi și pentru frații basarabeni. Acum era prilejul fericit să contribuim la prăbușirea Austro-Ungariei și să eliberăm pe Românii din Ardeal, Banat, Crișana, Maramureș și Bucovina. Cei ce voiau să stăm pe loc cereau să-i atacăm și pe Ruși — ceeace era o mare rătăcire, dacă nu interes criminal. Au fost unii de părere să păzim Carpații și să atacăm pe Bulgari, pela Sud — ceeace iarăși ar fi fost o greșeală. Totuși, s'a început întărirea Turtucaiei, unde se așezau tunuri și s'a trimis acolo încă o divizie. În acțiune am intrat cu multă întârziere, din pricina armamentului, care venia din Franța și Anglia, pe sus, pe la M. Albă (Portul Arhanghelsk). Dar venia puțin și am aflat târziu noi că Rușii ne trădau și că tot acest material de războiu rătăcia anume prin Rusia, ca să nu ajungă la noi. Publicațiile Bolșevicilor împotriva Țarului și-a vechei cârmuri rusești, au arătat foarte bine, cu documente sau acte, cum era organizată trădarea Rusiei țariste, deaceea am priceput mai târziu pentru ce Rușii nu înaintau, de ce nu se băteau în Dobrogea și Muntenia (București) și de ce îngrămădiră până la un milion în Moldova. Totuși, în August 1916, ei, împreună cu ceilalți aliați, cari până acum ne lăsaseră să alegem noi „momentul”, ne cerură negreșit să intrăm: „Acum sau niciodată”. Era vorba să scape, ceeace s'a și întâmplat, marea cetate franceză *Verdun*, unde se dădura lupte înfricoșate și căzură de ambele părți, sub forturile cetății un milion de oameni. Dacă această cetate cădea, Parisul și jumătatea Franței erau în mâinile Germanilor. Nouă ni s'a

făgăduit că vom fi ajutați și anume: pe lângă trupe ru-sești în Dobrogea și Muntenia, va înainta *Generalul Sarraïl* dela *Salonic* și dela nord își va continua ofensiva, oprită, acum în Bucovina, *Generalul Brusilov* cu armata rusă. Și-am intrat, dar nimeni nu s'a mișcat.

Cu durere s'a văzut că aveam un front imens de apărat — și fără rezerve. Au fost trupe care nu s'au schimbat timp de trei luni. Soldații noștri s'au luptat eroic, cu „pieptul de oțel” împotriva oțelului german. Așteptam ajutor, îndeosebi dela eroicii Francezi, dela energicul lor primul ministru francez *G. Clémenceau*, președintele Republicii fiind *R. Poincaré*, cari nu erau cu nimic vino-vați, că Rușii ne luase tot materialul trimis. Și pentru Sarraïl cu inactivitatea lui, soldații noștri, cari ne-au dat din acest timp de nădejdi și dureri, frumoase *cântece populare de războiu*, au născocit cântecul care se ter-mină cu:

„O Sarai, Sarai, Sarai,

„Noi ne batem și tu stai.

Ba au născocit și povestea că „noi ne batem cu piep-turile și Nemții cu sculele”. Deaceea tot gândul vitejilor noștri era s'ajungă la lupte piept la piept, în care nu-i putea birui nimeni și de care Nemții fugiau, căci ei erau tari numai când luptau ajutați de mașini.

Mult rău ne-a pricinuit *căderea Turtucaiei* (23 August) unde cei 28.000 de oameni, din cari unii milițieni aproape nearmați, s'au luptat câteva zile cu armata de peste 100.000 de Germani, Bulgari și Turci, a *Generalului Mackensen*. În aceiași noapte Bucureștii (ca și Plo-ieștii) primiau vizita unui „țepelin” și apoi a aieropla-nelor care au omorât multă populație civilă. Am pierdut apoi Silistra și Bazargic, iar *Generalul Averescu* a reușit chiar în Dobrogea să respingă pe Mackensen, după eroi-cele lupte dela *Amzacea* și *Topraisar*. Rușii nu luptau și am fost siliți să ne retragem, părăsind Constanța și

aruncând în aer marele pod Fetești-Cernavoda, apoi părăsind toată Dobrogea. Viteaza *Divizie Sârbă* s'a acoperit de glorie lângă Constanța și a fost sfărâmată. S'a încercat de către *Generalul Averescu* o trecere în Bulgaria, pela *Flămânda* (lângă Giurgiu), ca să atacăm pe Mackensen, dar încercarea s'a oprit, deoarece trupele și *Generalul* erau chemați la Nord. Aici, se înaintase în Banat până dincolo de *Orșova*, în Ardeal până dincolo de Petroșani, Sibiu, Sighișoara și Valea Mureșului, unde ajunsese *Generalul Prezan*, mai apoi șeful Statului Major. Dar pe frontul apusean se terminase *bătălia depe râul Somme* și *Verdunul* fu scăpat, căci trupele germane fură îndreptate spre „mica Românie” care trebuia aspru pedepsită pentru îndrăzneala ei — spusese „Kaizerul” și repede zdrobită. În vreme ce Mackensen „spărgătorul de fronturi” ataca pela sud, fu trimis pela Nord însuși *Generalul Falkenhayn*, șeful Statului Major cu 37 de divizii. După primele victorii, armata noastră lipsită de mitraliere, tunuri grele ori cu tirul lung și aerioplane, a pierdut luptele dela Sibiu și Brașov, retrăgându-se în munți. Aproape de Sibiu a murit lovit de o schiță *Generalul Praporgescu*. Aproape trei luni a ținut lupta aprigă a vitejilor noștri soldați, fără armament și greu de aprovizionat, fără odihnă, apărând cu dârzie munții noștri, căci le era mai ușoară lupta ca la câmp, unde mașinile nemțești i-ar fi ținut departe. „A apărât cu îndărătnicie pământul patriei”, zic Germanii — la *Orșova* și *Severin*, la *T.-Jiu*, la *Olt*, *Dragoslavele*, *Predeal*, *Bratocea* și toate trecătorile mai ales la *Oituz* („Pe aicea nu se trece”) și *pasurile Moldovei*, pe unde Nemții n'au putut să treacă niciodată. În luptele de lângă *T.-Jiu*, unde odată o divizie bavareză (a 22-a) a fost zdrobită și unde au apărât podul și civilii și cercetașii și fecioara *Ecaterina Teodorescu* (de 18 ani, iar mai târziu înaintată sublocotenent, cade în fruntea trupei la Mărășești) — este rănit și moare viteazul *General Dragalina*. Dar tot

aici reușiră sfortările dușmanului și rupse frontul, pătrunzând în țară. Trupele noastre de acolo se retraseră și *Divizia dela Orșova* (G-ral *T. Tăutu*), rămase singură, tăindu-i-se legătura cu grosul armatei și cu Bucureștii; s'a luptat eroic, când apărând, când dispărând, de au numit-o Nemții „Divizia-Fantomă“, până ce a ajuns la Olt, unde a fost silită să se predea. Atunci s'a mai încercat o bătălie, după sfatul Generalului Berthelot, concentrându-se armatele pe *Argeș și Neajlov*, ca să se apere Bucureștii. Dar Rușii de lângă București nu s'au mișcat, un comandant a lipsit dela locul și dela datoria lui, planurile noastre, nu se știe cum, au ajuns în mâinile Germanilor și cu toate că o armată turco-bulgară fusese respinsă de ai noștri, iar corpul al 9-lea german abia a scăpat — bătălia a fost pierdută și Bucureștii au căzut în mâinile inamicului (3 Dec. 1916).

A urmat *retragerea pe frontul Siretului*, unde în adevăr Rușii se mișcau acum, mai ales artileria lor. Dar se iviră lipsurile de tot felul, foametea și bolile, mai ales tifosul exantematic, care a secerat rândurile soldaților și-a lăsat satele pustii, secerând și populația civilă, care suferia și de foame, frig și toate relele îngrămădirii și lipsurilor.

Totuși, cu ajutorul ofițerilor francezi, comandați de *Generalul Berthelot*, în primăvară aveam o armată nouă, întinerită, organizată, și acum bine înarmată și echipată. Entuziasmul și credința în izbândă stăpâneau toate sufletele. Așa se și explică de ce Armata I-a, comandată de *Generalul Al. Averescu*, a reușit la 25 Iulie 1917, să dea pe Germani peste cap, la *Mărăști*, luând cu asalt liniile lor întărite și urmărindu-i câteva zile, arătând în acelaș timp că armata noastră refăcută este capabilă de *ofensivă*.

Bătălia (ofensivă) dela Mărăști. În zorii zilei de 11 Iulie, înainte de-a se face lumină, trupele se pun în mișcare spre punctele de atac ordonate. Atacul Diviziei 3-a în deosebi este fulgerător. În mai puțin de 2 ore se ocupă întreagă prima linie

de tranșee și întăririle inamice depe dealul Mărăștilor. Luptele au fost crâncene, dar scurte. Baioneta și grenadele au jucat cel mai mare rol. Cei ce nu s'au predat din dușmani, au fost uciși, iar ceilalți au fugit în cea mai mare debandadă spre linia 2-a de tranșee. La dreapta Diviziei 3-a, în spre Poiana, lupta a fost foarte sângeroasă. Punctul s'a ocupat în dimineața de 12 Iulie, după un adevărat măcel al dușmanului. S'au cucerit 20 de tunuri, multe mitraliere, peste 1500 prizonieri și material considerabil. În zilele următoare, 12—16 Iulie ofensiva continuă victorioasă, iar inamicul e 'n retragere și dezastru. Centrul a înaintat până la Putna și 8 km. sub Soveja. Rezultatul total a fost: desrobirea unui teritoriu de 20 km. adâncime și cu front front de 40 km.; peste 4000 de prizonieri, peste 50 de tunuri de câmp, grele și de tranșee; peste 80 de mitraliere și 80 de vagoane de muniții; iar victoriosul German fugia înaintea baionetei soldatului român. (G-ralul C. Găvănescul). Comanda supremă a avut-o *Generalul Al. Averescu*, ajutat de *G-ralii Mărgineanu, Văitoianu, Cihoschi* ș. a.

Acelaș rol trebuia să-l aibă Armata II-a, comandată de *Generalul C. Cristescu*, și care, după un strașnic bombardament, trebuia să ia ofensiva pela *Nămăloasa*, cu direcția Ploiești—București. Nu se îndoia nimeni, atât era de entusiastă și de pregătită armata și atât dor era în sufletele soldaților-țărani, de familiile, vetrele și pământul lor.

Și-apoi de *Sf. Gheorghe*, M. S. Regele luase o mare hotărâre. Încă înainte de războiu, dela răscoalele din 1907, se tot vorbise de „reformă”, accentuându-se mai ales în 1914, nevoia celor două mai importante, (*exproprierea marilor proprietari și improprietărea țăranilor*; și 2) *votul universal, egal, direct și secret*. Le enunțaseră partide și oameni noi, dar important era că din cele două partide istorice, care guvernau, cel conservator le refuza, iar cel „liberal” (condus de Ion I. C. Brătianu) le făgăduia. La Iași, Regele Ferdinand, sfătuit de frunțași ai vieții noastre, hotări să le înfăptuiască și nu numai făgădui, dar fu cel dintâiu care-și îndeplini făgăduința (Domeniile Coroanei). A glăsuat atunci către oștire: „Voi, jii de țărani, cari ați apărut cu brațul pământ-

tul unde v'ați născut, vă spun Eu, regele vostru, că pe lângă răsplata cea mare a izbânzii și recunoștința întregului neam, ați câștigat totodată dreptul de-a stăpâni într'o măsură mai largă pământul pe care v'ați luptat. Vi se va da pământ. Eu, regele vostru, voi fi întâiul a da pildă!"

Firește că nu s'a putut îndeplini atunci, ci mai apoi, întâiu în *Basarabia*, care cea dintâiu s'a unit cu patria-mamă, ambele hotăriri luate de „*Sfatul Țării*“, ceea ce a făcut pe țărani basarabeni să-l numească „*Regele țăranilor*“ pe Regele Ferdinand. Iar în „*Vechiul Regat*“, Ardeal și Bucovina, cele două reforme s'au îndeplinit mai târziu și anume: după ce sub *Guvernul Vaida-Voievod* s'a votat „*unirea*“, votată până atunci de „*sfaturile*“ provinciale și s'au iscălit *tratatele de pace*, sub guvernele *General Al. Averescu* (1920—1921), și *Ion I. C. Brătianu* (1922—1916). Sub acesta din urmă s'a votat și *Constituția* (1923), după ce a avut loc și *încoronarea*, la Alba-Iulia, în Octomvrie 1923, în noua Biserică a Încoronării, anume zidită, model fiind Biserica Domnească din Târgoviște a lui Mateiu Basarab și Petru-Vodă Cercei, fratele lui Mihail Viteazul.

Firește însă, că la început, în Moldova, împrumutarea a fost numai o *făgăduială regală și-un vot al Camerilor* (1917). Oastea a fost și mai însuflețită și gata de jertfă. Dar greutatea era acum din partea Rușilor. Încă din Februarie 1917 izbucnise la Petersburg „*revoluția*“ și în curând țarul și familia lui fură arestați și se alcătui *Guvernul socialist revoluționar al lui Lwow și Kerenski*. Aceștia, de și începură a dezorganiza armata prin câteva rele măsuri revoluționare, făgăduiră însă continuarea războiului. Dar nu reușiră și fură goniți dela putere de *socialiștii-extremi*, cei mai dârji și revoluționari, conduși de *Lenin* și care se vor numi de-aci înainte *Bolșevici* (vezi mai sus ce însemnează). Din cauza răsturnării lui Kerenski, s'a renunțat și la *ofensiva noastră dela Nămolosa*, deoarece armata rusă bolșevizându-se, rupea frontul, părăsindu-l aruncând armele, și pornind anarhic spre casă, prădând și strigând „*Jos războiul, libertate și pace!*“.

Pe trei fronturi am dovedit noi atunci puteri mari. Întâiu soldatul-țăran român „cel mai bun soldat din lume” a zise un general străin, a rezistat momelilor revoluționare ale Rușilor și-a apărât mai departe pe rege, drapelul, ordinea și patria. Este moștenire romană această tărie și statornicie, vîitejie și disciplina. Acest soldat este și astăzi, pe malul Nistrului, apărătorul ordinei românești și europene, împotriva dezordinei. Unele trupe rusești au încercat să atace orașele, dar au fugit împrăștiate cu mitraliera. Cu steaguri roșii și’n cântecul „Marsiliezei” au vrut să-l atace și pe regele nostru, la Iași, dar vrednicia noastră și credincioasa armată au mântuit țara și onoarea noastră.

Pe alt front, al Moldovei, pe Siret, Mackensen, dându-și seama de ceeace se petrece, a hotărît să străpungă frontul slăbit de bolșevizarea Rușilor și să cucerească Iașii, cu Moldova liberă și eroică, și Odesa cu Sudul Rîsiei. Dar cu „sfortări supra omenești”, armata noastră a rezistat eroinic, căzând zeci de mii de Români, ca să apere onoarea și numele de Român, și câtă patrie mai era liberă. Bătălia a durat aproape două săptămâni, Bătălia dela Mărășești, sfârșită la 6 August 1917 — după groaznicele atacuri dela Cireșoaia, Doaga, Panciu, Cosmești, și a. Mackensen, pierzând jumătate din cele 11 divizii cu care atacase, învins fiind de Generalii C. Cristescu și Ieremia Grigorescu.

Bătălia (defensivă) dela Mărășești. Germanii strânseseră forțe multe și se pregăteau a lua și ei ofensiva, ca țara noastră să cadă deodată în mâinile lor, lovită fiind și la centru, spre T-Ocna, și din Bucovina, unde Rușii începuseră retragerea, care iute se transformă în fugă. Germanii sperau să cucerească Moldova în 15 zile, și sfărâmturile armatei noastre să fie alungate în Rusia. Mareșalul Mackensen, renumitul „spărgător de fronturi”, ia cele mai strașnice măsuri. El, în persoană, a dirijat toate atacurile. Adună întâiu, în regiunea Focșani, cele mai bune trupe germane (10) și austriace, până la 14 divizii, și-o formidabilă artilerie de câteva sute de tunuri, de toate

calibrele, până la 305 mm. Atacul începe în noaptea de 23—24 Iulie 1917 cu distrugerea diviziei 34-a rusă, care lăasă astfel o spărtură între Făurei și Putna. Acum vor înainta pe malul drept al Siretului, tăind retragerea tuturor. Germanii îi cântau laude lui Mackensen. O zi întreagă au alergat trupele Div. 5-a române să ocupe golul și să oprească marșul dușmanului. Satul Străjescu este ocupat și pierdut de mai multe ori cu lupte înverșunate. Românii sunt acum pe toată linia. Până la 31 Iulie continuă pe tot frontul luptele de artilerie, infanterie, cu bombe lacrimogene și gaze asfixiante. Germanii aduc apoi forțe noi și trupe odihnite, înaintând până la Șușita și ocupând jumătate din satul Doaga, după lupte grele care-l opresc. În zilele și nopțile de 1—2 Aug. bombardament infernal asupra trupelor noastre dela Cosmești (cap de pod, Siret), atac cu gaze asfixiante și disperate atacuri de infanterie. Rezistăm eroic. Atacul se prelungește pela Sud de Mărășești, până la Panciu, pe viață și pe moarte, fără nici o cruțare, până la 7 August. Erau cel puțin 12 divizii dușmane pe un front de 14 km. Golurile toate le ocupaseră Românii, iar Rușii treceau în dezordine la spatele trupelor noastre. Era acum un singur front românesc, ai noștri acoperindu-se de glorie la Cireșoaia, la Sud, de Mărășești, la Nord de Panciu și la Dealul Muncelul. Deaceea și inamicul i-a dat acestei bătălii, cea mai mare și înverșunată depe întreg frontul oriental, numele de bătălia dela Putna-Mărășești-Muncelul. La 7 August, inamicul obosit și respins cu pierderi enorme, e nevoit să se oprească și să caute poziții de apărare, fără a mai ataca. Deși cu forțe superioare, Mackensen era înfrânt, cum a și recunoscut. I se măcinase peste jumătate din diviziile în luptă, din care unele fură reduse la un sfert. Victoria fu a noastră și-a arătat lumii întregi cine suntem. Ea ne-a pus în rând popoarelor eroice, cum eram și menritam. Laudă și recunoștință eroilor dispăruți și celor ce-au supraviețuit, viziteleur și cinșitelor trupe românești! (După G-ralul C. Găvănescu). Comanda supremă au avut-o *Generalii C. Cristescu*, șeful Statului Major, și *Ieremia Grigorescu*.

Pe-al treilea front, deasemenea românismul ieșia biruitor. Profitând de mișcarea revoluționară rusească, tinerii luptători ai Românilor din Basarabia, în frunte cu actualii fruntași ai vieții politice românești, astăzi miniștri și foști miniștri, ca D-nii I. Inculeț, I. Pelivan, P. Halipa, D. Ciugureanu ș. a. au reușit, după mai multe

congrese. să constituie un „Sfat al Țării“ Basarabiei, desfăcând-o de sub stăpânirea rusească și proclamând-o întâiu Republica Moldovenească — „Autonomă“ (desine cârmuitoare). Dealtfel D-l I. Inculeț venise dela Petrograd (fost Petersburg și azi Leningrad) ca delegat al Guvernului Revoluției Ruse. Dar după puțin timp Bolșevicii au pus stăpânire pe Chișinău și alte centre terorizând „Sfatul Țării“ și omorând pe bunii Români, luptătorii naționaliști S. Murafa și D. Hodorogea. S'a cerut ajutor dela Iași și cu cuvântul că trebuie să se apere calea ferată și depozitele armatei noastre până la Odesa, cum și era, armata română sub comanda Generalului E. Broșteanu a ocupat Basarabia. Atunci, „Sfatul Țării“ a votat la 24 Ianuarie 1918 independența Republicii Moldovenești a Basarabiei, iar la 9 Aprilie 1918 unirea cu România, patria-mamă. Președinte era D-l I. Inculeț, Secretar D-l I. Buzdugan și Prim-ministru al României Al. Marghiloman († 1924).

Declarația „Sfatului Țării“:

„In numele poporului Basarabiei, Sfatul Țării declară:
„Republica democratică moldovenească, Basarabia, în hotarele „ei dintre Prut, Nistru, Dunăre, Marea Neagră și vechile „granițe cu Austria, ruptă de Rusia acum o sută de ani „și mai bine din trupul vechei Moldove,
„in puterea dreptului istoric și dreptului de neam,
„pe baza principiului că noroadele singure
„să-și hotărăască soarta lor,
„de azi înainte și pentru totdeauna
„se unește cu muma sa România“.

Basarabia se unia cu România, când împrejurările erau mai grele ca oricând, Bolșevicii, adică Rusia, ca și Ucraina (Sudul Rusiei, care avea să se bolșevizeze) încheiau pace cu Germania, la orașelul Brest-Litowsk, după ce ni se impusese armistițiul dela Focșani (Nov. 1917). Nu mai era nimic de făcut. „In față cu baioneta germană și'n spate cu stânca rusească“, a trebuit să se închine biata țară. S'a părăsit planul de expatriere a regelui, a par-

lamentului și-a armatei spre Mesopotamia — Japonia — Franța, cum s'a părăsit și planul cu „rezistența până la ultimul soldat în triumghiul morții“. *Guvernul Tache Ionescu* a fost îndepărtat și-un nou *Guvern Averescu* a început tratativele dela *Buștea* — ca să le sfârșiască apoi *Guvernul Al. Marghiloman*, mai preferat de Germani. Grelele condiții trebuia să le primim: ni se luau munții și Dobrogea, grâul și petrolul pe un mare număr de ani, eram opriți a mai vorbi de „frații“ de peste munți și armata trebuia demobilizată. Aceasta e *pacea dela București* (7 Maiu 1918) pe care Regele Ferdinand n'a semnat-o și Țara n'a ratificat-o, cum am spus mai sus.

Dar *dreptatea noastră* și norocul nostru se uniau, încununate de biruința marilor noștri aliați. Pe ambele fronturi, pe care continua lupta, atât pe cel occidental, unde avu loc bătălia decisivă (hotărîtoare), cât și pe frontul sudic dela Salonic, „dușmanul cel mare“ trebuia să-și recunoască înfrângerea. Pe frontul occidental, în Franța, după ce dobândi comanda unică peste toate armatele franceze, engleze și belgiene, *Mareșalul Foch*, „mareșalul victoriei“, ca și Joffre, bătut definitiv pe Germani, a *2-a biruință dela Marna*, după ce-și avură rolul lor, *tunul cu tragere lungă* (120 klm.) al Germanilor, cu care bombardau Parisul, *aviatorii francezi stăpâni ai aierului*, din cari Guinemer a doborât peste 100 de avioane germane și *tancurile* (carele de luptă și de asalt) franco-engleze. *Germanii*, ca să-și păzească țara de năvălire și ruină, pradă și rușine, *au recunoscut înfrângerea* și-au semnat *armistițiul din 11 Noiembrie 1918*, zi istorică, salutată cu ovații de toate armatele aliaților, căci aducea odată cu biruința și gloria. — căminul, munca și pacea. — In acelaș timp, pe *frontul Salonic*, la *Dobropolje*, *Mareșalul Franchet d'Esperay* rupea frontul Macedoniei, fugărind spre Dunăre pe Germani, Austro-Ungari și Bulgari. Lângă dânsul se găsia rămășița

eroică a armatei sârbe cu *Regele Petru* și *Prințul Moștenitor*, actualul *Rege Alexandru*. Generalul *Berthelot* apărură la *Dunăre* cu *Francezii*.

Urmă a doua mobilizare, hotărâtă de *Regele Ferdinand* (*Guvernul General C. Coandă*) și pe urmele armatei înfrântă a lui *Mackensen*, care ocupase țara și *Bucureștii* doi ani — doi ani de rușine, chinuri și apăsare — armata pătrundea din nou în „teritoriul vremelnic ocupat de dușmani“, precum și'n *Transilvania* și *Bucovina*.

Înainte de a ajunge armatele, acolo „*Sfatul Țării*“ din *Cernăuți* (*Bucovina*) sub prezidenția lui *I. Flondor*, neclintit apărător al românismului, a proclamat unirea *Bucovinei la patria-mamă* (28 Noiembrie 1918); iar la 1 Decembrie 1918, când *Regele Ferdinand*, *Regina Maria* și armata reîntrau în *București*, capitala eliberată după izgonirea dușmanului, la *Alba-Iulia* se întrunise *Adunarea Națională*, care sub prezidenția lui *Gheorghe Pop de Băsești*, înconjurat de luptătorii naționaliști *Șt. C. Pop*, *Iuliu Maniu*, *Al. Vaida-Voevod*, *V. Goldiș* ș. a. vota alipirea la *Patria-Mamă România*, a *Ardealului*, *Banatului*, *Crișanei* și *Maramureșului*.

Iată și declarațiile de unire ale *Bucovinei* și *Ardealului*:

a) „*Congresul Național al Bucovinei*, intrupând suprema „putere a țării și fiind investit singur cu putere legiuitoare, în „numele *Suveranității Naționale*, hotărâm:

„Unirea necondiționată și pentru vecie a *Bucovinei* în vechile „ei hotare până la *Ceremuș*, *Colacin* și *Nistru*, cu *Regatul „României*“.

b) „*Adunarea Națională a tuturor Românilor din Transilvania*, *Banat* și *Țara Ungurească*, adunați prin reprezentanții „lor îndreptățiți la *Alba-Iulia*, în ziua de 1 Decembrie 1918, „decretează unirea acelor *Români* și-a tuturor teritoriilor lor „cuite de dânsii cu *România*. *Adunarea* proclamă în deosebi dreptul inalienabil al națiunii române la întreg *Banatul*, cuprins „între râurile *Mureș*, *Tisa* și *Dunăre*“.

Aceasta, după ce se citise, în *Parlamentul* din *Buda-pesta*, declarația poporului român, că se desleagă de monarhia austro-ungară și după ce *Șt. Tisza* fusese îm-

pușcat de soldați unguri și se proclamase republică în frunte cu M. Karoly.

Dar și acesta e în curând înlăturat de Bolșevici. În fruntea lor se găsea *Bela Kun*. Acesta, cu ajutor străin, organizează o mare armată și cu asentimentul poporului maghiar, că, deși guvernul e socialist-comunist-bolșevic, dar va satisface năzuințele patriotice maghiare, ca să nu se desmembreze vechia Ungarie „milenară“, atacă întâiu

Fig. 40. Harta României Mari.

noul stat cehoslovac, unde se izbise de forțe franceze și apoi atacă pe Români, să ia Ardealul, acum bine ocupat și apărat. Atunci *Generalul Mărdărăscu* îl zdrobește, trece Tisa fugărindu-l și ocupă *Budapesta*, unde ocrotește formarea unui nou guvern de ordine, distrugând bolșevismul (3 August 1919). Ne-a fost dat să ocupăm capitala inamicului nostru milenar.

La cererea aliaților, ne-am retras dela *Budapesta* și am ocupat țările românești desrobite până la o linie, paralelă cu Tisa, hotărâtă de *Conferința dela Paris*. Greutăți

ne făcură Sârbii, cari cereau tot Banatul nostru pentru ei; chiar Timișoara a fost o vreme în mâinile lor și cu mare greutate ne-au predat-o. Ei se 'ntemeiau pe coloniile sârbești, care se înmulțiseră în Banat încă din vremea Turcilor și apoi sub Austriaci. I-au zis acestui pământ și-i zic „Voivodina“, unde au avut de mult și-o episcopie, la Vârșeț. N'a lipsit mult s'ajungem la conflict. Și chiar la Paris, Sârbii fiind susținuți de unii aliați, Ioan I. C. Brătianu, delegatul nostru la conferința păcii, s'a retras de-acolo protestând și arătând că suntem nedreptățiți și s'a retras apoi și dela guvern și Guvernul Dr. Al Vaida-Voievod a iscălit tractatul care ne recunoștea granița de azi, iar cel dintâiu parlament al României-Mari (19 Nov. 1919-20 Martie 1920), președinte al Camerei fiind Prof. N. Iorga, a votat, adică a întărit ce iscălise guvernul, *Unirea tuturor Românilor în granițele României de azi*. Sub conducerea marilor oameni de stat, Wilson, președintele Statelor-Unite, autorul ideii ca fiecare națiune să-și hotărască singură soarta, dar și orice „minoritate“ să fie ocrotită a se desvolta religios-cultural-național, cum crede, — R. Poincaré, președintele Franței, și primul ei ministru G. Clémenceau — și G. Lloyd prim ministrul Angliei, s'au întărit hotărârile adunărilor din Chișinău, Cernăuți, Alba-Iulia și București și în numele *Dreptului Internațional biruitor*, ni s'au recunoscut hotărele naționale de care ne bucurăm asăzi — constituind pe drept național, vechea cultură, lupte și jertfa a 800.000 de suflete românești — *România Mare*.

Iată „tratatele“ și datele lor:

- 11 Nov. 1918, armistițiul Aliaților cu Germanii și toți Centralii.
- 28 Iulie 1919, Versailles, tratatul aliaților cu Germania.
- 27 Nov. 1919, Neuilly, tratatul cu Bulgaria.
- 9 Dec. 1919, Paris, tratatul cu România, recunoscându-se România Mare.
- 29 Dec. 1919, Parl. României Mari ratifică marea Unire!
- 10 Aug. 1920, Sèvres, tratatul cu Austria.
- 4 Iunie 1920, Trianon, tratatul cu Ungaria.

28 Oct. 1920, Aliții recunosc Unirea Basarabiei.

Și acum nu ne rămâne decât să fixăm și să urmăm cu sfințenie și tărie învățătura ce iese din asemenea mari fapte — politica externă ce trebuie să urmăm — adică: să fim strânși de marii noștri aliați, *Franța, Anglia și Italia*, în primul rând de sora noastră cea mai mare *Franța*, apoi de puterile care s'au format, s'au mărit pe urmele Austro-Ungariei, *Jugoslavia și Cehoslovacia*, care cu noi formează ceea ce numește *Mica Antantă* sau *Mica Înțelegere* — fără a uita *legătura cu Polonia*, cu care ne leagă hotarul comun și grija ce avem despre partea Rusiei Bolșevice. În orice împrejurări însă, e sigur că *Franța, Polonia și România* își apără viața.

Încheiând, să ne amintim *cuvintele Regelui Ferdinand*: „*Grele au fost vremile, mari jertfele, dar strălucită răsplata*“.

„*Avem datoria, prin munca și străduințele noastre, să întărim această sfântă și bogată moștenire, arătându-ne vrednici de aceste vremi, de aceste jertfe și de răsplata dumnezeiască*“.

Tot Wilson a propus să se înființeze *Societatea Națiunilor*, pe care trebuie s'o cunoaștem.

...După ce s'a făcut dreptate pentru popoarele subjugate și împărțite, marele președinte al Statelor Unite, *W. Wilson*, s'a gândit și la o *alcătuire care să asigure pacea* cea mult dorită și de învinși și de învingători, să poată sta alături cu toții, uitând tot răul și trecutul. Este *Societatea sau Liga Națiunilor*, care s'a înființat și lucrează azi pentru înfrățirea popoarelor. Fac parte 56 de state, din care și Germania. Numai St.-Unite, Rusia și Turcia nu fac parte. Celelalte toate au semnat și s'au legat ca orice chestiune, orice neînțelegere, s'o discute și s'o judece împreună, prin bună învoire, înlăturând războiul. Deaceia o comisie se ocupă și cu „dezarmarea“. Locul de adunare al Societății Națiunilor este *Geneva*, unde în fiecare an se adună reprezentanții-delegați ai celor 56 de state, un fel de Cameră a Societății Națiunilor (sau un fel de adunare generală a acționarilor unei societăți). Aceștia au ales dintr'înșii un *Consiliu al Ligii Națiunilor*, format din 5 reprezentanți permanenți (*Franța, Anglia, Japonia, Italia și Germania*) și 9 aleși (dintre ceilalți ai celorlalte puteri). Acest consiliu, care se întrunește de 4 ori pe an, este ca un fel de guvern (sau „un consiliu de administrație“ al unei

societăți). Însă tot timpul anului este și un *organ permanent*, tot la Geneva: *Secretariatul Ligii Națiunilor*. Tot de ea depinde și *Tribunalul Internațional dela Haga* (9 membri), dar pentru aceasta n'au iscălit încă statele, că se vor supune sentințelor lui. Tot Liga Națiunilor cârmuiește două mici ținuturi care nu aparțin nimănui: *Basinul minier al Saarei* (un râu mic) — 1600 km. p. și 650.000 locuitori), între Franța și Germaniă, și *Dantzig* (1500 km. p. și 300.000 loc.) la gura Vistulei, fost al Germaniei, port pe unde Polonia, printr'o fâșie de pământ („*coridorul*“) poate ajunge la M. Baltică. Tot Liga Națiunilor supraveghează cum unele state administrează unele teritorii ce li s'au încredințat („*mandatele*“) d. e. *Palestina*, *Mesopotamia* sau *Iracul* (Anglia) și *Siria* (Franța); deasemenea *drepturile minorităților*, adică dreptul de-a-și cultiva limba, școala, literatura și credința, grupele sau frânturile de

Fig. 41. M. S. Regele Mihaiu I.

națiuni, care nu s'au putut alipi trunchiului național principal și-au rămas trăind în mijlocul unor state naționale. d. e. Sașii și Ungurii la noi, în Ardeal, și noi la Sârbi, peste 500.000), și tot de Liga Națiunilor se țin și unele *comisiuni*, care au în grijă chestiuni mari internaționale d. e. navigabilitatea fluviilor internaționale, igiena și sănătatea obștească (oprirea epidemiilor), sărăcirea și decăderea financiară a unei țări (d. e. Austria, azi refăcută cu împrumuturile Ligii Națiunilor), conlucrarea intelectuală internațională (școala, arta, știința, educația populară ș. a. pentru toate popoarele) ș. a. Și azi se discută încă: *limitarea armamentelor*, *dezarmarea*, *învoielii* (pacte) de neagresiune (a nu ataca) și *ideea*, acum primită de 56 de state, a *ministrului american Kellog*: de-a scoate războiul de sub lege, de-a nu-l întrebuiți pentru scopuri de politică națională, ci numai pentru apărare.

ISTORIA PATRIEI (Partea II-a)

PENTRU

CLASELE II-a ȘI A III-a ALE ȘCOALELOR COMERCIALE
ELEMENTARE DE BAIETI ȘI FETE

- Adaosul I. Tabloul cronologic (datele și evenimintele corespunzătoare).
Adaosul II. Tablouri genealogice ale familiilor domnești.
Adaosul III. Lecturi (câteve „documente” și extrase)
Adaosul IV. Tabloul economic-statistic.
Adaosul V. Harta istorică a României Mari.

ADAOSUL I-iu:

Un tablou cronologic sau o listă a anilor (datelor) și a întâmplărilor corespunzătoare

NOTĂ. Sunt tipărite cu litere obicinuite cele din Istoria Patriei (Istoria Națională) și cu litere cursive cele din Istoria Omenirii (Istoria Universală). Acestea ne-au slujit pentru mai bună înțelegere a celor dintâiu. Sunt aici toate înșirate și contopite, dar așezate în ordinea lor firească. Domnii Profesori vor binevoi să hotărască și să arate care date (anii) trebuie negreșit învățate și ținute minte, elevii subliniindu-le chiar în acest tablou.

5000 înaintea de Hr. Inceputul vieții istorice civilizate.

5000—476 după Hr. Vremea sau Evul Vechiu (Antic).

1500 în. de Hr. Primele știri despre Iliro-Traci.

250 Romani trec în P. Balcanică.

146 „ „ cuceresc Grecia Veche.

50 „ Iuliu Cezar și Boirebista.

44 „ Moartea lor.

	după Hr.	Romanii la Dunăre (Moesia).
14	"	Moartea lui Octavian August.
68	"	Impăratul Vespasian și Dacia.
81— 96	"	Domițian.
96— 98	"	Nerva.
93— 117	"	Traian.
101— 102	"	Primul războiu cu Dacii.
104	"	Podul lui Traian.
105— 106	"	Al doilea războiu cu Dacii.
106	"	Dacia provincie romană.
106— 271	"	Dacia sub Romani.
109	"	Columna lui Traian.
117	"	Moartea lui Traian.
212	"	Traco-Romanii Cetățeni (Imp. Caracalla).
230	"	Goții apar la Marea Neagră.
271	"	Părăsirea Daciei.
313	"	Biruința Creștinismului (Constantin cel Mare).
325	"	Sinodul dela Niceea.
375	"	Hunii la M. Neagră.
395	"	Impărțirea în 2 a Imp. Romane.
453	"	Moartea lui Atila și căderea Hunilor.
453— 555	"	Gepizii stăpânesc la Dunăre.
476	"	<i>Căderea Romei și a Imp. R. de Apus.</i>
476—1453	"	<i>Vremea sau Evul Mediu (de mijloc).</i>
527— 565	"	<i>Impăratul Răsăritului, Iustinian.</i>
555	"	Avarii cu Bulgarii la M. Neagră.
600	"	Slavii trec Dunărea în Balcani.
600— 700	"	Nașterea poporului român.
632	"	<i>Moartea lui Mahomed.</i>
679	"	Bulgarii în Balcani sub Asparuh.
842	"	Sf. Metodiu și Chiril la Moravi.
864	"	Creștinarea Bulgarilor sub Boris.
896	"	Ungurii între Dunăre și Tisa sub Arpad.

980	după Hr.	Prima știre despre „Vlahi“ (noi).
1000	„	Creștinarea Ungurilor, Cehilor, Polonilor și Rușilor.
1018	„	Al doilea Țarat e desființat.
1100	„	Bizantinii distrug pe Pecenegi.
1100—1300	„	<i>Cruciadele.</i>
1186	„	Al 3-lea „Țarat“ (Imp. Rom.-Bulgar).
1200	„	Ungurii și Sașii ridică Baia.
1223	„	Cumanii sunt bătute de Tătari la Marea de Azov.
1230	„	Primul Ban unguresc de Severin, în luptă cu Ioan Asan II.
1241	„	Năvălirea Tătarilor.
1241—1330	„	Formarea „Domniei“ Ț. Românești.
1247	„	Bela IV, Ioanișii, Litovoiu și Seneslau.
1279	„	Litovoiu moare în luptă p. „domnie“.
1310	„	Carol Robert rege al Ungariei.
1330	„	Bătălia dela Posada. Basarab I e Domn.
1330	„	Martiriul Sf. Ioan cel Nou la Cetatea Albă.
1342	„	Ludovic I și Alexandru Basarab.
1346	„	Primul tun (bătălia dela Crécy).
1349	„	Bogdan voievod regal în Maramureș.
1352	„	Moartea lui Basarab I.
1354	„	<i>Turcii ocupă Galipoli.</i>
1360	„	Intemeierea domniei Moldovei.
1361	„	<i>Adrianopole capitala Turcilor.</i>
1364	„	Moartea lui Alexandru Basarab.
1365	„	Moartea lui Bogdan I (Moldova).
1365—1373	„	Lațcu-Vodă al Moldovei.
1368	„	Tratatul de comerț al lui Vlaicu V. cu Brașovenii.
1369	„	Războiul lui Vlaicu cu Ludovic I.
1386	„	<i>Vladislav Jagello rege al Poloniei.</i>

1386—1418 d. Hr.	Mircea cel Mare.
1389	<i>Bătălia dela Cossovo.</i>
1290	Tractat între Moldova și Polonia.
1391	Domnia lui Roman I.
1393	Țara-Românească dă primul bir Turcilor, (Vlad I).
1394	Bătălia dela Rovine.
1395	Mircea și Sigismund iau Turnu.
1396	Bătălia dela Nicopole.
1397	Mircea și begii dunăreni.
1400—1432	Alexandru cel Bun (Moldova).
1402	Baiazid I învins la Angora de Timur-Lenk.
1406	Evangelhia „Sf. Nicodim“.
1407	Tractat de comerț (Al. cel Bun și Poloniei)
1410	Alexandru cel Bun ia Cetatea Albă dela Genovezi.
1415	<i>Ioan Huss e ars și Hohenzollernii dobândesc Brandenburg.</i>
1420	Prima năvălire turcă în Moldova.
1432	Moartea lui Alexandru cel Bun.
1436	Nașterea lui Ștefan cel Mare.
1437	Prima răscoală a Rom. Ardeleni.
1441—1443	Biruințele lui Huniade.
1444	Huniade bătut la Varna.
1453	<i>Căderea Constantinopolului.</i>
1453—1789	<i>Vremea sau Evul Nou (Modern).</i>
1455	Moldova plătește primul bir Turcilor.
1456	Huniade bate pe Turci la Belgrad.
1456—1462	Vlad Tepeș.
1457—1504	Ștefan cel Mare.
1462	Primul atac al Chilieii.
1465	Ștefan cel Mare ia Chilia.
1467	Bătălia dela Baja.

1469	după Hr.	Bătălia dela Lipnic.
1470	"	Arderea Brăilei.
1475	"	Bătălia dela Podul Inalt.
1476	"	Bătălia dela Valea-Albă.
1483	"	<i>B. Diaz și Capul Bunei Speranțe.</i>
1484	"	Turcii iau Chilia și Cetatea Albă.
1490	"	Ștefan ocupă Pocuția.
1492	"	<i>Descoperirea Americii.</i>
1495—1508	"	Radu cel Mare (Muntenia).
1495—1529	"	Muntenia dela Radu cel Mare la P. Rareș.
1497	"	Bătălia din Codrul Cosminului.
1498	"	<i>Descoperirea Indiei.</i>
1499	"	Tractatul lui Ștefan cu Polonii.
1502	"	Năvala lui Ștefan în Polonia.
1504	"	Moartea lui Ștefan cel Mare.
1504—1517	"	Bogdan III.
1508	"	Moartea lui Radu cel Mare.
1508—1510	"	Primele cărți tipărite la noi (slavone).
1508—1512	"	Mihnea cel Rău și Vlăduț.
1511	"	Logofătul Tăut la Poartă.
1512—1521	"	Neagoie Basarab.
1514	"	A doua răscoală a Rom. Ardeleni.
1517	"	Sfințirea Măn. Curtea de Argeș.
1517—1527	"	Ștefăniță Vodă al Moldovei.
1520	"	<i>Magelan înconjoară Pământul.</i>
1521—1529	"	Radu dela Afumați.
1526	"	Bătălia dela Mohaci (Ung. și Turci).
1527—1546	"	Vremea lui Petru Rareș.
1527—1538	"	Prima domnie a lui Petru Rareș.
1529	"	<i>Turcii înconjoară Viena (1-a oară).</i>
1529	"	Bătălia dela Feldioara.
1531	"	Bătălia dela Obertyn.
1540	"	Turcii fac Brăila „raia“.
1541—1546	"	A 2-a domnie a lui P. Rareș.

1542	după Hr.	<i>Atacul zadarnic al Budei.</i>
1546—1593	"	Dela P. Rareș la M. Viteazul.
1554—1558	"	Pătrașcu cel Bun.
1560	"	Prima carte românească tipărită (Coresi).
1561—1563	"	Ion Vodă Despot.
1572—1574	"	Ion Vodă cel Cumplit.
1585	"	Tractat de comerț Anglia-Moldova.
1593	"	Urcarea lui M. Viteazul pe tron.
1593—1601	"	Mihaiu Viteazul.
1594	"	Mihaiu Viteazul se răscoală.
1595	"	Bătălia dela Călugăreni.
1596	"	Mitropolia Ardealului și Legătura lui Mihaiu.
1597	"	Sigismund Bathory lasă Ardealul.
1598	"	Tractatul lui Mihaiu cu Rudolf II.
1599	"	Cucerirea Ardealului (Șelimbăr).
1600	"	Cucerirea Moldovei (Unirea țărilor române).
1601	"	Moartea lui Mihaiu Viteazul.
1601—1632	"	Epoca dela M. Viteazul până la Mateiu Basarab și V. Lupu.
1601—1611	"	Radu V. Șerban.
1602	"	Lupta dela Teișani-Ogretin.
1603	"	1-a bir. la Brașov a lui Radu Șerban.
1606	"	Moartea lui Ieremia Movilă.
1611	"	2-a bir. la Brașov a lui Radu Șerban.
1613	"	<i>Rusia, Mihail Romanov (dinastia).</i>
1618—1648	"	<i>Răsboiul de 30 de ani.</i>
1620	"	Moartea lui Radu Șerban.
1620	"	Cronica lui Mihai Moxa.
1623—1626	"	Principatele unite sub R. Mihnea și Al. Coconul.
1632	"	„Pravila Aleasă“.
1632—1654	"	Mateiu Basarab.
1633—1653	"	Vasile Lupu.

- 1637 după Hr. Intâiul războiu între M. Basarab și V. Lupu.
- 1639 „ Al doilea războiu (Ojogeni și Nănișori).
- 1640 „ Pravila Mică dela Govora.
- 1640 „ Primul catehism calvin (A.-Iulia).
- 1641 „ Sinodul ortodox dela Iași (și „Răspunsuri“ de Varlaam).
- 1643 „ Cazania lui Varlaam.
- 1643—1715 „ *Ludovic XIV regele Franței.*
- 1644 „ „Cele șapte taine“.
- 1646 „ Pravila Mare a lui V. Lupu.
- 1648 „ *Tractatul din Vestfalia.*
- 1648 „ „Herodot“, trad. în românește.
- 1648 „ Noul Testament (Alba-Iulia).
- 1648 „ Al 2-lea cateh. calvin (Fagarasi).
- 1651 „ Psaltirea (Alba-Iulia).
- 1652 „ Pravila lui M. Basarab.
- 1653 „ Bătălia dela Finta.
- 1654 „ Const. Șerban Basarab.
- 1656 „ Al 3-lea cateh. calvin.
- 1660 „ *Pacea dela Oliva.*
- 1661—1699 „ *Războaiele turco-germane.*
- 1663 „ Omorîrea lui C. Cantacuzino.
- 1666 „ P. Nicusis primul Mare Dragoman.
- 1670—1700 „ Biruința l. române în biserică.
- 1673 „ Psaltirea 'n versuri a Mitrop. Dosofteiu.
- 1678—1688 „ Șerban Vodă Cantacuzino.
- 1683 „ *Turcii înconjoară Viena (a 2-a oară).*
- 1683—1695 „ Const. Cantemir.
- 1686 „ *Germanii cuceresc Buda.*
- 1688 „ Biblia lui Șerban Vodă.
- 1688—1714 „ Constantin Brâncoveanu.
- 1689—1725 „ *Petru cel Mare.*
- 1689 „ *Wilhelm III de Orania rege al Angliei.*

1592	după Hr.	Diplomă imperială p. Uniți.
1696	"	Primul catehism catolic.
1697—1700	"	Unirea cu Biserica Catolică.
1699	"	<i>Tractatul dela Carlovăț.</i>
1700—1720	"	<i>Războiul Nordic.</i>
1700	"	„Floarea Darurilor“.
1700—1701	"	Sinodul „Unirii“ la Alba-Iulia.
1701	"	<i>Prusia regat (Frederic I-ii).</i>
1709	"	<i>Bătălia dela Pultava.</i>
1710—1711	"	Dimitrie Cantemir.
1711	"	Bătălia dela Stănilești.
1711—1716	"	Prima domnie N. Mavrocordat.
1711—1821	"	Ep. „Fanarioților“ Moldova.
1714—1716	"	Ștefăniță Vodă Cantacuzino.
1716—1821	"	Epoca „Fanarioților“ Muntenia.
1716—1718	"	<i>Al 2-lea războiu turco-german (Carol VI).</i>
1718	"	<i>Pacea dela Pasaroviț.</i>
1718—1739	"	Oltenia sub Germani.
1723	"	Moartea lui D. Cantemir.
1730	"	Moartea lui N. Mavrocordat.
1730—1769	"	Cele zece domnii Const. Mavrocordat.
1736—1739	"	<i>Al 3-lea războiu turco-german.</i>
1739	"	<i>Pacea dela Belgrad.</i>
1740	"	<i>Moartea lui Carol VI și începutul răz. silezice.</i>
1740—1780	"	<i>Maria Tereza Impărăteasa Germaniei (Austriei).</i>
1740—1763	"	<i>Războaiele silezice (trei).</i>
1746	"	„Reforma“ lui C. Mavrocordat.
1749	"	„Reforma“ lui C. Mavrocordat.
1754	"	Școalele dela Blaj (Petru Pavel Aron).
1761	"	Vlădica Ort. D. Novacovici la Brașov.

- 1763 dupa F.: *Tr. dela Paris (sf. răs. silezice).*
 1769—1821 „ *Viața lui Napoleon I-iu Bonaparte.*
 1769—1774 „ *I-iul răsboiu al Ecaterinei II-a cu*
 Turcii.
 1770—1823 „ Gheorghe Lazăr.
 1772 „ *Prima împărțire a Poloniei.*
 1774 „ Tractatul dela Cuciuc-Cainargi.
 1774 „ Primul tractat p. răpirea Bucovinei.
 1775 „ Al II-lea tractat p. răpirea Bucovinei.
 1776 „ *Independența coloniilor engleze din*
 America de Nord.
 1777 „ Al III-lea tractat și răpirea Bucovinei.
 1777 „ Moartea lui Gr. Al Ghica.
 1780—1790 „ *Iosif II.*
 1783 „ *Trat. dela Versailles (St.-Unite).*
 1783 „ Gramatica lui Clain și Șincai.
 1784 „ Răscoala Românilor sub Horia Cloșca și Crișan.
 1784—1782 „ Alexandru V. Ipsilante.
 1785 „ Iosif II desființează iobăgia.
 1787 „ Gramatica lui En. Văcărescu (*R.-Vâlcea*).
 1787—1792 „ *Al 2-lea răsboiu al Ecaterinei II cu*
 Turcii.
 1789 „ *Marea Revoluție Franceză.*
 1789 „ *Statele Generale. Ad. Națională. Ad.*
 Constituantă.
 1789—1795 „ *Epoca Marei Revoluții.*
 1789—1928 „ *Evul Contimporan.*
 1791—1792 „ *A 2-a adunare a Rev. Franceze: Le-*
 gislativa.
 1791 „ „*Supplex Libellus Valachorum*“.
 (I-iul „memorand“ român la Viena)
 1792 „ *Ad. 3-a a Rev. Fr.: Convențiunea—*
 Republica 1-a.

1792	după Hr.	Păcile dela Șiștov și Iași (Rușii și Turcii).
1793	"	A 2-a împărțire a Poloniei.
1795	"	A 3-a împărțire a Poloniei.
1795	"	Noua Const. a Rep. Fr.: Directo- ratul.
1795—1815	"	Epoca Napoleoneană.
1797	"	Napoleon I bate pe Austriaci 1-a oară (Italia).
1798	"	Napoleon I cucerește Egiptul.
1799	"	Napoleon I prim consul al Rep. Fr.
1801	"	Napoleon I bate pe Austriaci a 2-a oară (Italia).
1804	"	Napoleon I Împărat al Francezilor.
1804	"	Seminarul dela Școala (V. Costachi).
1805	"	Napoleon I învinge la Austerlitz. E bătut la Trajagar.
1806	"	Napoleon I zdrobește Prusia la Iena.
1806	"	Sârbii se rîscoală sub Kara-Gheor- ghe.
1806—1812	"	Războiul Ruso-Turc.
1807	"	Blocul Continental.
1808	"	Napoleon I cucerește Spania și Por- tugalia.
1808	"	Răscoala lui Mehemed Ali (Egipt).
1808	"	Fulton (aburii la navigație).
1808	"	Răscoala coloniilor spaniole din A- merica Cen. și de S.
1809	"	Napoleon I bate pe Austriaci a 3-a oară (Viena).
1812—1818	"	Ioan Caragea și Sc. Calimah.
1812	"	Tr. dela București. Pierderea Basa- rabiei.
1812	"	Nap. I contra Rusiei (la Moscova).
1813	"	Nap. I bătut la Lipsca.
1814	"	Nap. I apără Franța și abdică (la Ins. Elba).

- 1815 după Hr. *Waterloo. Căderea lui Napoleon I*
(la Sf. Elena).
- 1815 „ *Congresul și Tr. dela Viena.*
- 1185 „ *Desființarea Comerțului cu Negri.*
- 1815 „ *Sf. Alianță (Rusia, Austria, Prusia).*
- 1815—1824 „ *Ludovic 18-lea în Franța.*
- 8816 „ *Școala lui Gh. Asachi (Iași).*
- 1817 „ *Prima încercare de gazetă (T. Ra-*
cocea, Lemberg).
- 1817 „ *Teatrul Român începe (Iași-Asachi,*
Buc.-Printesa Caragea).
- 1818 „ *Școala lui Gh. Lazăr (Buc.).*
- 1819 „ *„Savanah“ trece Atlanticul (1-iul „va-*
por“).
- 1821 „ *Răscoala Grecilor p. libertate (E-*
teria).
- 1821—1823 „ *Revoluțiile din Italia, Spania și*
Portugalia.
- 1821 „ *Revoluția lui Tudor Vladimirescu.*
- 1821 „ *A 2-a încercare de gazetă (Z. Car-*
calechi).
- 1822 „ *Domniile Pământene.*
- 1822—1828 „ *Gr. Ghica și Ion S. Sturza.*
- 1822 „ *„Cărvunarii“ și Constituția la noi.*
- 1824—1830 „ *Carol X în Franța.*
- 1825 „ *Bolivar și Sucre întem. republicele*
sud-americane.
- 1825 „ *Moare Alex. I al Rusiei. I-a răsc.*
- 1826 „ *Convenția dela Akkerman.*
- 1826 „ *„Insemnare a călătoriei mele“ (Di-*
nicu Golescu).
- 1826 „ *Mahmud IV distruge Ienicerii.*
- 1827 „ *Bătălia dela Navarin*
- 1827 „ *„Cele 70 de ponturi“.*
- 1828—1829 „ *Răsboiul ruso-turc.*

- 1828 după Hr. Gramatica lui Eliade.
 1828—1834 „ Ocupația Rrusească (Kiseleff).
 1829 „ Apar „Curierul Român“ și „Albina“.
 1829 „ Tr. dela Adrianopole.
 1829 „ *Libertatea Greciei (republică sub
 Capo D'Istria).*
 1830 „ *A 2-a rev. jr.: Carol X înlocuit cu
 Lud. Filip I.*
 1830 „ *Moare Bolivar (America Centrală și
 Sudică).*
 1830—1831 „ *Răscoala Belgiei, (regat indepen-
 dent).*
 1830 „ Societatea de Medici și Naturaliști
 (Iași).
 1831—1833 „ *I-a răscoală a Polonilor.*
 1831 „ *I-iul răsboiu al lui Mehmed Ali cu
 Turcii.*
 1831 „ Regulamentul Organic în Muntenia.
 1832 „ Regulamentul Organic în Moldova.
 1832 „ *Grecia Regat cu prinț „străin“,
 (Otto I).*
 1834—1848 „ Domnii Regulamentari.
 1834—1842 „ Al. Ghica în Muntenia.
 1834—1848 „ M. Sturza în Moldova.
 1837 „ *Al 2-lea răsboi. Meh. Ali cu Turcii.*
 1837 „ „Istoria Românilor“ de Mihail Ko-
 gălniceanu (Berlin).
 1838 „ Teatrul Român (București).
 1838 „ „Gazeta Transilvaniei“ (Bariț, Bra-
 șov).
 1839 „ *Anglia contra Chinei (Răsboiul O-
 piului).*
 1840 „ „Dacia Literară“ (Iași).
 1841—1848 „ Gh. Bibescu în Muntenia.
 1843 „ „Lecția“ de Istorie a lui M. Ko-
 gălniceanu. (Ac. Mihăileană).

- 1843 după Hr. Soc. „Dreptate—Frație“ (I Ghica, N. Bălcescu).
- 1848 „ *A 3-a rev. franceză, (a 2-a Republică Franceză).*
- 1848 „ *Rev. din Italia, Germania, Austria și Ungaria.*
- 1848—1849 „ *Custoza și Novara.*
- 1848—1870 „ *Epoca lui Napoleon III.*
- 1848 „ *Revoluția în 3 țări române: (Muntenia, Moldova, Ardeal).*
- 1848 „ *Deșteaptă-te Române.*
- 1848 „ *„Organul Luminării“ (Blaj).*
- 1848—1850 „ *„Bucovina“, ziar.*
- 1848 „ *Bătălia din Dealul Spirei (13 Sept.).*
- 1848 „ *Adunarea dela Blaj (3 Maiu).*
- 1849 „ *Convenția dela Balta Liman.*
- 1849—1856 „ *Domnii dela Balta Liman (B. Știrbeiu și Gr. Ghica).*
- 1851 „ *I-a lovitură de stat al lui Nap. III.*
- 1852 „ *A II-a lovitură de stat a lui Napoleon III.*
- 1852 „ *„Letopisețele Moldovei“ (M. Kog.).*
- 1852 „ *„Teatrul Național“ din București.*
- 1852 „ *Napoleon III Impărat al Francezilor.*
- 1852—1870 „ *Napoleon III.*
- 1853 „ *Războiul Crimeei.*
- 1853 „ *„Cronica lui Șincai“ (Iași).*
- 1854 „ *Prima linie telegrafică la noi.*
- 1855 „ *„România Literară“ (V. Alecsandri).
Moare Nicolae I., Alex. II. Cade Sevastopol.*
- 1856 „ *Tratatul dela Paris.*
- 1857 „ *Divanurile Ad-hoc.*
- 1857—1858 „ *Anglia și Napoleon III contra Chinei, (2 expediții).*
- 1858 „ *Convenția dela Paris.*

- 1858 după Hr. Primele mărci (Moldova).
- 1859 " Unirea. Alegerea lui Cuza-Vodă (5 și 24 Ianuarie).
- 1859 " *Răsb. lui Napoleon III pentru Italia contra Austriei.*
- 1859 " *Băt. dela Magenta și Solferino.*
- 1859 " *Lombardia (Milan) se unește cu Italia.*
- 1859 " *Ferd. de Lesseps taie Canalul Suez.*
- 1859—1866 " Domnia lui Cuza-Vodă.
- 1860 " *Garibaldi. Sicilia, Neapol, Parma, Modena, Toscana, se unesc cu Italia.*
- 1861 " *Regatul Italiei (cap. Florența, apoi Roma).*
- 1861—1865 " *Statele-Unite. Răsboiul de secesiune (p. Negri).*
- 1862 " Unirea Definitivă.
- 1862 " *Alex. II Țarul, desființează iobăgia.*
- 1862 " Alfabetul Latin la noi.
- 1863 " Secularizarea averilor mănăstirești.
- 1864 " Improprietărirea țăranilor și „Statutul“ lui Vodă Cuza.
- 1864 " *Răsboiul danez (Bismarck).*
- 1865—1866 " Prima noastră Constituție.
- 1866 " Abdicarea lui Cuza-Vodă.
- 1866 " Filip de Flandra Domn al României.
- 1866 " Alegerea lui Carol I de Hohen-zollern.
- 1866—1914 " Domnia lui Carol I-ii.
- 1866 " *Răsboiul austro-pruso-italian (Bismarck).*
- 1866 " *Veneția se unește cu Italia.*
- 1867 " *Confederația Germaniei de Nord (cu Prusia).*
- 1867 " *Imperiul Austro-Ungariei.*

- 1867 după Hr. Mitrop. Ort. Sibiu (Andrei Șaguna).
 1867 „„Convorbiri Literare“ și Soc. Academică.
 1869 „ Carol I-iu și Elisabeta de Wied.
 1869 „ Prima linie ferată Giurgiu-Buc.
 1869 „ „Poșta Română“.
 1870 „ *Războiul Franco-German (Bismarck)*
 1870 „ *Căderea lui Nap. III. A 3-a Rep. Franceză.*
 1871 „ „Republica“ dela Ploiești.
 1871 „ *Conferința dela Londra.*
 1871—1876 „ Guvernul L. Catargiu.
 1871—1914 „ Pacea Inarmată.
 1872 „ „Cronicile României“ (Mih. Kog.).
 1873 „ Moartea lui Cuza, Șaguna și Napoleon III.
 1874 „ † Principesa Maria.
 1875 „ Convenția comercială cu A. Ungaria.
 1876—1888 „ Guvernul Ion C. Brătianu.
 1876 „ *Răscoalele creștinilor din Balcani.*
 1877—1878 „ *Războiul Ruso-Turc.*
 1877—1878 „ Războiul nostru p. Independență.
 1877 „ Bătăliile dela Grivița, Plevna, Rahova.
 1878 „ Bătălia dela Smârdan.
 1878 „ Congresul și tractatul dela Berlin.
 1879 „ Modificarea Constituției.
 1881 „ Proclamarea Regatului.
 1883 „ Chestiunea Dunării.
 1883 „ *Tripla Alianță (Germania, Italia, A. Ungaria).*
 1884 „ A 2-a modificare a Constituției.
 1885 „ Biserica noastră ort. autocefală.
 1885 „ *Tr. dela Buc. între Sârbi și Bulgari.*
 1888 „ Primele răscoale țărănești.
 1891 „ „Liga Culturală a Românilor“.
 1894 „ Procesul Memorandului II (Cluj).

- 1905 după Hr. *Prima revoluție rusească.*
- 1905 „ Apare la Chișinău ziarul „Basarabia“.
- 1906 „ Marea „Expoziție“ (40 de ani de domnie).
- 1907 „ Marea răscoală țărănească la noi.
- 1911 „ *Răsboiul Italo-Turc.*
- 1913 „ *Răsboiul Balcanic.*
- 1913 „ Campania noastră în Bulgaria.
- 1913 „ Tratatul dela București („Turtucaia-Balcic“).
- 1914—1927 „ Domnia Regelui Ferdinand I.
- 1914—1918 „ *Marele Răsboiu Mondial.*
- 1916—1918 „ Marele nostru răsboiu național.
- 1917 „ Bătăliile dela Mărăști și Mărășești.
- 1918 „ Basarabia, Bucovina și Ardealul, se unesc cu România.
- 1918 „ *Armistițiul din 11 Nov. Victoria aliaților noștri și a noastră.*
- 1919 „ Românii cuceresc Budapesta.
- 1923 „ Ultima și „adevărată“ Constituție.
- 1923 „ Incoronarea Regelui Ferdinand I și-a Reginei Maria la Alba-Iulia.
- 1919—1920 „ Primul Parlament al României-Mari [19 Nov. 1919—20 Martie 1920] și Guvernul Dr. Al. Vaida-Voievod.
- 1920 „ *Societatea Națianilor.*
- 1920—1922 „ Guvernul G-ral Al. Averescu.
- 1922 „ Guvernul Tache Ionescu.
- 1922—1926 „ Guvernul Ion I. C. Brătianu.
- 1926—1927 „ Guvernul G-ral Al Averescu.
- 1927 Guvernul Barbu Știrbeiu.
- 1927 Moartea Regelui Ferdinand I.
- 1927—1929 „ Domnia Regelui Mihaiu I. (Regența).
- 1927 Moartea lui Ion I. C. Brătianu.
- 1927—1928 „ Guvernul Vintilă Brătianu.
- 1928—1929 „ Guvernul Iuliu Maniu.

Adaosul II.

Tablouri Genealogice ale Familiilor Domnești

EN.B. Cel tipărit cu litere cursive sau n'au apărut
la domnească sau nu stăteau alături d'au domniilor.

1. TARA ROMÂNEASCĂ.

Basarab cel Mare („Domn”) (fiul lui Tihomir, urmașul dela Argeș al lui
Seneslau, vecinul lui Litovoiu Olteanul)

Nicolae Alexandru

Teodora căs. Tar Alex. Vidin.

Vladislav I (Vlaicu)

Anca Slava Elisabeta

căs. Șt. Uroș Tar Sârb căs. Sracimir căs. Prinț Oppeln

Radu I

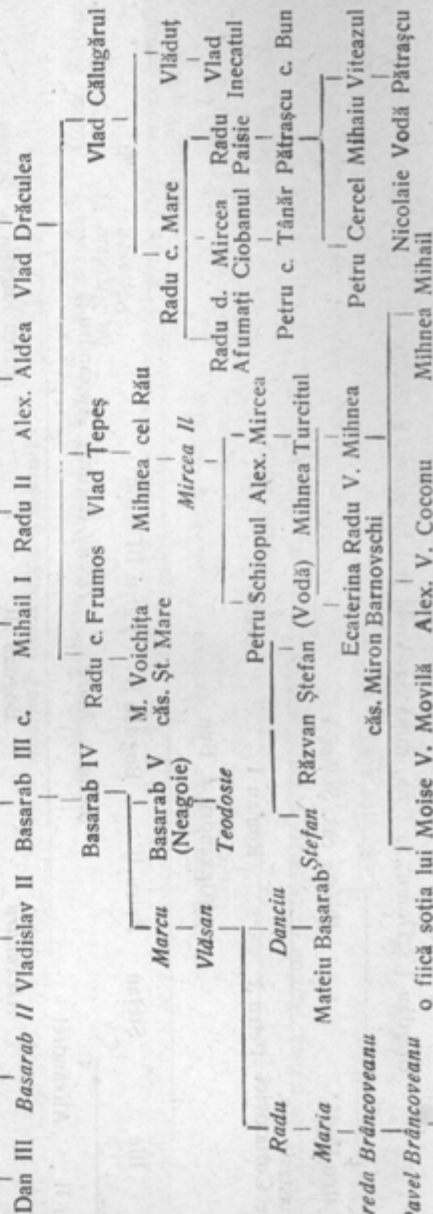
Tar Vidin

Dan I

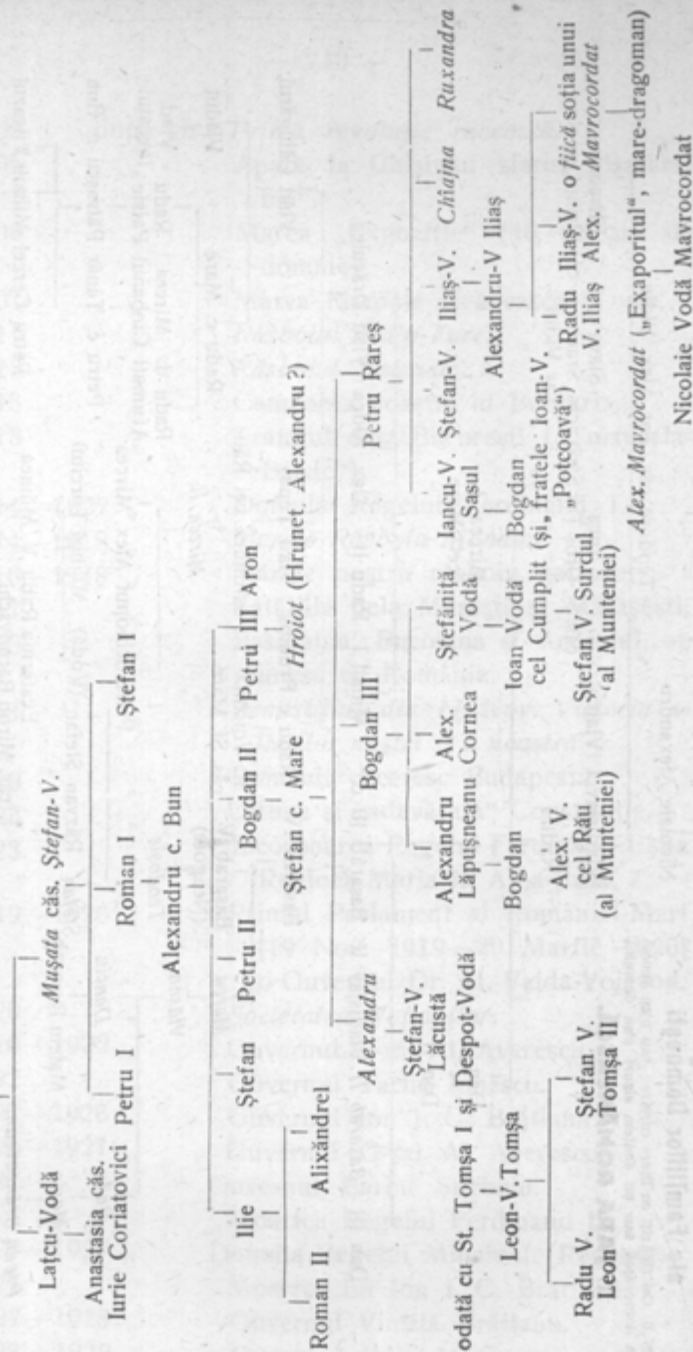
Mircea I

cel Mare

Dan II

Bogdan I („Domn” la Baia, după Sas-Vodă fiul lui Drag-Voievod).

III. MOVILEȘTII.

Ieremia-Vodă Movilă
căs. Doamna Elisafra

și
fratele Simion-Vodă
căs. Doamna Marghita

Constantin-Vodă Bogdan Alexandru

Mihailaș

Gavrilaș V.

Moise V. Petru Mitrop Chievului

CANTACUZINII — BRÂNCOVENII — CANTEMIREȘTII — RACOVITEȘTII.

Mihail Cantacuzino („Saitanoglu“, Cpole)

Andronic (cu Mihail Viteazul)

Constantin Postelnicul căsătorit cu Elina

Radu V. Șerban

Anca soția
lui Nicolaie V.
Pătrașcu

Const. Șerban
Basarab

Preda Brâncoveanu, nepot de văr
lui Mateiu Basarab

Constantin Vodă
Cantemir

Șerban
Vodă

Constantin Mihaile
Stolnicul Spătarul

Stanca soția lui Pavel (Papa)

Mihail-Vodă căs. o fiică
Racovișă

Casandra

Gheorghe
(guv. Olteniei
sub Nemți)

Ștefan Vodă

Constantin Vodă

Antioh
(scriitor rus)

Ștefan
Radu

Mateiu o fiică soția lui
I. Vădărescu

Const. Vodă Ștefan Vodă

V. MAVROCORDATII — CALIMANII — CARAGEA — GHICULEȘȚII

Un *Mavrocordat* căsătorit cu fiica lui Alex. Vodă-Iliaș,

Alex. Mavrocordat "Exaporitul"
(mare dragoman)

Cheorghe-Vodă Ghica I-Iul
Grigorașcu-Vodă căs. Maria Sturza

Nicolae-Vodă Ioan V. o fiică soția lui *Mateiu Ghica*

Nicolae V. Caragea Grigore M. Ghica

Sultana Constantin Vodă
căs. D. Moruz

Ioan Dimitrie Alex. V. Ioan-V T. Calimachi („Firaris")
Alex.-V. Mavr. II căs. Zoe

Grigore V. Alex.-V.

Sevasta („Delibeu")
căsătorit Maria
căs. Mih. Șuțu V. Niculaie V. Mavrogheni

Smâranda căs. Scarlat-Vodă Eufrosina Ioan-Vodă
căs cu Alex. V. Șuțu

Gheorghe Scarlat-V. Mateiu-V. Alex.-V.
Ioan-V. Alex.-V.

Ruxanda
căs cu Hangerli-V.

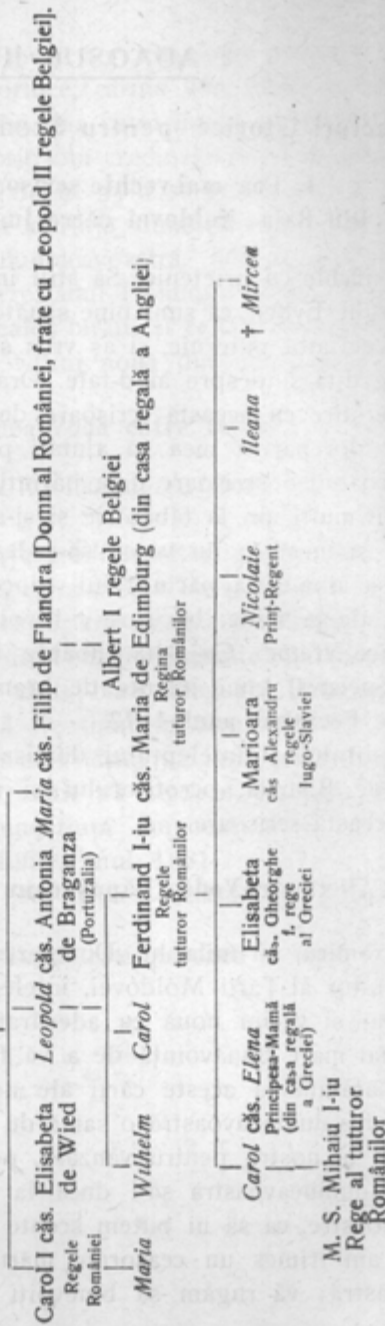
Grigore V. Alex.-V
(1822)

Gr. Al.-Vodă
(1777)
Alexandru
Grigore Al.
V. (1849)
căs. fiica lui
Ion V.
Sturza

VI. **HOHENZOLLERNII** (Sigmaringen, ramura din Sudul Germaniei)

Ioachim Murat căs. Carolina sora lui Napoleon I Bonaparte
Regele Neapolului

Carol căs. Antonia Murat. Carol duce de Baden căs. Ștefania de Beauharnais, fiică adoptivă
Carol-Anton căs. cu Iozefina

ADAOSUL III

• Lecturi istorice pentru Școalele Comerciale

1. Cea mai veche scrisoare (1472)

Din Baia Moldovei către judele Bistriței.

Mă închin cu prietenie. Să știți întâiu, dragă domnule Gheorghe Eyben, că sunt bine sănătos din mila lui Dumnezeu cel atot puternic, și aș vrea să aud și eu tot bine despre d-ta și despre ai d-tale. Dragă domnule, îți mai fac de știre cu această scrisoare de față și vă rog sânguritor din partea mea să ajutați pe ucenicul acesta și să-i scoateți o scrisoare dela părinții lui. Că iată de ce: a slujit mulți ani la tăbăcărie și și-a isprăvit slujba ucenicieii, și meșterii nu vreau să-i dea nicio carte, ci trebuie să aibă dela părinții lui. Și ce ați cere d-voastră, iarăși, de la mine, bucuros vi-l voi face, și sunt gata la orice vreme. Cu asta, noapte bună de atâtea ori. Din Suceava, Luni înainte de hramul celor unsprezece mii de Fecioare, anul 1472.

Cinstitului și înțeleptului dumisale Gheorghe Eyben, jude de Bistrița, ocrotitorului și prietenului, să i se dea această scrisoare.

2. Alexandru Vodă Lăpușneanu către Bistrițeni.

Alexandru, cu mila lui Dumnezeu Domn și adevărat moștenitor al Țării Moldovei, înțelepților dumneavoastră prieteni și vecini nouă cu adevărat iubiți, sănătate, cu cea mai mare bunăvoință de a vă face bine.

Vă arătăm cu aceste cărți ale noastre că am trimes în cetatea dumneavoastră o samă de porci și scroafe prin oameni ai noștri, pentru vânzare, pe cari cu ajutorul și sfatul dumneavoastră să-i ducă la loc potrivit cu slugile noastre, ca să ni putem scoate cheltuiala cu dânsii. Apoi am trimes un ceasornic mărunț, stricat, la dumneavoastră; vă rugăm să binevoiți să-l dregeți la me-

șteri buni de acest meșteșug. Și să-mi trimeteți și un om priceput la ceasornice, căruia vom căuta să-i facem cinste și o să-l dăruim. Iar banii noștri ne rugăm a ni-i trimete prietenește prin om credincios al d-voastră. Pentru care iarăși în toate ne vom sârgui a face și a răsplăti după placul și dorința dumneavoastră. În sfârșit vă dorim sănătate dumneavoastră. Din cetatea noastră Botoșani, 24 Noiembrie, anul Domnului 1552.

Înțelepților dumnealor birăul și ceilalți jurați ai cetății Bistrița, prieteni și vecini nouă din inimă dragi.

3. Duca-Vodă către Ieșeni

Io Duca, din mila lui Dumnezeu Domn al Țării Moldovei.

Măria Noastră scrie credincioșilor și cinstiților boieri caimacami ai Iașului, cărora li fac știut cele ce urmează: Cum știți dumneavoastră, am osândit pe Vistiernicul Ursachi să plătească niște bani dumisale Balaban. Dacă Ursachi nu plătește niște bani dumisale Balaban, după hotărîrea noastră, să fie ținut în turn, cât are a plăti, și dumneavoastră să nu-l lăsați să iasă, pentru că după obicei datornicul trebuie să stea în temniță. Aducându-vă aceasta la cunoștința dumneavoastră, vă doresc bună sănătate. 21 Iunie, anul 1681.

(Câteși trele din „N. Iorga — Scrisori de Negustori“).

4. Vama Țării Românești „secoasă la anul 1705“

	I. v.
Butoiul de vin	80
Pentru o coasă	1
Povară de tămâie	266
„ „ morun	50
Lănăriile	50
Povară de pește	20
Pentru un procov	20
„ „ răs	40
Un cal turcesc	133

Povară de cuțite	122
„ „ vâpseală	80
„ „ anison	53
Pentru o oca de ceară de biserică	2
Povară de osânză (său)	40
Ferdela de grâu	2
Pentru o vidră	23
„ două seceri	1
„ doi dihori	10
(din N. Iorga „Istoria Românilor în chipuri și icoane“).	

5. O literă din tariful vamal moldovenese din anii 1760

Aba albă de 14 bucăți, 1 leu vechiu (1 leu, 4 parale).
 Alămăi, din zece, una la vamă.
 Alune, cantarul 50 bani.
 Anison, cântarul 110 bani.
 Arniciu roș și vânat de alep, (Siria) oca 28 de bani, iar
 de cel de Țarigrad oca 22 bani.
 Arce zugrăvite, de unul 30 bani, iar de cele proaste să
 se socotească doi, drept unul.
 Arce nelucrate de 2, 16 poli bani.
 Aramă lucrată, de 14 oca, 1 leu vechiu.
 (După M. Kogălniceanu, „Arhiva Românească“).

6. Un negustor din Nicopole dă un zapis

† Adecă eu Sterea dau zapisul meu la mâna jupân
 Gligorie, să să ști că am vândut niște lână dumnisale
 dreptu 68 de măji și 40 oca. Ce, când o va cântări, de
 jva își liptă, să avem împlini.

1726, Fevrar 21 dni.

Eu Sterea ot Nicopol.

Și cari am mai dat la Crăciun, ne-au fost tocmeală
 pentru 22 de măji.

7. O scrisoare către marele negustor din Sibiu

HAGI CONSTANTIN POP (1778) — al cărui fiu,
Zenobie Pop ajunge Director al Băncii Imperiale din Viena.

[6 Octomvrie 1778. Hagi Gheorghe către negustorul *Hagi Constantin Pop, din Sibiu*. Pentru ctitoria sa, o biserică: Precista (din Rîmnic). Episcopul a venit anume la hram. Asistă Caimacamul, boierii, negustorii. S'a închinat și pentru Pop, care dăduse taere și tipsii]. „N'am preot de potrive bisericii, și nu poc găsi în toată țara... Frate, să păziți pe părintele arhimandritu carel [e] aveți, foarte bine, să nu vă scape din mână[i], că, de va scăpa, nu veți putea găsi preot ca Sfinția Sa până veți trăi... Să fac răspetie [cruce cu răstignirea], au de nuc, au de alun, au de tei să fie... Și să fie cu 2 rânduri de săpătururi înprejur; unu să fie mai mărunț și altul să fie mai mărț[i]șor, cu ochiuri și afar din săpătur[i]; apoi să-i pui flori după cum să cade, și la îngeri tot așa să meargă și săpăturile și florile... Să faci o candelă la răspetie, de argint, însă o candelă mai mare la mijloc și 2 mai mic alătura, și să fie încleștate, ca odată să se sloboază pe câte trele, să le aprinză, și jos în vârful candelilor să le faci la câte trele câte o floare de argint. Și am scris la dum[nea]lui jupănu Ianache, din chipurile care sânt ale Maicăi Preceștii să oprească 10 chipuri care veți socoti dum[nea]v[oastră], iar celelalte să ți le dea să le pui în candelă... Pentru un stihar, să facă chipul sfintei cei bune și, de nu va găsi altă materie, să facă de ștof, să fie cu flori de fir... Și la spintecătur[a] de la pozinar la vale să facă câte șas[e] flori de pantlică, după cum fac la Veneția: pantlicile să fie cu fir cu și mătășă amestecate“.

(Din „Negotul și Meșteșugurile în Trecutul Românesc“) de N. Iorga.

8. Serisoare cu privire la marele negustor craiovean

DUMITRU AMAN (1812)—tatăl pictorului T. Aman.
Craiova, 3 Iulie 1812. Mărturie pentru 1.495 „florinți ce au fostu datori chiru Dumitru Amanu lui chiru Marco

Xenovici pentru nește cheltueli de marfă: scaune i sobe". A venit un trimes cu polița. Și, „fiindcă florinți nu să găsescu, în bani turcești nu ne-amu potutu învoi; așa daru amu trimisu polița înapoi, și acuma me-au trimisu altă poliță cu încărcătură la 90 taleri zece; pentru care n'au vrutu să mi-i plătească încărcătura, ci me-au plătitu numai cei mai susu numiți. Ci, fiindu că polița cea de acuma este mai mare, trebue să o trimițu îndărăptu la chiru Marco Xenovici, și de priimirea baniloru după socoteala lui chiru Marco Xenovici i-amu datu aceasta adeverință dreptu poliță cea dintâi și, atuncea aceasta adeverință dreptu poliță cea dintâi și, cându chiru Marco nu va fi mulțămitu pentru aceasta, atuncea amu eu a întoarce florinți lui chiru Dumitru Amanu înapoi".

ADAOSUL III-lea:

TABLOUL ECONOMIC-STATISTIC.

— *Situația economică a României Mari* —
(după d-nii C. Garoflid, Dr. Teodorescu, Gh. Scraba,
S. Mehedinți, I. P. Burcă ș. a. precum și după foile
„Argus“ și „Informații Economice“).

a) *Date și dimensiuni geografice.*

— Situația: Latitudine nordică $43^{\circ}15'$ — $48.45'$ (Primul
Longitudine orientală $17^{\circ}50'$ — $28^{\circ}50'$
Primul Meridian Paris
 1° lat.=111 km.
 1° long.=78 km.

— Suprafața: 295.000 klm. p. (cât Italia aproape și
mai mult decât Anglia).

Basarabia	44.422 klm. p.
Bucovina	10.442 " "
Banatul	18.507 " "
Dobrogea	23.262 " "
Maramureș	16.213 " "
Crișana	10.825 " "
Transilvania	57.804 " "

— Dimensiuni: 2870 km. hotar; 400.km țarm de mare
800 km. dela Macău la Cet. Albă.
570 dela Zimnicea la Zalescic.

— Populația: 18.000.000 locuitori: 14.000.000 Români și
(62 loc. pe kim. p.) 4.0000.00 alte națiuni:
44% natalitatea Unguri 1.000.000
27% mortalitatea (300.000 Maghiari
21% creșterea anuală 700.000 Secui)
Evrei 900.000
Germani 730.000
(400.000 Șvabi
200.000 Șași
60.000 în Basarab.
70.000 în Bucov.)

Ruși (și Ruteni) . . .	600.000
Bulgari	300.000
Tătari	200.000
Turci	100.000
Polari	50.000
Găgăuți . . .	50.000
Țigani	50.000

„Români“ mai sunt, afară de 14 milioane în țară, încă 4 milioane peste granițele României-Mari: 300.000 în V. Timocului (Serbia) și tot acolo 100.000 (Bulgaria)—600.000 în restul P. Balcanice (Aromânii) și vreo 3000 Istro-Români în Istria-Italia—500.000 peste Nistru (Transnistrienii din Ucraina-Rusia Mică) și 500.000 în părțile rămase la străini, din Maramureș (Cehoslovacia), Crișana (Ungaria) și Banat (Serbia-Iugoslavia).

b) *Agricultura și creșterea vitelor.*

— Sunt 13.000.000 ha. de cultură (peste $\frac{3}{4}$ din suprafață), dar numai 11.873.000 ha. produc (10 mil. numai cereale) și 350.000 ha. viile. Pădurile se întind pe $7\frac{1}{2}$ ha. (aproape $\frac{1}{4}$ din supr.). S'ar putea da culturii și cele 900.000 ha. ale regiunii inundabile a Dunării, afară de cele ale altor râuri. Agricultori sunt 14 mil. locuitori și capitalul investit în agricultură ar fi de 152 de miliarde lei (la industrie vom vedea 200.000 loc. și 25 miliarde de lei).

— Producția brută anuală (și creșterea vitelor) ar fi în valoare de 108 miliarde lei (la industrie, la fabricate, vom vedea: 37 miliarde). Producția totală ultimă a cerealelor a fost de 89.728.000 chintale metrice, din care 2.670.720 tone de grâu și 3.695.000 tone de porumb, iar cam o treime din aceste două la un loc, ar fi producția în tone a orzului, secarei și rapiței, în total 8.795.320 de tone. Țara noastră e a 2-a țară producătoare de porumb, după Rusia. S'adăugăm și sfecla 876.000 chintale și vinul 28.527.000 dec. (deși variază mult), Iată și un tablou al animalelor înainte de războiu și după:

Cai	4	milioane . . .	2
Boi și vaci	6	" . . .	5
Porci	4	" . . .	3
Oi	15	" . . .	3
	<u>29</u>	milioane . . .	<u>23</u>

Din pești — se prindea crapul în greutate de 15 mil. kgr.

— Situația (după date oficiale) în Aug. 1928 ar fi: 4.445.000 ha. însămânțate (față de 4.427.000 anul trecut) — din care 40% e bună, pe alocuri foarte bună, 38% mijlocie și 22% rea (sau din 72 județe: în 57 3prod. e bună, în 10 mediocră și rea în 4: Tighina, Cetatea-Albă, Ismail și Gorj). Sau: avem pentru consumul intern în deajuns 270.000 vagoane și pentru export, disponibil, 168.000 vagoane (cu cecece a rămas din 1927).

c) *Industria și Comerțul.*

— Capitalul investit în industrie este de 25 miliarde lei (agric. 152 miliarde), iar producția în valoare de 44 miliarde (agric. 108). „Industriașii“ sunt peste 200.000 „loc. (agric. 14 milioane). Societăți Comerciale în 1927 erau 394 cu un cap. de 1.848 $\frac{1}{2}$ mil. lei.

— Importul se cifrează la 30.098.000.000 lei (30 de miliarde lei sau 144.761.000 dolari) și exportul la 29.025.000.000 lei (24 miliarde lei sau 139.543.000 dolari). În 1926 importul a fost de 918.000 tone și exportul de 6 milioane tone.

— Producția a fost cifrată în 1927, în lei aproape 44 miliarde—și în tone, după cum urmează:

Petrolul 3.658.279.

(„Astra Română“ d. ex.: 600.000 tone (525.000 rafinate). România este al 6-lea stat, după St.-Unite (70%), Venezuela, Rusia, Mexico și Persia. Înainte de războiu (1916) se scoteau 200.000 vagoane din 900 sonde. Prețul vagonului a fost după războiu până la 28.000 lei, a scăzut în plină criză până la 14.000 și azi e circa 20.000).

Cărbuni 3.223.468 tone.

(Cărbuni și lignit la un loc).

Sare 300.000 tone.

(Puțin — când numai la T.-Ocna masivul ar da 250 milioane tone, având 4 klm. lungime, 300 m. lățime și 100 m. înălțime. A dat până acum doar 1 mil. de tone).

Fier 100.000 tone.

Fonta 63.498 "

Plumb 836.900 kgr.

Aramă 200.000 "

Aur 2.006 "

Argint 4.376 "

Gaze (metan . . . 437 $\frac{1}{2}$ milioane m³. [afară de prod. de consumat) bioxid de carbon).

d) *Căile ferate* sunt în lungime de 12.000 klm. (Anglia, tot în întindere cu țara noastră, are 33.000 klm.).

Avem 2155 locomotive și 50.000 vagoane, din care 2300 de călători. Bugetul pe 1928 este de 13.600 milioane lei (13 $\frac{1}{2}$ miliarde) — din care 5.500 mil. la personal, 2.650 la combustibil, 2.552 mil., la material rulant și 950 mil. la material de cale.

e) *Bugetul Statului* pe 1928 este de 38350 milioane lei (peste 38 miliarde).

Iată principalele venituri :

Imp. directe 7.282.000.000

" indirecte 15.297.000.000

Taxe, înreg, timbre 3.600.000.000

Monopolurile .. 7.461.000.000

Ministerul de Finanțe 1.485.414 000

Și cheltuieli:

Ministerul de Război . 7.830.000.000

" " Finanțe 14.736.176.000

" " Instr. . . 4.732.289.000

" " Interne . 2.081.300.000

" Sănătăți 1.181.344.000

Fond p. credit 1.000.000.000

f) *Banca Națională a României* (1 Aug. 1928, bancă de emis. și scontul 6%).

Aur Monede	126.4 mil. Argint și Arg.	8.7 mil
" Lingouri	27.8 " devizie	Bon. de
" Depozite	428.1 " forte	Tez. 6.123.7

etc.

Circ. fiduciară	21.038.8 mil. lei
Portofoliul efecte	10.096.2 "
Conturi curente	2.342.7 "
Avansuri pe ef. publ.	825.7 "
Diverse activ	1.378.8 "

g) *Alte bănci și societăți mari.*

— Banca Crisoveloni	cap. 540 mil.		
" Agricolă	90	" Rez. 62 mil	
" Românească	280	" " 200	"
" Marmorosch Blank	125	" " 275	"
" de Credit Român	125	" " 188	"
" Franco-Română	150	" " 25	"
" G-rală a Țării Rom	60	" " 52	"
" „Albina” (Sibiu)	50	" " 48	"
" Timișana (Timișoara)	130	" "	"

— Soc. „Petrul Steaua Română” cap. 1 miliard lei.			
" Petrol „I. R. D. P.” cap. 570 milioane lei			
" " „Creditul Minier” cap. 503 milioane lei			
" " „Subsolul”	100	" "	"
" " „Concordia”	500	" "	"
" Cărbuni „Petroșani”	820	" "	"
" " „Lupeni”	590	" "	"
" " „Lonea”	180	" "	"
Uzinele Reșița	759	" "	"
" Cugir. Copșa	500	" "	"
ș. a.			

h) *Cursul schimbului* (8 August 1928, la Buc.—Paris și Zürich:

1 franc f=6,60	1 dolar=168,90
1 fr. elvețian=32,40 (leul=3,18 cen. aur)	1 m. ger.=39,40
1 liră sterlină=817,81 lei	1 cor. cehial=510
1 liră italiană=8,70 lei	1 Zlot polon=17,18

i) *Complectări și modificări în 1929.*

— *Prima bancă* soc. anonimă, la noi, s'a înființat în 1865.

— *Legume* s'au cultivat în 1927—28 peste 435.000 ha. (legume și alte plante de hrană. Producția a fost de 45 milioane cântare (1 cântar=100 Kgr). (Statistica Min. Agriculturii).

— *Cooperația*. La Dec. 1928 erau 4773 bănci populare, cu aproape un milion societari și 1 $\frac{1}{4}$ miliarde capital vărsat, apoi 1270 cooperative de consum și desfacere cu 1 $\frac{1}{4}$ miliarde lei capital; 427 cooperative p. păduri; 127 cooperative de producție diversă și 466 cooperative agricole.

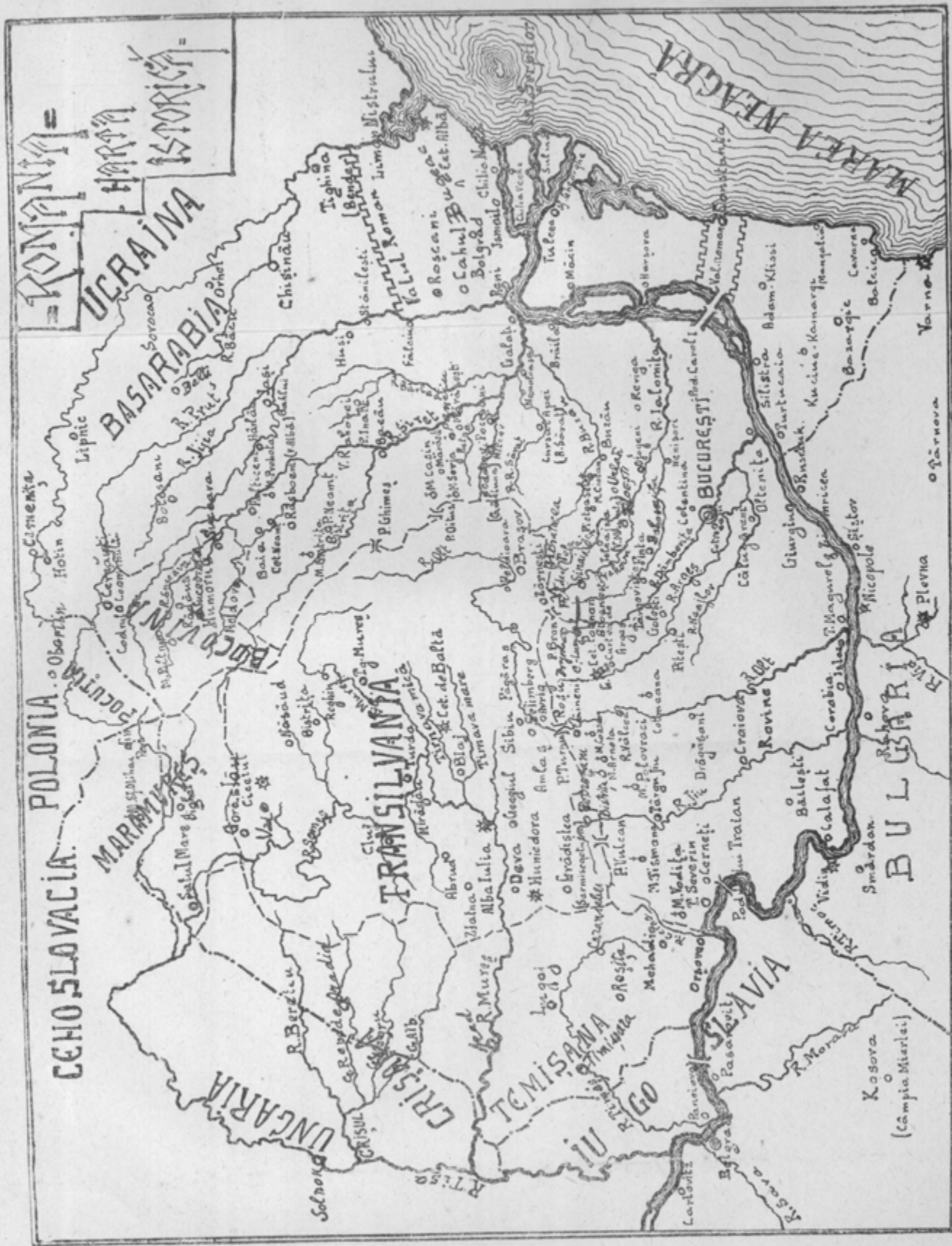
— *Pomicultură* în 1928. Aproape 300.000 capi de familie se ocupă cu pomicultura. Suprafața este de 341.967 h din care 209.225 ha. livezi de pruni numai cu o producție de 595.615.500 Kgr. — în 1927, numărul pomilor a fost de 74.560.732.

— *Petrolul*. Cel dintâi oraș din lume, luminat cu petrol, a fost București în 1857, când s'a instalat la Râfov lângă Ploiești cea dintâi fabrică de distilat petrolul (Mehedințeanu).

TABLA DE MATERII

	Pagina
1. <i>Dela moartea lui Mihailu Viteazul până la Mateiu Basarab și Vasile Lupu: Rađu Șerban, Radu V. Mihnea. Creșterea influenței grecești</i>	5— 14
2. <i>Mateiu Basarab și Vasile Lupu: Luptele acestor doi domni și legăturile cu vecinii. Cultura română în vremea acestor doi domni. Tipografia, arta și și legislația. Scurtă privire asupra urmașilor lor</i>	14— 30
3. <i>Vremea lui Șerban Cantacuzino, C. Brâncoveanu și D. Cantemir; Șerban-Vodă, C. Brâncoveanu și Cantemireștii. Cultura românească în a doua mătate a veacului 17-lea. Românii de peste munți în acest secol</i>	30— 44
4. <i>Principatele Române în vremea așa zisă a „Fana rioșilor”: Ce se înțelege prin această epocă. Cei mai însemnați domni așa ziși „Fanarioți”. Răsboaiele Rusiei și Germaniei cu Turcii și urmările pentru noi: Oltenia sub Germani, pierderea Bucovinei și Basarabiei. Starea socială până în această epocă. Starea economică, industria și comerțul. Influența franceză. Cultura română în sec. 18-lea. Românii de peste munți în acest veac. (Mișcări religioase, Revoluția lui Horia, Actele politice, Naționalistii-Latiniști)</i>	44— 86
5. <i>Principatele Române dela revoluția lui Tudor Vladimirescu până la Unire: Veacul 19-lea în Istoria Omenirii. Veacul 19-lea și neamul românesc. Eteria și revoluția lui Tudor Vladimirescu. Domnii pământeni. Pacea dela Adranopole, Ocupația Rusească și Regulamentul Organic. Alex. Ghica, Gh. Bibescu și M. Sturza. Propășirea Culturală. Revoluția din 1848 în trei țări române, Barbu Știrbeiu și Gr. Ghica.</i>	86— 122

6. *Vremea Unirii Principatelor și a lui Cuza-Vodă.* Războiul Crimeei, Tratatul dela Paris, Divanurile Adhoc, Convenția dela Paris, Unirea Principatelor, Domnia lui Cuza Vodă 122—140
7. *Domnia lui Carol I-iu:* Familia, alegerea și introducerea. Cei dintâi ani de domnie. Războiul pentru Independență. Tratatul dela Berlin și proclamarea Regatului. Domnia Regelui Carol I-iu. Mișcarea culturală. Românii de peste granițe 140—170
8. *Domnia Regelui Ferdinand I-iu și Războiul pentru Unitatea Națională:* Regele Ferdinand I-iu și Regina Maria. Marele Războiu Mondial. Războiul pentru Unitatea Națională. Liga Națiunilor. . 170—195
9. *Adaosurile:*
 - I. *Tabloul cronologic* (date și evenimente) 195—210
 - II. *Tablouri genealogice* (6) ale familiilor domnești. 211—216
 - III. *Lecturi Istorice* („Documente“ și extrase) 216—226
 - IV. *Tabloul economic-statistic* al României Mari. 229—225
 - V. *Harta Istorice a țării.* (Planșă)

93(498) 1/16/1991 (028)
342-67 : 93(498)

EDITURA „CARTEA ROMÂNEASCĂ“

	Lei
Pann A., Povestea vorbei, Vol. I	45
„ „ „ „ „ „ II	65
Pora N., Intr'o noapte pe Bărăgan, Ed. II	40
Rebreanu Liviu, Golanii, Ed. III	40
Sadoveanu M., Amintirile căprarului Gheorghită Ed. V	65
„ „ Povestiri Ed. de lux	75
„ „ Țara de dincolo de negură	120
Sadoveanu M. și Pătrășcanu D., Viețile sfinților .	35
Simionescu I., Orașe din România	90
Slavici I., Nuvele Vol. I Ed. VI	75
„ „ „ „ „ „ II Ed. III	50
„ „ „ „ „ „ III Ed. VI	50
Speranția D. Th., Anecdote populare, Vol. I Ed. VII	40
„ „ „ „ „ „ Vol. II Ed. V	40
„ „ „ „ „ „ III Ed. IV	40
„ „ Călătoriile lui Enache Cocoloș Ed. IV	40
Vissarion C., Florica, Ed. III	90
Vlahuță Al., Clipe de liniște Ed. VI	48
„ „ Fiile rupte, Ed. III, de lux	85
„ „ Amurg și zori	30
Xenopol D. A., Istoria Românilor, Ed. III Vol. I .	100
„ „ „ „ „ „ Vol. II .	100
„ „ „ „ „ „ III .	120
„ „ „ „ „ „ IV .	150

Cărțile indicate mai sus sunt de vânzare la toate librăriile din țară.—Se pot expedia și dela «Cartea Românească», B-dul Academiei 3, București, trimițându-se costul prin mandat poștal.

DE ACELAȘ AUTOR:

ISTORICE:

Comițiile (adunările poporului roman).

Gheorghe Lazăr și Bărcăneștii („România Viitoare“ și
Anuarul Ateneului Român (București).

Ploieștii de-altă dată“ („România Viitoare“).

Doamna Rosetti (trad.)

Pentru Basarabia (culegere de texte).

Istoria Patriei pentru Școalele Comerciale.

2 volume— ed. I-a (1928) și ed. II-a (1929).

Îstoria Românilor pentru Cl. III-a Secundară.

Istoria Veche și Medievală pentru Cl. I-a Secundară.

ȘI EDIȚII:

V. Alecsandri— Trei Convorbiri cu Napoleon III.

Gh. Zagoriț— Din Trecutul Ploieștilor.

Al. P. Ilarian—Memorand (1860).

G-ral T. Tăutu— „Carnet de Câmp.—Luptele de la Cerna“